JAN MORRIS

VENEȚIA

„Cea mai bună carte despre Veneția care s-a scris vreodată.”
The Sunday Times

POLIROM

JAN MORRIS

VENEȚIA

Traducere de Laura Ciochină

POLIROM
2016

Jan Morris, *Venice*
First published in 1960 by Faber and Faber Limited
© James Morris, 1960
© Jan Morris, 1974, 1983, 1993
All rights reserved
© 2016 by Editura POLIROM, pentru ediţia în limba română

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-6208-1
ISBN PDF: 978-973-46-6209-8
ISBN print: 978-973-46-5870-1

Coperta: Carmen Parii
Foto copertă: © photoff/Depositphotos.com

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

JAN MORRIS (n. 1926) este scriitoare, eseistă şi jurnalistă. A fost corespondent pentru numeroase publicaţii şi a călătorit prin toată lumea. A scris şase volume despre diferite oraşe şi ţări, un roman, două autobiografii şi mai multe cărţi de călătorie, dintre care menţionăm: *Coronation Everest* (1958), trilogia *Pax Britannica* (1968-1978), *Conundrum* (1974), *Spain* (1988), *Hong Kong* (1988), *Sydney* (1992), *Trieste and the Meaning of Nowhere* (2001), *The World: Life and Travel 1950-2000* (2003), *Contact! A Book of Encounters* (2010).

Virginiei Morris, o fiică a Veneţiei

Prefaţă

Aceasta este a treia ediţie a unei cărţi pe care iniţial am semnat-o James Morris.

Nu este o carte de istorie, deşi include cu necesitate multe pasaje ce fac referire la evenimente istorice. Pe acestea le-am ales după criterii subiective, încorporându-le în text acolo unde mi s-a părut că s-ar potrivi cel mai bine. Cei care abordează însă istoria din perspectivă cronologică vor găsi la sfârşitul cărţii un index cuprinzând date istorice şi numărul paginilor la care se află acestea.

De asemenea, cartea de faţă nu este un ghid turistic; însă în capitolul 21 am prezentat locurile din Veneţia care mi se pare că merită cel mai mult să fie vizitate. Majoritatea sunt descrise topografic. Am recurs la un limbaj artistic doar ocazional. Indexul cuprinde trimiteri la hărţi însoţite de numărul paginilor respective, astfel încât fiecare clădire menţionată în carte să poată fi localizată cel puţin aproximativ pe harta oraşului.

În 1960, când am scris această carte, am crezut că va lua forma unui reportaj, însă nu este chiar aşa. Pe vremea aceea eram corespondent străin, iar intenţia mea fusese să scriu un

raport despre Veneţia contemporană. Peste vreo zece ani, când am început să pregătesc prima ediţie nouă, m-am gândit că aş putea pur şi simplu să reactualizez toate informaţiile, aşa cum un redactor de ziar reface o pagină. Totuşi, plimbându-mă de-a lungul canalelor şi străduţelor cu cartea mea în mână, m-a cuprins rapid dezamăgirea. Mi-am dat curând seama că nu era deloc genul de carte care putea fi modernizată cu câteva tuşe iscusite de cariocă, aşa cum îmi imaginasem. În ediţia din 1974 şi în următoarea, din 1983, am modificat detaliile, dar nu prea m-am atins de aspectele generale.

S-a dovedit a fi o carte care nu are nimic în comun cu reportajul obiectiv proiectat iniţial. E o descriere extrem de subiectivă, romantică şi impresionistă a unei experienţe personale mai mult decât a unui oraş. Este Veneţia văzută prin anumiţi ochi la un anumit moment dat – la vremea aceea nişte ochi tineri, receptivi mai presus de toate la stimulii specifici tinereţii. Emană o stare de bine ce apare atunci când – fie-mi permisă lipsa de modestie – autorul şi subiectul sunt în perfectă armonie: în cazul de faţă este vorba, pe de o parte, despre cel mai frumos oraş din lume, care nu cere decât să fie admirat, şi, pe de altă parte, de un autor însufleţit de vitalitatea tinereţii, cu vigoare fizică, plin de entuziasm, fără nicio grijă pe lume. Indiferent de lipsurile acestei cărţi (şi recunosc că există vreo câteva), nimeni nu îi poate nega tonul optimist. Ea respiră bucurie.

Aşadar, pregătind acele revizuiri succesive, aveam sentimente contradictorii. Când am vizitat pentru prima oară acest oraş, chiar la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, încă lăsa acea impresie de izolare misterioasă, de neasemănare, care îl făcea unic în Europa de secole. Era un oraş pe jumătate exuberant, pe jumătate melancolic, dar melancolic nu din pricina unor temeri prezente, ci doar a unor vechi regrete. Îmi plăcea acest amestec de tristeţe şi efervescenţă. Îmi plăceau semeţia sa durabilă şi imperială, mirosul de putreziciune şi de vechi, atât de definitoriu pentru caracterul oraşului, excentricitatea şi intimitatea lui. Pentru mine, ca şi pentru atâţia alţi admiratori de dinaintea mea, delăsarea Veneţiei făcea parte din farmecul ei. Ecoul unei mingi bătute pe o străduţă sărăcăcioasă, plescăitul uşor al unei vâsle sub un pod umbros reuşeau să mă emoţioneze şi să dea o formă cadenţelor vulnerabile ale inimii mele.

Până la începutul anilor ’70 totul se schimbase. Din cauza unei mari inundaţii din 1966, întreaga lume îşi făcea griji pentru Veneţia. Deşi în realitate redusă, posibilitatea ca oraşul să fie înghiţit de ape era văzută ca o catastrofă internaţională, motiv pentru care multe ţări începuseră deja să investească expertiză şi bani nu doar pentru a-l împiedica să se scufunde, ci şi pentru a-i restaura toate clădirile şi a-i conserva operele de artă. La începutul anilor ’80 prindea viaţă o nouă Veneţie, protejată, preţuită, care nu mai era autosuficientă, ci devenise o moştenire universală adoptată de întreaga lume. Deşi eram conştientă de starea de exaltare

declanşată de această nouă realizare, nu reuşeam să mă pătrund cu totul de ea. În primul rând, credeam că ideea de Veneţia – ideea mea de Veneţia, cel puţin – este incompatibilă cu lumea contemporană. În al doilea rând – deşi poate e o atitudine egoistă sau chiar ridicolă –, îmi lipsea tristeţea. Nu mai simţeam acea vrajă melancolică. Deşi Veneţia continua să fie unică, îmi lipsea patosul declinului ei. Am crezut că nu o mai iubesc.

*

A mai trecut un deceniu şi iată-mă revizuind din nou cartea. Oare m-am îndrăgostit iarăşi? Poate, însă într-un mod resemnat. Veneţia anilor ’90 este un cu totul alt oraş şi cred şi-a pierdut nostalgia. Deşi copleşită de presiunile turismului în masă (uneori peste 100 000 de vizitatori pe zi), frecvent împotmolită în birocraţie, incomodată de controlul politic al Romei, şi-a găsit un nou loc în lume. Aproape că a dispărut vechea Veneţie excentrică şi neconvenţională, Veneţia aristocraţilor şi a ţăranilor înrădăcinaţi irevocabil în propriul trecut. Astăzi, se pare că mai puţin de 20 000 dintre locuitorii oraşului au părinţi şi bunici care s-au născut în Veneţia. Din punct de vedere fizic nu s-au produs mari schimbări, însă a devenit un oraş mai puţin izolat, mai prozaic şi mult mai modern – un deznodământ care, la urma urmei, nu trebuie subestimat, căci în zilele ei de glorie, când era republică, Veneţia a fost un simbol al modernităţii. Oferind mai multă

siguranţă decât oricare alt oraş italian, a ajuns să fie o staţiune pentru locuitorii bogaţi din Roma şi Milano, un oraş unde oamenii îşi cumpărau o a doua casă, nu neapărat inundat de persoane cu dare de mână, ci mai degrabă plutocratifiat. În acelaşi timp şi-a descoperit alte meniri: cel mai frumos loc în care se ţin conferinţe, un centru pentru studierea artelor şi a tehnicilor de conservare, o investiţie în domeniul imobiliar, o scenă pentru spectacole de toate tipurile, de la regate până la concerte rock.

Pe scurt, a reuşit, în orice caz, să treacă peste un soi de obstacol istoric. Nici măcar nu mai aspiră să aibă importanţa mondenă de odinioară, iar odată cu aspiraţia a dispărut şi regretul. Veneţia zilelor noastre este ceea ce este: o expoziţie grandioasă (şi supraaglomerată), care poate juca roluri necesare şi onorabile, dar nu tocmai măreţe în viaţa noii Europe. Poţi fi îndrăgostit de un astfel de loc? Uneori simt într-adevăr un fior din emoţia de altădată, dar această stare nu mai apare atunci când amintirile mele sunt răscolite de licărirea caleidoscopică a unui siaj sau când simt mireasma îmbătătoare a ruinelor care se dezintegrează ori când mă cuprinde amărăciunea, ci mai curând atunci când văd vechiul oraş etalându-şi din nou minunăţiile, înţesat cu admiratori, zornăindu-şi profiturile, afişându-şi splendorile teatrale, reînsufleţit de acel vechi afrodiziac veneţian – succesul.

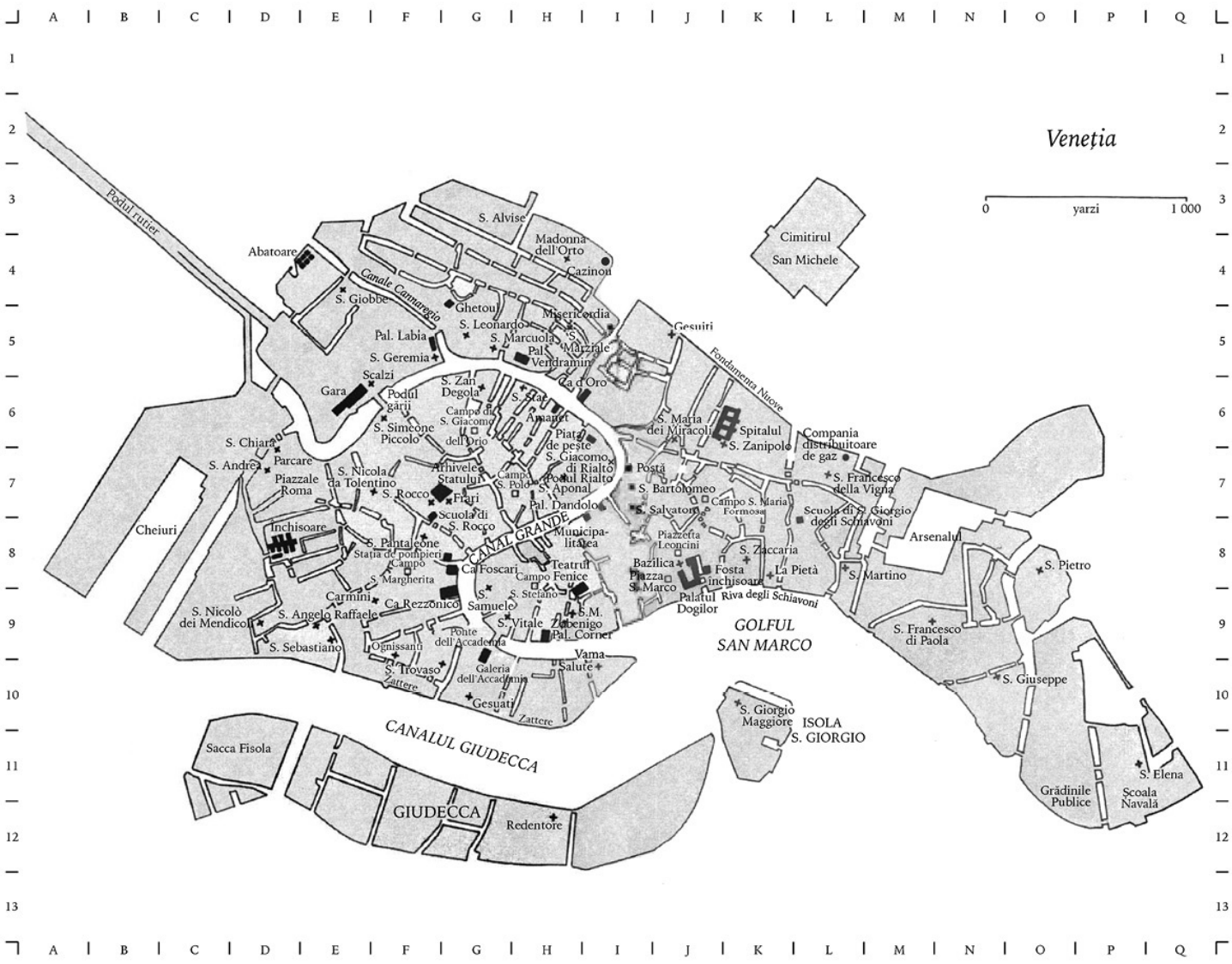
Prin urmare, o altfel de dragoste. Nu pot pretinde că ceea

ce simt acum pentru Veneţia e ceea ce simţeam atunci când am scris această carte, aşa încât îmi dau seama din nou că nu o pot revizui cu adevărat. Încercarea de a da Veneţiei mele un nou suflu ar avea un aer fals; încercarea de a recupera anii tinereţii ar fi absurdă. Aspectele neesenţiale ale acestei a treia ediţii – adică datele şi cifrele – au fost din nou revizuite. Am lăsat însă neschimbate aspectele esenţiale – spiritul, atmosfera, visarea. Deşi de la an la an Veneţia nu mă mai atrage cu aceeaşi forţă năucitoare, sper ca totuşi cititorii să rezoneze cu stările de exaltare trăite de mine cândva, în special acei cititori care, ajungând în Serenissima puri, tineri şi exuberanţi, aşa cum am făcut şi eu, vor recunoaşte în aceste pagini propriile bucurii şi vor vedea în mine o părticică din ei.

Trefan Morys, 1993

Mulţumiri

Peter Lauritzen, printre cărţile căruia se numără *Venice: A Thousand Years of Culture and Civilization*, *Palaces of Venice* şi *Venice Preserved*, mi-a făcut onoarea de a arunca o privire asupra ediţiei anterioare a acestei cărţi, ajutându-mă să hotărăsc ce trebuia într-adevăr să fie schimbat şi ce să rămână aşa.

Veneția
0
yarzi
1 000
Podul rutier
Abatoare
S. Alvise
Madonna dell'Orto
Cazinou
Canale Cannaregio
S. Giobbe
Ghetou
Misericotdia
S. Leonardo
S. Marcuola
S. Marziale
Pal. Labia
Pal. Verdramin
S. Geremia
Ca d'Oro
Scalzi
Gara
Podul gării
S. Zan Degola
S. Stae
Campo di S. Giacomo dell'Orio
Amanuri
S. Simeone Piccolo
Piata de peste
S. Giacomo di Rialto
Podul Rialto
S. Aponal
Posta
S. Chiara
S. Andrea
Parcare
Piazzale Roma
S. Nicola da Tolentino
S. Rocco
Arhivele Statului
Campa S. Polo
Frari
Pal. Dandolo
S. Bartolomeo
S. Salvator
Campo S. Maria Formosa
Scuola di S. Giorgio degli Schiavoni
Cheiuri
Inchisoare
Scuola di S. Rocco
CANAL GRANDE
Municipalitatea
Piazzetta Leoncini
Arsenalul
S. Pantaleone
Statia de pompieri
Campo S. Margherita
Ca Foscari
Teatrul Campo Fenice
Bazilica Piazza S. Marco
Fosta Inchisoare
Palatul Dogilor
Riva degli Schiavoni
S. Zaccaria
La Pietà
S. Martino
S. Pietro
Carmini
Ca Rezzonico
S. Stefano
S. Samuele
S. Vitale
S.M. Zobenigo
Pal. Corner
Vama
Salute
GOLFUL SAN MARCO
S. Nicolò dei Mendicoli
S. Angelo Raffaele
S. Sebastiano
Ognissanti
Ponte dell'Accademia
Galeria dell'Accademia
S. Trovaso
Zattere
Gesuati
S. Giorgio Maggiore
ISOLA S. GIORGIO
S. Francesco di Paola
S. Giuseppe
Sacca Fisola
CANALUL GIUDECCA
GIUDECCA
Redentore
S. Elena
Grădinile Publice
Scoala Navală
Cimitirul San Michele
Gesuiti
Fondamenta Nuove
Spitalul S. Zanipolo
Compania distribuitoare de gaz
S. Francesco della Vigna

Veneția, laguna și Lido
0 mile 5
R. Piave
R. Sile
Canalul Sile
R. Sile
Aeroportul Marco Polo
Jesolo
TORCELLO
I. Madonna del Monte
BURANO
MESTRE
Cavallino
S. Francesco del Deserto
Tessera
Treporti
S. Erasmo
Marghera
MURANO
Le Vignole
VENEȚIA
Certosa
S. Servolo
Porto di Lido
Fusina
S. Clemente
S. Lazzaro
Sacca Sessola
LIDO
Lazzaretto Vecchio
S. Angelo della Polvere
Santo Spirito
Poveglia
Malamocco
Noul Canal Brenta
Alberoni
Porto di Malamocco
S. Pietro in Volta
Murazzi
Pellestrina
Caromani
Porto di Chioggia
Chioggia
Marea Adriatică
Sottomarina
R. Brenta

Pământ la orizont

La 45º14'N, 12º18'E, navigatorul, călătorind de-a lungul coastei adriatice a Italiei, descoperă o deschizătură în ţărmul jos; iar dacă se îndreaptă spre vest, împins de curenţii mareici, intră într-o lagună. Învolburarea furioasă a mării dispare dintr-odată. Apa din jurul lui nu e adâncă, dar e opacă, aerul are o transparenţă bizară, culorile sunt palide şi un iz de melancolie împresoară întinderea de apă şi pământul din jur. Pare o lagună albinoasă.

Reflexii iluzorii o învăluie din toate părţile, asemenea mirajelor din deşert – copaci care se clatină şi măguri cufundate în ceaţă, corăbii fără carene, mlaştini închipuite; iar printre toate aceste imagini halucinante apa se întinde ca într-un fel de transă. De-a lungul recifului dinspre est, sate pescăreşti răzleţe zac pustii şi neîngrijite. În apa mică de lângă mal e o învălmăşeală de palisade din pari şi împletituri, iar printre ele câte un om, în apă până la genunchi, caută crustacee în mâl. O barcă cu motor trece pufăind şi duhnind a peşte sau a benzină. O femeie de pe mal strigă la un prieten, iar vocea ei se învârtejeşte ciudat în depărtare, estompată şi distorsionată, peste mlaştină.

Sunt insule tăcute pretutindeni, acoperite de mlaştini şi împrejmuite de ţărmuri noroioase. Aici vezi un fort octogonal

strălucitor, dincolo un far abandonat şi întunecat. Plase de pescuit căptuşesc zidurile unui ostrov de pescari, iar un stol de bărci neliniştite se leagănă în zăgaz. De pe meterezele unei cazărmi aflate pe o insulă, un soldat apatic, cu chipiul tras pe ochi, face cu mâna fără prea multă tragere de inimă din ghereta lui. Dintr-o vilă dărăpănată latră furibund doi câini fioroşi. Pe un zid zvâcnesc nişte şopârle. Uneori un miros de ţară se strecoară pe deasupra apei, miros de grajd, de fân sau de îngrăşământ. Alteori, în urma unei bărci fâlfâie din aripi nu un albatros, ci un fluture.

În curând, acest loc pustiu se trezeşte la viaţă şi pe stâncă apar vile albe şi elegante. Cocoaşa unui hotel uriaş se profilează pe deasupra copacilor, iar umbrele de soare viu colorate împodobesc terasa unei cafenele. Un vapor cu aburi elegant şi plin de pasageri se îndreaptă spre sud. O flotilă de pescadoare iese în larg. Spre vest, mai jos de nişte munţi care abia se desluşesc, sclipesc argintiu nişte bidoane de ulei şi de undeva parcă iese fum. O şalupă galbenă, plină ochi cu PET-uri, ţâşneşte de lângă un debarcader asemenea unui porumbel care îşi ia vesel zborul de pe o arcă. Trece alene un iaht alb. Trei băieţei şi-au tras barca pe un banc de nisip şi se bat cu mâl. Într-o magazie întunecoasă cineva sudează, iar o barcă este înălţată pe piloni la intrarea unui atelier de reparaţii. Se aude o sirenă; un clopot bate solemn; o pasăre mare şi albă se lasă greoi pe un stâlp; şi acum navigatorul, ocolind promontoriul, vede în faţa lui un oraş.

E foarte vechi, foarte maiestuos şi parcă adus de spate.

Turnurile lui, de o splendoare haotică, domină laguna, unele înclinându-se într-o parte, altele în cealaltă. Pe cer se profilează clopotniţe, domuri, turnuleţe, macarale, velaturi, antene, creneluri, hornuri cu forme bizare şi un siloz mare şi roşu. Se întrezăresc flamuri şi acoperişuri mâncate de vreme, coloane de marmură, canale cavernoase. Pe lângă cheiurile oraşului este o vânzoleală continuă de bărci; un pachebot mare şi alb alunecă spre port; nenumărate palate dărăpănate, solemne şi monstruoase, se îngrămădesc spre ţărm asemenea unor artistocraţi invalizi care se bulucesc ca să ia o gură de aer. E un oraş diform, dar minunat; şi pe măsură ce barca se apropie printre ultimele insule încununate de biserici, iar din soare răzbate ţipătul unui avion cu reacţie, în tot acest decor licăresc splendoarea, vechimea, mulţumirea de sine, tristeţea şi bucuria.

Navigatorul împinge la o parte hărţile şi îşi pune o pălărie de pai veselă, căci a ajuns la destinaţia supremă: Veneţia.

Estuarele a trei fluvii năvalnice au format Laguna Veneţiană, aducând din Alpi aluviuni de nisip, şisturi argiloase şi mâl şi vărsându-se în colţul nord-vestic al Mării Adriatice. Timp de secole, separată de largul mării printr-un bastion de recife nisipoase, laguna a rămas obscură şi necunoscută, străină de Pax Romana. Printre mlaştinile ei trăiau comunităţi răzleţe care se ocupau cu pescuitul şi exploatarea sării. Uneori colindau pe aici şi negustori. Câţiva dintre romanii mai bogaţi şi generoşi îşi construiau vile,

ieşeau la picnicuri, se plimbau sau vânau raţe pe insule. Unii istorici spun că locuitorii din Padova aveau un port pe stâncile din exteriorul lagunei; alţii cred că zona era acoperită de mult mai puţină apă decât acum şi că jumătate din ea era cultivată. În jurul ei, pe continent, în regiunea romană Veneto, înfloreau oraşe faimoase – Aquileia, Concordia, Padova, Altinum, toate având o bogată civilizaţie imperială. Cu toate acestea, laguna în sine a rămas în afara istoriei, învăluită în mit şi în malarie.

Apoi, în secolele V-VI, dinspre nord au năvălit, în valuri succesive, goţii, hunii, avarii, herulii şi lombarzii, hoitarii imperiului. Interiorul ţării a fost trecut prin foc şi răzbunare. Barbaria şi brutalitatea invadatorilor şi chiar şi ameninţarea pe care o reprezenta erezia creştină i-au făcut pe locuitorii oraşelor din regiunea Veneto să-şi abandoneze casele şi să se refugieze la adăpostul lagunei. Uneori, după ce trecea un val de invazie barbară, se întorceau acasă; însă treptat, de-a lungul anilor, exodul lor a luat forma emigrării. Încetul cu încetul, s-au transformat în veneţieni. Unii erau ghidaţi spre lagună de o poruncă divină directă, conduşi de episcopii lor nemaipomeniţi, cu robe şi potiruri. Alţii vedeau semne călăuzitoare în păsări, stele şi sfinţi. Unii luau cu ei uneltele meşteşugului lor şi chiar pietre din zidurile bisericilor. Alţii erau nevoiaşi – însă tradiţia ne asigură că „cei umili, criminalii sau cei fără de lege nu erau primiţi în lagună”.

Mulţi dintre aceştia se îndreptau spre insulele din nordul lagunei, mărginite de trestii şi de iarbă mustind de apă (acolo

unde, de pildă, Sfântul Petru însuşi le-a oferit locuitorilor din Altinum o bucată de pământ roditor). Alţii se îndreptau spre zonele mărginaşe, cât mai departe de pârjolurile lui Attila. Treptat, în urma a nenumărate miracole şi intervenţii providenţiale, umilii insulari au fost copleşiţi, s-au instituit drepturi de proprietate, au fost construite primele camere de consiliu, primele biserici austere. Veneţia a luat naştere în condiţii neprielnice, temeliile ei fiind puse de refugiaţi obligaţi să renunţe la viaţa pe care o avuseseră până atunci şi să deprindă una nouă. Colonii răzleţe de orăşeni, obişnuiţi cu traiul uşor din Roma, se luptau acum cu miasmele umede şi reci ale mlaştinilor (acele „exalaţii malarice", cum avea să le numească Baedeker, în timp ce-şi aranja agitat plasa de ţânţari, 1 400 de ani mai târziu). Aceştia au învăţat să construiască şi să folosească bărci mici, să cunoască mareea şi apele mici şi înşelătoare din lagună, să supravieţuiască mâncând peşte şi bând apă de ploaie. Şi-au construit case din nuiele şi răchită, acoperite cu paie şi înălţate pe piloni.

Îndrumaţi de preoţi şi de vechii patricieni, au creat noi instituţii bazate pe precedente romane. Fiecare aşezare era guvernată de tribuni. Aceste aşezări aveau să se unească treptat, nu fără gâlceavă şi vărsare de sânge, într-o singură administraţie condusă de un doge nonereditar, ales pe viaţă – „bogaţi şi săraci supuşi aceloraşi legi", a spus primul dintre nenumăraţii sicofanţi ai Veneţiei, „iar invidia, acest blestem al lumii întregi, nu îşi are locul aici". Locuitorii lagunei au fost nişte pionieri, asemenea coloniştilor din Vestul Sălbatic

sau a celor din veld. Crèvecœur a scris cândva despre „acest om nou, americanul”, însă Goethe a folosit exact aceeaşi expresie pentru a-i descrie pe primii veneţieni, a căror veche lume murise în jurul lor.

Începuturile lor sunt neclare şi cu siguranţă nu au fost pe de-a-ntregul edificatoare, aşa cum ne-ar lăsa să credem primii lor apologeţi. Au trecut mulţi ani până când laguna a prins viaţă şi a început să funcţioneze viguros şi secole până când aceşti oameni noi nu au mai fost învrăjbiţi, s-au transformat într-o naţiune şi au construit grandioasa Veneţie, pentru ca mai apoi să poată spune despre ei (aşa cum le-au spus, semeţi, regilor bizantini): „Această Veneţie, pe care noi am înălţat-o în lagună, este lăcaşul nostru sfânt şi nicio putere, fie ea a unui împărat sau a unui prinţ, nu ne poate atinge!”. Începuturile Veneţieii sunt neguroase şi controversate şi nimeni nu ştie cu adevărat ce s-a întâmplat, când s-a întâmplat şi dacă s-a întâmplat.

Legendele sunt totuşi mereu exacte, iar dacă e să ne încredem în cronicile vechi, Veneţia a fost întemeiată pe data de 25 martie 421, exact la amiază. Era, conform calendarului meu, într-o vineri.

Oamenii

1. Insularii

Prin urmare, veneţienii au devenit insulari şi rămân insulari, nişte oameni care continuă să fie aparte, încă marcaţi de tristeţea refugiaţilor. Insulele mlăştinoase din laguna lor, unite de-a lungul secolelor într-o strălucitoare Republică, s-au transformat în cel mai important dintre statele comerciale, stăpâna comerţului răsăritean şi puterea navală supremă din acea vreme. Mai bine de o mie de ani Veneţia a fost ceva unic între naţiuni, pe jumătate orientală şi pe jumătate occidentală, pe jumătate uscat şi pe jumătate apă, găsind punctul de echilibru între Roma şi Bizanţ, între creştinism şi islamism, cu un picior în Europa şi cu celălalt alunecând printre mărgăritarele Asiei. S-a autointitulat Serenissima, s-a înveşmântat în aur şi chiar a avut propriul calendar, conform căruia anul începea la 1 martie, iar zilele începeau seara. Această semeţie solitară, afişată de la adăpostul fortăreţei lagunei, le-a creat vechilor veneţieni o stranie senzaţie de izolare. Pe măsură ce grandoarea şi prosperitatea Republicii creşteau, arterele lor politice se întăreau, iar fluxul ameţitor al capturilor de război creştea opulenţa palatelor şi a bisericilor lor, Veneţia se învăluia tot

mai mult de vrajă şi mister. Întreaga lume o privea ca pe ceva la graniţa dintre ciudăţenie şi basm.

A rămas cu încăpăţânare, mai presus de orice, un oraş al apelor. Veneţienii au început prin a construi nişte drumuri rudimentare în insule şi se deplasau călare pe măgari şi cai; însă nu după multă vreme au dezvoltat sistemul de canale, bazat pe cele existente, care continuă să fie una dintre minunile fascinante ale lumii. Capitala lor, Veneţia propriu-zisă, a fost construită pe un arhipelag din inima lagunei. Esplanada lor era reprezentată de Canal Grande, bulevardul central al acestui oraş, care şerpuia falnic printre nenumărate palate. Rialto era un fel de Cheapside sau Wall Street, mai întâi o insulă, apoi un cartier şi în cele din urmă cel mai faimos pod din Europa. Dogii lor se deplasau cu extravagante bărci aurite, iar lângă casa fiecărui patrician aştepta, graţioasă, câte o gondolă. Veneţia a evoluat ca o societate amfibie aparte, iar uşile decorate ale vilelor ei se deschideau direct spre apă.

Pe acest fundal fizic neobişnuit, veneţienii au construit un stat nu mai puţin remarcabil. La început un fel de democraţie patriarhală, a devenit o oligarhie aristocratică dintre cele mai ermetice, în care (după 1297) puterea era rezervată unui grup de familii patriciene. La început puterea executivă a aparţinut acestei aristocraţii, după care a fost preluată de Consiliul celor Zece, iar mai târziu, tot mai mult, de Consiliul celor Trei, şi mai izolat şi mai puţin transparent, era ales prin rotaţie, o dată pe lună. Pentru a menţine această supremaţie

şi pentru a preveni atât răzmeriţele, cât şi dictaturile personale, structura statului se sprijinea pe tiranie, o tiranie nemiloasă, impersonală şi ternă, care se învăluia în mister. Uneori se întâmpla ca vreun străin, trecând pe lângă Palatul Dogilor, să dea cu ochii de doi uneltitori anonimi mutilaţi atârnând într-un ştreang sau să audă ecoul urletelor înfricoşătoare ale celor torturaţi în temniţele celor Zece. Odată veneţienii au găsit dimineaţa trei trădători îngropaţi de vii, cu capul în jos, printre dalele din Piazzetta, cu tălpile ieşite în afară, printre coloane. Din când în când aflau că un renumit lider naţional, amiral sau *condottiere* se întinsese mai mult decât îi era plapuma şi fusese strangulat sau aruncat în temniţă. Veneţia era un fel de stat poliţienesc, doar că, în loc să venereze puterea, era înspăimântat de ea şi refuza s-o lase în mâinile unui singur cetăţean; iar prin aceste mijloace, drepte şi feroce în acelaşi timp, a supravieţuit tuturor rivalilor săi şi şi-a păstrat independenţa ca republică până la sfârşitul secolului al XVIII-lea.

Toate bune şi frumoase până aici, însă nu mai puţin uimitoare erau bogăţia şi forţa Veneţiei, de sorginte divină, aşa cum le prezentau cu stăruinţă veneţienii. Mai întâi Sfântul Teodor, iar apoi Sfântul Apostol Marcu au vegheat asupra destinelor Republicii şi tot felul de relicve şi simboluri sfinte au contribuit la izbânzile Veneţiei. *Pax tibi, Marce, Evangelista Meus*. Acestea sunt cuvintele pe care un mesager divin i le-a spus Sfântului Marcu, atunci când apostolul a fost aruncat la mal pe un apocrif banc de nisip chiar în această

lagună; iar cuvintele respective au devenit deviza naţională a Republicii Veneţiene, un înscris călăuzitor de provenienţă divină.

Era cea mai importantă putere maritimă din vremea sa, fără rival în ceea ce priveşte tonajul, puterea de foc şi eficienţa. Arsenalul ei impresionant era şantierul naval suprem al lumii, tainele lui fiind păzite cu sfinţenie, cum sunt astăzi depozitele de arme nucleare; zidurile lui se întindeau pe două mile, avea 16 000 de lucrători, iar în secolul al XVI-lea, în războaiele împotriva turcilor, timp de 100 de zile, în fiecare dimineaţă din şantier a ieşit câte o galeră. Marina militară veneţiană, din care au făcut parte oameni liberi până în secolul al XVII-lea, perioada de înflorire a sclavagismului, era un formidabil instrument de război şi chiar la mult timp după ce Genova şi Spania s-au afirmat ca puteri navale artileria veneţiană a rămas de neegalat.

Veneţia era situată la intrarea în marea vale a Padului, orientată spre est şi protejată la nord de Alpi. În mod natural, făcea legătura dintre Răsărit şi Apus, iar măreţia ei îşi trăgea seva din aşezarea sa geografică. Mai întâi a fost oarecum supusă Ravenei şi apoi Bizanţului, însă şi-a câştigat independenţa atât faţă de Răsărit, cât şi faţă de Apus. A devenit stăpână peste Marea Adriatică şi estul Mediteranei, ajungând să controleze, în cele din urmă, rutele comerciale spre Orient – Persia, India şi nenumăratele mistere ale Chinei. Trăia din comerţul cu Orientul. Avea propriile caravanseraiuri în oraşele din Levant: iar „tot aurul

creştinătăţii”, aşa cum se plângea un cronicar medieval, „trece prin mâinile veneţienilor”.

În Veneţia începea Orientul. Marco Polo era veneţian, iar negustorii veneţieni, căutând noi linii de comerţ profitabile, băteau centrul Asiei în lung şi-n lat. Gătită cu podoabe orientale, Veneţia a devenit cel mai flamboaiant dintre toate oraşele – „cel mai radios oraş pe care l-am văzut vreodată”, scria Philippe de Commynes în 1495. Era un paradis al mătăsurilor, smaraldelor, marmurilor, brocarturilor, catifelelor, al ţesăturilor cusute cu fir de aur, al porfirului, fildeşului, mirodeniilor, parfumurilor, maimuţelor, abanosului, indigoului, sclavilor, al marilor galioane, al evreilor, mozaicurilor, al domurilor strălucitoare, al rubinelor şi al tuturor mărfurilor minunate aduse din Arabia, din China şi din Indii. Era ca un cufăr cu comori. În cele din urmă, Veneţia a fost ruinată de cucerirea Constantinopolului de către musulmani, în 1453, care a pus capăt supremaţiei ei în Levant, şi de călătoria lui Vasco da Gama în India din 1498, ce a anulat monopolul ei asupra comerţului cu Orientul. Cu toate acestea, timp de încă trei secole şi-a păstrat eleganţa şi fastul, iar faima ei nu s-a diminuat nici astăzi.

Nu a fost niciodată iubită. A fost întotdeauna o intrusă, mereu invidiată, mereu suspectată, mereu temută. Nu s-a încadrat în nicio categorie de naţiuni. A fost un leu singuratic. A făcut comerţ cu creştini şi cu musulmani deopotrivă, sfidând teribilele pedepse ale papalităţii (este

singurul oraş creştin marcat pe renumita hartă a lui Ibn Khaldun din secolul al XIV-lea, alături de locuri precum Gog, Oman, Ţinutul Pestilenţial, Ţara Pustie, Soghd, Tughuzghuz şi Ţinuturile Pustii şi Reci din Nord). Era cea mai iscusită şi mai lipsită de scrupule maşină de făcut bani, vădit dedicată profitului, considerând chiar şi Războaiele Sfinte o investiţie promiţătoare şi arătându-se plină de bunăvoinţă faţă de Balduin, suveranul Regatului Ierusalimului, atunci când acesta a vrut să-şi amaneteze Coroana cu Spini.

În Veneţia preţurile erau ridicate, condiţiile impuse de ea erau dure, iar mobilurile ei politice erau privite cu atâta suspiciune, încât în cadrul Ligii din Cambrai majoritatea marilor puteri din secolul al XVI-lea s-au unit pentru a suprima „lăcomia nepotolită a veneţienilor şi setea lor de dominaţie” (şi eficienţa Veneţiei era atât de paradoxală, încât solii ei din Blois au sosit în numai opt zile cu vestea despre hotărârea Ligii). Chiar şi în secolele XVII-XVIII, când, din toată creştinătatea, a fost aproape singura care le-a ţinut piept turcilor triumfători, Veneţia nu a fost niciodată văzută cu ochi buni de celelalte naţiuni. Era precum un grifon sau o pasăre phoenix, trăind în izolare.

Iar de-a lungul secolelor, şi-a pierdut supremaţia, neamul prinţilor negustori a fost slăbit, oraşul şi-a irosit energiile în nesfârşite conflicte şi dispute pe teritoriul Italiei, devenind astfel o putere continentală – intrând în declin, în secolul al XVIII-lea, a devenit un fenomen de altă natură. În ultimul secol de independenţă, a fost cel mai exuberant oraş al

plăcerilor lumeşti, un bal mascat şi o sărbătoare continue, unde nimic nu era prea îndrăzneţ, prea scandalos sau prea indecent. Aici se organizau carnavaluri prelungite şi lipsite de inhibiţii. Curtezanele sale erau respectate. Dominoul şi asul de pică erau simbolurile ei principale. Libertinii din lumea apuseană, desfrânaţii şi simplii petrecăreţi luau cu asalt teatrele şi mesele sale de joc, iar persoane respectabile din întreaga Europă o priveau de la distanţă, scandalizaţi de parcă ar fi fost Sodoma sau Gomora. Nicio altă naţiune nu a mai fost consumată de un hedonism atât de febril. Veneţia s-a apropiat de declin, în timpul domniei celui de-al 120-lea doge, într-un vârtej al traiului îmbelşugat şi al desfătărilor, până când, în cele din urmă, Napoleon, dizolvându-i pe neaşteptate guvernul ineficient, a pus capăt Republicii şi astfel Serenissima le-a fost cedată cu dispreţ austriecilor. „Praf şi pulbere, moartă pentru totdeauna, Veneţia a irosit ceea ce a câştigat.”

Această istorie naţională aparte a durat un mileniu, iar constituţia Veneţiei a rămas neschimbată între 1310 şi 1796. În povestea Veneţiei totul este ieşit din comun. S-a născut sub semnul pericolului, a avut o viaţă grandioasă şi nu a renunţat niciodată la individualismul ei insolent. „Nişte paiaţe!” – aşa i-a descris un curtean francez pe veneţieni în secolul al XVI-lea, luându-l gura pe dinainte, drept pentru care Excelenţa Sa, ambasadorul Veneţiei, i-a ars o palmă peste obraz. Dispreţul lui era totuşi forţat. Pe veneţieni nu puteai să-i dispreţuieşti, ci doar să-i antipatizezi. Sistemul lor de

guvernare, în pofida tuturor cruzimilor sale, a avut un succes răsunător şi a trezit în toate categoriile de cetăţeni o dragoste de ţară fără pereche. Flotele lor erau incomparabile. Cei mai de seamă artişti ai vremii au înfrumuseţat Veneţia cu geniul lor; mercenarii cel mai bine plătiţi se luptau pentru ea; cele mai mari puteri împrumutau bani de la ea şi îi închiriau corăbiile; iar timp de două secole veneţienii, cel puţin dintr-o perspectivă comercială, „au fost stăpâni peste splendidul Orient". „Veneţia şi-a păstrat independenţa timp de 11 secole şi îmi place să cred că şi-o va păstra mereu", scria Voltaire cu doar 30 de ani înainte de căderea Republicii, atât de specială era poziţia Veneţiei în lume, atât de stranie, dar familiară în acelaşi timp, asemenea lui Simeon Stilitul în vârful stâlpului său, pe vremea când papii şi împăraţii îşi trimiteau solii în Siria pentru a-i cere sfatul.

Veneţia continuă să fie o ciudăţenie. De la sosirea lui Napoleon, în pofida momentelor de eroism şi sacrificiu, s-a transformat în mare măsură într-un muzeu, pe ale cărui uşi se năpustesc la nesfârşit armate de turişti. Când a triumfat Il Risorgimento în Italia, Veneţia s-a alăturat noului regat, iar din 1866 nu este decât capitala uneia dintre provinciile italiene; însă rămâne, ca întotdeauna, un fenomen. Rămâne un oraş fără maşini, o metropolă împânzită de canale. Continuă să-şi poarte podoabele şi să privească lumea cu aceiaşi ochi. Călătorilor încă li se pare uimitoare, exasperantă, copleşitoare, exagerat de scumpă, stridentă şi, pentru a cita cuvintele unui englez din secolul al XVI-lea,

„decantată în măreţie”. Veneţienii au devenit de mult cetăţeni italieni, dar sunt în continuare o rasă sui-generis, comparabili, aşa cum spunea Goethe, doar cu ei înşişi. În esenţă. Veneţia a fost mereu un oraş-stat, în ciuda perioadelor ei de expansiune colonială. Probabil că nu au existat mai mult de trei milioane de veneţieni get-beget în toată istoria oraşului; iar această insularitate impresionantă, această izolare, această impresie de excentricitate şi echivoc au menţinut în mod straniu caracterul veneţienilor, ca şi cum ar fi fost conservat sau îmbălsămat asemenea unui intestin rar.

2. Stilul veneţian

Poţi recunoaşte un veneţian după chip. Astăzi trăiesc în Veneţia mii de alţi italieni, însă veneţianul get-beget adesea iese imediat în evidenţă. Probabil îi curge sânge slav prin vene sau poate austriac; nu sunt excluse nici unele rădăcini orientale din trecutul îndepărtat şi, într-adevăr, veneţianul neaoş nu se încadrează prea mult în stereotipul latin. Privirea din ochii lui limpezi este ursuză, dar precaută, iar gura lui are o expresie enigmatică. Are nasul foarte proeminent, ca acela al nobililor renascentişti, iar din manierele lui se degajă o şiretenie şi o mulţumire de sine nesofisticate, ca ale unui om care tocmai s-a îmbogăţit făcând speculă cu anghinare. În general este crăcănat (dar nu din

cauză că ar călări prea mult) şi deseori palid (dar nu din cauză că nu ar sta la soare). Din când în când în privire i se furişează o licărire de dispreţ viclean şi zâmbeşte distant; în general, este un om oarecum rezervat, politicos, protocolar şi îmbrăcat îngrijit. Mănuşile le acoperă discret mâinile avide de bani. Veneţienii adesea îmi amintesc de galezi, de evrei, uneori de islandezi şi din când în când de buri, căci au acea mândrie melancolică şi introspectivă a popoarelor aparte, excluse din comunitatea celorlalte naţiuni. Par rezervaţi, suspicioşi şi amabili în acelaşi timp. Rareori sunt impetuoşi sau fanfaroni, iar când auzi un veneţian spunând *Buona sera, bellissima Signorina!* o face fără nicio plecăciune largă şi fără linguşeli, cu o uşoară înclinare a capului. Pe stradă veneţiencele pot să fie intransigente şi să te împungă vesele în burtă cu colţul franzelei sau să-şi trântească coşul cu rufe peste picioarele tale, de vezi stele verzi. În magazine comportamentul veneţienilor emană o anumită politeţe stinsă, o bună-cuviinţă rezervată, dar plină de regrete care face parte din atmosfera oraşului.

Dacă te uiţi la două gospodine veneţiene care se întâlnesc, vei vedea caracterul puternic al Veneţiei reflectat în toate gesturile lor. Se apropie una de cealaltă încrâncenate şi hotărâte, având în coşuri cumpărăturile mărunte din dimineaţa aceea (nefiind, evident, ziua dedicată expediţiei săptămânale la supermarket); însă, când se zăresc, o undă de compasiune le luminează brusc faţa, ca şi când ar urma să se compătimească una pe alta pentru vreo pierdere ireparabilă

sau să-şi facă cine ştie ce confesiuni neobişnuit de dureroase. Amândouă capătă instantaneu o expresie mai relaxată şi se întâmpină una pe alta cu o serie interminabilă de saluturi, cam ca formulele înflorite şi blagosloveniile cu care arabii de modă veche îşi întâmpină prietenii. Tonul vocii lor exprimă surprindere, dar este intim, variind în intensitate prin vacarmul din piaţă; şi par să fie însufleţite de aceleaşi sentimente de compasiune şi tristeţe faţă de ceva, cam arţăgoase şi resemnate şi râd cu jumătate de gură. („Biata Veneţie!”, suspină uneori gospodina, de la fereastra balconului; cuvintele ei nu sunt însă decât un slogan ironic; te face să te gândeşti la navetistul care se plânge de vreme sau la oamenii care se plâng că lumea asta a cam luat-o la vale.)

Vorbesc cinci-zece minute, dând uneori din cap îngrijorate sau mutându-şi greutatea de pe un picior pe altul, iar când se despart, îşi fac cu mâna într-o manieră proprie, ţinându-şi palma dreaptă în poziţie verticală, lângă umăr, şi mişcându-şi uşor vârfurile tuturor degetelor. Apoi, cât ai clipi, îşi redobândesc expresia mercantilă şi serioasă şi se târguiesc pentru nişte fasole cu un negustor sprinten, dar versat.

Veneţienii moderni nu sunt nişte oameni falnici. Sunt simpli, provinciali, afectuoşi, mulţumiţi de ei înşişi. Acesta este, în esenţă, un oraş foarte burghez. Veneţienii şi-au pierdut încrederea conferită de putere şi le place să fie

apreciaţi. A fost o vreme când regi şi papi se închinau în faţa dogelui Veneţiei, iar Tiţian, cel mai arogant dintre pictorii veneţieni, i-a îngăduit odată plin de eleganţă împăratului Carol al V-lea al Spaniei şi al Austriei să-i ridice pensula pe care o scăpase pe jos. Însă pe la sfârşitul secolului al XVIII-lea veneţienii deja nu mai suportau să fie criticaţi, aşa cum s-a întâmplat şi cu americanii înaintea momentului lor de glorie sau cu englezii după declin. Replica dată de Giustina Renier Michiel, ultima mare doamnă a Republicii, atunci când Chateaubriand a îndrăznit să scrie un articol dur la adresa Veneţiei („Un oraş care sfidează legile naturii – nu poţi face un pas fără să fii obligat să urci într-o barcă!”), e comparabilă cu gândirea parohială a Orientului Mijlociu. La fel de glacială ar fi şi dezaprobarea unei *grande dame* veneţiene de astăzi, dacă te-ai hazarda să sugerezi că unele dintre grădinile oraşului ar arăta mai bine dacă s-ar intra cu foarfecele în ele.

Stilul veneţian este cel mai nimerit, iar veneţienii ştiu aproape întotdeauna cel mai bine. În biserica San Salvatore se găseşte o Bunăvestire de Tiţian care, având un stil mai neconvenţional, i-a surprins atât de tare pe finanţatorii săi monastici, încât aceştia au declarat fără rezerve că tabloul e neterminat sau că poate nici măcar nu e făcut de Tiţian; bătrânul artist s-a supărat, cum era şi firesc, şi a scris pe marginea de jos a picturii următoarele cuvinte mânioase, care mai pot fi deslușite şi astăzi: *Titianus Fecit. Fecit*. Am empatizat adesea cu el, în confruntarea cu veneţienii atoateştiutori, căci un adevărat fiu al Veneţiei (şi cu atât mai

mult o adevărată fiică) este convins că meşteşugurile, artele şi ştiinţele lumii îşi trag toate seva din Piaţa San Marco, pierzându-şi din forţă pe măsură ce se îndepărtează. Dacă vrei să scrii o carte, consultă un profesor veneţian. Dacă vrei să înnozi o frânghie, întreabă un veneţian cum să procedezi. Dacă vrei să afli cum se construieşte un pod, uită-te la Rialto. Dacă vrei să înveţi să faci o cafea, să înrămezi o fotografie, să împăiezi un păun, să aduci din condei un tratat, să-ţi cureţi pantofii, să coşi un nasture la o bluză, adresează-te autorităţii veneţiene în cauză.

„Obiceiul veneţian" este etalonul bunului-simţ şi al convenienţelor. Dacă îi vei sugera unui veneţian să prăjească peştele în pesmet, în loc de făină, va arbora un zâmbet compătimitor, mândru, dar condescendent. În magazinul cu aparate de fotografiat vânzătorul va adopta o atitudine paternă, în timp ce îţi va arăta singurul mod corect în care poţi focaliza un aparat Leica. „Ăsta e obiceiul nostru" – cuvinte prin care veneţienii vor să spună nu doar că lucrurile veneţiene sunt cele mai bune, ci că probabil sunt şi unice. Adesea, atunci când urci într-o barcă, ţi se va spune cu amabilitate că algele marine veneţiene sunt alunecoase; şi am auzit chiar spunându-se că apa veneţiană tinde să fie udă.

Acestea sunt manifestările inofensive ale îngâmfării comunităţii locale. Străinii care trăiesc în Veneţia de mai mulţi ani mi-au spus că au ajuns să fie foarte detaşaţi de ceea ce se întâmplă în lume, ca şi cum ar fi nişte simpli spectatori; iar acest sentiment al neasemănării, care a contribuit cândva

la invincibilitatea Republicii, acum îi face pe veneţieni să trăiască într-o stare de automulţumire. Asemenea rudelor sărace sau ştabilor din provincie, veneţienilor le place să mediteze asupra pedigriului lor glorios, descoperindu-şi rădăcini tot mai vechi, înainte de marii dogi şi de înşişi tribunii Romei (familia Giustinian pretinde că se trage din împăratul Iustinian), ba chiar în negura timpurilor preistorice, atunci când primii veneţieni au venit, conform diverselor supoziţii, din Paflagonia, din regiunea baltică, din Babilon, din Iliria, de pe coasta Bretaniei sau direct din roua dimineţii, asemenea nimfelor. Veneţienilor le place să-ţi povestească despre „bunicul meu, renumit pentru cultura şi inteligenţa lui", să te convingă că opera jucată la Teatrul La Fenice are, în general, cel mai înalt nivel calitativ şi cultural din lume ori să-l descrie pe artistul veneţian Vedova drept cel mai important din generaţia lui („Dar poate că nu eşti *au fait*, ca să zicem aşa, cu tendinţele din arta contemporană, aşa cum se manifestă ele aici, în Veneţia, la Bienală?"). Fiecare veneţian este un cunoscător, având o tendinţă puternică de a favoriza produsele locale. Ghizii de la Palatul Dogilor rareori binevoiesc să menţioneze uimitoarele picturi ale lui Hieronymus Bosch aflate în apropiere de Puntea Suspinelor – la urma urmelor, el nu a fost veneţian. Bibliotecile veneţiene se axează pe cărţi despre Veneţia. Locuitorii oraşului îşi pun pe pereţi tablouri care surprind aproape întotdeauna scene veneţiene. Veneţia este scandalos de egocentrică, emanând un narcisism bătrânicios.

Această mândrie locală nu are nimic ofensator în ea, căci veneţienii nu sunt lăudăroşi, ci doar convinşi, uneori chiar pătimaşi. Veneţia modernă nu este nici pe jumătate atât de extraordinară cum le place lor să creadă. Strălucirea şi vitalitatea ei depind în cea mai mare măsură de turiştii care vin aici vara, iar viaţa sa intelectuală este cam leneşă. Spectatorii de la operă (cu excepţia celor de la balcon) sunt grosolani şi neatenţi, iar în serile mohorâte de iarnă puţine bărci feerice mai poposesc lângă cheiul, cândva plin de splendoare, din faţa Teatrului La Fenice. Concertele, cu excepţia sezonului turistic, sunt în general de mâna a doua şi scumpe. Faimoasele tipografii din Veneţia, cândva cele mai bune din Europa, au dispărut aproape toate. Bucătăria veneţiană nu are nimic ieşit din comun, măiestria meşteşugurilor veneţiene variază. Vechile obiceiuri ale călătoriilor pe mare şi-au pierdut de mult vigoarea de odinioară, aşa încât veneţianul obişnuit nu se apropie niciodată prea mult de apă şi se agită teribil atunci când se stârneşte o furtună. Din multe puncte de vedere Veneţia este o răstoacă. Unii spun că a ajuns la capătul puterilor. Memphis, Leeds şi Leopoldville sunt mai mari şi mai animate. Genova manevrează de două ori mai multe vase. Liverpoolul are o orchestră mai bună, Milwaukee un ziar mai bun, în Capetown există o universitate mai bună; şi orice femeie care se mai plimbă în weekend cu barca ei gonflabilă spre Chichester sau Newport îţi va face un nod la fel de practic ca un gondolier.

Dar aici dragostea e oarbă, mai ales dacă în familie există şi o anumită tristeţe. Veneţienii îşi iubesc şi îşi admiră Veneţia cu o fervoare neobişnuită. Dacă întrebi o cunoştinţă: „Unde mergi?”, îţi va răspunde: „În Piaţă”; însă dacă o întrebi de ce, nu va şti să-ţi spună motivul. Merge în Piaţa San Marco fără un scop clar, nu pentru a se întâlni cu cineva anume, nu pentru a urmări un anumit spectacol. Pur şi simplu îi place să se încheie la haină, să-şi netezească puţin părul, să arboreze un aer melancolic şi uşor afectat şi să se plimbe vreo două ore printre somptuoasele trofee ale moştenirii sale. Un adevărat veneţian nu traversează niciodată Canal Grande fără să se oprească, măcar pentru câteva clipe, pentru a-i savura splendorile. Gospodinele se mai plâng uneori că Veneţia e strâmtă, înghesuită şi dificilă; însă n-o să vezi o îndrăgostită mai subtil devotată protectorului său ori un idealist cauzei sale înflăcărate. Veneţia este un oraş senzual, iar devoţiunea pe care o inspiră are în ea ceva fiziologic, ca şi cum simpla prezenţă a oraşului ar putea pune sângele în mişcare.

Am fost odată în Veneţia în ziua în care are loc *festa de la Madonna de la Salute*, în noiembrie, când veneţienii, pentru a sărbători sfârşitul unei ciume din secolul al XVII-lea, înalţă un pod temporar peste Canal Grande şi se îndreaptă în procesiune spre impresionanta biserică Santa Maria della Salute. Seara m-am aşezat la capătul podului, o structură şubredă de bărci şi lemne. (Am fost încredinţată că era proiectat „după un model străvechi”, însă într-un noiembrie

din anii ’30 s-a prăbuşit, exact când trecea pe el Sir Osbert Sitwell.) Acolo, ridicându-mi gulerul ca să mă apăr de vântul aprig care sufla dinspre mare, i-am privit pe veneţieni mergând la vecernie, câte doi, câte trei, tinerii în grupuri mai mari, înfofoliţi. Dădeau impresia că ei sunt stăpâni acolo; iar pe măsură ce grupuleţele de oameni o coteau pe pod şi vedeau în faţa lor cheiul luminat şi domul uriaş al bazilicii strălucind în noapte, exclamau afectaţi, plescăind din limbă: „Ah, cât de frumoasă e în seara asta!” – de parcă o mătuşă plăpândă, dar iubită de toţi şi-a pus cel mai bun capot dantelat pentru a-şi întâmpina oaspeţii.

Această stimă de sine garantează orizonturi înguste şi interese limitate. În anii ’60 mulţi veneţieni săraci nu puseseră niciodată piciorul în Italia continentală. Chiar şi în prezent sunt mii de veneţieni care nu au vizitat niciodată insulele dinspre marginea lagunei. Mai auzi câteodată despre unii care nu ar fi traversat niciodată Canal Grande şi nu ar fi văzut Piaţa San Marco. Veneţienii simpli sunt adesea extrem de ignoranţi în ceea ce priveşte geografia şi evenimentele care se petrec în lume şi nici măcar cetăţenii educaţi (ca majoritatea insularilor) nu stau prea bine cu lingvistica.

Veneţienii au, într-adevăr, o limbă proprie, un dialect bogat şi original, care abia acum începe să-şi piardă din vigoare sub impactul cinematografului şi al televiziunii. E un dialect mai greu de desluşit, dar degajat, suficient de sprinten pentru ca Goldoni să-l folosească în unele dintre cele mai

bune piese ale sale, suficient de formal pentru a fi limba oficială a Republicii Veneţiene. Byron spunea că este „o dulce latină corcită”. Lingviştii care ajung aici sunt uluiţi de acest hibrid dificil, derivată parţial din franceză, parţial din greacă, parţial din arabă, parţial din germană şi, probabil, parţial din paflagoneză – rezultatul final fiind şi mai neclar din cauza pronunţiei alandala şi cântate. Adesea ai zice că veneţienii nu rostesc nişte cuvinte anume, ci doar o succesiune păstoasă de consoane pronunţate doar pe jumătate. Limbii veneţiene îi sunt foarte dragi literele *X* şi *Z* şi ignoră, pe cât posibil, litera *L*, aşa încât italianul *bello*, de pildă, se aude *beo*. Există cel puţin patru dicţionare pentru italiană-veneţiană, iar din acestea se poate observa uneori că nu există nicio asemănare între cuvintele veneţiene şi cele italiene. În italiană la *furculiţă* se zice *forchetta*, însă în veneţiană se spune *piron*. La *brutar* în veneţiană se spune *pistor*, nu *fornaio*. La *ceas de mână* se spune *relozo*, nu *orologio*. Pronumele veneţiene sunt *mi*, *ti*, *lu*, *nu*, *vu*, *lori*. Noi spunem *tu eşti*, italienii *tu sei*, însă veneţienii *ti ti xe*. Cuvântul veneţian *lovo* înseamnă „lup”, dar şi „batog uscat”.

Această limbă deosebită şi plăcută este plină de forme contrase şi distorsiuni bizare, iar indicatoarele stradale din oraş, scrise încă destul de des cu neaoşisme, te pot induce în eroare. De exemplu, poţi căuta biserica Santi Giovanni e Paolo, aşa cum apare menţionată în ghidul turistic; însă pe indicatorul stradal va scrie San Zanipolo. Biserica Sant’Alvise i-a fost iniţial închinată Sfântului Ludovic. Când veneţienii

spun San Stae, se referă de fapt la Sant'Eustacchio. San Stin este Santo Stefano. Sant'Aponal este Sant'Apollinare. Numele mănăstirii Santa Maria di Nazareth, folosită pe post de leprozerie, a fost preschimbat în San Lazzaretto de atât de mult timp, încât cuvântul *lazaret* a fost preluat de aproape toate limbile pământului. Nu am reuşit încă să-mi dau seama care sfânt comemorează Fondamenta Sangiantoffetti şi mi-a luat ceva timp până am înţeles că hramul bisericii San Zan Degolà este San Giovanni Decollato, Sfântul Ioan Botezătorul. Cel mai inexplicabil este faptul că biserica Sfinţii Ermagora şi Fortunato este numită de veneţieni San Marcuola, nume pe care ţi-l aruncă în faţă cu nonşalanţă, dar fără nicio explicaţie. Spun doar că aşa e obiceiul la ei.

Veneţia însăşi, oricât de compact ar fi oraşul, este îmbibată în continuare de culori şi loialităţi locale. Fiecare sestiere, fiecare piaţetă zgomotoasă au o atmosferă aparte – ba apăsătoare, ba relaxată, ba simplă, ba sofisticată. Veneţia rămâne, chiar mai mult decât Londra, o aglomerare de sate. În unul poţi fi sigur că vei găsi o atmosferă primitoare, vânzători politicoşi şi femei prietenoase; în altul, experienţa te va învăţa să fii gros de obraz, căci aici oamenii pot să fie mai neciopliţi şi să nu lase la preţ. Până şi dialectul variază de la sestiere la sestiere, deşi poate nu sunt decât la jumătate de milă unul de altul, iar într-un capăt al Veneţiei se folosesc cuvinte aproape necunoscute veneţienilor din celălalt capăt al oraşului. Fiecare sestiere este atât de independent de celelalte, încât numele străzilor se repetă de nu ştiu câte ori;

în Veneţia sunt 12 străzi numite Forno şi 13 Madonna.

Până în perioada modernă oraşul a fost împărţit în două facţiuni rivale, Nicolotti şi Castellani. Rivalitatea crâncenă dintre ele se baza pe animozităţi de mult uitate, datând din perioada de început a colonizării; iar conflictele dintre cele două grupări erau atât de violente, încât la mijlocul vechiului pod Rialto exista un pod basculant, ceea ce le permitea autorităţilor să separe cele două gloate, trăgând repede de o funie şi lăsându-le astfel să se uite neputincioase una la cealaltă. Această ostilitate adânc înrădăcinată şi-a pierdut treptat din virulenţă, fiind înlocuită de lupte simulate, regate şi întreceri atletice, până în 1848, când vechii rivali s-au împăcat în cadrul unei ceremonii secrete ţinute în zori în bazilica Santa Maria della Salute, ca un gest de solidaritate împotriva dominaţiei austriece. Astăzi facţiunile au dispărut şi aproape nimeni nu îşi mai aduce aminte de ele (deşi ghidurile turistice mai fanteziste te-ar putea face să crezi contrariul); cu toate acestea, se menţine încă un aer de mândrie locală, din cauza vreunei parohii sau piaţete, iar uneori acest sentiment se manifestă zgomotos.

Nimic din toate acestea nu e surprinzător. Veneţia este un labirint de canale şi alei, întortocheate şi imprevizibile, care urmează cursul unor vechi canale ce îşi croiau drum prin mâl, neîmbunătăţite de urbanişti. Până în secolul trecut un singur pod, Rialto, traversa Canal Grande. Înainte de apariţia bărcilor cu motor şi a trotuarelor asfaltate era probabil extrem de obositor să te deplasezi prin Veneţia, ca să nu mai

vorbim de drumul cu barca până pe continent; astfel, nu e de mirare că locuitorii din Santa Margherita, mulţumiţi de prăvăliile şi tavernele lor, rareori se oboseau să se mai deplaseze până în Santa Maria Formosa. Uneori vreo gospodină veneţiană spune pe ton convingător că astăzi nu este varză în oraş; ceea ce vrea însă să spună este că la aprozarul de lângă Campo San Barnaba, de la care familia ei are obiceiul să cumpere încă de pe vremea primelor cruciade, a vândut în dimineaţa aceasta toată varza.

3. Oameni puternici

Totuşi, din acest oraş mic, din rândul acestor oameni a izvorât gloria Serenissimei Republici. Se spune că în timpul celei de-a patra cruciade, în care Veneţia a jucat un rol important şi destul de neprincipial, populaţia oraşului era de numai 40 000 de locuitori. În cele 13 secole cât a durat Republica, numărul lor probabil că nu a depăşit niciodată 170 000. Prin urmare, în Veneţia aptitudinile erau extrem de specializate. Aici s-au născut excelenţi administratori, marinari, negustori, bancheri, artişti, arhitecţi, muzicieni, tipografi şi diplomaţi, însă nu şi poeţi, doar un mare dramaturg, iar romancieri şi filosofi mai deloc. Singurul gânditor remarcabil a fost Paolo Sarpi, călugărul care a pledat pentru cauza veneţiană în unul dintre cele mai înverşunate conflicte cu papalitatea şi care a descoperit

contracţia irisului. Cei mai curajoşi generali ai Veneţiei erau condotierii. Avea o atitudine mai curând de adaptare decât de inovare. Vocaţia ei era comerţul; împrejurimile ei erau marea; avea gusturi voluptuoase; avea funcţia de punte între Răsărit şi Apus; era obsedată de stabilitatea politică; consolarea ei, atunci când avea nevoie de asta, era decadenţa; şi este remarcabil cât de bine se potriveau talentele veneţienilor cu nevoile oraşului. Secole la rând Veneţiei nu i-au lipsit liderii, meşteşugarii, artiştii şi negustorii de care avea nevoie, de la ambasadori vicleni până la constructori de nave sârguincioşi, de la bancheri până la arhitecţi, de la Marco Polo până la Tiţian şi Goldoni, cel mai vesel dintre geniile minore.

Veneţienii au fost întotdeauna dornici să deţină un monopol sau să obţină un profit rapid şi li se dusese vestea că sunt dispuşi să vândă orice au, dacă li se oferă suficienţi bani (deşi în secolul al XVI-lea un duce de Mantova, râvnind la faimoasa statuie a Evei realizată de Rizzo care se găsea în Palatul Dogilor, s-a oferit să plătească greutatea ei în aur, însă fără succes). Când s-au aventurat pentru prima oară în afara lagunei, au făcut-o în calitate de comisionari, transportând produsele altora de la sursă la consumator, iar în timpul cruciadelor au profitat fără ruşine de ambele tabere. În 1202, când a fost lansată a patra cruciadă, veneţienilor li s-a cerut să transporte oştile francilor până în Palestina. „Venim în numele celor mai nobili baroni ai Franţei”, i-au spus solii

dogelui Enrico Dandolo. „Nicio altă putere de pe pământ nu ne poate ajuta aşa cum o poţi face Domnia Ta; de aceea te imploră, în numele lui Dumnezeu, să te înduri de Ţara Sfântă şi să li te alături pentru a răzbuna dispreţul arătat lui Iisus Hristos dându-le corăbii şi toate cele trebuincioase, pentru a putea străbate mările". Dogele a dat un răspuns tipic veneţian: „Cu ce beneficii?".

Nu a permis nici ca scrupulele creştine să afecteze desfăşurarea expediţiei. Dogele urma să primească, în patru tranşe, 85 000 de mărci de argint, plus jumătate din prada de război; iar în schimb veneţienii trebuiau să transporte 33 500 de cruciaţi în Ţara Sfântă, cu tot cu cai, să-i aprovizioneze cu cele necesare timp de nouă luni şi să contribuie şi ei la război cu o parte din armata şi flota lor. Armata francă a ajuns în Veneţia la vremea stabilită şi şi-a aşezat tabăra pe insula Lido. Corăbiile şi proviziile erau pregătite, aşa cum li se promisese. Veneţienii, care nu prea aveau chef să participe propriu-zis la cruciadă, erau încurajaţi prin liturghii şi procesiuni. Având vreo 90 de ani, imperturbabilul Dandolo, aproape orb, şi-a declarat intenţia de a conduce el însuşi flota. Cu toate acestea, în momentul-cheie, cruciaţii nu au avut cu ce să plătească.

Având experienţa contractelor neonorate, veneţienii nu s-au lăsat descurajaţi. Mai întâi au pus sub supraveghere toate drumurile spre insula Lido pentru a se asigura că soldaţii nu vor fugi şi apoi au impus următoarea condiţie: cruciaţii puteau fi în continuare transportaţi în Ţara Sfântă dacă se

învoiau să se oprească pe drum şi să înăbuşe rebeliunile din câteva colonii veneţiene de pe coasta dalmată, consolidând astfel rutele comerciale ale Republicii prin Marea Adriatică. Francii au acceptat aceste condiţii radicale, flota a pornit în cele din urmă la drum, iar porturile dalmate au fost supuse unul după altul. Însă veneţienii voiau să obţină şi mai multe beneficii. Dandolo s-a înţeles cu docilii săi cruciaţi să facă altă diversiune, să amâne umilirea păgânilor şi să cucerească Constantinopolul, bastionul creştinătăţii, cu împăratul căruia veneţienii erau în conflict. Conduşi de bătrânul doge orb, cruciaţii au atacat şi au capturat cele 400 de turnuri ale oraşului, l-au detronat pe rege, şi-au încărcat corăbiile cu prăzile de război şi au împărţit Imperiul între ei. Cruciaţii nu au mai ajuns în Ţara Sfântă, iar căderea temporară a Bizanţului nu a făcut decât să întărească şi mai mult cauza islamului. În urma simplei încălcări a unui contract, exploatată în mod inteligent de veneţieni, aceştia au devenit „stăpâni absoluţi peste un sfert şi încă o jumătate de sfert din Imperiul Roman”. Au dobândit controlul asupra Spartei, Durrësului, Cicladelor, Sporadelor şi Cretei. S-au întors acasă cu corăbiile încărcate de comori, aur, pietre preţioase, relicve sfinte, toate urmând să le transforme oraşul într-o minunăţie ce avea să dăinuiască în timp. De asemenea, şi-au întărit supremaţia comercială în Levant, situaţie ce avea să le asigure, multe secole la rând, confortul în palatele lor grandioase.

Veneţienii continuă să fie oameni de afaceri iscusiţi. Negustorii, întreprinzătorii şi transportatorii sunt încă renumiţi pentru pragmatismul şi chiar cerbicia lor („oameni îndărătnici şi recalcitranţi”, aşa i-a descris recent un administrator din Roma). Bursa din Veneţia, situată în apropierea Pieţei San Marco, este condusă cu precizia solemnă caracteristică unui doge: tranzacţiile lor nu sunt tulburate de speculaţii nechibzuite, însă un puternic iz de oportunism se strecoară pe sub uşile cabinelor telefonice. Băncile veneţiene, ale căror birouri sunt încă grupate în mod evocator în preajma Podului Rialto, acest vechi focar al prosperităţii, sunt organizate impecabil. Piaţa turistică absoarbe de la masele de vizitatori, cu o imparţialitate desăvârşită, fiecare dolar, fiecare liră sterlină şi fiecare euro.

Veneţienii rămân negociatori fermi, dar înţelepţi. Atunci când strămoşii lor se învoiau să transporte o oaste sau să echipeze o flotă, preţurile pe care le cereau erau mari, iar condiţiile impuse inflexibile, însă făceau totul în stil mare. Corăbiile lor erau cele mai bune, harnaşamentele lor erau cele mai frumoase, îşi respectau angajamentele cu scrupulozitate. *Noi siamo calculatori* – veneţienii au recunoscut asta întotdeauna despre ei –, „Noi suntem oameni chibzuiţi”. Aşa sunt şi în prezent. Veneţienii te vor lăsa mereu să plăteşti altă dată, rareori te vor înşela când îţi dau restul şi nu se supără niciodată dacă întrerupi o negociere. Sunt excelenţi oameni de afaceri. Nici spiritul întreprinzător de odinioară nu a dispărut în totalitate. Există cel puţin un

hotelier în oraş care nu ar ezita să ia cu asalt zidurile Bizanţului sau să navigheze în jurul lumii, atâta vreme cât i se promite un comision pe măsură. Veneţienii nu cred în destin. Într-o zi, pe Podul Accademia, un băiat vindea horoscoape ambalate în hârtie galbenă. Eram în trecere pe acolo împreună cu un om de afaceri. Acesta s-a oprit pentru a-şi consulta horoscopul, după care m-a privit cu subînţeles şi s-a lovit cu palma stângă peste braţul drept (înveşmântat, aşa cum trebuie, într-un frumos tweed cu ţesătura înspicată). „*Ăsta* e horoscopul meu!”, mi-a spus pe un ton solemn şi apoi a luat-o ţanţoş în direcţia băncii.

Astfel de oameni de acţiune, cu spirit războinic sau negustoresc, au fost mereu sprijiniţi de un grup de administratori şi oficiali devotaţi care, odinioară, proveneau, în majoritate, din rândurile patricienilor. Prestigiul funcţionarilor publici a scăzut odată cu declinul Republicii, iar moralitatea lor s-a şubrezit, aşa încât administraţia Veneţiei era acum măcinată de corupţie. Cu toate acestea, elita aristocraţiei, adaptându-se vremurilor schimbătoare, a păstrat vii vechile valori ale integrităţii şi ale respectului faţă de ceilalţi şi a fuzionat cu clasele profesionale. Succesorii lor, avocaţii, doctorii şi inginerii de astăzi, continuă să fie nişte oameni formidabili: chipeşi şi serioşi, longilini şi îmbrăcaţi sobru, cu o expresie de serenitate romană şi aproape lipsiţi de orice urmă de înflăcărare mediteraneeană. Birocraţia rigidă a Italiei a invadat cu mult timp în urmă Veneţia, însă cei mai iscusiţi funcţionari publici veneţieni reuşesc în

continuare s-o evite şi să-şi desfăşoare activitatea în spiritul vechii Republici, adică apelând la logică, luciditate şi stăpânire de sine.

Pentru a vedea astfel de oameni la capacitatea lor maximă, ar trebui să vizitaţi tribunalele din Veneţia unde se judecă cazurile penale, situate într-un vechi palat de lângă Podul Rialto, cu vedere spre pieţe. De la ferestrele lui se aud vociferările târgoveţilor şi vocile stridente ale femeilor; undeva, o servitoare trebăluieşte prin casă, cântând gutural; din direcţia marelui canal răzbate vuietul bărcilor cu motor; din când în când se aude zgomotul înăbuşit al unui ciocan cu abur care bate un pilon în pământul mâlos. Clădirea e puţin dărăpănată, dar are în continuare un aer de nobleţe solemnă pe care i-l imprimă coridoarele întunecoase, mirosul de ceară, de vechi şi de hârţoage. În fundul sălii de judecată, cu pereţii lambrisaţi, câţiva privitori stau respectuoşi în picioare, cu pălăria în mână şi vorbind în şoaptă. Lângă uşă, aprodul, îmbrăcat într-un costum gri-închis, stă la birou şi se joacă, dus pe gânduri, cu un creion, aşa cum, în trecut, slujbaşul consiliului trebuie să se fi jucat ameninţător cu o pană de scris în faţa instanţelor mult mai neîndurătoare ale Republicii. Iar sus, la masa înălţată din lemn de mahon negru, stau magistraţii veneţieni, deasupra lor tronând deviza justiţiei: *La legge è uguale per tutti*. Negrul sobru al robelor lor contrastează cu albul imaculat al gulerelor. Au o expresie inteligentă şi enigmatică. Stau acolo, ascultând cu atenţie, cu o atitudine apatică, dar potenţial ameninţătoare,

uşor tolăniţi în scaunele lor, asemenea parlamentarilor. Unii sunt tineri, alţii între două vârste şi, în timp ce o interoghează pe următoarea martoră – o spălătorească saşie, care stă gheboşată pe marginea scaunului, prefăcându-se că nu-şi găseşte locul, o mincinoasă din capul acoperit cu batic până în picioarele încălţate cu nişte cizme pline de glod – şi îşi exprimă pe rând punctul de vedere, cu o politeţe rece şi tăioasă, par să întruchipeze însăşi esenţa vechii Veneţii, o entitate inflexibilă, dar magnifică, ale cărei reguli erau cunoscute tuturor şi aplicate cu imparţialitate. (Chipurile tuturor acestor jurişti pot fi ghicite în portretele magistraţilor şi ale supraveghetorilor monetăriei, realizate în urmă cu 30 de ani, care se află acum în Ca' d'Oro.)

Republica era sprijinită şi de un grup de artizani inimoşi, care nu aveau responsabilităţi politice, dar cărora nu le lipsea încrederea în sine. Cârmuitorii Veneţiei, deşi ţineau clasa muncitoare sub control, făceau tot posibilul ca aceasta să fie mulţumită, asigurându-i porţia de ceremonii religioase şi hrănindu-i nevoia de apartenenţă la breslele meşteşugăreşti. Când pescarii din facţiunea Nicolotti îşi alegeau liderul, în fiecare an, dogele însuşi era reprezentat în cadrul ceremoniei – la început de un simplu portar de la Palatul Dogilor, iar ulterior de un funcţionar de seamă. În secolul al XVI-lea sticlarii, deţinătorii unuia dintre monopolurile veneţiene, erau atât de importanţi pentru stat, încât li s-a acordat un statut propriu de patricieni şi au fost

scutiţi de tot felul de obligaţii (şi, drept corolar nepărtinitor, s-a anunţat public că, în cazul în care vreun sticlar se muta în altă parte, luând cu el secretul meseriei, statul avea să trimită de îndată ucigaşi pe urmele lui; legenda spune că autorităţile au pus să li se scoată ochii celor doi meşteşugari care au realizat celebrul ceas din Piaţa San Marco, cu complicatele lui semne zodiacale, ca să nu-l mai reproducă pentru altcineva). Marii artişti şi arhitecţi veneţieni proveneau aproape exclusiv din rândurile meşteşugarilor, deşi ulterior se îmbogăţeau şi deveneau celebri. Pictorii aderau de obicei la breasla pictorilor. Erau oameni cu caractere puternice, duceau o viaţă sănătoasă şi trăiau mult – Veneţia a fost un stat al celebrităţilor ajunse la vârste înaintate: Tintoretto a murit la 76 de ani, Guardi la 81, Longhi şi Vittoria la 83, Longhena la 84, Giovanni Bellini la 86, Tiţian şi da Ponte la 88, Sansovino la 91. Mai presus de orice, Veneţia depindea de navigatorii săi. Veneţienii din oraş au renunţat curând să mai facă parte din echipajul propriilor corăbii, începând să se bazeze pe dalmaţi şi pe oameni din afara lagunei. Cu toate acestea, Republica nu a dus niciodată lipsă de căpitani de vas, pescari, constructori de corăbii şi artizani, toţi aflaţi în slujba marii baze navale a Arsenalului, primul şantier naval din lume.

În mare măsură, această situaţie continuă şi astăzi. În actuala Veneţie sunt nenumăraţi meşteşugari meticuloşi, oameni puternici şi loiali în simplitatea lor, aşa cum ni i-am imagina pe cei din porturile Angliei de la începutul epocii

victoriene. Muncitorii calificaţi din Veneţia continuă să fie nişte oameni admirabili, de la mecanicii din Piazzale Roma, care ghidează maşini cu pricepere manevrând cele două roţi din faţă, până la miriadele de meşteşugari care înrămează fotografii şi care probabil se simt extrem de descurajaţi numai gândindu-se la un nou apus contemplat de pe Podul Rialto. Meşteri iscusiţi, cu mâini bătucite, lucrează afundaţi în rumeguşul de pe şantierele navale – în dialectul veneţian, *squeri* –, în mirosul greu al cazanelor cu smoală clocotită, iar bărcile sunt călăfătuite cu mănunchiuri de nuiele aprinse. Bătrâni arţăgoşi, asemenea taximetriştilor londonezi, cu nişte cârlige ruginite în mână, stau de-a lungul canalelor, îmbrăcaţi în paltoane lăbărţate şi uitându-se cu ochi urduroşi după gondole pe care să le ajute să acosteze. Chiar şi cei care conduc bărcile cu motor ascund uneori un caracter plăcut în spatele înfăţişării pompoase. Nu prea vezi poliţişti mai amabili decât cei care patrulează în micile lor bărci cu motor sau se plimbă solemn în schifuri, îmbrăcaţi cu mantale albastre (activitate descrisă, în mod exagerat, într-un ghid turistic, drept „monitorizarea canalelor din şalupe”).

Printre toţi aceştia, ca desprins dintr-un tablou de Carpaccio, pluteşte gondolierul, simbolul Veneţiei. Nu e o figură populară în rândul turiştilor din cauza preţurilor mari pe care le practică şi a atitudinii sale uneori arogante. Într-adevăr, are frecvent convingeri comuniste şi nu-i respectă pe ceilalţi, iar deseori îi dezinformează, fără scrupule, pe străinii naivi, înşelându-i în privinţa tarifului („A, dar astăzi e San

Marcuola, *signor*, iar *tradiţia cere* ca în ziua asta sfântă preţul biletului să fie dublu”). Cu toate acestea, mie a început să-mi placă de ei şi îi admir. Pot ierta micile păcate ale unor oameni care trăiesc de pe urma unui sezon turistic ce ţine patru luni şi care, pe durata iernii, trăiesc de pe o zi pe alta, pescuind şi făcând tot felul de munci ocazionale. Gondolierii sunt, de obicei, oameni extrem de inteligenţi. De asemenea, sunt toleranţi, sardonici şi amuzanţi, cu excepţia câtorva mai morocănoşi, îndeobşte moşii. Adesea sunt chipeşi, atrăgători şi supli – mulţi dintre strămoşii lor proveneau de pe coasta slavă a Istriei şi din Dalmaţia. Gondolierii au uneori un aer rafinat şi sofisticat, asemenea studenţilor care vâslesc pe râul Cherwell, ofiţerilor de marină sau poate chiar instructorilor de schi nautic.

Gondolierii au încă un puternic simţ al apartenenţei la breasla lor. Organizaţia lor reprezintă o forţă în Veneţia, iar în trecut aveau propriile bănci comune, care funcţionau pe baza unui sistem de riscuri mutuale. Nu cu mult timp în urmă, fiecare *traghetto* sau staţie de gondole avea propria organizare, independentă de celelalte (în prezent îşi menţin protocolul, deşi funcţionarii lor sunt numiţi acum de municipalitate). Astăzi, deşi aproape fiecare gondolier este afiliat unei *traghetto*, toţi sunt membri ai aceleiaşi organizaţii. Fiecare gondolă este privată, dar gondolierul care te plimbă nu este neapărat proprietarul gondolei respective – un drept de proprietate care adesea se moşteneşte în familie –, iar profitul merge la adevăratul proprietar, organizaţia

fiind o simplă agenţie intermediară, un sistem de protecţie socială, o practică obişnuită şi, uneori, un organism politic. Concurenţa dintre gondolieri este totuşi controlată cu stricteţe, iar celebrele certuri dintre aceştia, îndrăgite de generaţii întregi de autori de literatură de călătorie, au adesea în ele ceva teatral. Alte categorii de barcagii nu sunt primiţi cu braţele deschise în staţiile de gondole. Doar 50 de *sandoli* – bărci veneţiene mai mici folosite la transportul pasagerilor – sunt autorizate. Celelalte, pe care le vedeţi furându-le gondolierilor pâinea de la gură, sunt puse la zid şi considerate „în afara legii”.

Totuşi, în ciuda acestui protecţionism – o veche practică veneţiană –, gondolierii sunt în general oameni cu vederi largi şi neaşteptat de înţelegători cu ageamiii şi străinii. Nu se vor enerva niciodată atunci când ambarcaţiunea ta, avansând nehotărâtă în zigzag, le taie calea, iar când, în cele din urmă, te îndrepţi ezitând spre chei, cu hainele ude, abia ţinând în mână parâmele, cu motorul gripat, cu rama punţii crăpată şi cu un crac de la pantaloni rupt, gondolierii te vor întâmpina veseli, îţi vor explica din nou (căci veneţienii îşi fac treaba până la capăt) cum e cu sarea care intră în carburator şi le vor transmite copiilor tăi cele mai calde salutări.

Din când în când gondolierii participă la regate, constrânşi, în parte, de forţa tradiţiei, în parte, de Biroul de Turism. În multe restaurante pline de fum vei vedea, păstrate cu grijă în vitrine, trofeele şi bandierele vreunui campion

care a câştigat o astfel de regată sau chiar portretul lui în ulei – se obişnuieşte să li se comande artiştilor astfel de portrete. Aceste competiţii au încă un anumit entuziasm popular, precum şi ecourile antropologice ale unor rivalităţi şi duşmănii ancestrale. Purtând manşete şi bentiţe care se asortează cu vâslele lor colorate, concurenţii, îndârjiţi şi concentraţi, avansează vertiginos de-a lungul Marelui Canal sau plutesc uşor în jurul geamandurii din apropierea Grădinilor Publice. Îi urmează îndeaproape un convoi pestriţ de ambarcaţiuni – bărci cu motor, bărci cu vâsle şi schifuri vechi, canoe în care vâslesc băieţi aproape goi, şlepuri mari, şalupe cu motor elegante, iahturi, toate alunecând nostim pe lângă gondole. Completând acest tablou, vase cu aburi se îndreaptă greoi spre chei, învolburând apa şi huruind din motoare, ca într-o copleşitoare regată universitară de pe Tamisa, la jumătatea drumului spre un Putney[1] halucinant.

Cel mai frumos moment al regatei este însă mai târziu, seara, când noii campioni, încasându-şi premiul în bani sau primind purcelul de lapte (premiul pe care îl primesc, prin tradiţie, cei clasaţi pe locul al patrulea), sunt sărbătoriţi de camarazii lor, gondolierii. Îi vei vedea cu pălării multicolore, cântând veseli, defilând de-a lungul Marelui Canal într-o barcă mare şi gri, cu sticle de băutură înşirate pe o masă elegantă şi un impresar binedispus care cântă la acordeon. Împodobită cu steguleţe care flutură în vânt, barca alunecă pe apă emanând veselie, *bonhomie* şi entuziasm.

În timpul Republicii niciunul dintre aceşti slujbaşi nu îndeplinea vreun rol în conducerea statului. O mică aristocraţie ereditară, ai cărei membri sunt menţionaţi în Libro d'Oro (Cartea de Aur a nobilimii din Italia), deţinea întreaga putere. Doar foarte rar mai era deschisă Cartea pentru a fi adăugat un nou membru al aristocraţiei, în semn de cinstire a faptelor sale de eroism pe câmpul de luptă, a loialităţii faţă de stat sau ca un fel de recompensă, fireşte, pur simbolică. 30 de familii au fost înnobilate pentru serviciile aduse statului în timpul războaielor împotriva Genovei, iar uneori cetăţenii bogaţi din interiorul ţării îşi cumpărau titluri nobiliare, aşa cum ai plăti ca să devii membru al Lloyd's. Au trecut însă multe generaţii până când aceşti parveniţi au fost acceptaţi în rândurile vechilor aristocraţi, care adesea aveau o părere atât de bună despre ei înşişi – şi nu fără motiv –, încât se cutremurau la gândul că, în străinătate, ar putea fi trataţi ca nişte oameni de rând.

Muncitorii, în schimbul activităţii şi loialităţii lor, erau trataţi echitabil şi adesea cu generozitate, însă nu aveau nici cel mai mic privilegiu politic şi rareori puteau schimba cursul evenimentelor, organizând câte o răzmeriţă sau ameninţând cu câte o rebeliune. În general, rămâneau surprinzător de fideli sistemului. În istoria Serenissimei Republici au existat doar trei mari revoluţii, toate petrecute în secolul al XIV-lea, însă niciuna nu s-a iscat din rândurile proletarilor. Cea mai importantă dintre ele, insurecţia organizată de Tiepolo în 1310, a fost declanşată de aristocraţi. Legenda spune că

planurile lor au fost zădărnicite de „o bătrână din popor”, care a scăpat, de la fereastră, direct în capul stegarului, un mojar, stârnind confuzie în rândul răsculaţilor (întâmplarea este imortalizată în piatră, pe o placă memorială situată pe locul casei ei de pe Mercerie, principala stradă comercială din Veneţia, iar o plăcuţă fixată în trotuar indică punctul în care a avut loc impactul). Pe toată durata declinului prelungit al Veneţiei oamenii au continuat, în chip jalnic, să se mândrească cu Republica lor, iar când a sosit Napoleon, în cele din urmă, susţinătorii lui înflăcăraţi au fost patricienii liberali, şi nu plebea nemulţumită. Contesa Querini Benzon, celebra „blondă din gondolă” a lui Byron, a dansat în jurul Copacului Libertăţii, în Piaţa San Marco, îmbrăcată doar cu o tunică atenianăşi ţinându-se de mână cu un chipeş poet revoluţionar.

Asemenea Angliei, altă oligarhie maritimă, stabilitatea şi coeziunea Veneţiei îşi trăgeau seva din existenţa unui scop comun. Englezii simţeau că sunt „un neam de oameni fericiţi”, „o frăţie”, în ciuda tuturor inegalităţilor dintre conte şi salahor. Veneţienii, în perioada lor de glorie, simţeau că împărtăşesc aceeaşi soartă şi se considerau, înainte de toate, nu bogaţi sau săraci, privilegiaţi sau neprivilegiaţi, ci cetăţeni ai Veneţiei. Din moment ce nu a avut niciodată o orânduire feudală, Veneţia nu a fost subminată de existenţa armatelor private sau de obligaţiile specifice vasalităţii, aşa cum s-a întâmplat în cazul altor oraşe din Italia. Deşi dominaţi de patricieni, comercianţii şi muncitorii au reuşit să-şi

definească drepturile, iar aristocraţii veneţieni, deşi foarte orgolioşi, nu au tratat aceste clase sociale inferioare cu brutalitate sau cu dispreţ. Veneţienii din toate categoriile sociale se bucurau de zilele nebuneşti ale carnavalului, iar tinerii impetuoşi din secolele XVII-XVIII, cu cluburile zgomotoase şi ţinutele lor fistichii, par să fi fost priviţi cu un fel de toleranţă amestecată cu invidie, atitudine pe care cititorii ziarelor londoneze e posibil s-o fi avut faţă de filfizonii de pe King's Road.

După unii observatori, faptul că veneţienii erau complet la mila aristocraţilor a născut anumite atitudini servile care încă se observă în spiritul oraşului. Eu nu sunt de aceeaşi părere. Într-adevăr, există în Veneţia un anumit grad de supunere socială. Veneţienii sunt consideraţi mai docili decât majoritatea italienilor şi obişnuiau să fie mai uşor exploataţi în străinătate, în perioada în care Italia furniza forţă de muncă ieftină pentru jumătate din Europa. Uneori, un angajat îţi va vorbi despre angajatori pe un ton tânguitor, dar respectuos şi în şoaptă, ca şi cum ar vorbi într-o biserică. Veneţienii au în prezent, ca întotdeauna, un foarte mare respect pentru cei cu bani, poate chiar mai mult decât pentru cei educaţi.

În general, un puternic simţ al egalităţii guvernează însă viaţa veneţiană. Ca şi în restul Italiei, oraşul continuă să găzduiască deopotrivă servitori, menajere îmbrăcate în uniforme îngrijite, bucătărese cu un aer mămos, valeţi silenţioşi. Toţi veneţienii au o abordare extrem de relaxată în

ceea ce priveşte gospodăria lor, nelipsindu-le nici un uşor servilism onctuos. Gazda ta, afişând o atitudine prietenoasă şi familiară, se va aşeza lângă tine la micul dejun, pentru a face conversaţie sau pentru a-ţi da câteva sfaturi în ceea ce priveşte educaţia copiilor. Cu ocazia unei regate sau a unei serate s-ar putea să apară pe terasa ta rude şi prieteni pe care nu i-ai mai văzut niciodată în viaţa ta, toţi radiind de bucurie. Apoi, nu există pe lume o primire mai bună decât cea pe care ţi-o face babysittera, după ce ai petrecut la o sărbătoare veneţiană, când te întorci acasă la miezul nopţii, cherchelit, dar spăsit, şi o găseşti alături de sora ei, monitorizând copilul prin walkie-talkie. Este posibil ca vechiul sistem să fi încurajat dezvoltarea unei anumite simplităţi inocente care se poate observa încă la veneţieni. În caracterul lor poate fi percepută încă o oarecare docilitate, dar ei nu se simt călcaţi în picioare.

La polul celălalt rămân aristocraţii şi plutocraţii Veneţiei. Unii descind din patricienii veneţieni de altădată, iar câteva familii continuă să locuiască în palatele ancestrale ale acestora situate de-a lungul Marelui Canal şi să deţină proprietăţi pe continent. Mi s-a spus că, recent, văduva bogată a unui nobil l-a auzit din întâmplare pe un gondolier zicând despre ea că ar fi văduva ultimului doge – observaţie care, deşi poate măgulitoare pentru mândria ei de veneţiană, sugera că ea ar fi avut peste 180 de ani. Cu toate acestea, majoritatea familiilor din Cartea de Aur au dispărut. La

căderea Republicii erau menţionate 1.218 nume, însă multe dintre vechile case fuseseră ipotecate mănăstirilor, iar când Napoleon a abolit ordinele, a abolit efectiv şi familiile. Vechea oligarhie s-a dezintegrat: o comunitate de patricieni inutili şi sărăciţi, numită Barnabotti, exista deja în cartierul San Barnaba, iar în 1840 mai bine de o mie de membri ai vechii nobilimi primeau un ajutor de la stat.

Aristocraţia veneţiană modernă are astfel origini mixte. Unii dintre membrii ei sunt comercianţi bogaţi, care cu mult timp în urmă au făcut un pas uriaş de la absenţa oricărei puteri la statutul de privilegiaţi. Majoritatea nici măcar nu au sânge veneţian, ci provin din Roma sau Milano, au case în oraş şi îşi petrec verile făcând naveta între Harry's Bar şi plajele de pe insula Lido. Câţiva sunt străini. Republica Italiană nu mai acordă titluri, însă există în continuare în Veneţia mulţi conţi, cărora, prin tradiţie, li se permite să-şi păstreze semnele distinctive care inspiră mai curând milă – şi destule prinţese şi baronese care au pe cărţile de vizită nume slavone sau diademe ruseşti. Numele multora sunt precedate de titlul onorific *Nobile Homine* – pe scurt, „N.H.". De asemenea, în oraş sunt mulţi bani, în mare parte având la bază proprietăţi funciare. Apartamentele sale cele mai somptuoase nu şi-au pierdut încă deloc strălucirea. Cele mai luxoase bărci cu motor sunt splendide. Spectatorii de la operă, deşi laţi în spate, sunt îmbrăcaţi extrem de elegant. Câteva familii mai au încă propriile gondole private şi pot fi văzute de-a lungul Marelui Canal, în sclipirea alamei

lustruite, conduse de doi vâslaşi îmbrăcaţi în livrele strălucitoare.

Odată, la micul dejun, am lenevit uitându-mă prin cartea de telefon a Veneţiei ca să văd ce nume de dogi mai erau trecute în ea. Evident, cei mai mulţi dintre primii au dispărut în negura legendei. Potrivit cronicarilor, dintre primii 25, trei au fost asasinaţi, unul a fost executat pentru trădare, trei au fost pedepsiţi cu scoaterea ochilor, patru au fost destituiţi din funcţie, unul a fost exilat, patru au abdicat, unul a fost sanctificat şi altul ucis într-o bătălie cu nişte piraţi. (Cu toate acestea, portretele a 75 dintre primii 76 se găsesc în Sala del Maggior Consiglio din Palatul Dogilor.) Cele mai multe dintre numele ultimilor dogi continuă să figureze în cartea de telefon. În total, între anii 697 şi 1797, au fost 120 de dogi. Au avut 67 de nume diferite, funcţia fiind transmisă adesea în cadrul aceloraşi familii, iar 39 dintre acestea apar în carte. Uneori acelaşi nume e purtat de doi sau trei reprezentanţi, alteori de zece sau 12. Pare să existe un număr surprinzător de mare de contese şi măcelari de cai. Foarte mulţi sunt probabil descendenţi ai servitorilor vechilor familii, mai curând decât ai familiilor propriu-zise. Numele primului doge nu apare; nici al ultimului. Există însă un abonat impresionant, contele *dottore* Giovanni Marcello Grimani Giustinian, care are trei nume ducale.

Mândria familială era extrem de puternică în rândul vechilor aristocraţi veneţieni, aşa cum se poate observa vizitând muzeul din Ca’ Rezzonico. Aici cineva şi-a dat

osteneala să realizeze un arbore genealogic în care fiecare membru este reprezentat printr-un mic portret în ceară, în spatele unei vitrine de sticlă. Veneţienii erau atât de ahtiaţi de genealogie, încât în bazilica San Marco există chiar un arbore genealogic al Fecioarei Maria, realizat în întregime din mozaic. Cartiere întregi din oraş erau numite după principalele clanuri, iar când se stingea unul dintre marile nume era o tragedie publică. Încă se povesteşte cu regret cum s-a stins familia Foscari, al cărei strămoş, dogele Francesco Foscari, a fost subiectul tragediei scrise de Byron. Numele lor încă apare în cartea de telefon, dar se presupune că neamul s-a stins la începutul secolului trecut: ultimul reprezentant pe linie masculină, un actor obscur, a murit în Londra, cele două surori ale lui au înnebunit amândouă, iar unii dintre servitorii lor lipsiţi de scrupule le expuneau în faţa turiştilor ca pe ultimele exemplare din familia Foscari.

Una dintre cele mai mari familii din Veneţia a fost Giustinian; însă în timpul războaielor din secolul al XII-lea toţi bărbaţii din familie, cu excepţia unuia singur, au fost ucişi pe câmpul de luptă sau au murit de ciumă. Singurul supravieţuitor din familia Giustinian a fost un tânăr care se călugărise şi care a dus o viaţă austeră într-o mănăstire de pe insula Lido. Întreaga Veneţie era îngrijorată că familia Giustinian s-ar putea stinge, motiv pentru care i s-a trimis papei o petiţie, cerându-i-se să-l dezlege de jurămintele monahale. Papa a acceptat, iar mireanul s-a căsătorit, fără tragere de inimă, cu una dintre fiicele dogelui de la vremea

aceea şi a avut nouă băieţi şi trei fete. După ce şi-au făcut datoria cu supunere şi copiii au crescut, tatăl s-a întors la mănăstire şi mama a ridicat şi ea o mănăstire, pe o insulă îndepărtată din lagună. În ceea ce priveşte Casa Giustinian, aceasta a fost mereu înfloritoare. Un membru al familiei Giustinian a fost aproape singurul veneţian care a apărat demnitatea Veneţiei în faţa intimidărilor lui Napoleon; iar astăzi mai sunt 11 palate giustiniene în Veneţia, un impresionant memorial al abnegaţiei călugărului.

Scopurile aristocraţiei erau ferm definite în perioada de declin a Republicii, iar toate aceste familii de patricieni aveau anumite obligaţii de îndeplinit. Nu existau ranguri nobiliare. Ori erai patrician, numele tău figurând în Cartea de Aur, ori nu (când austriecii au preluat conducerea, patricienii care doreau puteau deveni conţi). Fiecare nobil veneţian era, de fapt, în slujba statului, fără să fie plătit pentru asta. Viaţa sa se supunea unor reguli stricte – care decretau chiar, de exemplu, ce haine poate purta, aşa încât uneori vedeai aristocraţi scăpătaţi cerşind îmbrăcaţi în zdrenţe de mătase purpurie. Voltaire a fost şocat când a aflat că nobilii veneţieni nu puteau călători în străinătate fără permisiunea autorităţilor. Dacă un veneţian era ales în funcţia de ambasador, acesta trebuia în mare parte să întreţină ambasada pe propria cheltuială, ceea ce uneori îl ruina. Acesta a fost cazul unui bătrân nobil care a servit interesele Serenissimei ca ambasador timp de 11 ani fără să primească nicio recompensă financiară. Tot ce a cerut ca răsplată a fost

să i se acorde privilegiul de a păstra un lanţ de aur pe care i-l dăruise un monarh european, dar care altfel ar fi ajuns imediat în vistieria statului.

Patricienii nu aveau voie să refuze funcţiile în care erau numiţi; iar în acelaşi timp pentru sistemul veneţian era esenţial ca oricare cetăţean ce dădea semne de aroganţă sau de popularitate primejdioasă să fie imediat umilit, pentru a preveni apariţia dictatorilor şi *pour encourager les autres*. Dacă nu executai un ordin, erai dezonorat. Dacă pierdeai o bătălie, erai acuzat de trădare. Dacă o câştigai, devenind astfel erou naţional, probabil că, mai devreme sau mai târziu, erai acuzat în mod fals de vreo ofensă adusă statului. De exemplu, în secolul al XV-lea, timp de un an, generalul Antonio da Lezze a apărat oraşul Scutari împotriva asalturilor turcilor, care erau atât de cumplite, încât într-o zi o pisică, furişându-se pe un acoperiş expus, a fost pe loc străpunsă de 11 săgeţi odată. Atacurile erau atât de susţinute, încât săgeţile trase de turci au fost folosite pe post de lemne de foc timp de câteva luni. Când, în cele din urmă, el a predat însă oraşul forţelor inamice net superioare şi s-a întors în Veneţia, a fost imediat acuzat de trădare, aruncat în temniţă timp de un an şi exilat pentru alţi zece. În Veneţia marii comandanţi reprezentau mereu un risc, motiv pentru care rareori erau lăsaţi să se bucure prea mult de pensie, chinuiţi de gută.

Mai rău, dezonoarea era adesea imortalizată în piatră. Deasupra arcadei centrale a bazilicii este imaginea unui

bărbat trist, cu turban, sprijinindu-se în cârje şi rozându-şi unghiile. Se spune că acesta ar fi arhitectul marii biserici, condamnat să fie dispreţuit pe vecie pentru că s-a lăudat că va realiza o operă perfectă, ceea ce nu s-a întâmplat. El este doar prima dintre victime. O plăcuţă fixată în caldarâmul din Campo Sant'Agostin comemorează pedepsirea lui Bajamonte Tiepolo, aristocratul care a condus rebeliunea din 1310. Un leu din fier de pe o casă din Campo Santa Maria Mater Domini înseamnă că locul respectiv a trecut sub sechestrul statului atunci când proprietarul ei a fost întemniţat. Sub arcada Palatului Dogilor există o placă memorială care aminteşte de surghiunirea lui Girolamo Loredan şi a lui Giovanni Contarini, membri a două clanuri veneţiene faimoase, pentru că au abandonat fortăreaţa din Tenedos în mâinile turcilor, astfel „aducând o mare vătămare creştinismului şi ţării lor". Singurul doge a cărui figură nu apare printre celelalte din Sala del Maggior Consiglio este Marino Faliero, care a fost decapitat în urma unui complot menit să-l facă conducător absolut. În locul figurii sale este un spaţiu gol, negru, iar sub el o inscripţie lugubră: *Hic est locus Marini Faletro decapitati pro criminibus*.

Guvernul veneţian a ridicat odată o placă memorială a pocăinţei, exonerându-l pe patricianul Antonio Foscarini de acuzaţia de trădare pentru care fusese executat; această placă se află însă atât de sus printre monumentele familiei din biserica San Stae, încât nici nu se observă. În general, deşi ruşinea a fost expusă, meritele au fost trecute sub tăcere.

Istoricii se plâng de lipsa informaţiilor privind viaţa personală a unor veneţieni de vază, iar înainte de 1866 şi de valurile de entuziasm create de Risorgimento singurul monument public aflat în aer liber era statuia condotierului Colleoni de la San Zanipolo. Astăzi se mai aduc unele corecţii – există un vapor cu aburi numit după bravul general Bragadin şi o dragă botezată după distinsul amiral Morosini; cu toate acestea, dacă îi ceri oricărui londonez educat să numească un veneţian celebru, e posibil să-ţi răspundă Marco Polo, Goldoni, Sarpi, va şovăi în privinţa lui Foscari, dar probabil că primele nume pe care le va aminti vor fi Tiţian şi Tintoretto.

Toate aceste reguli i se aplicau cu cea mai mare stricteţe dogelui însuşi, cel mai nefericit dintre patricienii veneţieni. Era aspirantul numărul unu la gloria dictatorială, aşa că, pentru a nu avea mână liberă, puterile lui au fost reduse încontinuu, de-a lungul secolelor, în aşa măsură, încât în cele din urmă a ajuns aproape o parodie a monarhului constituţional, o marionetă poleită. Nu i se permitea să vorbească cu persoane străine fără să fie supravegheat şi nici măcar soţiei nu îi putea trimite vreo scrisoare care să nu fie cenzurată. Singurele daruri pe care avea voie să le accepte erau apa de trandafiri, florile, ierburile aromatice şi balsamurile; iar după 1494 figura dogelui putea apărea doar pe propriile monede, îngenunchind umil în faţa Sfântului Marcu. Se născoceau cele mai ingenioase metode pentru a-i limita puterea – metode care, aşa cum a observat cândva

ambasadorul britanic sir Henry Wotton, „cam miroseau a mănăstire”. Dogele era ales de ceilalţi membri ai Marelui Consiliu, adunarea generală a aristocraţilor, însă alegerea lui reprezenta un proces anevoios. Mai întâi erau traşi la sorţi nouă membri ai consiliului ca să selecteze 40 de electori, iar pe aceştia trebuia să-i aprobe o majoritate de cel puţin şapte. Apoi erau traşi la sorţi 12 din cei 40 pentru a alege încă 25, ce urmau să fie aprobaţi din nou de o majoritate de şapte. Nouă dintre cei 25 erau traşi la sorţi pentru a alege 45, cu o majoritate de şapte. 11 dintre cei 45 erau traşi la sorţi pentru a alege alţi 41; iar aceştia din urmă, selectaţi astfel în patru etape din întreaga aristocraţie veneţiană, trebuiau să aleagă un doge cu o majoritate de cel puţin 25.

Totuşi, în ciuda tuturor acestor exigenţe, restricţii, sancţiuni şi costuri, în zilele sale de glorie Republica Veneţiană nu a dus niciodată lipsă de lideri competenţi, iar patricienii îşi îndeplineau, în general, cu mare conştiinciozitate obligaţiile – unul dintre ei, a cărui viaţă a fost consemnată atent, a lipsit, în 30 de ani, de la o singură întrunire săptămânală a Marelui Consiliu. Semeţe, romantice şi adesea nobile erau numele care îmi săreau în ochi de lângă castronul cu fulgi de porumb, în timp ce răsfoiam cartea de telefon, în acea dimineaţă – Grimani şi Morosini, Pisano şi Mocenigo, Bembo, Barbarigo şi Gradenigo; pe cel mai ilustru dintre ele l-am păstrat însă la sfârşit.

Dintre toţi dogii, Enrico Dandolo a fost întruchiparea vie a spiritului nobil şi generos, un uriaş neînduplecat, care la

vârsta de 88 de ani a cucerit bastioanele Constantinopolului şi i-a avut pe nobilii franci la degetul mic. A fost unul dintre cei patru dogi din familia Dandolo, iar ruinele palatului său, o casă gotică destul de mică, se mai văd şi astăzi printre cafenelele din apropierea Podului Rialto. *Oh for one hour of blind old Dandolo! Th' octogenarian chief, Byzantium's conquering foe!*, scria Byron. Figura lui străbate cronicile asemenea unui Churchill veneţian, iar când a murit, a fost îngropat la fel de magnific cum a trăit, în biserica Sfânta Sofia, deasupra Cornului de Aur. (Sultanul Mehmet al II-lea i-a distrus mormântul; însă Gentile Bellini, care a petrecut câţiva ani în Constantinopol ca pictor la curtea sultanului, a adus înapoi în Veneţia sabia, coiful şi platoşa bătrânului războinic.) În cartea de telefon mai figura un singur Dandolo, iar terminându-mi în grabă cafeaua şi chiflele, m-am pornit să-i fac o vizită în acea dimineaţă.

Din câte mi-am putut da seama, nu era un om bogat, lucra într-un departament municipal numit Magistratura Apei, care se ocupă cu supravegherea canalelor navigabile din Veneţia. Soţia şi fiica lui (nu avea niciun băiat) erau amândouă de treabă şi aveau tenul proaspăt. Parcă era familia unui preot de ţară din Anglia. Apartamentul lui, situat în apropierea pieţei San Zanipolo, era de o modestie plăcută. Însă, când Andrea Dandolo s-a aplecat pe fereastră ca să-mi facă cu mâna, de pe partea cealaltă a canalului cu apă întunecată, mi s-a părut că văd în privirea lui scânteierea unor vechi bătălii, vocea sa gravă a răsunat parcă din negura

vremii, iar în zâmbetul lui era toată mândria tristă a Veneţiei.

4. Adevărul – nu pentru toată lumea

Veneţia are o complexitate deopotrivă fizică şi spirituală, iar stabilirea cu certitudine a unor fapte petrecute în acest spaţiu este extraordinar de dificilă. Nimic nu e niciodată foarte sigur. Viaţa este prinsă în mrejele contradicţiilor şi ale excepţiilor şi chiar şi curioşii cei mai stăruitori, cei care par să le ştie pe *toate*, sunt adesea iremediabil induşi în eroare.

Trecutul Veneţiei, ca şi prezentul ei, este astfel învăluit în plăsmuiri şi iluzii echivoce, aproape pentru fiecare tradiţie existând mai multe versiuni alternative. În niciun ghid turistic nu vei găsi informaţii care să-ţi clarifice semnificaţia statuii Sfântului Teodor stând deasupra unui crocodil, pe o coloană din Piazzetta, alături de Sfântul Marcu – din motivul foarte întemeiat că nimeni nu prea ştie care este semnificaţia lor: cei mai mulţi autori se hazardează să includă o scurtă biografie conjecturală a sfântului, dar nu pomenesc nimic de crocodil. Trupul Sfântului Marcu, sustras din mormântul său de la Alexandria în secolul al IX-lea de doi aventurieri veneţieni (aceştia au acoperit cadavrul mumificat cu piftie de porc pentru a-i ţine la distanţă pe musulmanii curioşi), se spune mereu că este păstrat sub înaltul altar al Bazilicii; cu toate acestea, este foarte probabil să fi fost distrus în timpul unui incendiu din 976 şi resuscitat fictiv din motive de

prestigiu. De ce Campo dei Mori se numeşte aşa? Pentru că depozitul de mărfuri al maurilor era situat în preajmă, pentru că pe zidurile din piaţă apar figuri maure, pentru că principala familie de aici provenea din Morea, pentru că numele acesteia era Moro – alege orice variantă, nimeni nu te poate contrazice. Există diferite versiuni autorizate cu privire la cucerirea Veneţiei de către Aliaţi în 1945, aşa cum reiese din compararea diverselor rapoarte incontestabil oficiale păstrate în biblioteca Ministerului de Război. Am consultat cinci cărţi de referinţă moderne şi fiecare indică altă suprafaţă a Lagunei Veneţiene. Atunci când Napoleon a cucerit Veneţia, a poruncit să se facă o anchetă privind caracterul veneţienilor, la fel cum procedase şi în Egipt – voia să le cunoască prejudecăţile, opiniile politice, gusturile, obiceiurile. Raportul nu a fost finalizat, căci cei care au primit această sarcină au recunoscut că nu sunt în stare să stabilească adevărul.

Aparenta inconsecvenţă a informaţiilor prezentate în diferite cărţi nu este, prin urmare, surprinzătoare. În Veneţia nu poţi fi niciodată foarte sigur de nimic. Ciudat este faptul că, deşi informaţiile pot fi vădit echivoce, cei care le furnizează sunt de obicei dogmatici; căci există în stilul veneţienilor ceva din falsa convingere a intrusului. Galezul spune un lucru numai pe jumătate fără să clipească. Burul îşi expune principiile absurde cu aerul că ar fi date statistice. Israelitului îi este greu să recunoască atunci când greşeşte. Slăbiciunea veneţianului constă în faptul că pur şi simplu

detestă să admită că nu le poate şti pe toate. Are mereu un răspuns. Nu poţi să-l iei niciodată prin surprindere şi nici să-l pui în încurcătură, iar dacă îl întrebi pe unde s-o iei, prin încâlceala de străduţe dosnice din Veneţia, va arbora o expresie atotştiutoare şi plină de solicitudine, se va gândi bine, după care te va lua uşurel de braţ şi te va însoţi până în cel mai apropiat punct din care să poată avea o perspectivă bună; apoi, arătând cu degetul spre labirintul de străduţe medievale din faţa ta, o învălmăşeală de canale, ganguri, fundături, pieţe neaşteptate şi pasaje înşelătoare, îţi va spune politicos: *Sempre diretto!* – „Drept înainte!”.

Nu este vorba aici decât despre *politesse*, dar uneori veneţienii sunt imprecişi în mod intenţionat. Sarpi i-a mărturisit odată unui prieten: „Eu nu spun niciodată minciuni, dar nici adevărul la toată lumea”. În Veneţia se comit puţine infracţiuni grave, însă atmosfera din oraş e uşor tulburată de un iz iritant de imoralitate, rareori ostentativ. Hotelurile sunt scumpe, gondolele şi vaporaşele au preţuri exorbitante, hamalii, care îţi cară geanta pe umăr de pe o străduţă pe alta, te jecmănesc pur şi simplu; în general toţi au însă tarife legale cu care sunt pregătiţi mereu să le închidă gura cârcotaşilor. Veneţienii nu sunt nişte ageamii. Sunt oameni chibzuiţi, care ştiu cât de mulţi bani pot stoarce de la o victimă fără s-o facă să plece în Mallorca, iar farmecul lor adesea le compensează lăcomia. Sistemul Republicii Veneţiene s-a aşteptat la ce e mai rău de la toată lumea,

începând cu dogii – în ultimele decenii de independenţă, când corupţia era în floare, din Arsenal dispărea anual suficient lemn cât să se construiască zece nave de război. În prezent veneţienii continuă să fie la fel de cinici şi presupun că şi tu eşti la fel. „Noi, veneţienii”, spun ei, „suntem la fel ca toată lumea: unii dintre noi sunt cinstiţi, alţii nu”. Pe zidul unei temniţe din Palatul Dogilor cineva a scrijelit, în dialect, următorul aforism trist: „Să mă apere Dumnezeu de acela în care mă încred, că de cel în care nu am încredere mă apăr singur”.

Actele de violenţă sunt ceva rar în Veneţia, însă oraşul e plin de hoţi mărunţi. În secolul al XVIII-lea hoţii de buzunare care se prezentau cu prada la gărzile oraşului puteau păstra o parte din valoarea ei; unui călător care a întrebat care era scopul acestui sistem injust i s-a spus că „încuraja în rândul oamenilor o îndeletnicire care cere iscusinţă, isteţime şi chibzuinţă”. În 1576, când Tiţian era pe patul de moarte, bolnav de ciumă, nişte hoţi i-au intrat în casă şi l-au jefuit sub ochii lui, spun unii. În secolul al XV-lea un spărgător a reuşit chiar să facă o gaură în zidul vistieriei Bazilicii şi să fugă cu o pradă uriaşă (a fost spânzurat, la cererea lui – ironică –, cu un ştreang de aur). În prezent hoţii veneţieni sunt uneori la fel de imprudenţi. Se caţără cu uşurinţă pe ferestrele caselor care dau spre canale, fură o geantă sau un colier şi apoi dispar într-o barcă silenţioasă, astfel încât marile hoteluri au paznici pe latura dinspre canale, ferestrele caselor sunt închise cu obloane solide, iar ziarele estivale sunt pline de

finlandezi jefuiţi, americani dezamăgiţi şi englezi revoltaţi. „Aşa le trebuie dacă *vor* să doarmă cu ferestrele deschise”, spun veneţienii, veseli.

Hoţii de duzină bântuie vaporaşele sau patrulează canalele lăturalnice, furând ce le pică în mână. Mie mi-au şterpelit tot ce se putea desprinde din barca mea, pe Rio della Toletta: mai întâi o baliză, apoi o banchetă, apoi parâmele, chiar şi podeaua, până când a rămas aşa, legată de un zid, despuiată, jefuită şi abandonată. Uşile de la intrare ale caselor din Veneţia sunt închise cu o impresionantă varietate de încuietori, yale în care răsuceşti cheia de trei ori, lacăte vechi, zăvoare, lanţuri şi drugi; dacă iniţial acest blindaj te amuză oarecum, după ce vei locui câteva luni în oraş, vei începe să-i înţelegi utilitatea.

Deseori, şi în tranzacţiile zilnice te simţi tras pe sfoară de veneţieni. Poate că este vorba despre un fenomen istoric. Aproape toate acţiunile întreprinse de veneţieni în trecut aveau la bază motive ascunse. „*Venus* şi *Veneţia* sunt, fiecare în felul său, nişte Mari Regine”, spunea un poet englez[2] din secolul al XVII-lea; „*Venus* e Regina Dragostei, *Veneţia* a Diplomaţiei”. Ca şi burii, veneţienii se prezentau ca aleşi şi călăuziţi de Dumnezeu şi adaptau cu pricepere simbolisme religioase la scopurile lor laice. Atunci când primii lideri ai lagunei au anunţat că Sfântul Petru le dăruise personal insula Torcello, îndemnându-i să construiască o biserică pe ea, nu a fost doar o dovadă de pioşenie: darul divin le dădea veneţienilor drepturi asupra nefericiţilor pescari care

locuiau deja pe insulă, iar porunca de a construi o biserică era garanţia permanenţei lor acolo, o declaraţie politică.

Iar când acei veneţieni curajoşi au furat trupul Sfântului Marcu, în 829, este aproape sigur că au făcut acest lucru la ordinele statului. Veneţienii, până atunci sub patronajul obscurului Sfânt Teodor şi al crocodilului său, aveau nevoie urgentă de protecţia specială a unei divinităţi mai deosebite – se străduiau să scape de suzeranitatea Imperiului Roman de Răsărit şi a celui de Apus şi îşi doreau un talisman zdrobitor al independenţei. S-a inventat legenda naufragiului Sfântului Marcu; i s-a furat trupul; iar de atunci şi până astăzi Veneţia şi marele evanghelist au fost nedespărţiţi. Strălucitoarea Bazilică nu a fost, de fapt, decât un relicvariu, iar multe sute de ani veneţienii au mers la război sub flamura Sfântului Marcu, strigând *Viva San Marco!*, înălţându-i cartea deschisă şi decorând totul cu leul său înaripat (care, potrivit Cărţii Apocalipsei, ar fi trebuit să aibă şase aripi şi să fie plin de ochi – de jur împrejur şi pe dinăuntru).

Când Bazilica a ars, iar nepreţuitul trup a fost mistuit de flăcări, s-a născocit un miracol aparte; căci s-a lansat zvonul că „locul cam pe unde se aflase trupul fusese uitat”, iar în timpul unei slujbe care cerea călăuzire, s-a auzit zgomot de sfărâmături din direcţia unui pilastru din apropiere, au căzut câteva pietre, au urmat câteva zgâlţâituri, după care au apărut ca prin minune mai întâi mâna, apoi braţul, apoi tot trupul sfântului! Preoţii şi oamenii s-au îngrămădit în jurul moaştelor, cântând din toată inima cântece de slavă şi

recunoştinţă; ne putem imagina că dogele a zâmbit satisfăcut şi a ieşit maiestuos din marea biserică, îndreptându-se spre palatul său. Locuitorii din Bari, care făcuseră rost de trupul Sfântului Nicolae, motiv pentru care erau din ce în ce mai aroganţi, au fost îndată tulburaţi de aceste veşti: iar o plăcuţă roşie fixată pe pilastrul din interiorul Bazilicii, lângă sfântul altar, încă marchează locul în care au reapărut moaştele.

Veneţienii de altădată puteau fi foarte vicleni. Când Antonio Grimani a fost condamnat la închisoare pentru trădare, în 1500 (pierduse o bătălie), a invocat un motiv înduioşător pentru a fi iertat: oare nu fiul lui, cardinalul Grimani, dezvăluise Republicii, cu atâta loialitate, toate problemele secrete discutate în consistoriile papale, astfel încât veneţienii, „cu obişnuita lor prudenţă, să poată avea grijă de propriile nevoi”? Chiar şi Tintoretto, concurând pentru a decora Scuola Grande di San Rocco, a trişat, aducând, în loc de schiţe, desene terminate. Marile ceremonii religioase şi spectacolele populare organizate de stat erau menite în mare măsură să înăbuşe nemulţumirile oamenilor de rând. Veneţienii au fost primii care au organizat pelerinaje spre Ţara Sfântă bazate pe interese strict comerciale. Carnavalurile decadenţei veneţiene au fost considerate de la bun început o atracţie turistică profitabilă – şi, cu cât deveneau mai decadente, cu atât atrăgeau mai mulţi doritori de distracţie. Când a murit renumitul mercenar Colleoni, în 1484, a lăsat întreaga sa avere – aproape o jumătate de milion de ducaţi – statului (care avea mare

nevoie de bani), cu condiţia să i se ridice o statuie „în Piazza, faţă în faţă cu San Marco”. Signoria a acceptat recunoscătoare banii, însă nu a reuşit să se împace cu ideea unui monument în marea Piazza, aşa încât a ajuns la un compromis confortabil, tipic pentru ea. A comandat statuia şi a ridicat-o într-o piaţă, faţă în faţă cu San Marco – dar era vorba despre Scuola Grande di San Marco, nu despre Bazilică, iar statuia se află încă acolo, în piaţă, lângă San Zanipolo.

Aşadar, veneţianul păşeşte prin istorie învăluit într-un uşor iz de necinste, asemenea unui jucător de crichet care are tendinţa să trişeze sau asemenea unui jucător de golf care nu-şi poate găsi niciun partener de joc. Şi în prezent contractele de închiriere sunt pline de tertipuri, menite să-i înşele pe inspectorii fiscali sau pe vreo cumnată. Declaraţiile pe care ţi se va cere să le semnezi sunt ridicole – că, de pildă, noul tău frigider e un cadou de la dealer sau că i-ai promis signorei să-i împrumuţi pe timpul iernii căsuţa ta de la ţară, în Kingston Seymour, unde va folosi baia vecinului, iar în schimb, pe întreaga durată a sezonului estival, tu poţi sta gratis în apartamentul de pe Canal Grande.

Însă astăzi astfel de subterfugii sunt mai degrabă nevinovate şi înduioşătoare, întrucât micile înşelătorii ale veneţianului sunt de obicei destul de transparente, iar bucuria acestuia, atunci când reuşeşte să te tragă pe sfoară, are ceva simpatic în ea. El nu poartă pică şi ştie să piardă. Afacerile lui sunt învăluite într-un soi de mister copilăros,

având mult de-a face cu intermediari obscuri şi anonimi, confidenţi din culise, înmormântări ale vreunei bunici. Aceste tendinţe sunt frumos ilustrate de un basorelief în lemn al sculptorului Francesco Pianta din secolul al XVII-lea. Piesa, care poate fi văzută în Scuola Grande di San Rocco, se numeşte *Iscoada sau Curiozitate* şi reprezintă un conspirator atât de teatral înfăşurat într-o mantie, privind cu atâta jind pe sub pălăria cu boruri largi, pe deasupra antebraţului ridicat ca să-i ascundă faţa, având probabil asupra lui atâtea bombe şi documente secrete, încât nici cea mai amabilă bătrânică din Cheltenham sau New Hampshire s-ar putea să nu-i dea nimic de pomană dacă ar bate la uşa ei. Mă gândesc adesea la această imagine încântătoare, atunci când mă sună agentul meu de asigurări ca să-mi facă vreo mică propunere în privinţa primei de asigurare.

Iscoada lui Pianta ar putea reprezenta şi tipul băgăciosului veneţian, o figură ubicuă. Sistemul de denunţări care sprijinea autocraţia Republicii i-a încurajat pe veneţieni să-şi bage nasul în treburile celorlalţi. În mai multe zone din oraş încă pot fi văzute cutiile din piatră sau gurile de leu – *bocche di leone* – în care locuitorii oraşului puneau tot felul de plângeri. Unele, ca aceea de pe strada Zattere, erau destinate exclusiv nemulţumirilor legate de obiceiurile sanitare ale vecinilor sau acuzaţiilor de blasfemie şi limbaj licenţios. (*Bestemmiate no più e date gloria a Dio*, spune o inscripţie din apropiere de Campo dei Mori – „Nu mai

blestemaţi şi lăudaţi pe Dumnezeu”.) Altele erau pentru acuzaţii mai grave, de trădare sau conspiraţie, în urma cărora un om putea fi chiar executat. În zilele din urmă ale Republicii o acuzaţie lăsată în una dintre aceste cutii putea să aibă ca rezultat pedepsirea imediată a acuzatului fără să fie judecat, iar nimic nu ilustrează mai bine cruzimea vechii Veneţii decât aceste inofensive figuri din piatră: leii zâmbitori, cu mustăţi, nu par deloc fioroşi; cel mai sinistru receptacul era o cutie aşezată lângă o statuie comică, numită Signor Antonio Rioba, care se află şi astăzi colţ cu Campo dei Mori. A existat o perioadă în care aşa-numiţii *bravos* sau bandiţii Veneţiei îşi puteau cumpăra imunitatea de la reprezentanţii justiţiei ucigând pur şi simplu alt bandit şi aducând dovezi suficiente; iar faptul că veneţienii au inventat impozitul pe venit nu e nicio coincidenţă.

Poate că nu e nerealist să vorbim de supravieţuirea a două consecinţe ale acestui sistem, care sub fascişti a cunoscut chiar un nou avânt. Una din ele constă în faptul că pentru veneţieni intimitatea este foarte importantă; îşi închid ferestrele cu obloane, îşi încuie uşile din dos, astfel încât poţi locui săptămâni întregi la etajul unui palat fără să-i fi văzut vreodată pe vecinii de dedesubt. Astăzi au oglinzi de avertizare fixate pe pervazuri; în trecut, la etajul unde se afla salonul, erau puse zăbrele, ceea ce îi permitea proprietarului să vadă din timp ce oaspete plicticos se apropia de poarta casei (aşa ceva încă există în casa lui Goldoni, lângă biserica Frari).

A doua consecinţă, un corolar, constă în faptul că veneţienii au obiceiul să se amestece în treburile altora. Multora le place să se amestece, în cazul în care îţi laşi copiii să se zbenguie pe treptele de lângă apă. Vei beneficia de sfatul multor atotştiutori, dacă vei lua în barcă mai mulţi pasageri decât este permis prin lege. Veneţienii mor de curiozitate să ştie pe unde umbli şi cu ce scopuri şi nu se pot abţine niciodată să nu-ţi spună că ai greşit sau cum ar fi mai bine să faci. Dacă ţi se fură bagajul din maşina parcată în Piazzale Roma, prima reacţie a veneţienilor nu este să-ţi găsească valiza dispărută sau să prindă hoţul, ci să-ţi ţină o mică prelegere privind efectele negative ale neatenţiei – după care, ridicându-şi ochii spre cer cu un aer înţelept, vor decreta: „Of, italienii ăştia nu se dau în lături de la nimic!”, ca şi cum ar vrea să fie clar că niciun veneţian nu a furat vreodată nici măcar o cutie de pălării.

În ciuda tuturor uşilor închise ale apartamentelor (pe la balamalele cărora se preling vocile estompate de la televizor, în timp ce te chinui să urci scările pline de ecouri), Veneţia rămâne un oraş provincial clevetitor, în care tot ceea ce faci este urmărit cu interes şi cei care te vizitează sunt analizaţi ca la carte. Dacă mergi la picnic într-un colţ mai îndepărtat al lagunei, cu siguranţă cineva te-a văzut plecând pe furiş cu barca, iar seara, când te întorci acasă, traversând grădina pustie, vei vedea o dâră de lumină furtivă apărând pentru o clipă în întunericul ferecat al imobilului, ca o mărturie a vigilenţei vecinilor de la doi. Cineva mi-a spus odată că

Veneţia a fost un important punct de evacuare al serviciilor secrete britanice. Fără îndoială că această tendinţă de a fi atent la tot ce se întâmplă în jur e contagioasă, iar când e vorba de curiozitate, nimeni nu e mai veneţian decât mine.

5. Despre femei

Veneţienele sunt foarte frumoase şi foarte vanitoase. Sunt înalte, au un mers frumos şi multe dintre ele sunt blonde (în secolul al XVI-lea doamnele veneţiene obişnuiau să-şi lase părul în bătaia soarelui pentru a se deschide la culoare, răsfirându-şi-l pe deasupra pălăriilor fără calotă, asemenea plantelor agăţătoare pe un spalier). Uneori, sub pleoapele grele, ochii lor de un albastru verzui seamănă cu cei ai unui tatu abătut. Rareori vei întâlni o veneţiană neîngrijită şi chiar madonele şi sfintele din lucrările vechilor artişti sunt de obicei îmbrăcate elegant. În afară de tot felul de ciudaţi şi de acuarelişti, cei mai şleampeţi oameni pe care îi vezi prin oraş sunt aproape întotdeauna turiştii.

În general, veneţienii nu sunt înstăriţi, însă cheltuiesc mulţi bani pe haine şi podoabe şi nu vei vedea nicio tânără îmbrăcată alandala, cu un pulover murdar şi o fustă peticită, sau în acel neglijeu necălcat care marchează emanciparea absolută a englezoaicelor. Fetele de la universitate, care studiază fie limbi străine, fie economie şi practici industriale, arată mai mult a manechine decât a studente, iar menajerele,

atunci când ies, parfumate, la plimbare, bucurându-se de weekend, s-ar potrivi perfect la cursele de cai din Ascot sau la o gală a Asociaţiei Avocatelor.

Această preocupare pentru îmbrăcăminte este adânc înrădăcinată în spiritul veneţian. Bărbaţii sunt şi ei foarte spilcuiţi, iar până nu demult obişnuiau să-şi facă vânt cu nişte mici evantaie şi să stea sub umbreluţe de soare în Grădinile Publice – o imagine „neobişnuită pentru englezi”, aşa cum a observat cu sobrietate Augustus Hare în 1896. Încă din 1299 Republica a introdus legi ce restricţionau ostentaţia, iar mai târziu au fost promulgate faimoasele legi somptuare, ce prevedeau cu stricteţe ce haine puteau purta oamenii. Aceste legi nu au avut niciodată succes, deşi respectarea lor era controlată de un corp de magistraţi. Atunci când patriarhul Veneţiei a interzis „podoabele de prisos”, un grup de femei au apelat direct la papă, care le-a redat imediat dreptul de a purta bijuterii. Atunci când Republica a interzis rochiile lungi, veneţienele şi-au adunat trenele în falduri complicate şi încântătoare, prinse cu agrafe elegante. Atunci când s-a anunţat că nu se mai poate purta decât un singur şirag de perle, a căror valoare să nu depăşească 200 de ducaţi, modalităţile de eschivare erau atât de ingenioase şi de neruşinate şi căpătaseră o amploare atât de mare, încât magistraţii s-au dat bătuţi, îndreptându-şi atenţia dezaprobatoare în altă parte. În secolul al XVIII-lea veneţienele purtau cele mai scumpe haine din Europa şi numai o englezoaică, lady Mary Wortley Montagu, putea să

observe că, din moment ce la operă oricum toată lumea purta măşti, nici „nu mai era nevoie să se îmbrace”.

Doamnele patriciene ale vechii Veneţii, ca şi femeile din haremurile arabe, nu prea se gândeau decât la haine şi la copii. Moravurile veneţiene se inspirau din cele bizantine, iar femeile respectabile erau atent păzite şi izolate cu grijă. Închise în casă, la adăpost de orice pericol, nu erau decât nişte instrumente sau jucării, un fel de cadâne occidentale; nici măcar soţia dogelui nu avea nicio poziţie oficială. Nicio piesă vestimentară nu era mai populară în rândul aristocraţilor veneţieni decât absurzii saboţi cu talpă înaltă, uneori chiar şi de jumătate de metru, care le obligau pe soţii să meargă clătinându-se şi ţinându-se de două slugi (şi care, din moment ce au transformat înălţimea fizică într-o trăsătură dezirabilă pe plan social, probabil că au influenţat tendinţa veneţienelor din perioada modernă de a purta cu îndârjire cele mai înalte tocuri în orice situaţie).

Doar două femei au jucat un rol mai important în istoria Veneţiei. Prima a fost Caterina Cornaro, care s-a căsătorit cu regele Ciprului în 1472 şi a fost numită oficial „fiică a Republicii” pentru a se asigura controlul veneţienilor asupra insulei; soţul ei a murit la un an după căsătorie, veneţienii au preluat controlul, iar sărmana Caterina a lâncezit exilată la Asolo, semnându-se până la capătul vieţii „Regina Ciprului, Ierusalimului şi Armeniei, Signora di Asolo”. A doua a fost Bianca Cappello, dintr-o familie de nobili, care în 1564 a fugit cu un dregător din Florenţa; gestul său fusese atât de

dezonorant, încât a fost condamnată la moarte *in absentia*, însă curând avea să crească în ochii lumii, devenind mare ducesă de Toscana, când a reintrat în graţiile Veneţiei, fiind primită înapoi ca „fiică a Republicii”. A murit în 1587, otrăvită, însă Republica nu a jelit-o, în caz că fusese otrăvită chiar de marele duce.

Abia în secolul al XVIII-lea femeile veneţiene din clasa superioară au început să se afirme şi chiar şi acum le împresoară adesea un aer de izolare şi de anacronism. Uneori mai vezi în Veneţia câte o blondă tânără şi frumoasă, vâslind cu graţie în propria barcă; gondolierii nici nu iau însă în calcul posibilitatea ca ea să fie veneţiană, spunând într-o doară că ar fi englezoaică, americancă sau nemţoaică, în funcţie de naţionalitatea pasagerilor lor. Cu menajerele lor, cu hainele lor mereu splendide, cu gondolierul care le aşteaptă şi cu dificultatea aproape insurmontabilă de a coborî dintr-o gondolă capitonată pentru a urca în alta, doamnele veneţiene nu prea sunt genul care se plimbă cu barca. Multe dintre ele sunt bogate şi influente (un agent imobiliar mi-a spus odată că „apartamentul de dedesubt este ocupat de o doamnă, cu soţul ei”); în oraş sunt însă puţine femei care au o profesie, iar uneori, într-o ambianţă atât de parfumată şi de protectoare, tânjeşti după duritatea femeii de carieră din New York, implicată cu tot sufletul – sau, oricum, cu o parte din el – în comerţul cu fulgi de săpun.

Veneţienele din alte clase sociale nu au fost atât de protejate în timpul Republicii. Soţiile şi fiicele târgoveţilor s-

au bucurat mereu de mai multă libertate şi adesea de o educaţie mai bună. Viaţa femeilor sărace era ghidată de principii egalitare inflexibile, iar în prezent veneţienele care muncesc sunt adesea spirite gregare şi vesele, asemenea personajelor dintr-o comedie de Goldoni, schimbând glumiţe vulgare prin ghişeul de la poştă sau stând, planturoase, şi croşetând de-a lungul cheiurilor. În Veneţia secolului al XVI-lea, curtezanele nu numai că erau respectate şi celebre, ci adesea şi cultivate, iubind arta şi poezia (deşi la un moment dat legea a impus ca fiecare astfel de fată să aibă un felinar roşu la prora gondolei sale). Cu multe secole în urmă a existat un bordel faimos, Castelletto, la capul Podului Rialto, cunoscut în toată Europa pentru frumuseţea şi priceperea fetelor de acolo. Mai târziu, odată cu declinul Veneţiei, prostituatele au devenit curtezane, averea şi respectabilitatea lor au crescut, iar ele au ieşit din bordeluri, făcând astfel ca oraşul să devină faimos pentru farmecul său lasciv. Se spune că la sfârşitul secolului al XVI-lea în Veneţia existau 2 889 de doamne patriciene, 2 508 călugăriţe şi 1 936 de târgoveţe; existau însă 11 654 de curtezane, dintre care 210 au fost înregistrate scrupulos într-un catalog de un orăşean preocupat de binele obştesc, împreună cu adresele şi tarifele lor – sau, aşa cum s-a exprimat delicat cetăţeanul, „suma pe care urmează s-o plătească nobilii şi alţii care doresc să le intre în graţii”. Tariful celei mai ieftine era de un scud, cea mai scumpă cerea 30, iar conform catalogului, un vizitator neînfrânat care ar fi vrut să se bucure de toate ar fi trebuit să

plătească 1 200 de scuzi de aur.

Un veneţian erudit a observat cândva că oraşul său a încurajat trei rele practici necunoscute anterior în Italia – adulaţia, luteranismul şi desfrâul; nu părea însă tocmai critic. În zilele ei de glorie, Veneţia, în ciuda înclinaţiei greu de crezut spre puritanism, era tolerantă în privinţa sexului. S-a observat că o temă preferată a pictorilor veneţieni era apărarea femeii adultere de către Hristos şi chiar şi Biserica era destul de îngăduitoare cu libertinii; în secolul al XVII-lea, abia după nenumărate amânări şi fără prea multă tragere de inimă, administraţia Bazilicii a închis capela San Clemente din cauza lucrurilor scandaloase care se ştia că se petrec în spatele altarului. În zilele de vizită călugăriţe tinere şi vesele puteau fi văzute în rase vădit *décolletés*, purtând perle în părul lor feciorelnic. În cele mai dezlănţuite zile ale carnavalului însuşi nunţiul papal purta un domino. Capelanii familiilor priveau cu îngăduinţă instituţia veneţiană a cicisbeului, tânărul chipeş care, în anii de declin ai Republicii, obişnuia să le însoţească pretutindeni pe fiecare dintre marile doamne ale Veneţiei, uneori chiar ajutându-le pe slujnice să le îmbrace. Într-o zi un soţ i-a spus ironic unui prieten: „Singura femeie cinstită din Veneţia e cea de acolo” – şi a arătat cu mâna spre o figură din piatră sculptată în perete, deasupra unui pod. Veneţia a înţeles ce voia să spună, iar de atunci podul cu pricina, situat lângă biserica Frari, se numeşte Podul Femeii Cinstite.

Astăzi toate aceste lucruri s-au schimbat. Cu excepţia

nivelurilor mai sofisticate ale lanţurilor hoteliere, în Veneţia zilelor noastre păcatul îşi face cu greu loc. Bordelurile – „casele de toleranţă” – sunt acum interzise de legea italiană, iar poliţia este extrem de dură cu prostituatele. Când se mai descoperă câte un bordel de mâna a doua, ziarele o iau razna – „O operaţiune strălucită, delicată şi desăvârşită”, se înflăcăra *Il Gazzettino* după ce poliţia se năpustise asupra unui bordel clandestin din Dorsoduro. Este adevărat că un distins diplomat străin a aflat, nu cu mult timp în urmă, că bucătarul lui avea un bordel mic, dar profitabil în consulat, la etajul al treilea; însă în Veneţia nu există un cartier roşu. Adesea marinarii care coboară de pe nave şi colindă oraşul par nefiresc de pierduţi şi de stingheri, iar uneori auzi oameni de afaceri americani nemulţumiţi, încercând să obţină nişte ponturi de la barmanii reticenţi („Cam stau pe uscat, ceea nu-mi place, înţelegi? *Comprenez, amico?* Hei?”).

Veneţia zilelor noastre s-a regenerat şi a scăpat de vicii şi aberaţii publice, este un oraş în care ciudăţeniile străinilor încă sunt trecute cu vederea, dar bărbaţii sunt în general bărbaţi, iar femeile de obicei se căsătoresc. Mănăstirea Penitenţilor, rezervată prostituatelor cu mustrări de cuget, şi-a închis de mult porţile – se află în Cannaregio, aproape vizavi de abator, iar în trecut le oferea pocăitelor un curs de reformare de cinci ani. La fel şi casa femeilor decăzute, de lângă San Sebastiano, care a fost fondată de cea mai faimoasă şi mai cultivată curtezană, prostituata-poetă Veronica Franco. Nu este unul dintre acele oraşe dubioase, pline de fum şi de

tonomate; aici cultura italo-americană, acest hibrid bătător la ochi, este ţinută la distanţă de apă şi de tradiţie. Nu cu mult timp în urmă, într-o zi de vară, pe zidurile oraşului a apărut un anunţ, sub egida Societăţii pentru Protecţia Tineretului din Veneţia, prin care locuitorii oraşului şi vizitatorii erau rugaţi să poarte îmbrăcăminte „în conformitate cu decenţa oraşului nostru, care, mândru de standardul său tradiţional de înaltă moralitate, nu poate accepta haine sumare sau deplasate”. Citind acest apel sobru, m-am gândit la chefurile din zilele de carnaval, la masca nunţiului şi la cicisbeii afectaţi, la prostituate şi la hedonişti şi am şoptit: „*O Tempora! O Mores!*”.

În pofida acestei reformări, Veneţia continuă să fie un oraş senzual, aşa cum au descoperit mulţi străini fermecaţi. Este un oraş al seducţiei. Aerul lui, pietrele caldarâmului scăldate în lumina suavă a soarelui, umbrele curţilor, discreţia gondolelor negre şi silenţioase (care uneori, aşa cum a observat Byron, „au un oarecare haz, asemenea dricurilor după ce s-a sfârşit înmormântarea”) – toate sunt impregnate de erotism şi susceptibilitate. În serile de vară perechi de îndrăgostiţi stau, într-o armonie desăvârşită, în Grădinile Publice, pe băncile de lângă apă; iar treptele care coboară spre Canal Grande din curtea ducelui Sforza sunt tocite de extazele trăite în lumina lunii.

6. Micii veneţieni

Veneţienii îşi iubesc copiii, uneori cu o intensitate bolnăvicioasă. Taţii veneţieni îşi poartă pruncii în braţe extrem de încântaţi şi fără să se jeneze, iar mamele veneţiene aproape că fac infarct dacă micuţul Giorgio se apropie la mai puţin de doi metri de apă. Copiii veneţieni sunt îmbrăcaţi splendid, deşi uneori destul de comic: cele mai mici fetiţe au batiste înnodate sub bărbie, pe post de baticuţ, şi chiar şi pruncii din ceară din biserici, înfăţişându-l pe Hristos, împopoţonaţi cu zorzoane ţipătoare, au uneori chiloţei brodaţi cu dantelă.

Nu este un oraş tocmai potrivit pentru copii. Într-adevăr, nu există un trafic primejdios şi sunt puţini ticăloşi detestabili; însă Veneţia este inevitabil urbană şi doar copiii ce au norocul să locuiască în case cu grădină sau cei care au părinţi suficient de îngăduitori ca să-i ducă în parcul aflat departe se pot bucura de verdeaţă. Veseli, dar vrednici de milă sunt cetele de puşti pe care îi vezi distrându-se, prin pieţe încinse de soare sau pe străduţe umede, cu jocurile lor veneţiene de neînţeles – miza celui mai popular dintre ele constă în precizia cu care copiii pot arunca tocul de cauciuc al unui pantof vechi; jocul este însă limitat de atâtea condiţii şi nuanţe subtile, încât, oricât de mult m-am străduit, nu am reuşit niciodată să-i înţeleg regulile. Şcolile de stat veneţiene sunt excelente şi nu duc lipsă de profesori, însă în general funcţionează în clădiri înalte, întunecoase şi supraîncălzite, împodobite în exces cu ghivece de flori. Nu există terenuri de sport sau curţi şi chiar şi în pauza mare toţi stau în clase (cel

puţin asta e imaginea sumbră pe care mi-au zugrăvit-o copiii mei), în băncile maro, mâncând un biscuit sau o portocală.

Iar după-amiaza, când se termină orele – copiii sub 10 ani au ore doar dimineaţa – şi mamele vin să-i ia la o plimbare de-a lungul cheiurilor, îi vezi mergând liniştiţi pe lângă laguna unduitoare. Hainele lor fără nicio pată intimidează, pantofii lustruiţi nu au nicio zgârietură, mănuşile sunt curate, iar părul le stă impecabil. În lunile de iarnă are loc un bâlci pe Riva degli Schiavoni, lângă Piaţa San Marco, de la care fireşte că nu lipsesc obişnuitele carusele, maşinuţe, lanţuri şi vânzătorii de vată de zahăr, toate rotindu-se multicolor pe fundalul coşurilor şi velaturilor navelor. Totul pare să contribuie la veselia generală, cu un iz puternic de mare, însă niciodată nu m-am plimbat prin acest bâlci fără să mă izbească patetismul în care e învăluit totul, atât de rezervaţi par să fie copiii, atât de încântaţi şi de entuziasmaţi de fiecare zdruncinătură a caruselului. Mulţi veneţieni par să-şi extenueze copiii, încărcându-i cu teme, limbi străine şi matematică, punându-i să înveţe până noaptea târziu, ca să nu facă familia de râs sau ca să-i pregătească pentru facultate. Micii veneţieni par adesea maturi pentru vârsta lor şi extrem de bine informaţi. Când a ars Palatul Dogilor, în 1479, singura mărturie a inscripţiilor lui Petrarca de pe ziduri a fost caietul lui Marin Sanudo, care îşi dăduse osteneala să copieze inscripţiile când vizitase palatul, la vârsta de 8 ani. (Mai târziu a scris o istorie a lumii în 55 de volume.)

Nu toţi copiii veneţieni sunt însă serioşi şi studioşi, iar mulţi sunt neobişnuit de atrăgători. Multe veneţiene din clasa muncitoare îşi cresc copiii în spiritul unui bun-simţ aspru: o singură palmă peste faţă de la o spălătorească binevoitoare mi-a vindecat fiul cel mare pe loc şi pentru totdeauna de prostul obicei de a scuipa. În zilele caniculare din timpul verii o puzderie de copii, parcă desprinşi dintr-un vechi musical hollywoodian, se aruncă în canale, tăindu-ţi calea, iar câteva fete băieţoase, încântătoare pot fi văzute aproape în fiecare după-amiază afundate până peste genunchi în mâl în timpul refluxului. Cete gălăgioase de băieţi defilează pe Zattere, duelându-se cu bâte sau cu florete din lemn ori luându-se la întrecere pe role; şi îmi amintesc cu drag de un grup de copii care într-o după-amiază s-au urcat pe acoperişul din pânză al unei staţii de vaporaşe de pe Canal Grande şi au început să facă tumbe pe pânza elastică, aidoma unor acrobaţi, spre uimirea şi consternarea pasagerilor care aşteptau dedesubt. Fetiţele din Veneţia sunt dichisite din cale-afară, dar adesea adorabile; iar cu cât ştrengarii sunt mai murdari, cu atât le vor fi mai familiari turiştilor englezi, căci, pe măsură ce cobori pe scara socială, îndepărtându-te de marile palate şi apropiindu-te de locuinţe, şi copiii sunt mai neîngrijiţi, mai degajaţi, mai neascultători şi mai dezordonaţi, până când, în cele din urmă, printre casele dărăpănate din cartierele sărace, vei întâlni băieţi şi fete cu ochii atât de albaştri, cu părul atât de blond, atât de obraznici, de prietenoşi şi de neîngrijiţi, încât ai putea crede pentru o clipă

că eşti acasă, în grădina ta, chemându-l în zadar pe Henry să se spele pe mâini şi să vină la ceai sau încercând să-l faci pe Mark să se dezlipească de colecţia lui de râme.

Uneori mă gândesc că veneţienii iubesc animalele chiar mai mult. Nu am văzut niciodată vreun animal maltratat în Veneţia. Chiar şi pe vremea romanilor oamenii din Veneto erau atât de blânzi cu animalele lor, încât le repugnau spectacolele sângeroase de circ de pe atunci, preferând cursele de care. Maeştrii veneţieni au imortalizat puţini copii muritori, însă aproape toţi au pictat păsări şi animale, de la păsările mici din tabloul lui Carpaccio *Curtezanele* până la retrieverul mare şi frumos din prim-planul tabloului *Ospăţul din casa levitului* de Veronese. O mulţime de căţeluşi ţopăie prin arta veneţiană, o menajerie de lei, cămile, dragoni, păuni, cai şi reptile rare. Am mers odată în Veneţia la o expoziţie care includea vreo 50 de portrete, toate realizate de acelaşi artist, toate executate cu meticulozitate, toate foarte scumpe şi toate înfăţişând aceeaşi pisică.

Veneţia este unul dintre oraşele în care domnesc pisicile, comparabil din punctul meu de vedere doar cu Londra şi Alep. Este o metropolă a pisicilor. Din când în când autorităţile au încercat să mai prindă pisicile vagaboande; însă veneţienii sunt atât de ataşaţi de pisicile lor, chiar şi de cele mai jigărite şi mai puricoase, încât aceste iniţiative au eşuat mereu lamentabil, iar animalele, scuipând şi zgâriind, au fost ascunse prin curţi şi prin cutii până când plecau

oamenii de la salubritate. Astfel, numărul pisicilor creşte de la an la an. Unele sunt excesiv de protejate, fiind lăsate foarte rar să iasă din casă; apar numai din când în când, asemenea unor călugăriţe, pe balcoane închise şi inaccesibile. Multe altele sunt doar pe jumătate domesticite şi trăiesc din mila oamenilor, în vechi rigole ale căror grilaje au fost date la o parte de cetăţeni miloşi, pe sub băncile unor gondole amarate sau prin cotloanele grădinilor năpădite de buruieni. Le vezi în fiecare dimineaţă înfulecând măruntaie şi cozi de peşte, precum şi *pasta* ce nu au mai putut fi mâncate, învelite în ziare, pe care oamenii le aşază pe trotuar pentru ele; iar aproape în fiecare după-amiază de iarnă, vine o bătrână să hrănească pisicile din Grădinile Regale, lângă Piaţa San Marco, iar un bărbat cu un palton larg direcţionează jetul de apă al unei cişmele din apropiere către un şănţuleţ ce şerpuieşte printre pietrele de pavaj, formând un fel de bazin sau scăldătoare pentru pisici.

Pisicile sunt animale stranii şi uneori excentrice. Deşi mănâncă tot timpul şi adesea strâmbă din nas la nişte spaghete lăsate pe prag, rareori se îngraşă; singurele pisici grase din Veneţia (cu excepţia Crăciunului, când toate iau proporţii) sunt cele care prind şobolani prin biserici. Nu sunt niciodată tratate cu asprime, adesea fiind de-a dreptul cocoloşite, dar sunt de obicei foarte sperioase. Nu se caţără aproape niciodată în copaci. Nu răspund la „pis, pis”, însă, dacă mergi la statuia lui Giuliano Oberdan, la capătul Grădinilor Publice, şi scoţi un sunet de genul „ciuirc, ciuirc”,

de prin tufişuri îşi vor face apariţia o armată de cozi, ca ale peştilor care se agită în năvod, iar o sumedenie de pisici vor sări în întâmpinarea ta. La o *trattoria* de pe Rio del Ponte Lungo, pe Giudecca, era o pisicuţă albă cu un ochi galben şi unul albastru; asta le-ar putea aminti otologilor – cel puţin aşa am citit într-un articol din *The Lancet* – de moţul alb şi heterocromia din sindromul Wardenburg. Pisica era probabil surdă şi nu avea abilităţi de vânător. Se trăgea probabil din pisici sarazine, aduse ca pradă de război de vreun cruciat, pentru că astfel de anomalii sunt foarte frecvente la pisicile din Levant.

Pisicile veneţiene trăiesc adesea laolaltă – ceea ce, de fapt, nu este caracteristic pentru specia lor –, trândăvind una lângă alta, iar uneori zbughind-o pe străduţe lăturalnice câte patru-cinci, ca nişte lupi cenuşii şi pufoşi sau ca nişte ogari. Câteodată vreun nonconformist mai curajos, indignat de astfel de „haite”, îndrăzneşte să le dea dreptate celor de la salubritate – în Veneţia sunt prea multe pisici. În 1947 Daniele Varè, „diplomatul zâmbitor”, a depus o plângere legată de pisici în una dintre vechile cutii destinate denunţurilor. „Sunt”, spunea el, „prea multe pisici în cartierul Dorsoduro”; însă plângerea lui acolo a rămas, pentru că aceste cutii nu mai sunt golite cu secolele.

O felină veneţiană a devenit celebră în întreaga lume. E vorba despre un motan care îşi făcea veacul prin anii 1890 pe lângă o cafenea situată vizavi de intrarea principală în biserica Frari. Până de curând, dacă beai o cafea printre

frescele din prima sală a cafenelei, aflai că oamenii încă îşi aminteau de motanul acela. Nini era un motan alb, exploatat cu atâta pricepere de stăpânul lui – pe de o parte, din motive care ţineau de negoţ, pe de altă parte, din motive de caritate –, încât turiştii din Veneţia nu uitau niciodată să-l viziteze. Dacă îl rugai frumos pe chelner, acesta îţi aducea un album mare, pe care îl scotea de sub espressor, după care îl ştergea de praf şi te lăsa să te uiţi prin el, ca să vezi cine îl vizitase pe Nini de-a lungul vremii. Printre vizitatori se numărau papa Leon al XIII-lea, ţarul Alexandru al III-lea, regele şi regina Italiei, prinţul Paul Metternich, împăratul Menelik Salamen şi Verdi. Acesta din urmă a mâzgălit în grabă câteva note din actul III al *Traviatei* (jucată, pentru prima dată şi catastrofal, la Teatrul La Fenice). Când a murit Nini, în 1894, poeţi, muzicieni şi artişti şi-au exprimat regretele, acum adunate în album, iar un sculptor i-a făcut o statuetă, care se afla lângă cafenea. Într-un necrolog scria: „Nini! O nestemată rară, cea mai sinceră dintre făpturi!”. În altul se vorbea de „o nevoie neţărmurită de a plânge”. Un al treilea îl descria ca fiind „un gentleman cu blana albă, amabil cu cei mici şi cu cei mari”. În album erau şi un marş funerar trist şi o odă lungă, *Odă la moartea lui Nini*. Horatio Brown, istoricul englez al Veneţiei, care a petrecut mult timp în Arhivele de Stat ale bisericii Frari, aflată lângă cafenea, şi-a încheiat o poezie cu următoarele versuri:

Dulce-a fost al tău calvar,

Căci la Frari pe culoar
Conversai până în zori
Cu stafii de senatori.

Întregul album era conceput în spiritul unei satire anodine, tipic veneţiană. Trebuia să te uiţi foarte atent în ochii chelnerului, atunci când acesta învelea albumul în hârtie maro şi îl punea cu grijă la loc, pentru a depista o uşoară undă de amuzament.

În ceea ce mă priveşte, îmi plac pisicile din Veneţia, care scrutează semeţ împrejurimile, stând la soare la picioarele statuilor, ghemuindu-se pe scări întunecoase pentru a se feri de ploaie sau ieşind tiptil la lumina zilei din fetidele lor adăposturi subterane. Shylock le-a descris drept „necesare şi inofensive”, iar Francesco Morosini, unul dintre marii dogi războinici, le preţuia atât de mult, încât a luat una cu el în campania victorioasă din Peloponez. Într-o dimineaţă toridă de vară, puţine refugii sunt mai liniştitoare decât o grădină veneţiană. Aici copacii au frunzişul des, aerul miroase a caprifoi, iar reflexiile tremurânde ale apei din canale sunt proiectate misterios de-a lungul zidurilor. Spatele palatului la care te uiţi, brăzdat de ferestre, e însufleţit de tot felul de activităţi tihnite. La ultimul etaj o bătrână menajeră coboară un coş pe o sfoară, în aşteptarea poştei de dimineaţă. De la altă fereastră se aude cântecul strident al unei femei de serviciu care spală pe jos în baie. În uşa apartamentului de la parter stă o fată care coase. Are o rochie neagră şi un şorţ alb,

modest, iar strălucirea cratiţelor lustruite din bucătărie se răsfrânge pe chipul ei, ca un halou. Dinspre canale se aud un freamăt plăcut de bărci şi, uneori, avertismentul gutural al unui barcagiu. În grădina de pe acoperişul unei clădiri din apropiere se vede un pictor aşezat în faţa şevaletului, cu pensula într-o mână şi o ceaşcă de cafea în cealaltă.

Înconjurându-te din toate părţile – statuare şi mulţumite, cu cozile încolăcite în jurul corpului, mijind ochii în soare, una lingându-şi picioarele, alta muşcând dintr-un fir de iarbă, una torcând din când în când, alta mişcându-şi mustăţile –, pisicile din grădină lenevesc în iarbă, negre, gri sau vărgate, asemenea unor paznici binevoitori, dar costelivi.

Odinioară, în Veneţia erau mulţi cai şi catâri, atât de mulţi, încât, în secolul al XIV-lea, legea cerea ca aceştia să poarte clopoţei de avertizare. În secolul al XV-lea, dogele Michele Steno, un insaţiabil donjuan, deţinea 400 de cai, toţi cu părul vopsit în galben. Se spune că un diplomat străin mai isteţ l-a întrebat odată din ce regiune a Italiei provenea acea rasă atât de specială. Unul dintre clopotele bazilicii San Marco a fost numit *Trottoria* pentru că, atunci când suna, patricienii se suiau pe catârii lor şi se îndreptau, în tropot de copite, spre Sala Consiliului. Potrivit unor teoreticieni, pe Podul paielor (*Ponte della Paglia*), de lângă Palatul Dogilor, aceştia îşi priponeau caii în timpul adunărilor consiliului, lăsându-le desaga plină de nutreţ. Ulterior, în apropierea bisericii San Zanipolo, a fost creată o celebră şcoală de

călărie, în ale cărei grajduri încăpeau 75 de cai. Lângă biserica Frari îşi avea stabilimentul un constructor de trăsuri, de mare succes, a cărui firmă şi-a continuat activitatea atât de mult timp după dispariţia cailor veneţieni – trăsurile fiind trimise cu corăbiile în interiorul ţării, către diverşi clienţi –, încât în majoritatea picturilor din secolul al XVIII-lea în care este înfăţişată Campo dei Frari apare una dintre aceste trăsuri în faţa atelierului.

Apariţia în Veneţia a podurilor arcuite a transformat canalele în drumuri principale, caii încetând astfel să mai fie folosiţi. Se spune că ultimul bărbat care a mers călare pe Merceria a fost un prizonier, un codoş condamnat să poarte haine galbene şi două coarne uriaşe şi să fie purtat astfel prin oraş, pe un măgar. În secolul al XVIII-lea caii deveniseră aşa o raritate, încât doamna Thrale a declarat că a văzut o mulţime de oameni săraci stând la coadă şi plătind pentru a vedea un cal împăiat expus în cadrul unui mic spectacol. Faptul că Veneţia nu avea cai era subiect de glumă în toată lumea, iar veneţienii erau cunoscuţi drept călăreţi lamentabili, aşa cum astăzi se spune despre ei că sunt nişte şoferi îngrozitori. O veche anecdotă spune că un veneţian, în loc să-şi prindă pintenii la călcâiul cizmelor, îi ţinea în buzunar, iar odată a fost auzit spunându-i iapei sale: „Ah, dacă ai şti ce am în buzunar, ai merge de îndată mult mai repede!”. Despre alt veneţian se spune că, având probleme cu un cal îndărătnic, şi-a scos batista din buzunar şi a lăsat-o să fâlfâie în vânt. „Deci *de asta* merge atât de încet!”, a exclamat. „Îi bate vântul

din faţă!” Cu un secol în urmă, deşi oamenii mai puteau merge să călărească în Grădinile Publice, singurii care făceau acest lucru păreau să fie „tineri aparţinând comunităţii evreieşti”. Acum 50 de ani mai exista un cal bătrân care îşi petrecea lunile de vară în grădini, trăgând după el un plug sau un tăvălug pentru iarbă. Cineva mi-a povestit că în fiecare toamnă, când calul era dus cu un şlep până în Mestre, copiii râdeau de el, gondolierii îl ocărau, iar pasagerii de pe feriboturi îl huiduiau şi aruncau în urma şlepului cu mucuri de ţigară. Astăzi, în Veneţia nu mai există niciun cal. Dacă ai chef să galopezi puţin, trebuie să mergi pe insula Lido, unde te poţi plimba călare de-a lungul plajelor.

Cu toate acestea, în Veneţia sunt câţiva cai artificiali minunaţi. Statuia ecvestră a condotierului Sforza, ce apare în gravura lui Dürer *Cavalerul, moartea şi diavolul*, a dispărut de mult din Veneţia. Au rămas monumentul ecvestru dedicat regelui Victor Emanuel al II-lea, de pe promenada Riva degli Schiavoni, incomparabila statuie a condotierului Colleoni din piaţa San Zanipolo şi, îngrămădiţi într-o sală de muzeu din catedrala San Marco, cei patru cai de bronz care, timp de 700 de ani, au stat deasupra portalului principal al bazilicii şi l-au impresionat pe Goethe atât de tare, încât acesta a vrut să afle ce părere are despre ei un expert în cai. Niciun cal pursânge răsfăţat, niciun cal de război plin de cicatrice nu s-au bucurat de o existenţă atât de idilică precum aceştia patru. Originile lor nu se mai cunosc – unii spun că sunt greceşti, alţii că sunt romane, însă ştim că au fost luaţi din Roma, unde

împodobeau Arcul de Triumf al lui Traian, şi duşi în Constantinopol, unde au fost ridicaţi pe turnul Hipodromului. Acolo i-a găsit Enrico Dandolo şi i-a dus la Veneţia. Pe drum, copita unuia dintre ei s-a rupt, iar căpitanul vasului, pe numele lui Morosini, a păstrat-o ca amintire, agăţând-o ulterior deasupra uşii casei sale din Campo Sant'Agostin. Caii au fost reparaţi în Veneţia, iar apoi instalaţi în faţa Arsenalului. Imediat au fost însă puşi la loc de cinste, deasupra portalului catedralei San Marco, şi au devenit un simbol atât de puternic al mândriei şi gloriei veneţiene, încât genovezii, când se aflau în război cu veneţienii, obişnuiau să se laude că merg să dea frâu cailor Sfântului Apostol Marcu, ceea ce însemna că intenţionau să-i învingă imediat pe veneţieni. Inginerii lui Napoleon i-au dat jos cu greu de pe Bazilică (fiecare cântăreşte aproape 800 de kilograme) şi i-au dus la Paris, unde au rămas, timp de 13 ani, în Place du Carrousel. După bătălia de la Waterloo, austriecii i-au luat de acolo şi i-au adus înapoi în Veneţia, înălţându-i pe Bazilică, în cadrul unei ceremonii grandioase pe care, date fiind tensiunile politice din acea perioadă, veneţienii înşişi au boicotat-o în linişte. În Primul Război Mondial, pentru a fi în siguranţă, cei patru cai au fost încărcaţi pe un vapor şi transportaţi pe apă, prin lagună, apoi de-a lungul afluenţilor tulburi ai fluviului Pad, sub privirile triste ale unor grupuri de săteni, până când au ajuns în grădina Palazzo Venezia din Roma, cândva reşedinţa ambasadorilor veneţieni (aici, au fost aşezaţi alături de statuia lui Colleoni şi de cea a lui

Gattamelata din Padova, monument ecvestru realizat de Donatello). În al Doilea Război Mondial au fost luaţi din nou din galeria lor şi păstraţi la loc sigur, într-un depozit.

Acum şi-au părăsit belvederea pentru totdeauna, victime ale politicii de conservare a monumentelor istorice – se presupunea că îi afecta poluarea aerului –, fiind înlocuiţi cu nişte replici palide. Nu sunt singurul care crede că ar fi fost mai bine dacă erau lăsaţi la locul lor, acolo unde reprezentau cel mai glorios trofeu şi cel mai nobil simbol al independenţei Veneţiei. Aproape că nu suport să mă gândesc că sunt privaţi de lumina soarelui, căci mi s-au părut mereu, aşa cum trebuie să li se fi părut atâtor generaţii de veneţieni, nişte fiinţe vii, însufleţite de geniul creatorilor lor anonimi. Deşi au pribegit atât de mult, păreau, acolo sus, pe falnicele lor piedestale, veşnic tineri şi viguroşi. Deseori, în nopţi înstelate, îi vedeam bătând cu copita în zidărie, iar odată l-am auzit nechezând pe al doilea din dreapta, un nechezat atât de antic, de viteaz şi de metalic, încât crocodilul Sfântului Teodor, ridicându-şi capul de sub coturnii acestuia, a răspuns cu un fel de mârâit.

În Veneţia sunt mulţi câini. Vei vedea deseori exemplare din rasa albă şi pufoasă, cu cozi stufoase şi mereu în alertă, imortalizate în picturile lui Carpaccio (cel mai faimos dintre aceşti câini se uită, cu un amestec de nerăbdare şi afecţiune, la Sfântul Augustin, în tabloul din Scuola di San Giorgio degli Schiavoni). Sunt mulţi canişi şi încă mai mulţi ciobăneşti

germani răi, ale căror botniţe, impuse de legea italiană, îi transformă în victime neputincioase ale amuzamentului pisicilor mai neastâmpărate. Într-un palat de pe Canal Grande pot fi văzuţi doi terieri tibetani, iar odată am văzut un tânăr om de afaceri, stând pe vine pe Via 22 Marzo şi făcându-i vânt cu servieta unui bull-terier istovit de căldură. Din fericire, există nenumărate corcituri – câini puternici, negri şi independenţi – care păzesc bărcile şi şantierele Veneţiei, iar adesea pot fi văzuţi pe lângă Canal Grande, stând la prora vaselor, cu cozile fluturându-le în vânt, cu capul sus, nespus de semeţi şi de viguroşi.

Mii de crabi forfotesc prin conductele de apă ale Veneţiei. Milioane de furnici robotesc printre pavele. Şoarecii se înmulţesc vertiginos, iar îngrozitoarele lor siluete negre ţâşnesc adesea printre picioarele tale, alergând de-a lungul coridoarelor vechi, apar dintr-odată din apa stătută a unui jgheab sau se ascund după un frigider. Nu de puţine ori, conform însemnărilor Sfântului Apostol Marcu, ronţăitul şoarecilor acoperea sunetul marii orgi a Bazilicii. Odată, în mijlocul nopţii, am găsit un şoarece pe pernă, iar altul a fost destul de neinspirat încât să rămână captiv în baie. Veneţienii astupă cu ciment găurile de şoareci, repetând, deznădăjduiţi, operaţiunea în fiecare cameră, asemenea doamnei Partington, cu mopul ei[3]. Toţi folosesc diminutivul *topolini* apropo de şoareci, ca şi cum ar vrea să arate că nu sunt speriaţi, însă şoarecii din Veneţia sunt o adevărată calamitate şi reprezintă, fără îndoială, unul dintre motivele

pentru care Shylock, care nu prea poate fi considerat un iubitor de animale, tolera pisicile. Ca în fiecare port, în Veneţia sunt şi şobolani. Uneori mănâncă firimiturile de pâine pe care le lăsăm pentru porumbei, în balconul apartamentului nostru cu trei camere. În general însă rămân la marginea canalelor, furişându-se, înspăimântători şi costelivi, dintr-o gaură în alta, sau îşi încheie existenţa îngrozitoare plutind cu burţile roz în sus, pe Canal Grande.

La un moment dat, în Veneţia leii erau ţinuţi pe post de animale de companie. În urmă cu 50 de ani, un celebru negustor ambulant obişnuia să tragă după el, pe Canal Grande, un delfin care se bălăcea în apă, în vreme ce oamenii aruncau monede de la geamuri. În 1819, un elefant a scăpat dintr-o menajerie care se afla atunci în oraş şi s-a refugiat în biserica Sant'Antonino. A fost „trimis pe lumea cealaltă", aşa ne informează respectuos documentele actuale, „cu un foc tras cu o piesă de artilerie".

Totuşi, pentru majoritatea oamenilor, Veneţia va rămâne mereu un oraş al păsărilor. Păsările sunt în mod inextricabil ţesute în legenda oraşului, înfăţişate peste tot în operele artiştilor veneţieni. Legenda spune că un stol de păsări i-a inspirat pe locuitorii din Altino să plece spre inima lagunei. Păsările au jucat un rol impresionant şi într-o serie de viziuni care i-au inspirat pe părinţii fondatori ai Veneţiei să construiască primele biserici din oraş – una trebuia construită acolo unde aveau să fie găsite „mai multe păsări la

un loc”, alta acolo unde aveau să fie găsiţi „12 cocori stând laolaltă”. Păsările continuă să fie o prezenţă aparte în tezaurul veneţian, de la rândunicile care ajung, cu surle şi trâmbiţe, la mijlocul lunii iunie (şi care, înainte de apariţia noilor remedii, obişnuiau să fie principalii duşmani ai ţânţarilor) până la pescăruşii mari şi albi din lagună (pe care vremea rea îi obligă adesea să se retragă spre canalele din oraş şi pot fi chiar văzuţi jumuliţi fără milă şi puşi la vânzare în piaţa Rialto – se spune că sunt delicioşi fierţi, însă doar iarna). Uneori poţi vedea o vrabie de casă zburând rătăcită pe deasupra teraselor de pe acoperişuri sau ciugulind printre algele rămase la mal în urma refluxului. În câteva grădini izolate din oraş câte o gâscă vioaie se plimbă ţanţoş sau un păun domestic viu colorat îşi curăţă penele cu ciocul. Mii de canari cântă prin casele veneţienilor. Uneori, ferestre întregi sunt blocate de colivii îngrămădite laolaltă. Lângă biserica Frari este un magazin – un loc întunecos şi cavernos – prin ale cărui uşi închise auzi mereu, chiar şi în liniştea adâncă a nopţii, agitaţia micilor aripi captive şi clăncăitul ciocurilor. Uneori, o lebădă sălbatică trece în zbor pe deasupra, vâslind din aripi cu mişcări imperiale, în drum spre ascunzişurile din lagună sau spre mlaştinile din Ravenna. În cartea *Călătoriile lui Marco Polo*, într-o miniatură apar nişte lebede albe plutind pe apă maiestuos, chiar pe lângă catedrala San Marco.

În sfârşit, Veneţia e plină de porumbei, cele mai celebre păsări din fauna oraşului. Acestea sunt, prin tradiţie,

respectate şi protejate. Dacă vrei să mănânci la prânz un porumbel la cuptor, trebuie să mergi până în Padova sau să găseşti un restaurant infect printre Dealurile Euganeene. Potrivit unora, motivul este că Dandolo, după ce a asediat Constantinopolul, a trimis vestea victoriei printr-un porumbel călător. Alţii cred că la baza acestui tratament special de care se bucură porumbeii se află un vechi obicei din Duminica Rusaliilor, când în Piaţa San Marco se dădea drumul unui stol de porumbei. Cei care erau prinşi erau mâncaţi pe loc, iar celor ce scăpau li se garanta imunitate permanentă, procedură care, pe termen lung, îi punea la adăpost pe toţi, dat fiind faptul că porumbeii seamănă foarte mult unul cu celălalt. Oricare ar fi adevărul, porumbeilor le-a mers bine. Au supravieţuit unor epidemii violente de ciumă, boală pe care au luat-o de la ciorile negre din Levant, iar astăzi, de fapt, porumbeii nu mor niciodată, ci zboară spre lagună, scufundându-se în apă.

Majoritatea sunt gri, această monotonie cromatică fiind din când în când spartă de un semialbinos cu capul alb, iar mie mi se par puţin respingători. Cartierul lor general este Piaţa San Marco. Pietrele de pe Bazilică sunt acoperite cu generaţii întregi de găinaţi, iar lângă leii porfirii din nordul piaţetei se află bazinul lor, în imediata apropiere a unui puţ antic. Acolo, la anumite ore, se îmbulzesc cu miile, ciugulind şi regurgitând pe pavaj, o fremătătoare masă gri, unii peste alţii, împingându-se, înfoindu-se şi mişunând, într-o frenezie dezagreabilă, pentru a ajunge la boabele de porumb şi la

firimiturile de pâine. Doar câţiva porumbei delicaţi, bătrâni şi plictisiţi de viaţă, pitiţi prin coloane sau rezemându-se cinic de câte un olan, preferă să privească de la distanţă şi cu dispreţ voracitatea semenilor lor.

7. Spectacole şi panacee

Veneţienii s-au îmbogăţit din comerţul cu mătăsuri, mirodenii şi alte produse exotice aduse de vase comerciale din bazarele Levantului şi, aşa cum iubesc luxul, au şi o preferinţă orientală pentru fast şi ostentaţie. Această stare de lucruri a fost încurajată de înţelepţii Republicii, plecând de la vechea practică *panem et circenses*. Calendarul veneţian abunda în sărbători, spectacole şi expoziţii, începând cu marea ceremonie a *Căsătoriei Dogelui cu Marea* şi terminând cu spectacolele date în cinstea zilei Sfântului Apostol Marcu, când fiecare bărbat îi oferea soţiei sale un trandafir roşu, simbol al fidelităţii eterne. Corăbii fastuoase îl escortau pe doge atunci când acesta mergea să-şi îndeplinească atribuţiile ce îi reveneau cu ocazia unor astfel de ceremonii, iar carnavalul, evenimentul fundamental al vieţii veneţiene, era o lungă noapte excentrică.

Până în 1802, în pieţele veneţiene era obişnuită practica zădărârii taurilor, în cadrul căreia mai mulţi câini erau aţâţaţi împotriva unor tauri priponiţi. Aceste lupte erau uimitor de prost organizate, dacă e să ne luăm după un

tablou din secolul al XVII-lea, în care este reprezentată întreaga piaţă San Polo, dominată de haos, cu tauri năpustindu-se în toate direcţiile, femei împrăştiindu-se care-ncotro, pălării zburând pe sus, câini lătrând, iar în toată această învălmăşeală, câteva tinere frumoase, purtând măşti şi satinuri diafane, se plimbă cu o seninătate trufaşă. Apoi, erau hilarele bătăi cu pumnii, care sublimau vechile vendete dintre clanuri şi se transformau în adevărate încăierări generale. Pe Ponte dei Pugni (Podul pumnilor) sau pe podul de lângă biserica Santa Fosca încă pot fi văzute urme de paşi, adâncite în pavaj, care formau tuşa jocului. Se organizau regate impresionante, competiţii de gimnastică, procesiuni religioase şi, în trecutul mai îndepărtat, chiar turniruri. În Piaţa San Marco se trăgeau salve de salut cu diverse ocazii festive până când s-a descoperit că din cauza vibraţiilor se dezlipeau mozaicurile de pe Bazilică. Uneori, Republica pregătea câte un spectacol oficial de o extravaganţă desăvârşită, pentru a sărbători o victorie de demult, adesea iluzorie, pentru a preveni o subversiune incipientă sau pentru a impresiona vreun demnitar aflat în vizită. Toate aceste îndeletniciri himerice sunt cele care au creat Veneţiei legendara sa aură în care gloria se îmbină cu grotescul.

Cea mai memorabilă gală de acest fel a fost organizată cu ocazia vizitei regelui Henric al III-lea al Franţei, în 1574 – eveniment care, deşi nu a avut nicio consecinţă politică specială, a rămas atât de adânc imprimat în memoria Veneţiei, încât este inclus în majoritatea listelor cu date

importante din istoria oraşului. Arcuri de triumf au fost proiectate de Palladio şi pictate de Tintoretto şi Veronese, iar Henric (în vârstă de 23 de ani) a ajuns în oraş într-o corabie cu 400 de vâslaşi slavi, fiind escortat de 14 galere. Pe măsură ce flota sa înainta de-a lungul lagunei, nişte sticlari, aflaţi pe o plută care însoţea alaiul, fabricau tot felul de obiecte pentru a-l amuza pe rege, cuptorul lor părând un monstru marin gigantic care scotea flăcări pe gură şi pe nări. După puţin timp şi-au făcut apariţia şi alte corăbii, decorate straniu, extravagante sau alegorice, unele împodobite cu figuri de delfini sau de zei ai mării, altele înveşmântate în tapiserii opulente. Palatul Ca' Foscari, situat pe Canal Grande, fusese special pregătit în cinstea oaspetelui, împodobit cu brocarturi de aur, covoare orientale, marmură rară, mătăsuri, catifele şi porfir. Aşternuturile aveau broderii din mătase purpurie. Tablourile, cumpărate special sau comandate, erau semnate de Giovanni Bellini, Tiţian, Paris Bordone, Tintoretto şi Veronese. În vederea banchetului principal, ţinut în gigantica Sală del Maggior Consiglio, legile somptuare au fost temporar suspendate şi cele mai frumoase femei ale Veneţiei şi-au făcut apariţia îmbrăcate toate în veşminte albe, uluitoare, „împodobite", aşa cum ne spune un istoric, „cu bijuterii şi perle mari, care le cădeau nu doar în şiraguri, pe gât, ci le acopereau şi coafurile şi pelerinele de pe umeri". Meniul cuprindea 1 200 de feluri, cei 3 000 de invitaţi mâncau din farfurii de argint, iar mesele erau ornate cu figurine din zahăr înfăţişând papi, dogi, zeităţi, virtuţi, animale şi copaci,

toate proiectate de un ilustru arhitect şi modelate de un practician talentat. Când Henric al III-lea a vrut să folosească şervetul împăturit cu migală, şi-a dat seama că era făcut tot din zahăr. Spre sfârşitul cinei au fost servite 300 de feluri de bomboane, iar apoi regele a asistat la primul spectacol de operă susţinut vreodată în Italia. Mai târziu, regele a aflat că o galeră, ale cărei părţi componente le văzuse în acea seară neasamblate, fusese montată în întregime în timpul banchetului. A fost lansată la apă în timp ce regele ieşea din palat, având la bord şi un tun de şapte tone, turnat între supă şi sufleu.

Potrivit unor istorici, după această vizită, sărmanul rege Henric, care se îmbrăca, de altfel, foarte simplu şi căruia îi plăcea să hoinărească prin oraşe incognito, nu şi-a mai revenit niciodată complet, petrecându-şi restul vieţii într-o stare de perpetuă uluire. Numeroşi alţi vizitatori au fost la fel de năuciţi de splendoarea şi luxul Veneţiei. În 1610, Thomas Coryat din Somerset a scris că ar fi preferat să renunţe la patru dintre cele mai bogate moşii din comitatul său decât să nu apuce să vadă acest oraş. Unui preot milanez din secolul al XV-lea i s-a arătat dormitorul unei distinse doamne veneţiene, vopsit în albastru şi poleit cu aur, a cărui valoare se ridica la 11 000 de ducaţi şi de care aveau grijă 25 de slujnice, întreaga încăpere fiind plină de bijuterii. Când a fost însă întrebat ce crede despre dormitor, „nu am ştiut ce să răspund” (mărturiseşte el cu sinceritate), „doar am ridicat din umeri”. „Am observat adesea mulţi străini”, scria cândva

un bătrân gentleman englez, „oameni înţelepţi şi cultivaţi, care, ajunşi de curând în Veneţia şi contemplându-i frumuseţea şi splendoarea, au rămas atât de fascinaţi şi de tulburaţi, încât ar recunoaşte – şi asta în gura mare – că nimic din ce au văzut înainte nu poate fi comparat cu ea”.

Astăzi, Veneţia nu mai este chiar atât de somptuoasă, însă se bucură în continuare de spectacole şi festivaluri. Unele sunt populare şi lipsite de artificialitate, altele sunt vădit turistice, însă niciunul nu este lipsit de frumuseţe şi veselie. Cu ocazia marii Sărbători a Mântuitorului se construieşte un pod de vase peste canalul Giudecca până la biserica Preasfântului Mântuitor, amplasată pe partea cealaltă, iar noaptea este inundată de sunetul şi lumina focului de artificii. În curtea Palatului Dogilor şi în Piaţa San Marco se ţin concerte în aer liber. Încă se organizează regate, procesiuni religioase luminate de lumânări, precum şi marea bienală de artă. Apoi, în fiecare an, se organizează festivalul de film, ocazie cu care poţi vedea o grămadă de haine de nurcă şi bărci cu motor, festival la care exhibiţionişti din toată lumea dau buzna ca fluturii de noapte atraşi de lumină. În fiecare noapte de vară, pe Canal Grande se aud serenade cântate de soprane cu voci tremolate şi de tenori cu voci guturale. Se înclină cu toţii incomod în bărci luminate de lampioane, care îşi fac loc printre *vaporetti*, fiind prezentaţi printr-o portavoce, într-o engleză americană mieroasă, iar uneori emulaţi de un grup de trubaduri, efectul final fiind o

disonanţă de arii.

Departamentul municipal de turism, care îşi defineşte, în mod atractiv, una dintre activităţi drept „organizarea unor festivaluri tradiţionale”, stăruie în menţinerea vechilor sărbători şi uneori introduce şi altele noi. În Veneţia aproape că nu trece nicio zi de vară în care să nu se celebreze ceva – o procesiune de clerici în jurul catedralei San Marco, un Festival al Luminilor, o Veche Sărbătoare Veneţiană sau un Festival de Obiceiuri Tradiţionale, Regata Secolului (pentru gondolierii în vârstă), o Iluminare Artistică a Palatelor, o Serenadă Romantică la Lumina Lunii.

Statuia Fecioarei Maria de la Fatima a fost adusă la Veneţia în 1959, cu un elicopter care a aterizat în Piaţa San Marco. În prezent, ceremoniile veneţiene încep de obicei cu o întârziere de o jumătate de oră, iar în pregătirea lor se simte influenţa puternică a agenţiilor de turism („Iar acesta, vedeţi dumneavoastră, este exact acelaşi festival la care participau dogii, respectând obiceiurile străvechi”). Totuşi, în această splendoare falsă şi amăgitoare poţi să întrezăreşti uneori o scânteiere din văpaia gloriei de odinioară şi să ţi-l închipui pe regele Henric, străjuit de 60 de halebardieri îmbrăcaţi în mătăsuri, privind de la înălţimea palatului său, printre draperiile din tafta.

Veneţienilor le plac în continuare spectacolele şi nu le pasă de managementul care stă în spatele organizării lor. Obişnuiau chiar să fie adepţi entuziaşti ai acelei imitaţii de artă numite teatru de păpuşi. Când se aud acele serenade

groaznice de-a lungul canalelor, în fiecare seară, mereu se găsesc veneţieni care se apleacă înduioşaţi peste balcoane ca să asculte muzica şi să contemple, în penumbră, legănarea, fără îndoială, romantică a prorei gondolelor. Dacă li s-ar oferi ocazia, ar urca imediat în bărci şi s-ar alătura corului. Odată am ajutat la realizarea unui film de televiziune şi m-au uimit dezinvoltura şi plăcerea cu care veneţienii s-au manifestat în faţa camerelor (exceptându-i pe cei care, ascultând de un instinct irepresibil, ne-au întrebat cu cât intenţionam să-i plătim). Lângă promenada Riva degli Schiavoni, departe de hoteluri, se află două blocuri lungi, asemenea unor tuneluri, între care atârnă rufe puse la uscat şi care se îndepărtează de mare, îngrămădindu-se printre tot felul de case. Aici cameramanii noştri din Roma i-au solicitat pe localnici să participe la filmarea scenelor pe care ni le doream – lângă scândurile de spălat rufe, gata de treabă, încremeniţi într-o bârfă pe scările caselor, aproape dezechilibraţi pe prag, imobilizaţi în ganguri, statici la ferestre. Stăteau şi aşteptau răbdători, în astfel de poziţii, timp de câteva minute. Se estima timpul de expunere, producătorul aproba pregătirile, scenaristul se uita puţin prin obiectiv, lumina cădea corespunzător, vasul cu aburi din fundal era încadrat frumos de hainele puse la uscat şi, dintr-odată, cameramanul, apăsând pe buton, striga: *Via!* Numaidecât blocul de locatari intra într-o activitate frenetică. Gospodinele frecau cu peria, pline de zel, bârfele erau în toi, tot felul de aşa-zişi trecători se perindau pe acolo grăbiţi, doamne în vârstă se aplecau cu

entuziasm peste pervazul ferestrelor şi o mulţime de figuranţi neaşteptaţi, pe care nu îi mai văzuserăm înainte, apăreau dintr-odată, ieşind pe uşi sau venind de pe străduţe dosnice – un bătrân cu o pălărie neagră, grupuri de tineri impetuoşi şi un băiat îmbrăcat în clovn, care, ivindu-se intempestiv dintr-un pasaj, a mers prin faţa noastră târşâindu-şi picioarele ca o cămilă, până când scenaristului i-au dat lacrimile, iar toţi ceilalţi au izbucnit în râs.

Veneţienii nu sunt nişte oameni exuberanţi, însă au o lungă tradiţie teatrală şi le place să interpreteze roluri. Eleonora Duse s-a născut într-un vagon de clasa a doua, în timp ce trupa de teatru a tatălui ei îşi trăgea sufletul între reprezentaţii, iar Arlecchino, ca şi Pantalone, au fost inventaţi în Veneţia. Chiar termenul englezesc *zany* („nebun, trăsnit”), aşa cum mi-a reamintit cameramanul în acea dimineaţă, vine de la numele unui personaj din teatrul veneţian – Giovanni – care se purta ca un nebun.

Din când în când veneţienii organizează câte un spectacol grandios în afara obişnuitului program turistic, recuperând în felul acesta ceva din vechea spontaneitate. În 1959 au fost readuse în oraş şi expuse pe catafalc timp de o lună moaştele papei Pius al X-lea, unul dintre puţinii suverani pontifi canonizaţi recent. Acest sfânt a fost patriarhul Veneţiei timp de şapte ani, până la alegerea lui ca papă, în 1903, iar oraşul continuă să-l venereze. Efigia lui se găseşte în nenumărate biserici şi multe doamne în vârstă îţi vor vorbi, cu ochii licărind de o afecţiune plină de respect, despre simplitatea şi

bunătatea lui. Era un om sărac – purta robele predecesorilor săi pentru a nu cumpăra altele noi, iar spre sfârşitul fiecărei luni trebuia să ajungă la Monte di Pietà, casa de amanet a Veneţiei. Dispreţuia tipicurile, prefăcătoria şi lipsa de flexibilitate, motiv pentru care era mai popular în rândul oamenilor obişnuiţi decât în rândul aristocraţilor. Odată, i-a arătat unei doamne, în timpul unei audienţe private de la Vatican, paşii unui dans veneţian. Când o călugăriţă i-a cerut să-i dea nişte ciorapi ai lui, ca leac pentru reumatismul de care suferea, şi apoi a mărturisit că se vindecase complet, papa a declarat că întâmplarea e stranie: „Eu i-am purtat mult mai mult decât ea şi nu mi-au fost de niciun folos!”.

Întreaga Veneţie a jelit când acest om bun a părăsit oraşul pentru a se prezenta în faţa consistoriului ce avea să-l aleagă papă. Există o fotografie emoţionantă în care apare păşind pentru ultima oară în gondola sa, care urma să-l ducă la gară. În fundal se vede un gondolier bătrân stând în picioare, solemn, cu capul descoperit şi cu vâsla în mână; un bărbat chel îngenunchează pentru a săruta mâna bătrânului preot; un băieţel, ţinându-se de un stâlp, priveşte, cu faţa palidă, din fundal. La întreaga scenă participă grupuri de femei îngrijorate, tăcute şi mâhnite. Se ştia aproape sigur că el avea să fie următorul papă, însă şi-a cumpărat bucuros un bilet de întoarcere şi a spus mulţimii următoarele cuvinte care au devenit celebre: „Nu vă fie teamă, mă voi întoarce. Mort sau viu, mă voi întoarce la Veneţia!” – *O vivo o morto ritornerò!*

O jumătate de secol mai târziu, alt patriarh al Veneţiei

avea să devină papă, iar una dintre primele decizii ale lui Ioan al XXIII-lea, un om la fel de bun ca papa Pius al X-lea, a fost să îndeplinească promisiunea predecesorului său, înapoind oraşului corpul îmbălsămat al acestuia. O procesiune splendidă l-a condus pe Canal Grande, până la bazilica San Marco. În faţă mergeau nenumăratele gondole ale clericilor, fiecare cu un gondolier îmbrăcat în alb: un amalgam de cruci, stihare, robe purpurii, episcopi impunători şi călugări aduşi de spate, călugări armeni cu bărbi stufoase, călugări dominicani îmbrăcaţi în alb, preoţi parohi, gânditori cu ochi ageri, înţelepţi gârboviţi de ani, novici palizi, toţi zâmbind, aşezaţi comod pe locurile lor. În urma lor veneau feericele bărci veneţiene tradiţionale, cu membrii echipajelor îmbrăcaţi în livrele medievale strălucitoare. Prorele şi pupele erau împodobite cu castele argintii sau albastre. Clopotele Veneţiei băteau. Cântări bisericeşti se auzeau din sute de megafoane. Steaguri, flamuri şi, din când în când, câte o carpetă fâlfâiau la ferestrele palatelor de pe marginea canalelor. Mii de şcolari, îngrămădiţi pe cheiuri şi pe poduri, aruncau în apă petale de trandafiri. Şalupele poliţiei patrulau peste tot, iar lângă Ponte dell'Accademia un reporter, într-o barcă cu motor, comenta însufleţit în staţia lui walkie-talkie.

De sub Podul Rialto a apărut, în toată splendoarea ei, galera numită *Il Bucintoro*, urmaşa magnificelor ambarcaţiuni ale dogilor (dintre care ultima, la căderea Republicii, a fost transformată în închisoare, iar ulterior

folosită ca lemne de foc). Un echipaj de marinari tineri vâslea într-un ritm funerar, fiecare lovitură de vâslă fiind anunţată de un majordom cu chipul încrâncenat printr-o bătaie de tobă. Stând pe punte, majordomul se uita fioros la vâslaşi şi bătea în tobă cu un devotament ritualic, aidoma unui supraveghetor de sclavi de sub puntea principală. Galera înainta de-a lungul canalului, apropiindu-se de noi, lentă, greoaie şi misterioasă. Aurul ei strălucea, de pupa înaltă atârnau până în apă bogate ţesături purpurii, până când, în cele din urmă, uitându-ne de la balcon, am văzut catafalcul de sub baldachinul aurit. Acolo zăcea, într-un sicriu de cristal, corpul îmbălsămat al ilustrului papă, într-o splendoare de veşminte, inele şi satinuri, alunecând calm şi liniştit spre Piaţa San Marco.

L-au dus în catedrală şi l-au aşezat pe Sfântul Altar, şi o mulţime de pelerini s-au adunat în jurul sicriului, atingând reverenţioşi sticla cu degetele sau sărutând lemnul. Când ceremonia a luat sfârşit, am plecat cu barca pe urmele acelor galere opulente şi feerice, dincolo de Piazzetta. S-au avântat de-a lungul învolburatului canal Giudecca, asemenea unor drakkare ale vikingilor, sarcina lor fiind de acum încheiată. Pupele înalte se profilau în lumina soarelui, echipajele erau pline de sudoare, flamurile fâlfâiau în vânt, iar draperiile atârnau greu împotriva curentului. Au trecut anevoios pe lângă un cargobot britanic mătăhălos, îndreptându-se spre malul canalului Giudecca; au trecut pe lângă feribotul din Lido şi pe lângă moara de grâu părăsită de la capătul insulei;

au trecut pe lângă cocorii din Sacca Fisola, iar pe când se întuneca au ajuns la destinaţie. Membrii echipajelor şi-au dat jos costumele strălucitoare, şi-au aprins câte o ţigară şi toate acele ambarcaţiuni fastuoase au fost trase la mal, li s-a scos tapiseria şi au fost duse la adăpost până la următoarele festivităţi.

În spatele acestei spoieli renascentiste, al splendorii faţadelor veneţiene, al femeilor frumos îmbrăcate şi al bărbaţilor ferchezuiţi, rămâne un strat de mizerie şi sărăcie. În Veneţia continuă să existe mahalale insalubre, în ciuda faptului că s-au construit multe locuinţe, ceea ce a schimbat aspectul unor zone întregi din oraş. De asemenea, continuă să existe oameni a căror simplitate frizează primitivismul. Cu mai puţin de un secol în urmă Veneţia era un oraş învăluit în folclor, aşa cum poate confirma o privire fugară aruncată asupra oricărei descrieri din secolul al XIX-lea: „În Veneţia semnele care prevestesc moartea sunt nenumărate şi variate”, „Credinţa în vrăjitorie le este proprie în special femeilor”, „Diferitele clanuri din Veneţia au fiecare cântecele lor bombastice”, „Cel mai bun loc unde poţi asculta un povestitor din popor este printre platanii din Grădinile Publice, destinaţie spre care se îndreaptă veneţienii simpli pentru a se bucura de serile de vară”. Din câte îmi dau seama, majoritatea acestor credinţe şi obiceiuri pitoreşti au dispărut. În Veneţia nu se mai poartă costume populare, şi un semn tipic al gusturilor moderne este fascinaţia cu care, în

serile mohorâte de iarnă, oamenii se uită la televizor, în fiecare cafenea din oraş.

Totuşi, din când în când, chiar şi astăzi, câte o poveste bizară sau un joc de cuvinte deşucheat îţi vor aminti de întortocheatele rădăcini medievale ale Veneţiei, un oraş de ţărani crescuţi lângă apă. Sunt încă veneţieni care îţi vor arăta luminile ce ard în faţa Madonei, pe faţada dinspre Piazzetta a Bazilicii, şi îţi vor povesti despre băiatul brutarului omorât pe nedrept pentru crimă, în amintirea căruia (aşa au presupus ei, în mod eronat, timp de secole) pâlpâie, zi şi noapte, luminile remuşcării. Sunt câţiva veneţieni care mai cred că ghebul este un simbol al norocului. Încă pictează ochi uriaşi pe prorele bărcilor – sau, mai des, stele simbolice – pentru a ţine ghinionul departe. Încă dau religiei lor o aură de magie şi de necromanţie.

Odată filmam în curtea unei mănăstiri părăsite, care acum e locuită ilegal de multe familii pripăşite acolo. De-a lungul gangurilor boltite, rufele puse la uscat atârnau deprimant, agăţate în jurul unui puţ vechi (prinse între ele cu sârme ca să nu cadă). În ferestrele chiliilor abandonate se vedeau oale şi tigăi, iar în ceea ce mai rămăsese din sala de mese se puteau desluşi paravane şi toalete dărăpănate. Locul era rece şi murdar, iar câţiva copiii zdrenţăroşi se jucau printre ruine. În curte, o tânără atârna cearşafuri la uscat. Am întrebat-o dacă îi putem face o poză, pentru a însufleţi puţin scena altminteri apatică, însă, în timp ce se îndrepta amabilă spre camerele noastre de filmat, s-a auzit un ţipăt

asurzitor de la o fereastră de deasupra noastră. Acolo, proţăpită pe pervaz, ca o vrăjitoare, stătea o bătrână înfricoşătoare, îmbrăcată în negru, cu o faţă zbârcită şi pătată şi cu o voce a cărei asprime îţi îngheţa sângele în vine. „Nu-i lăsa să facă asta!”, a ţipat ea. „E ochiul dracului! Nu-i anu’ de când au făcut la fel cu amărâtul de bărbatu-meu, aceeaşi ticăloşie, şi într-o lună s-a prăpădit! Alungă-i, nemernicii! Alungă-i!” La auzul acestor vorbe cumplite, tânăra s-a făcut albă ca varul; cameramanul a rămas cu gura găscată; cât despre mine, ieşisem deja din curte şi eram pe chei înainte ca ultimele ecouri ale incriminărilor bătrânei să se fi estompat printre rufele puse la uscat.

Veneţia era un paradis al poţiunilor de dragoste, al alchimiştilor, al fumigaţiilor, al salivaţiilor survenite în urma ingerării de mercur, al băilor de aburi, al vracilor şi al vrăjitoarelor care practicau magia albă. Cele mai vechi amintiri ale lui Casanova sunt cele legate de o vrăjitoare veneţiană, înconjurată de pisici negre, care fierbea leacuri şi rostea incantaţii deasupra lui pentru a-i vindeca o hemoragie nazală. (Avea şi el o înclinaţie pentru astfel de practici. Când, în cele din urmă, veneţienii l-au arestat, motivele invocate au fost, pe de o parte, ideile lui voltairiene şi, pe de alta, interesul său pentru vrăjitorie.) În 1649 un doctor veneţian a oferit statului un „extract de ciumă” pe care să-l răspândească în rândul turcilor, infiltrându-l în ţesăturile vândute pe teritoriul inamic. Republica nu s-a folosit de invenţia lui, însă, pentru a nu intra altcineva în posesia

extractului, l-a vârât imediat pe sărmanul om în închisoare. Ni se spune că puţul care alimenta Arsenalul cu apă proaspătă era mereu curat pentru că fuseseră aruncaţi în el doi corni de rinocer. Chiar şi acum mai vezi în Veneţia şarlatani care îşi promovează cu succes leacurile. Odată, lângă biserica San Francesco di Paola am dat peste un bărbat care pretindea că poate face unguente miraculoase din secreţii de marmotă, având pe masa din faţa lui două astfel de animale care stăteau abătute. Era înconjurat de piei, sticle şi recomandări scrise, asemenea unui doctor. Garanta vindecarea imediată a reumatismului, a artritei, a articulaţiilor ţepene, a răcelilor, a apendicitei, a bătrâneţii, a negilor, a pielii uscate, a căderii părului şi a vertijurilor; şi avea destul de mulţi muşterii printre cei care ieşiseră să facă cumpărăturile de dimineaţă.

În Evul Mediu nici un om cu scaun la cap care vizita Veneţia nu pleca fără o sticlă de Teriaca, o poţiune renumită care vindeca aproape orice (cu excepţia ciumei, aşa cum au fost nevoiţi să recunoască cei ce o produceau). Acest panaceu conţinea gumă arabică, piper, scorţişoară, anason, petale de trandafir, opiu, ambră, frunze aromatice din Levant şi peste 60 de tipuri de plante medicinale. Era produs în anumite perioade ale anului, sub stricta supraveghere a statului, în nişte cazane mari, lângă farmacii – în faţa unei drogherii din Campo Santo Stefano încă se văd adânciturile lăsate de picioarele cazanelor. O copie palidă a acestui leac se vinde încă în Veneţia, la Farmacia Capului de Aur, lângă Podul

Rialto. O pisică frumoasă şi misterioasă, menţinând vie atmosfera magică din jurul acestui leac, stă pe tejghea, iar Teriaca este ţinută într-un borcan mare de sticlă, pe un raft de lângă perete. Ambalajul are un cap de aur pe el, cu o coroană de lauri, iar instrucţiunile spun că amestecul se va dovedi util în tratamentul unor afecţiuni „intestinale, nervoase, parazitare şi stomacale”. Sub ambalaj se află un strat de hârtie maro, iar dedesubt, un recipient cilindric din metal, asemănător cu un cartuş gros, în care este Teriaca. De sub capacul acestui recipient se prelinge un lichid maro şi siropos, însă nu îmi dau seama dacă e vorba despre amestecul propriu-zis sau doar despre vreo substanţă adezivă; căci recunosc că nu am avut niciodată curajul să deschid capacul.

Primitivismul merge mână în mână cu murdăria. Veneţia e un oraş murdar, în ciuda faţadelor ei impunătoare şi a străzilor bine măturate. Există legi stricte care interzic aruncarea gunoaielor în canale – recidivarea se pedepseşte cu închisoarea; cu toate acestea, se aruncă o grămadă de gunoaie pestilenţiale, iar gospodinele veneţiene îşi golesc fără probleme coşul de gunoi sau făraşul pe geam, mizeriile fiind apoi purtate de vânt prin tot oraşul, în grădina vecinilor şi de-a lungul străduţelor dosnice. Dacă îmi las barca o noapte sau două pe un canal lăturalnic, se umple de gunoaie oribile, de la coji de portocale până la scrisori rupte, iar dacă te aşezi lângă apă ca să meditezi puţin, trec prin dreptul tău,

învârtejindu-se şi gâlgâind, deşeuri plutitoare dezgustătoare. Această situaţie este cauzată, pe de o parte, de faptul că sistemul veneţian de scurgere este extrem de simplist, constând de obicei în ţevi care ies din case direct în canale, şi, pe de altă parte, de instinctele rudimentare de igienă ale veneţienilor. De secole, oficialităţile veneţiene se preocupă de salubritatea publică, însă cetăţenii de rând aruncă tot felul de zoaie în canale cu aceeaşi indiferenţă cu care le aruncau şi cei din Evul Mediu. Mi se spune că Veneţia a fost ultimul mare oraş italian care a reînviat practica romană a băilor construite în interiorul casei; şi, deşi în general camera de primire a femeilor sărace străluceşte de curăţenie, curtea din spate arată adesea îngrozitor. Canalele Veneţiei sunt mărginite de mormane de gunoaie, şi, în întreaga gamă de scrieri din literatura de călătorie, nimeni nu foloseşte termeni mai duri decât Herr Baedeker, care avertizează în legătură cu consumul de stridii veneţiene.

Murdar este şi neaşteptatul linţoliu de funingine care se lasă peste oraş prin aerul străveziu al iernii, făcând ca rufele puse la uscat să nu fie niciodată imaculate. Totuşi, aceasta nu este vina gospodinelor veneţiene, ci a arhitecţilor veneţieni de demult. Coşurile de fum proiectate de ei par fermecător de inofensive (cineva a scris cândva o carte despre ele) şi au fost concepute special pentru a preveni răspândirea scânteilor într-oraş care adesea era devastat de incendii. Totuşi, din cauza burlanelor duble şi a compartimentelor interioare, curăţarea lor este extrem de dificilă. Coşarii veneţieni încep

de sus, băgând înăuntru legături de nuiele prinse cu sfoară, pe care apoi le trag înapoi în sus. Aceasta înseamnă că trebuie să se caţăre de nenumărate ori pe acoperişuri şubrede, să se ţină de cornişe vechi, să escaladeze balcoane instabile. Odată, uitându-mă pe fereastra de la dormitor, am văzut faţa neagră ca smoala a unui coşar care aproape că atârna cu capul în jos de pe acoperişul de deasupra. În mână avea un mănunchi de beţe, în jurul umerilor o frânghie, iar în spatele lui se vedeau toate turnuleţele, turnurile şi giruetele bizare care formează decorul trudei lui; nimic din înfăţişarea lui nu-mi era însă nefamiliar, căci, atunci când a zâmbit, l-am recunoscut imediat – era un membru al acelei confrerii supreme şi minunate, tagma universală a coşarilor, a căror veselie învăluită în funingine a făcut ca lumea întreagă să-i îndrăgească aşa de tare, încât chiar şi cea mai rezervată mireasă, care nu crede în superstiţii, înfăşurată în mătăsuri şi parfumată cu Chanel, se bucură să vadă unul la nunta ei.

8. *Poi Cristiani*

Veneţienii nu sunt chiat atât de religioşi pe cât s-ar crede având în vedere numeroasele lor biserici şi originile lor mistice. „Cam la fel ca romanii, poate puţin mai mult decât milanezii”, mi-a spus cândva un oficial de la Patriarhie, după ce a chibzuit bine – iar aceştia, părea el să dea de înţeles, nu

sunt deloc nişte etaloane supreme. Forţa credinţei populare, care a ajutat Republica să treacă prin multe încercări şi, aparent, încă nu-şi pierduse din intensitate în urmă cu jumătate de secol, nu mai este dominantă. Astăzi nu mai participă atât de mulţi oameni la marile sărbători religioase, iar vara slujbele de la Bazilică atrag, în general, mai mulţi turişti decât veneţieni. În unele zone din oraş, aşa cum se întâmplă în general la italieni, religia se împleteşte cu politica, astfel încât pe zidurile magazinelor se înfruntă mânioase sloganuri catolice şi comuniste; cu toate acestea, la Veneţia nu se face simţită puterea preoţimii, iar creştin-democraţii săi, oricât de democraţi ar fi, nu sunt întotdeauna profund creştini.

Desigur, textura oraşului este impregnată de simboluri creştine şi fiecare cartier este cunoscut pentru propriile miracole. Lângă staţia de feribot Santa Maria Zobenigo o fecioară pioasă, căreia nu i s-a dat voie să ia feribotul până la biserică, a traversat Canal Grande păşind pe apă. În Bazilică există un crucifix de lemn din care, atunci când a fost lovit de un blasfemiator, a ţâşnit sânge. Când un muncitor a alunecat de pe clopotniţa bazilicii San Marco, un înger l-a prins în cădere şi l-a aşezat cu grijă înapoi pe schele. Trimis de Sfinţii Marcu, Nicolae şi Gheorghe, un pescar a plecat de pe Riva degli Schiavoni, de-a lungul lagunei, într-o călătorie în timpul căreia au exorcizat o mulţime de demoni (pescarul a întrebat îngrijorat care dintre sfinţi urma să-l plătească). În 1672 un sacristan bătrân şi nătâng a căzut din clopotniţa bisericii

Santi Apostoli, însă a fost prins în mod miraculos de minutarul ceasului, care, mişcându-se încet spre ora 6, l-a aşezat în siguranţă pe un parapet. În Piazzetta dei Leoncini, situată lângă Bazilică, un sclav căruia urma să i se scoată ochii a fost salvat de Sfântul Marcu, care şi-a proiectat imaginea cu capul în jos în mijlocul adunării şi, aşa cum se poate vedea într-un celebru tablou de Tintoretto, a oprit în aer fierul înroşit. În bisericile Santa Maria dei Miracoli şi Madonna dell'Orto sunt madone făcătoare de minuni, iar statuia Fecioarei Maria din biserica San Marziale a venit de bunăvoie la Veneţia, pe mare, de la Rimini.

Faimoasa icoană a Fecioarei Nicopeia din Bazilică, una dintre numeroasele de acest gen presupuse că au fost pictate de Sfântul Luca, continuă să fie venerată; despre o pictură aparţinându-i, zice-se, lui Giorgione, păstrată odinioară în biserica San Rocco, s-a crezut multă vreme că are puteri miraculoase; şi în toate zonele oraşului sunt moaşte, sanctuare şi statui tămăduitoare. Aproape fiecare biserică veneţiană este împodobită cu ofrande votive sub formă de inimi de argint. Un credincios care s-a rugat la icoana pictată de Giorgione, nu ştim pentru ce necazuri, a comandat, în semn de recunoştinţă, o reproducere în marmură a acestei picturi – gestul său dovedindu-se a fi profetic, căci în prezent pictura a fost mutată în Scuola di San Rocco din apropiere, iar în biserică a rămas doar copia votivă. Un alt credincios recunoscător a atârnat o puşcă lângă o pictură reprezentând-o pe Maica Domnului, în apropiere de capela familiei Mascoli

din Bazilică; şi acum este tot acolo, dar nimeni nu pare să-i cunoască povestea.

În oraşul propriu-zis sunt 107 biserici – câte una la 2 000 de locuitori –, dintre care mai funcţionează vreo 80. Veneţia, inclusiv suburbiile de pe continent şi insulele, adăposteşte 24 de mănăstiri de călugări şi 30 de mănăstiri de maici, din cel puţin 13 ordine diferite. În Veneţia sunt în jur de 230 de preoţi, conduşi de un patriarh care în prezent este aproape întotdeauna cardinal şi căruia, în ţările occidentale, îi corespund ca titulatură doar patriarhii Lisabonei şi Indiilor de Vest. Au fost 51 de episcopi ai Veneţiei şi 144 de patriarhi, iar dintre aceştia trei au devenit papi şi 17 cardinali. Mai mult de 100 de sfinţi apar în numele străzilor din oraş, de la Sfântul Iulian Martirul, despre care acum se crede că de fapt nu a existat, până la San Giovanni in Oleo – Sfântul Ioan Evanghelistul, despre care se spune că a ieşit viu şi nevătămat dintr-un cazan cu ulei fierbinte în care îl aruncase împăratul Domiţian. Există biserici ale Sfântului Moise şi ale Sfântului Iov, iar Maica Domnului este cinstită într-o serie de eponime splendide: Sfânta Maria a Crinului, a Mângâierii, a Sănătăţii, a Graţiei, a Grădinii, a Călugărilor; Sfânta Maria cea Aromitoare, cea Frumoasă, cea Procesională, Sfânta Maria Maica Domnului.

Toate aceste manifestări de pietate par să reprezinte însă o ordine pe cale de dispariţie. Doar ghizii mai vorbesc cu aparentă convigere despre miracolele din Veneţia, iar tinerii veneţieni povestesc adesea vechile întâmplări cu un zâmbet

duios, dar şi superior. Într-adevăr, Romei nu i-a fost niciodată uşor să controleze Veneţia. *Veneziani, poi Cristiani* – aşa se descriau locuitorii ei –, mai întâi veneţieni şi abia apoi creştini. „Mântuieşte-ne pe noi, Iisuse Hristoase!”, cânta corul bazilicii San Marco în Evul Mediu. „Iisuse, stăpâneşte! Iisuse, biruieşte! Iisuse, porunceşte!” Totuşi, răspunsul nu era tocmai ortodox, căci cealaltă jumătate de catedrală răspundea: „Luminăţiei şi Excelenţei Sale, Dogele, Sănătate, Cinste, Viaţă şi Victorie Veşnice!”.

„Eşti veneţian?”, l-am întrebat odată pe un dominican cucernic în biserica San Zanipolo. „Nu, slavă Domnului!”, mi-a răspuns, cu o urmă de recunoştinţă sinceră în glas. Cetăţenii acestui oraş sunt mai duri, mai sceptici şi mai sofisticaţi decât ţăranii de pe continent. *The Show-Me State* este o veche poreclă a statului Missouri, sugerând tendinţa de a căuta cu atenţie calul de dar la dinţi; ar putea descrie la fel de bine şi Veneţia. Republica nu a fost niciodată feudală şi sistemul ei politic nu s-a lăsat niciodată intimidat de clerici. A fost o vreme, la începutul secolului al XVII-lea, când Veneţia ezita dacă să treacă la protestantism (sir Henry Wotton, ambasadorul englez, încercând de zor s-o convingă în acest sens). De mai multe ori în istoria sa a fost pusă sub acuzaţie sau excomunicată de papă; în primul deceniu al secolului al XVII-lea, în perioada cât Paolo Sarpi a fost consilierul teologic al dogelui, conflictul cu Sfântul Scaun s-a adâncit atât de mult, încât Veneţia a ajuns să susţină drepturile statului secular, iar doi episcopi zăceau în temniţele din Palatul

Dogilor.

Unii dintre pictorii săi erau cunoscuţi pentru extravaganţa lor aproape păgână şi pentru imaginaţia lor exaltată. Veronese chiar a fost chemat în faţa inchizitorilor Sfântului Tribunal pentru că inclusese „câini, bufoni, nemţi beţi, pitici şi alte lucruri necuviincioase” într-un tablou intitulat *Cina cea de taină*. El a răspuns că şi-a luat „aceeaşi libertate pe care şi-o iau poeţii şi nebunii”, iar inchizitorii au părut să accepte asta, oarecum amuzaţi. I-au ordonat să „corecteze” pictura, însă el a schimbat doar titlul operei, iar în prezent tabloul se află expus în Accademia, sub titlul *Ospăţul din casa levitului*, cu tot cu pitici, nemţi, câini şi toate celelalte. („Ce reprezintă figura celui căruia îi curge sânge din nas?”, l-au întrebat inchizitorii în timpul interogatoriului. „E un servitor căruia îi curge sânge din nas pentru că a avut un accident”, a răspuns afabil artistul.)

Căci în perioada sa de glorie Veneţia se supunea papalităţii doar când îi convenea. Preoţii parohi erau aleşi de enoriaşi, sub supravegherea statului, iar Suveranul Pontif era doar înştiinţat cu privire la numirea lor. Episcopii erau numiţi de Senat şi nici măcar patriarhul nu putea convoca sinodul fără permisiunea dogelui. Toţi preoţii trebuiau să fie veneţieni din naştere şi niciodată nu puteau fi siguri că vor avea parte de privilegiile obişnuite; în secolul al XV-lea unii clerici acuzaţi de diferite fapte imorale erau băgaţi în nişte cuşti şi atârnaţi de turnul clopotniţei bazilicii San Marco, şi uneori rămâneau acolo chiar şi un an, trăind doar cu pâine şi

apă, alteori murind de foame, reprezentând astfel una dintre principalele atracţii turistice ale oraşului. Marele Consiliu al Veneţiei se întrunea în fiecare duminică şi în zilele de sărbătoare, iar politicile sale în privinţa comerţului cu sclavi şi a relaţiilor cu musulmanii au sfidat în mod repetat decretele papale. În secolul al XV-lea, un grup de misionari creştini care se rătăciseră prin Balcani au ajuns în cele din urmă să fie vânduţi pe piaţa veneţiană de sclavi; iar atunci când da Gama a descoperit ruta maritimă spre India, veneţienii l-au îndemnat în mod deschis pe sultanul Egiptului să le declare război portughezilor, oferindu-se să-i pună la dispoziţie lemnul necesar pentru construirea corăbiilor, constructori de nave, călăfătuitori, făuritori de tunuri şi ingineri construcori de nave maritime. Între priorităţile veneţienilor, Veneţia era fără îndoială pe primul loc.

Adevărata catedrală a oraşului (până în 1797) a fost San Pietro di Castello, din jumătatea estică a Veneţiei; însă bazilica San Marco – capela privată a dogelui – reprezenta de fapt adevăratul său centru spiritual. În timpul marelui interdict, în 1606, un preot, conştient de mândria veneţienilor, dar nevrând nici să încalce ordinul papei, a anunţat că aşteaptă ca Sfântul Duh să-i spună dacă să oficieze slujba sau nu; guvernul republican i-a răspuns că Sfântul Duh deja îi spusese ce trebuie să facă – să-i spânzure pe cei care nu se supuneau. „Îngenunchează, rogu-te”, i-a cerut un senator veneţian din secolul al XVIII-lea unui oaspete englez, atunci când întreaga congregaţie din Bazilică a căzut în

genunchi pentru a primi hostia. „Eu nu cred în transsubstanţiere”, a răspuns englezul. „Nici eu”, i-a spus senatorul, „dar ori îngenunchezi, ori pofteşte afară din biserică!”.

Bisericile din Veneţia au avut aşadar suişuri şi coborâşuri. Înnegrita Capelă a Rozariului din biserica San Zanipolo, care a ars în 1867, a fost distrusă în mod deliberat de nişte „antireligioşi”, îţi spun pe un ton lugubru călugării. Biserica San Girolamo a fost cândva transformată în fabrică de cărămizi, iar din clopotniţă ieşeau valuri de fum. Biserica Sant’Elena a fost folosită ca fierărie. În secolul al XV-lea, biserica San Bartolomeo a fost folosită ca şcoală pentru funcţionari. În secolul al XIX-lea, biserica Santa Marina a fost folosită pe post de tavernă, iar un vizitator a povestit că, alergând între clienţi şi bar, servitorii puteau fi auziţi strigând: „O carafă de vin alb în Capela Maicii Domnului! Încă un rând în Sfântul Altar!”. Biserica Madonna dell’Orto a fost, la rândul ei, grajd, magazie pentru paie şi depozit de praf de puşcă. Biserica San Vitale este acum galerie de artă, delirantele sale opere abstracte fiind vegheate, de deasupra sfântului altar, de un Carpaccio învăluit de o splendoare serenă. Biserica San Leonardo este acum sala de repetiţii a orchestrei municipale, fiind împodobită cu o grămadă de fotografii ale unor maeştri cu favoriţi, morţi de mult. Pe Giudecca se află o biserică funcţionând pe post de fabrică, alta pune la dispoziţie o serie de galerii pentru Accademia, iar o a treia este sală de cinema în Campo Santa Margherita.

Biserica San Basso a fost transformată în sală de conferinţe. San Vio este deschisă o singură zi pe an, de hram. Santa Maria Maggiore este o parte a închisorii.

Unele dintre cele mai frumoase biserici veneţiene – San Zanipolo, San Marcuola, San Lorenzo, San Pantaleone – nu au mai fost terminate, aşa cum arată faţadele lor de cărămidă. Multe altele au dispărut. Patru biserici au fost demolate, din ordinul lui Napoleon, pentru a face loc Grădinilor Publice. Alta, realizată de Palladio, a dispărut sub fundaţia gării. Ruinele alteia zac sub marile mori roşii din extremitatea vestică a insulei Giudecca, iar rămăşiţele alteia încă zac lângă docuri. Sant'Aponal a fost odată scoasă la licitaţie; la fel şi San Paternian, însă, pentru că nu a cumpărat-o nimeni, a fost demolată pentru a face loc statuii din Campo Manin. O coloană bizantină din apropierea podului gării este tot ce a mai rămas din biserica Santa Croce, care dă şi astăzi numele unuia dintre sestierele veneţiene. Încă din 1173 veneţienii au fost puşi sub interdict papal pentru că modificaseră biserica San Geminiano fără permisiunea papei – intenţia lor fusese să îmbunătăţească imaginea Pieţei San Marco; în cele din urmă biserica a fost demolată de Napoleon, însă se spune că, în varianta finală, arăta exact ca biserica San Maurizio, de lângă Ponte dell'Accademia. În anii 1860 nişte italieni iconoclaşti au cerut insistent chiar demolarea bazilicii San Marco întrucât, sătui până peste cap să fie trataţi ca nişte custozi într-un muzeu naţional, voiau să demoleze toată Italia veche şi s-o ia de la zero.

Astăzi ce a fost mai rău probabil că a trecut. E posibil ca preotul de la Patriarhie să-ţi spună, oftând sugestiv, că Veneţia e un oraş religios *prin tradiţie*; însă măcar credinţa nu mai este tratată cu atâta ostilitate. Procesiunile religioase nu mai sunt luate în râs, aşa cum ne spune Wagner că erau chiar şi în 1858 (în parte, fără îndoială, pentru că mulţi preoţi colaborau cu stăpânirea austriacă). La Veneţia Biserica se bucură de respect. Clădirile ei sunt de obicei imaculate şi nu prea întâlneşti acea igrasie şi acea paraginǎ prezentate cu atâta savoare în vechile ghiduri turistice protestante. Mai multe biserici nefolosite au fost restaurate, iar activităţile Bisericii, de la cluburi de tineret până la reviste, se impun de la sine. Patriarhul este unul dintre cei mai importanţi oameni ai Veneţiei, şi majoritatea cetăţenilor, chiar şi agnosticii, nutresc sentimente puternice faţă de el. De cardinalul Sarto, care a devenit papa Pius al X-lea, îşi amintesc cu drag toţi, în special oamenii mai săraci. Nu se poate spune acelaşi lucru şi despre unul dintre succesorii lui. „Nouă, veneţienilor, ne plac oamenii *înţelegători*”, ţi se va spune, „ne plac oamenii simpli, oamenii de treabă” – iar în acest punct femeia cu care stai de vorbă, ridicându-şi privirea dinspre rufele pe care le spală, îţi va zâmbi lung şi dulceag, încercând să transmită compasiune, înţelegere, modestie. „Însă cardinalul ăsta nu era deloc aşa, era mereu *così*, of!” – şi cu această interjecţie muşcătoare şi guturală îşi va ridica din nou privirea, însă de data aceasta cu chipul încremenit într-o expresie de semeţie

indescriptibilă, cu ochii strânşi a dispreţ şi cu bărbia înainte. „A, nu, nu, nu, nu ne-a plăcut de el – însă apoi, *guarda*, a venit cardinalul Roncalli, papa Ioan al XXIII-lea, ah, *aşa de diferit*...!” Iar de data aceasta zâmbetul ei dulceag va fi atât de intens, ochii atât de plini de admiraţie, trupul atât de copleşit sub povara compătimirii, încât nici nu va mai fi în stare să-şi termine fraza, îşi va şterge faţa cu colţul şorţului şi se va reîntoarce spre chiuvetă, tăcută. Patriarhii Veneţiei nu trec neobservaţi.

O mare parte din culoarea şi bogăţia oraşului este dată de biserici – nenumăratele clădiri splendide, procesiunile, festivalurile şi tezaurele, fumul de tămâie şi muzica orgilor, ce răzbate prin uşi mascate de draperii în pieţe cufundate în semiîntuneric, miile de călugări care îşi muşcă buza de jos cu smerenie în timp ce umblă la cerşit sau se caţără ca nişte adevăraţi atleţi pe cabluri ameţitoare pentru a aprinde lămpile bisericii Frari. În Veneţia preoţii sunt omniprezenţi şi îmi amintesc cu deosebită plăcere de dimineaţa din Duminca Floriilor când, îndreptându-mă spre Zattere, am dat în vecinătatea cheiului peste nişte măicuţe încolonate, roz în obraji, îmbrăcate în negru, cu bonete albe, care, sporovăind vesele, se îndreptau grăbite spre casă, ţinând în mână ramuri de palmier. În după-amiezile de duminică bisericile sunt pline de elevi nedisciplinaţi, de vocile stridente ale adolescenţilor şi de glăscioarele metalice ale fetiţelor care citesc catehismul; şi aproape toate vaporaşele veneţiene au câte un mic crucifix pe peretele din cabina cârmaciului.

Cu toate acestea, în Veneţia Biserica nu înseamnă doar strălucire şi frumuseţe. Îşi are originea în Bizanţ, seva credinţei ei fiind naţionalismul; iar uneori, în timpul celor mai ceremonioase slujbe din bazilica San Marco, se simte prezenţa copleşitoare a unui trecut oriental, învăluit în marmură, negură şi mătase. Însăşi bazilica San Marco este un edificiu barbar, asemenea unui mare pavilion mongol al plăcerilor sau unei fortăreţe din Turkistan. Iar uneori chiar şi slujbele ţinute aici amintesc de barbari, oricât de reverenţioase şi de frumoase ar fi.

În fiecare an, în Săptămâna Luminată, patriarhul şi clericii săi scot din tezaurul bisericilor cele mai preţioase relicve şi le arată oamenilor, plini de solemnitate. Această ceremonie străveche te duce cu gândul la Orient. Are loc seara, când Piazza e cufundată în întuneric, iar luminile slabe din Bazilicii se reflectă misterios în mozaicurile aurite ale acoperişului. Enoriaşii mişună încoace şi încolo prin semiîntunericul din naos, neştiind încontro să se uite. Un paracliser cu tricorn, cu o sabie de argint şi cu o faţă de om care are slujba asta din tată-n fiu stă lângă un pilastru cu o atitudine autoritară, desprinsă parcă din secolul al XVIII-lea. Orga se aude încetişor din galeria ei, uneori psalmodiază nişte voci bărbăteşti, alteori se aude o hărmălaie bruscă dinspre piaţă, atunci când cineva deschide uşa bisericii. Totul e murmur şi licăriri.

O străfulgerare aurie şi argintie dinspre un culoar, un foşnet de veşminte apretate, zornăitul unei cădelniţe, după

care prin mulţime înaintează, învăluită în fum de tămâie, procesiunea patriarhală. Precedată de slujitori bisericeşti agitaţi, care îi deschid drumul printre membrii congregaţiei, procesiunea înaintează prin biserică încet şi anevoios. Un baldachin aurit cu o tapiserie veche se leagănă deasupra mitrei patriarhului, iar preoţii merg în jurul lui, solemni şi cu paşi târşâiţi, purtând faimoasele moaşte ale Sfântului Marcu (păstrate în cadre de aur, casete bătute cu pietre preţioase, crucifixe, monstranţe medievale). Nu se vede foarte bine, căci mulţimea se tot îngrămădeşte, iar atmosfera e apăsătoare; însă, pe măsură ce preoţii trec încet, zăreşti odăjdii şi relicvarii, o cruce incrustată cu un straniu suvenir sacru, un fragment de os într-un glob de cristal, obiecte ciudate, împodobite, elaborate, legându-se şi plutind pe deasupra oamenilor în timp ce bătrânii care le poartă avansează poticnindu-se spre altar.

Este un ceremonial oriental, de o splendoare vagă şi exotică. Atunci când te întorci pentru a ieşi din biserică, toate acele obiecte sfinte sunt aşezate pe marginea amvonului şi toţi acei preoţi gravi stau îngrămădiţi în spate, asemenea unor înţelepte păsări cărunte. Fumul de tămâie se învolbură în jurul lor; biserica e inundată de mişcări lente şi licăritoare; iar afară, în Piazza, când deschizi uşa, veneţienii petrecăreţi colindă cafenelele, captivi în micul lor univers, asemenea celor care vând Coca-Cola sub privirea dispreţuitoare a Sfinxului.

Chiar dacă veneţienii nu sunt întotdeauna pioşi, sunt în general de treabă. Asemenea altora care câştigă bine, au fost mereu recunoscuţi pentru generozitatea lor faţă de săraci. Cele cinci mari şcoli ale Veneţiei, dintre care Scuola Grande di San Rocco este în prezent cea mai renumită, funcţionau ca asociaţii caritabile fondate pentru a îndeplini „acte de caritate pentru popor”; şi chiar şi baronul Corvo, în perioada în care se simţea doborât de deziluzii, a fost nevoit să admită că, atunci când venea vorba de cauze caritabile, veneţienii erau extrem de generoşi. Cerşetorii autohtoni din oraş sunt trataţi cu indulgenţă, iar poliţiştii, calmi, rareori le cer să elibereze zona. Seara, lângă Ponte dell’Accademia stă o bătrânică simpatică, înfofolită în şaluri, care are mulţi protectori fideli. Mai este un bătrân gârbovit care bântuie pe străduţele de lângă Santo Stefano şi care poate fi văzut adesea, mutându-se dintr-un loc în altul, în timp ce cântă un cântecel la chitară. Pe insula Giudecca, în dimineţile de duminică, îşi fac apariţia în vecinătatea cheiului vreo doi ţărani care seamănă cu nişte fauni, cântând la cimpoaie şi la un fluier de lemn. Un personaj comic foarte cunoscut în Zattere este un bărbat cu o şapcă de pânză şi un palton lung, albastru, ce apare din senin printre mesele de pe terasele cafenelelor şi, proţăpindu-se pe picioarele crăcănate, cu capul dat pe spate, scoate din buzunar o partitură muzicală şi începe să zbiere neinteligibil o arie discordantă şi spasmodică, însă cântată cu atâta siguranţă de sine, încât se găsesc mereu câţiva naivi care urmăresc absorbiţi linia

melodică de parcă ar fi adevăraţi cunoscători. Odată l-am rugat pe acest om să-mi arate partitura şi am descoperit că era o pagină din *Simfonia a IX-a* de Beethoven, pe care o ţinea invers, aproape lipită de abdomen.

Bănuiesc că veneţienii, al căror spirit de clan este încă puternic, pot fi uneori mai puţin toleranţi cu vagabonzii pe care nu îi cunosc. Din când în când mai vezi ţigănci care au ajuns în oraş de pe continent, cu fustele lor lungi şi multicolore, şi care colindă pieţele, văicărindu-se, cu câte un copil în braţe, întinzând mâna slăbănoagă la cerşit. Eu, personal, am o slăbiciune pentru ţigani, însă veneţienii se vede că nu se prea dau în vânt după ei şi nu le dau de pomană. Odată am ajuns să cerşesc şi eu în Veneţia. Într-o seară mohorâtă de iarnă mi s-a stricat motorul de la barcă şi aveam nevoie de câteva lire pentru a lua feribotul spre casă. Mi-am spus că, fără îndoială, providenţa avea să aibă grijă de mine într-un oraş întemeiat pe baze atât de divine; şi într-adevăr, nu după mult timp s-a apropiat de mine un bărbat care făcea parte dintr-un ordin al călugărilor cerşetori, pe care îl văzusem adesea cărând saci din casă în casă şi care acum se întorcea la mănăstirea lui din apropiere. L-am oprit şi l-am rugat să-mi împrumute 100 de lire până a doua zi; însă răspunsul pe care l-am primit a fost rece şi plin de suspiciune; rece a fost şi pragul de la intrarea în mănăstire, unde eu şi familia am fost abandonaţi fără speranţă; întortocheate au fost căile pe care s-a cerut în van consimţământul abatelui; morocănos a fost portarul care ne-

a spus să plecăm de acolo şi să aşteptăm în biserica de alături; şoptită a fost sfada călugărilor care reverbera până în naos, acolo unde ne aflam noi; repezită şi nepoliticoasă a fost purtarea călugărului care s-a îndreptat în sfârşit spre mine pieziş, ca şi cum nu dorea să vină prea aproape, şi mi-a vârât în mână o monedă aşa cum i-ai da un os unui terier în care nu poţi avea încredere; neplăcută a fost şi senzaţia mea când m-am întors, a doua zi dimineaţă, pentru a le da banii înapoi, că portarul care i-a luat cu dezinvoltură, sub portalul inscripţionat cu un *memento mori* zeflemitor, mai mult ca sigur i-a băgat în buzunar.

Însă, dacă atunci aveam mai mult cinism, acum nu mai simt chiar aşa, căci am ajuns să cunosc Veneţia mai bine şi nu mă îndoiesc că, dacă în acea seară aş fi intrat într-o tavernă murdară din zona docurilor şi i-aş fi spus păsul meu păcătosului nebărbierit din spatele barului, mi-ar fi împrumutat banii pe loc şi mi-ar fi oferit şi un pahar de vin alb acru. Compasiunea este într-adevăr un sentiment puternic în rândul veneţienilor simpli. În secolul al XVIII-lea ideea de durere era atât de inacceptabilă pentru ei, încât chiar şi personajele dintr-o piesă de teatru, dacă se întâmpla să fie omorâte, trebuiau să facă repede o reverenţă postumă, pentru a linişti publicul îngrijorat, şi să-i accepte strigătele pline de compătimire: *Bravi i morti!* În esenţă, acesta e un oraş melancolic, iar locuitorii săi mereu dau din cap, plini de milă, atunci când li se oferă noi dovezi emoţionante că lumea este tristă. Când un turist din Bologna s-a înecat într-o seară

în Canal Grande, a doua zi pe menajera mea aproape că o podidea plânsul; iar când trece un convoi funebru care se îndreaptă spre cimitirul San Michele, îi poţi auzi pe privitori murmurând îndureraţi: „Oh, bietul de el, o, a murit sărmanul – ah, uite-l cum se duce, uite cum se duce la San Michele, *il povero*!”.

Vremea rea este şi ea prilej de întristare; la fel şi soarta bietei Veneţii, odinioară atât de puternică; uneori vreo nenorocire petrecută în alt colţ al lumii – un accident de tren în Uruguay, eşecul unei conferinţe, o prinţesă nemăritată sau un sportiv descalificat – face ca, pentru o clipă, în ochii veneţienilor să apară o urmă de emoţie puternică. După moartea vreunui văr de-al doilea durerea este intensă şi uneori persistă luni sau chiar ani, aşa încât numai dacă se pomeneşte ceva despre cimitir este suficient pentru ca o expresie de tristeţe să se imprime pe faţa celor îndoliaţi; şi ori de câte ori veneţiana îşi aminteşte de dragul ei unchi Carlo care, aşa cum probabil ai aflat de mult, şi-a dat obştescul sfârşit pe 18 septembrie 1936, simplul gând la unchiul Carlo face ca toate treburile din ziua respectivă să fie suspendate temporar.

Această blândeţe are în ea ceva morbid. Veneţienii sunt fascinaţi de moarte, de orori, de închisori, de ciudaţi şi de malformaţii. Le place să vorbească, cu un amestec de silă şi oroare, despre insulele cu spitale şi ospicii care împresoară Veneţia aidoma unei incantaţii şi să ilustreze cu gesturi înfricoşătoare violenţa unora dintre nefericiţii internaţi

acolo. Au fost extrem de dezamăgiţi atunci când corpul iubitului lor papă Pius al X-lea, care zăcea pe catafalc, în sicriul de cristal, s-a dovedit a avea pe faţă o mască aurită (era mort de 40 de ani şi toţi voiau să vadă în ce stare este).

Există ceva oriental şi în predictibilitatea emoţiilor lor. Un fel de etichetă sau de formalitate face ca ochii Mariei să se umple instantaneu de lacrimi atunci când îi aminteşti de sărmana ei rudă, ca şi cum durerea simţită de ea nu ar fi decât un ritual străvechi, asemenea unor bocitoare tocmite la o înmormântare egipteană. La Veneţia, ca oriunde în Italia, există obiceiul de a anunţa decesele lipind afişe prin magazine şi cafenele, adesea însoţite şi de o fotografie; iar durerea celor pe care îi poţi vedea uneori distribuind aceste anunţuri este studiată şi extrem de contagioasă, aşa încât, după plecarea lor, pentru câteva clipe întreaga cafenea este cuprinsă de mâhnire şi chiar şi şuieratul expresorului se aude înăbuşit.

În Veneţia viaţa are o anumită doză de sentimentalism, ceea ce surprinde la un oraş cu un caracter atât de puternic. Spectatorii veneţieni au de obicei o slăbiciune pentru perdanţi, iar într-o regată cel care iese pe ultimul loc este întotdeauna ovaţionat cu bunăvoinţă. Odată am asistat la urmările unei încăierări între doi tineri, lângă Podul Rialto. Unul era zvelt şi chipeş, aşezase mai multe pachete lângă el, pe treptele de piatră, şi era podidit de lacrimi; celălalt era un pescar bronzat, vânjos şi îndesat, un băiat gotic, cu o voce puternică şi pumni de fier. Tânărul mai subţirel cerea

mulţimii din jur să facă dreptate, expunându-şi nemulţumirile cu glas tremurător, scoţându-şi din când în când cămaşa din pantaloni pentru a le arăta tuturor vânătăile. Pescarul se agita ca un leu în cuşcă, croindu-şi drum din când în când printre spectatori şi proferând înjurături, ba scuipând, ba îmbrâncindu-şi adversarul cu dispreţ, ba maimuţărindu-l. Eu ţineam cu ticălosul ăsta necioplit, un veneţian din vechea şcoală; mulţimea însă se adunase protectoare în jurul celuilalt, şi o femeie înlăcrimată l-a însoţit, în murmurele pline de compasiune ale celor din jur, peste Rialto, la adăpost de pericol. Un singur bărbat privea totul cu detaşare, părând să aibă aceeaşi poziţie ca şi mine. Era un pitic, un omuleţ îmbrăcat în negru, cu o beretă pe cap, care stătea pe vârfuri, în spatele mulţimii, zgâindu-se printre umerii oamenilor agitaţi din faţa lui; însă mă înşelam, căci, atunci când ni s-au intersectat privirile şi i-am zâmbit cu o complicitate vinovată, s-a uitat la mine fioros, aşa cum ai privi un matricid lipsit de remuşcări sau un om vestit pentru înclinaţia sa către cruzimea faţă de prunci.

În Veneţia sunt mulţi astfel de pitici şi cocoşaţi, aşa cum remarcă de secole unii observatori, iar lumea se poartă frumos şi cu ei (deşi a existat o superstiţie potrivit căreia nu trebuia să te apropii la mai puţin de 30 de paşi de un şchiop, ceea ce probabil a contribuit la reticenţa lordului Byron de a ieşi în Piazza în timpul zilei). Mulţi dintre ei sunt paracliseri sau oameni de serviciu în biserici şi aleargă ca nişte gnomi surâzători printre umbrele altarelor. Există de asemenea o

gamă largă şi variată de personaje pitoreşti – femei cu eşarfe fluturânde şi fuste nepotrivite vremii, bărbaţi ale căror voci furioase răsună în noapte de pe parapetele podurilor. În Veneţia artiştii sunt autentici şi se adună în taverne, într-o atmosferă plină de veselie, mâncând cât şapte. În serile de primăvară, un grup de fete, aparent nebune, dansa în apropiere de Canal Grande, sub fereastra mea, iar uneori, în toiul nopţii, se întâmplă să auzi vreun iubitor de operă solitar cântând înflăcărat din *Tosca* de la pupa unui vaporaş. Veneţia a fost mereu vizitată de individualişti convinşi, de la George Sand, îmbrăcată cu pantaloni strâmţi la Danieli, până la masivul Orson Welles, în Harry's Bar; ei nu i-au tulburat însă niciodată pe veneţieni, obişnuiţi de mult cu extremele comportamentului uman. În secolul al XV-lea, în perioada de glorie a autocraţiei veneţiene, un bine-cunoscut exhibiţionist obişnuia să se afişeze într-o gondolă, de-a lungul canalelor, înjurând regimul şi cerând eradicarea totală a tuturor aristocraţilor de pretutindeni. Nu i-a făcut nimeni nimic, căci chiar şi rigidul Consiliu al celor Zece avea o slăbiciune pentru excentricitate.

În mod curios, în Veneţia te poţi îmbăta fără ca acest lucru să provoace ostilitatea localnicilor. Deşi majoritatea veneţienilor get-beget nu prea mai gustă obscenităţile, devenind mai rezervaţi şi mai convenţionali, seara auzi adesea beţivi gălăgioşi. Deseori e vorba despre străini sau despre marinari de la docuri, însă zarva lor răsună printre zidurile înalte şi de-a lungul canalelor oraşului, uneori

hărmălaia fiind îngrozitoare în toiul nopţii. În Veneţia mai poţi vedea câte un individ azvârlit afară dintr-un bar, în timp ce dă din mâini şi vociferează împleticit, ca în filme; iar când beau nişte vin, studenţii veneţieni încep să cânte plini de exuberanţă. Odată am auzit doi beţivi sub geamul meu, la ora 4, într-o dimineaţă de mai, şi când m-am uitat spre Rio San Trovaso i-am văzut trecând într-o gondolă. Stăteau aşezaţi pe fundul bărcii, tropăind, bătând darabana în bănci, cântând şi strigând incoerent, cât îi ţinea gura, cu voci răguşite; la prora gondolei, vâslind calm, reţinut şi cu îndemânare, un gondolier cărunt îi conducea spre revărsatul zorilor.

9. Minorităţile

Datorită toleranţei sale pragmatice, Veneţia a fost mereu un oraş cosmopolit, în care Orientul şi Occidentul se amestecă şi în care (aşa cum spunea, pe bună dreptate, Shakespeare) „la comerţul şi profitul statului contribuie toate naţiunile”. La puterea şi structura Republicii au contribuit colonişti de multe rase, aşa cum se poate vedea în tablourile maeştrilor, care adesea înfăţişează mauri şi turci cu turbane amestecaţi în mulţime, iar uneori chiar şi gondolieri negri. Veneţia, în perioada ei de apogeu comercial, semăna cu un bazar sau cu un caravanserai, în care grecii, evreii, armenii şi dalmaţii aveau cartierele lor, iar germanii şi turcii emporiile lor. Una dintre coloanele Palatului Dogilor ilustrează această

diversitate, deoarece pe un capitel, unul lânga altul, se află mai multe chipuri: al unui persan, al unui roman, al unui tătar, al unui grec, al unui ungur, al unui egiptean bărbos şi al unui got surprinzător de inofensiv. (Totuşi, nu trebuie să ne imaginăm că pe vremuri veneţienii îşi făceau prea multe iluzii în privinţa egalităţii. După colţ, pe alt capitel, apar încă opt chipuri: şapte sunt hidoase şi unul frumos, iar acest „portret diafan, meditativ şi distins”, spune Ruskin, „extrem de rafinat din toate punctele de vedere”, este menit să exprime „superioritatea caracterului veneţian faţă de cel al altor naţii”.)

Dintre toţi aceşti rezidenţi străini, cei mai rezilienţi au fost evreii, care în Veneţia medievală s-au bucurat de o poziţie oscilând între protecţie şi persecuţie. Au venit în oraş pentru prima oară în 1373, refugiindu-se de pe continent, iar la început au fost obligaţi să locuiască (sau cel puţin aşa par să creadă majoritatea istoricilor) pe insula Giudecca, care este posibil să fi fost numită aşa după ei sau pornind de la cuvântul *judicato*, însemnând că a fost „adjudecată” ca loc potrivit pentru evrei, vagabonzi şi pungaşi. În secolul al XVI-lea a fost înfiinţat pentru ei primul ghetou, în partea de nord-vest a oraşului, pe locul unei topitorii dezafectate – se crede că *ghetto* e cuvântul din veneţiana medievală care însemna „topitorie” –, şi toţi evreii, cărora li s-au adăugat refugiaţii din războaiele Ligii din Cambrai, au fost obligaţi să trăiască acolo.

Trebuiau să poarte o anumită piesă de vestimentaţie (mai

întâi o pălărie galbenă, ulterior una roşie); li se percepeau mereu taxe, invocându-se tot felul de pretexte; trebuiau să plătească bani grei pentru permisul de rezidenţă, pe care trebuiau să-l reînnoiască frecvent dacă voiau să rămână în continuare în oraş. Ghetoul era izolat complet de restul oraşului prin ziduri fără ferestre, iar la apusul soarelui porţile sale erau încuiate. După lăsarea serii nişte gărzi creştine (plătite, fireşte, de evrei) aveau grijă ca nimeni să nu intre sau să iasă din ghetou. Însă, deşi evreii erau atât de drastic supravegheaţi şi storşi de bani, în Veneţia se bucurau de o siguranţă fizică mai mare decât în oricare alt loc din Europa. Veneţienii se foloseau de ei. O dată sau de două ori au apărut obişnuitele zvonuri despre evreii care ardeau prunci; în 1735 funcţionarii oficiali desemnaţi să se ocupe de treburile evreilor au fost nevoiţi să raporteze că ghetoul era falimentar. De-a lungul secolelor, evreii veneţieni, protejaţi de violenţa populaţiei sau de fanatismul religios, au cunoscut perioade de prosperitate şi prestigiu.

În secolul al XVII-lea, doamnele din ghetou erau descrise ca purtând „haine superbe, bijuterii, lanţuri de aur şi inele bătute cu pietre preţioase… şi având, asemenea prinţeselor, minunate trene lungi susţinute de servitoare al căror rol era doar acesta”. Henric al VIII-lea a consultat un înţelept evreu veneţian în privinţa divorţului său de Catherine de Aragón. Unii rabini din Veneţia erau celebri în toată Europa, iar printre turişti devenise deja o practică obişnuită să asiste la o slujbă în sinagoga din ghetou. Napoleon a desfiinţat ghetoul

în 1797, iar în 1848, când veneţienii s-au revoltat împotriva conducătorilor austrieci, liderul lor era pe jumătate evreu. Tot evreiască a fost şi forţa intelectuală care a dat Republicii incredibila stabilitate financiară.

S-a observat adesea o afinitate între veneţieni şi evrei – o aptitudine comună în ceea ce priveşte acumularea de bani, acelaşi umor ironic, acelaşi sentiment de excludere naţională. Un turist englez a scris despre „purtarea evreiască” a preoţilor din bazilica San Marco. Altcineva s-a referit la convingerea cu care pictorii veneţieni i-au înfăţişat pe patriarhii din Vechiul Testament. Astăzi nu se mai poate spune cine este evreu în Veneţia. Lordul Fisher, care avea simpatii faţă de israeliţii britanici, obişnuia să spună că feţele celor din triburile pierdute erau, fără îndoială, diferite de ale celorlalţi evrei, „altfel nu s-ar fi pierdut”; sunt însă mulţi bărbaţi veneţieni al căror chip serios şi meditativ are un aer evreiesc surprinzător, ce aminteşte de comerţul Veneţiei cu Levantul şi infuziile de cultură orientală (şi de sânge oriental) care au îmbogăţit oraşul de-a lungul secolelor.

În Veneţia mai sunt vreo 800 de evrei. Unii continuă să trăiască în cele trei cartiere ale ghetoului, *Vecchio*, *Nuovo*, *Nuovissimo* – Vechi, Nou şi Foarte Nou; se spune că, atunci când soldaţii lui Napoleon au deschis porţile, oamenii din ghetou erau atât de slăbiţi, încât nu mai aveau putere să se mute, aşa că au rămas acolo. Mult mai mulţi trăiesc în alte zone ale oraşului. Majoritatea sunt cetăţeni aparţinând clasei de mijloc, care muncesc – doar câţiva sunt foarte bogaţi – şi

au în continuare un puternic simţ al comunităţii. Casele înalte şi înghesuite din ghetou sunt tot sărăcăcioase, iar canalul din spatele lor, de-a lungul căruia patrulau bărcile gărzilor, este mai mereu plin de murdărie şi gunoaie; totuşi, există un azil de bătrâni confortabil, o sală de întruniri bine dotată şi un mic muzeu interesant. Cimitirul evreiesc de pe insula Lido, cândva locul unde călărea Byron şi se hârjoneau adolescenţii libertini, este în prezent foarte bine îngrijit. Dintre cele cinci sinagogi din ghetou – una construită iniţial pentru evreii levantini, una pentru sefarzi, una pentru cei italieni şi una pentru cei germani –, în două încă se ţin slujbe (alta funcţionează ca parte a muzeului, iar restul se află în blocuri înalte şi inaccesibile).

Dacă vizitezi o sinagogă în timpul Paştelui evreiesc, poţi vedea cât de îngrijiţi, de ageri şi de gregari sunt evreii veneţieni în prezent. Rabinul, gârbovit şi înţelept, stă pe podiumul său înalt. Aprodul îşi poartă pălăria şmechereşte. Câteva femei bine îmbrăcate se uită în jos din loja ovală, aflată aproape de tavanul sinagogii. Partea în care stau bărbaţii e cufundată în linişte şi devoţiune. Partea în care stau femeile e animată de rochii multicolore şi pălării înflorate, de zarva copiilor îmbrăcaţi în haine apretate, de şuşoteli vesele şi de o adiere de parfum (poate „Ca’ d’Oro”, numit aşa după un palat situat pe Canal Grande, sau poate „Nopţi veneţiene”, ce are pe ambalaj o gondolă albastră şi o pereche de îndrăgostiţi). Atmosfera din jur e degajată, plină de viaţă şi este emoţionant să-ţi aminteşti, în timp ce portarul

te conduce politicos spre ieşire, în lumina soarelui de afară, că te afli în mijlocul primului dintre toate ghetourile triste din lumea asta.

Înainte de a părăsi însă acest loc, merită să citeşti două inscripţii de pe zidurile din jurul ghetoului. Una din ele este o declaraţie prin care se face cunoscută intenţia magistraţilor Republicii de a suprima păcatul blasfemiei comis atât de evreii practicanţi, cât şi de cei convertiţi. „Astfel, au poruncit ca această proclamaţie să fie săpată în piatră, în cel mai umblat loc al ghetoului, pe toţi cei care se fac vinovaţi de blasfemie păscându-i spânzurătoarea, biciuirea, butucul de ocnaş, galerele şi temniţa. Excelenţele Lor se oferă să primească pâri secrete şi să-i răsplătească pe pârâtori cu o sută de ducaţi, care urmează să fie luaţi de la împricinat.”

Cealaltă inscripţie aparţine epocii moderne şi aminteşte faptul că, dintre cei 8 000 de evrei italieni care şi-au pierdut viaţa în al Doilea Război Mondial, 200 erau veneţieni. De pe prima placă, evreii au înlăturat, probabil la căderea Republicii, imaginea leului Sfântului Apostol Marcu, simbol al servituţii lor. A doua placă a fost însă pusă acolo de ei.

La celălalt capăt al oraşului, dincolo de Piaţa San Marco, se afla cartierul grecesc al Veneţiei, cândva prosper, bogat şi încrezător. În urmă cu doar un secol, colonia grecească a început să dea culoare oraşului, având propriile locuri de întâlnire, restaurante şi cafenele în Piazza. Pe vremuri, Veneţia le era cumva supusă împăraţilor bizantini şi, chiar

dacă mai târziu veneţienii au intrat în conflict cu Constantinopolul şi au pus la cale căderea temporară a Imperiului Bizantin, Serenissima a fost mereu apropiată de lumea grecească şi influenţată de felul ei de a fi. Grecii – băcani şi cămătari în Levant – erau cămătari şi în Veneţia, iar înainte de introducerea vizelor şi a licenţelor de import au prosperat ca mici întreprinzători. Câteva secole, credinţa lor religioasă a pendulat între Roma şi Constantinopol. La un moment dat, un episcop a făcut un joc dublu atât de evident şi cu atâta stângăcie, încât a fost excomunicat simultan de papă şi de patriarhul ecumenic. Guvernul rareori intervenea, întrucât prezenţa prosperilor negustori greci era bine-venită, şi până în 1781 Biserica Greacă din Veneţia a menţinut o relaţie precară cu Roma, de care s-a desprins complet abia după ce Napoleon a proclamat libertatea de gândire în întreaga Veneţie.

În perioada de glorie a coloniei, în Veneţia erau 10 000 de greci. Atunci când turcii le-au cotropit ţara, şcoala înfiinţată de ei, Şcoala Flanginiană, a devenit unul dintre cele mai importante centre ale culturii greceşti în străinătate. Longhena a proiectat clădirea şcolii, care există şi acum, iar Lombardo a construit în apropiere biserica San Giorgio dei Greci. Multe dintre cele mai frumoase curtezane veneţiene erau de origine greacă. În secolele XVI-XVII vinurile greceşti se beau la cele mai mari festinuri veneţiene. După căderea Constantinopolului, un număr semnificativ de greci extrem de bogaţi au căutat refugiu în oraşul lagunar, iar când

dinspre politică bătea un vânt favorabil, unii dintre ei reuşeau să deţină vile şi grădini în Morea.

Nici măcar astăzi în Veneţia nu te simţi departe de Grecia. Pe lângă tezaurele bizantine din oraş şi substratul grecesc al istoriei şi culturii lui, aproape în fiecare zi de vară poţi vedea un vapor grecesc, alb şi elegant – o boare egeeană – pornind în călătorie odată cu mareea matinală sau îmbarcându-şi distinşii pasageri înveşmântaţi în blănuri, pentru a-i duce într-o croazieră arheologică. În Veneţia există un Consulat al Greciei şi un Institut Grec de Studii Bizantine. Uneori, în sezonul estival, unul dintre prodigioşii magnaţi greci coboară de pe iahtul său şi se plimbă prin Piaţa San Marco, alături de încântătoarea lui amantă sau de soţia resemnată. Îl urmează îndeaproape căpitanul, în uniforma lui imaculată, şi secretarele elegante. Întreaga imagine face ca impunătoarele porticuri din Piaţa San Marco să fie străbătute de viziunea desăvârşită a negustorilor care odinioară plecau în aventuri comerciale.

Colonia supravieţuieşte, deşi s-a redus la aproximativ 50 de membri. Aceştia pot fi văzuţi, aproape toţi, alături de câţiva rezidenţi ruşi, asistând în zilele de sărbătoare la slujbele din biserica San Giorgio dei Greci şi practicându-şi acum nestingheriţi religia. Slujbele de aici sunt frumoase, liniştite şi misterioase, iar sunetul lor se contopeşte cu pâlpâirea slabă a luminii ce învăluie icoanele sclipitoare şi crucile de aur. O mare parte din slujbă este ţinută, conform ritualului grecesc, într-un altar interior, ferit de ochii

congregaţiei; însă în biserică oamenii îşi exprimă devoţiunea cu o impresionantă lipsă de inhibiţii, străbătând naosul câte unul, făcându-şi cruce, cu mişcări elaborate, şi îngenunchind în faţa unui crucifix; intră în sanctuar, aparent neanunţaţi, pentru a primi, fiecare în parte, binecuvântarea preotului; dezinvoltura neobişnuită cu care intonează imnurile nu are totuşi nimic superficial sau ireverenţios. Când preotul apare de după draperiile altarului, cu potcapul său negru şi barba bogată, şi înaintează grav de-a lungul naosului, tămâindu-i pe enoriaşi, toţi se pleacă smeriţi, lăsându-se învăluiţi în fumul de tămâie, aşa cum arabii obişnuiau să-şi parfumeze bărbile.

În Veneţia au mai rămas şi câţiva armeni. Aceştia au o mănăstire faimoasă pe una dintre insulele din lagună. Au şi o biserică, Santa Croce degli Armeni, înghesuită undeva pe Strada Armenilor, în apropiere de San Giuliano. Armenii au constituit cea mai veche comunitate de străini din Veneţia. La începutul secolului al XII-lea erau deja stabiliţi aici, iar poziţia lor s-a consolidat când un doge, care se îmbogăţise în ţara lor, le-a cedat o parte din avere pentru a construi în Veneţia un cartier armenesc. Armenii erau negustori, finanţatori, cămătari, proprietari de case de amanet (îşi plăteau deponenţii în bani, dar şi în vin alb, aşa cum şi zilierii negri din Cape Town erau plătiţi cu mici cantităţi de băuturi alcoolice). Se spune că imigranţii armeni sunt cei care au adus pentru prima dată ciuma în Veneţia, însă nu au fost niciodată hărţuiţi sau persecutaţi din această cauză. În Veneţia, aşa cum a observat un englez în secolul al XVI-lea,

nu avea nicio importanţă „dacă erai turc, evreu, protestant, papistaş sau dacă credeai în diavol şi nimănui nu-i păsa dacă erai sau nu căsătorit şi dacă mâncai carne sau peşte acasă la tine”.

Pe Strada Armenilor încă locuiesc câţiva armeni, iar în dimineţile de duminică, vreo şapte sau opt, majoritatea femei, pot fi văzuţi în biserică, asistând la slujbă. (Biserica Armenească, cea mai veche din lume, este astăzi împărţită de catolici şi ortodocşi. Armenii din Veneţia ţin de Roma.) Biserica lor este o construcţie mică şi bizară. Clopotniţa, acum tăcută, este înconjurată de clădiri înalte şi coşuri de fum, încât abia se vede. Faţada ei e ascunsă discret în spatele unui şir de case şi doar crucea de pe uşă arată că este vorba de o biserică. Interiorul e sărăcăcios, dar decoraţiunile sunt strălucitoare, iar podeaua din pronaos este acoperită cu lespezi memoriale care preamăresc virtuţile iluştrilor armeni veneţieni – „A trăit asemenea unui leu, a murit ca o lebădă şi va reînvia ca o pasăre Phoenix”, spune una dintre ele. Enoriaşii sunt de obicei îmbrăcaţi sărăcăcios şi, cu toate că veşmintele preotului sunt foarte frumoase, iar slujba pe care o ţine are o graţie divină, tânărul şi solemnul său acolit poartă probabil blugi şi un pulover. Slujba degajă un aer de continuitate antică întrucât biserica Santa Croce se află acum exact pe locul oferit comunităţii armene de acel doge mărinimos, în urmă cu opt secole.

Germanii, ale căror legături cu Veneţia sunt vechi şi rentabile, au şi ei biserica lor în oraş – capela luterană –, care

din 1813 ocupă un spaţiu confortabil, într-o încăpere de la primul etaj al unei clădiri situate în apropiere de biserica Santi Apostoli. Numărul enoriaşilor este mic, dar toţi sunt bine îmbrăcaţi. Lumina din interior este discretă şi suavă, iar pe uşă scrie: „Slujba se ţine în limba germană: nu deranjaţi”.

Dacă sunteţi în Veneţia şi căutaţi o ambianţă englezească, mergeţi într-o dimineaţă de vară la biserica anglicană St George, care iniţial a fost un depozit de mărfuri de pe lângă Ponte dell’Accademia. Băncile ei sunt de obicei pline, iar bine-cunoscutele cântece vechi şi moderne răsună, bombastice, dar pline de entuziasm, peste Canal Grande. Vocea monotonă a capelanului se contopeşte molcom cu murmurul cald al verii veneţiene, iar când slujba se termină îi poţi vedea, în pragul uşii, veşmântul fluturând printre pălării elegante şi costume de tweed, mănuşi albe şi cărţi de rugăciuni, copii fercheşi şi doamne cărora nu le lipseşte nimic din arsenal – obraji îmbujoraţi, cârlionţi mici, parfum de lavandă, coliere de perle, broşe – şi care, în fiecare an, în est şi în vest, reprezintă cu onoare, în străinătate, perenul spirit al Angliei.

Englezii şi veneţienii au fost mereu apropiaţi (din punct de vedere istoric, există paralele surprinzătoare între cele două popoare). În secolul al XV-lea, între Veneţia şi Southampton funcţiona cu regularitate un serviciu de transport asigurat cu ajutorul galerelor. Vâslaşii erau ei înşişi negustori, iar sub bănci aveau mărfuri pe care le vindeau, pe

cont propriu, pe străzile din Hampshire. Corăbiile veneţiene acostau şi la Rye, Sandwich, Deal şi în alte porturi de pe coasta sudică a Angliei, acum aproape la fel de inerte ca şi Serenissima. Capela privată a bisericii anglicane, menţinută de sir Henry Wotton, ambasadorul Angliei, a fost una dintre cauzele celor mai aprige conflicte dintre Veneţia şi Sfântul Scaun. Petrarca, descriind un festival din secolul al XIV-lea, spune că printre distinşii oaspeţi se aflau şi câţiva nobili englezi, „tovarăşi şi neamuri ale regelui”, a căror călătorie la Veneţia făcea parte dintr-un exerciţiu de navigaţie. Căpitanii şi soldaţii englezi luptau adesea pentru cauza veneţiană şi, în schimb, englezii angajau uneori marinari veneţieni şi închiriau bărci veneţiene.

În secolul al XIX-lea, când Veneţia trecea printr-o perioadă de stagnare, ursuzii englezi au fost cei care au întemeiat cultul romantic al oraşului: Browning, printre splendorile din Ca’ Rezzonico (aşa cum se poate citi pe o placă de pe zid: „Deschide-mi inima şi vei vedea/ Gravat în ea, Italia”); Byron, înotând spre casă, în Canal Grande, după o *soirée*, în timp ce, în spatele lui, într-o gondolă, un servitor îi ţinea hainele; Shelley, privind cum soarele dispare la apus dincolo de Dealurile Euganeene; Cobden, sărbătorit la un banchet pe insula Giudecca, fiecare invitat având câte un spic de porumb la butonieră; Ruskin, timp de 50 de ani arbitrul bunului-gust în ceea ce priveşte Veneţia şi autorul celor mai frumoase descrieri ale oraşului care au fost realizate vreodată în limba engleză. În perioada victoriană, comunitatea engleză deţinea

propria cireadă de 17 vaci, pe care, manifestând o indiferenţă imperială faţă de obligaţia de a respecta regulile, le ţinea într-o grădină veneţiană, iar fiecare contribuabil primea zilnic câte un pahar de lapte proaspăt.

Americanii au devenit şi ei curând foarte cunoscuţi în Veneţia. În urmă cu un secol, înainte de a se apuca să scrie romane, W.D. Howells a scris o carte încântătoare despre acest oraş. A fost consulul Statelor Unite la Veneţia, o sinecură confortabilă care îi fusese oferită drept recompensă pentru că scrisese, în preajma alegerilor electorale, o reuşită biografie a lui Abraham Lincoln. Un alt consul, Donald Mitchell, a scris, sub pseudonimul „Ik Marvel”, o carte cândva celebră, *Reveries of a Bachelor*. Henry James a scris despre Veneţia într-o manieră pitorească şi a locuit o vreme într-o casă de pe Canal Grande. Urmând moda englezească, unii americani bogaţi au început să cumpere sau să închirieze palate vechi, şi o doamnă generoasă a lăsat moştenire câte o casă fiecăruia dintre gondolierii ei. În perioada în care prin americanism se înţelegea tot ceea ce era liber, generos şi raţional, Statele Unite se bucurau de un mare prestigiu la Veneţia. Sculptorul Canova era preşedintele onorific al Academiei de Arte Plastice din Philadelphia, iar când o echipă de gondolieri şi-a prezentat ambarcaţiunile la Expoziţia Mondială de la Chicago, membrii ei s-au întors apoi acasă, cel puţin aşa mi s-a spus, ca nişte eroi şi, în urma acestei experienţe, au trăit confortabil tot restul vieţii.

În prezent, verile veneţiene forfotesc de turişti bogaţi, însă

doar câţiva plutocraţi străini mai preferă să închirieze un palat în loc să stea într-un apartament de hotel cu aer condiţionat. Iarna sunt foarte puţini rezidenţi străini, cu excepţia studenţilor de la universitate sau de la diverse şcoli de limbi străine – probabil mai puţin de o sută, majoritatea din ţări anglofone. Uneori, ca să te facă să te simţi ca acasă, gondolierii îţi vor spune că palatul pe lângă care treci aparţine unei doamne englezoaice (foarte frumoasă) sau unui diplomat american (foarte bogat), însă, în general, informaţiile lor, culese în copilărie din amintirile unor predecesori pensionaţi, sunt extrem de neactuale.

10. Melancolia

În Veneţia trecutul şi prezentul se întrepătrund în mod curios, aşa cum se întâmplă în mintea doamnelor foarte bătrâne, care sunt în stare să întrebe dacă nătăfleţul ăla de Baldwin este încă prim-ministru, iar uneori se plâng, arţăgoase, de cât de rău sunt trataţi caii de birjă. Veneţienii nu şi-au revenit complet după pierderea gloriei oraşului, realitate pe care probabil nu au acceptat-o niciodată, aşa încât, undeva, într-un cotlon al minţii lor, Veneţia este tot Serenissima, Mireasa Adriaticii, Ochiul Italiei, Stăpâna unui sfert şi a unei jumătăţi de sfert din Imperiul Roman – ranguri care par să fi variat ca gen, dar nu şi ca măreţie. Acest amestec de resemnare şi tenacitate le dă oamenilor un aer de

melancolie, o tristeţe lagunară, calmă şi reţinută. Melancolia contribuie din plin la atmosfera veneţiană, fie că se exprimă sub forma grădinilor năpădite de buruieni, fie a versurilor nostalgice; iar un veneţian a scris odată o piesă de teatru despre „melancolia fundamentală a pasiunilor sexuale”.

În urmă cu un secol, când Republica era încă vie în mintea oamenilor, spectacolul Veneţiei supuse era mult mai emoţionant decât acum, iar englezilor, în special, le făcea plăcere să privească ruinele Serenissimei de pe culmile succesului britanic. „În istoria umanităţii”, observa un scriitor victorian, „trei popoare au fost cu precădere măreţe şi puternice: în Antichitate romanii, în Evul Mediu veneţienii şi în perioada modernă englezii”. Wordsworth a afirmat cu mărinimie:

> Oameni suntem şi nu poate să nu ne pară rău
> Atunci când însăşi umbra trecutului măreţ se pierde ca-ntr-un hău.

Victorienilor care sărbătoreau înfrângerea Veneţiei le plăcea să tragă concluzii sentenţioase din umilirea ei şi vedeau în căderea Republicii fie o justificare a propriului sistem politic, fie un semn rău.

Astăzi povestea e deja veche. Lumea a dat uitării puternicele flote ale Veneţiei, comandanţii ei formidabili şi nemiloasele inchiziţii. Generaţiilor care au prins Auschwitzul şi Hiroshima, temniţele din Palatul Dogilor nu li se mai par

atât de îngrozitoare; şi însăşi puterea pare o chestie atât de fragilă şi de nestatornică, încât nu merită să ne irosim suflul poetic pentru a o cânta. Deşi, într-o oarecare măsură, veneţienii încă îşi jelesc, poate, imperiul dispărut, în ochii străinilor tisteţea Veneţiei e o abstracţiune mult mai nebuloasă, o amară conştientizare a ţelurilor irosite şi a nobleţii pierdute, o umbră a degradării, un iz de snobism găunos, îmbulzeala din muzee şi banalităţile monotone ale ghizilor, împletite cu zidurile în paragină, scăldate în lumina crepusculară a iernii.

Într-o vreme oamenii aceştia au fost cea mai mare putere a Apusului. O asemenea experienţă nemaipomenită nu poate fi ştearsă din viaţa unei comunităţi decât prin distrugere fizică, şi peste tot în Veneţia există reminiscenţe ale supremaţiei politice de odinioară, precum India Office de la Whitehall sau marea Piaţă Imperială din Isfahān.

Republica îşi trimitea ambasadori în capitalele lumii şi, la rândul lor, marile puteri menţineau la Veneţia misiuni extrem de importante, cu flote complexe de gondole diplomatice şi splendide palate împodobite. Spiritele acestor aşezăminte nu au fost încă exorcizate complet. Vechea Ambasadă a Austriei, de pe Canal Grande, se numeşte tot Palatul Ambasadorilor. Ambasada Spaniei este amintită în Lista di Spagna, în apropierea gării (mi s-a spus că orice stradă veneţiană numită *lista* are vechi conotaţii diplomatice). Stradela Pavată a Pisicilor – Salizzada delle Gate

– şi-a împrumutat numele, stâlcit într-un mod amuzant, de la Palatul Legaţilor Papei, situat lângă San Francesco della Vigna. Pe vremea lui Wotton, Ambasada Angliei se afla într-un palat de lângă biserica Santa Maria dei Miracoli. Ambasada Rusiei funcţiona într-o casă de la intersecţia dintre Rio San Trovaso şi Canal Grande, care încă aminteşte vag (cel puţin pentru cei cu o imaginaţie bogată) de blănurile de zibelină şi sănii. Rousseau a fost cândva secretarul ambasadorului Franţei; Wotton ţinea o maimuţă în palat şi colecţiona lăute şi tablouri de Tiţian; înainte de declin, veneţienii au apucat să schimbe câteva scrisori cu tinerele State Unite ale Americii. (Unul dintre primele Consulate Americane a fost înfiinţat în oraş imediat după aceea, iar numele diverşilor consuli aveau o minunată notă de autenticitate: Sparks, Flagg, Corrigan, Gerrity, Ferdinand L. Sarmento şi John Q. Wood.) În perioada de glorie a Republicii a fi numit ambasador la Veneţia era una dintre cele mai râvnite misiuni diplomatice.

Toate aceste splendori au pierit odată cu Republica. Declinul Veneţiei fusese îndelungat şi dureros. A început cu marea călătorie a lui Vasco da Gama, care a zdruncinat monopolul ei asupra Orientului; însă încă trei secole Serenissima şi-a păstrat independenţa, alunecând, ca urmare a nesfârşitelor decăderi vlăguitoare, de la putere la opulenţă, de la opulenţă la frivolitate, de la frivolitate la neputinţă. Vastul său imperiu mediteranean se fărâmiţase – Negroponte, Rhodos, Cipru, Creta, Insulele Ionice,

Peloponesul fuseseră cotropite de turci. În secolul al XVIII-lea Veneţia era cel mai pacific stat din Europa. „Englezii întrebuinţează praful de puşcă pentru tunuri”, observa un italian din acea vreme, „francezii pentru mortiere. În Veneţia e de obicei umed, iar dacă e uscat, se întrebuinţează pentru artificii”. Soldaţii veneţieni erau „lipsiţi de onoare, nesupuşi şi nu aveau veşminte – e cu neputinţă să aminteşti o faptă a lor care să le facă cinste”. Addison spunea că obiectivele politicii interne veneţiene sunt „încurajarea trândăviei şi a luxului în rândul nobilimii, preţuirea ignoranţei şi libertinajului în rândul feţelor bisericeşti, perpetuarea dezbinării oamenilor din popor, îngăduirea năravurilor şi a desfrâului din mănăstiri”. Veneţia secolului al XVIII-lea era un model de degradare. De la 170 000 de locuitori, câţi avea în perioada sa de glorie, în 1797 populaţia scăzuse la 96 000 (deşi Asociaţia Veneţiană a Frizerilor încă avea 852 de membri). Nu mai exista comerţ, aristocraţia era iremediabil vlăguită, iar pentru a supravieţui, oraşul depindea de fragila bună-credinţă a vecinilor.

Nu e de mirare că Napoleon l-a măturat din calea sa. Veneţienii, ezitanţi şi căutând să tragă de timp, nu i-au opus o prea mare rezistenţă, astfel încât el a pus capăt Republicii cu un gest precipitat: *Io non voglio più Inquisitori, non voglio più Senato; sarò un Attila per lo stato Veneto* – „Nu mai vreau inchizitori, nu mai vreau Senat; voi fi un Attila pentru statul veneţian”. Neputincios, ultimul dintre dogi a fost nevoit să abdice şi, întinzându-i servitorului *corno ducale*,

acoperământul pentru cap caracteristic funcţiei sale, a rostit următoarele cuvinte febrile: „Ia-l, nu vom mai avea nevoie de el”. (Servitorul a făcut ce i s-a spus şi l-a păstrat ca amintire.) Caii auriţi de pe Bazilică, leul de pe piedestalul din Piazzetta, multe tezaure din bazilica San Marco, numeroase picturi din Palatul Dogilor, o grămadă de cărţi şi documente valoroase – toate au fost duse la Paris, cam la fel cum atâtea dintre ele fuseseră furate de la Constantinopol. Unele diamante din tezaurul bazilicii San Marco au fost incrustate în coroana lui Joséphine şi o statuie enormă a lui Napoleon a fost ridicată pe clădirea bibliotecii lui Sansovino, aflată vizavi de Palatul Dogilor. Ultimele corăbii din flota militară veneţiană au fost confiscate pentru a fi folosite într-o invazie a Irlandei; însă, când misiunea a fost anulată, au fost trimise la Abukir, unde au fost scufundate de Nelson.

Marele Consiliu a desfiinţat el însuşi guvernul aristocratic veneţian, cu 512 voturi pentru, 30 contra şi cinci abţineri, iar cuvintele *Pax tibi Marce*, înscrise pe cartea deschisă a leului veneţian, au fost înlocuite cu deviza „Drepturi şi obligaţii ale oamenilor şi ale cetăţenilor”. „În sfârşit, a întors foaia”, a observat un gondolier, iar cuvintele sale au devenit proverbiale. Temniţele din Palatul Dogilor au fost deschise; însă, potrivit lui Shelley, un singur bătrân a fost găsit acolo, şi acesta era mut. Până şi otrăvurile Consiliului celor Trei se învechiseră şi nu mai puteai omorî cu ele nici măcar o muscă.

Era sfârşitul unei ere – pentru Veneţia, pentru Europa, pentru întreaga lume. Totuşi, înainte ca Veneţia, unită în sfârşit cu continentul, să devină o simplă capitală de provincie italiană, a mai existat o ultimă răbufnire a focului naţional. De sub ocupaţia francezilor a trecut sub cea a austriecilor; de la austrieci, înapoi la francezi; după Waterloo, din nou la austrieci; iar în 1848, când jumătate de Europă s-a răzvrătit împotriva Vienei, veneţienii s-au ridicat şi ei la luptă, s-au proclamat din nou Republică şi i-au alungat pe ocupanţii austrieci, sfidând puterea Imperiului.

Situaţia se schimbase drastic din 1797, iar liderii Veneţiei făceau parte acum din clasele de mijloc – meseriaşi, avocaţi, savanţi, soldaţi. Modificările survenite în ceea ce priveşte moralitatea erau uimitoare. Preşedintele republicii revoluţionare era Daniele Manin, un avocat pe jumătate evreu care avea acelaşi nume de familie ca şi ultimul dintre dogi şi era hotărât să restabilească onoarea Veneţiei. Guvernul instituit de el era competent, onest şi popular. Nu era un simplu organism protestatar naţionalist, ci o structură administrativă bine organizată, conducând Veneţia ca pe un oraş-stat. Revoluţionarii publicau propriul monitor oficial; au iniţiat o corespondenţă cu guvernele britanic şi francez, fără să obţină însă niciun sprijin din partea lor; şi au emis propriile bancnote, care au fost acceptate aproape de toată lumea. Ziarul londonez *The Times* scria despre ei: „Veneţia a găsit din nou între zidurile ei bărbaţi capabili să guverneze şi oameni care îşi merită libertatea”. Cetăţenii, însufleţiţi de o

ultimă răbufnire a spiritului de odinioară, au făcut mari sacrificii personale pentru a sprijini această campanie curajoasă. Unul a donat un palat de pe Canal Grande, altul o proprietate de pe continent, altul un tablou de Leonardo da Vinci. O parte din ceea ce mai rămăsese din tezaurul bazilicii San Marco a fost vândut pentru a strânge fonduri de război, iar altă parte a fost topit şi transformat în lingouri. Exceptându-i pe veneţienii din marina militară austriacă, deja de mult demoralizaţi, toate grupurile populaţiei par să se fi comportat în general onorabil; iar într-o vreme un soldat cu ochelari din Garda Civică putea fi văzut patrulând în Piazza – era însuşi Manin.

Era însă o cauză pierdută. Revoluţia a început în martie 1848 – Via Marzo 22, principala cale de acces în Piazza dinspre vest, a fost numită aşa pentru a comemora ziua respectivă – şi timp de un an Veneţia a fost împresurată de austrieci. Aceştia impuseseră o blocadă strictă asupra lagunei. Proiectile austriece, lansate de pe continent, aterizau în multe zone din oraş şi pot fi încă văzute, lipite unele de altele, asemenea unor bomboane cleioase, decorând monumente ale eroilor sau încastrate în faţadele unor bsierici. Proviziile se împuţinau într-un ritm îngrijorător; a izbucnit holera. Fără ajutor din străinătate, veneţienii nu aveau nicio şansă, iar în august 1849 generalul austriac Gorzkowsky a acceptat capitularea lui Manin şi a reocupat oraşul. Manin a fost silit să emigreze, împreună cu 39 dintre colegii lui, la Paris, unde şi-a câştigat pâinea până la sfârşitul

vieţii dând lecţii de italiană unor tinere; a fost îngropat în mormântul mare, întunecat şi lugubru care se află sub flancul nordic al Pieţei San Marco.

Veneţia a căzut într-o stare de servitute ameninţătoare, boicotând tot ceea ce era austriac, chiar şi fanfara militară din Piazza. La mult timp după ce triumfase Il Risorgimento, când tot restul Italiei era liber (mai puţin Roma), Veneţia era încă supusă Vienei; până în 1866, după Războiul Austro-Prusac, când Bismarck a recompensat noua Italie pentru sprijinul ei înapoindu-i Serenissima. Veneţia devenea parte din Regatul Italian, încetând să mai fie o entitate de sine stătătoare.

De atunci este port, centru cultural, un fel de fabrică, însă, mai presus de orice, un punct de atracţie turistică. În Primul Război Mondial a fost o bază pentru operaţiunile italienilor împotriva austriecilor; două treimi din populaţie a fost evacuată, iar din Campanilă se vedeau baloanele de observaţie de deasupra tranşeelor din linia întâi. În timpul regimului lui Mussolini a fost un oraş obedient fascist, locuitorii săi dându-şi curând seama că era mai uşor să obţii un loc de muncă şi să-l păstrezi dacă urmai linia partidului. În al Doilea Război Mondial, deşi în oraş au mai existat activităţi sporadice şi uneori eroice ale partizanilor, veneţienii le-au opus o rezistenţă serioasă germanilor doar în 1945, când deznodământul era oricum evident. În ceea ce îi priveşte pe britanici, când aceştia au cucerit Veneţia, în

ultimele zile de dinainte de armistiţiu, s-au confruntat doar cu două tipuri de opoziţie: cea a gondolierilor, care cereau tarife mai mari, şi cea a deţinătorilor de bărci cu motor, care, nesurâzându-le ideea ca preţioasele lor ambarcaţiuni să fie confiscate din nou de soldaţii ăia necioplţi, au făcut tot posibilul ca să le ducă pe ascuns pe lacul Como sau pe lacul Garda.

Veneţienii şi-au pierdut nobleţea. Au fost măreţi cu mult timp în urmă şi nimeni nu se aşteaptă să fie măreţi din nou. Nu există niciun patriot ultraconservator care să se zvârcolească neputincios văzând cum este scoasă la mezat măreaţa lor Republică. Vastele Arhive ale Statului servesc acum doar pentru satisfacerea curiozităţii câtorva cercetători. Palatul Dogilor, cea mai frumoasă sală de întruniri din lume, este acum muzeu. Veneţienii s-au resemnat de mult şi nu au mai rămas decât o umbră a puterii de odinioară, o spoială de însemnătate, un ecou de trâmbiţe (sugerat de orchestra de coarde care cântă, dezlănţuită, în Quadri, nuanţa de deznădejde din zâmbetele forţate ale instrumentiştilor fiind un contrapunct la ritmul marşului *Colonel Bogey*).

Au dispărut marii diplomaţi, casetele stacojii, sigilate în care transportau documente, legăturile secrete, delegatul austriac în loja sa de la operă, Excelenţa Sa Ambasadorul Celui Mai Creştin Regat care să-şi prezinte scrisorile de acreditatre Ilustrei Signorii a Celei Mai Serene Republici. Astăzi în Veneţia sunt doar consulate. Americanii,

argentinienii, brazilienii, britanicii, francezii, grecii, panamezii şi elveţienii – toţi au „consuli de carieră”; celelalte ţări sunt reprezentate de italieni. Americanii au o casă de lângă San Gregorio. Britanicii au închiriat un apartament în apropiere de Accademia (trei sferturi din activitatea lor este legată de Commonwealth mai curând decât de Regatul Unit). Argentinienii şi danezii îşi au consulatele pe Canal Grande. Francezii, pe eleganta stradă Zattere. Panamezii au o vilă pe Lido. Monegascii ocupă o casă surprinzător de dărăpănată din spatele bisericii San Barnaba. Celelalte sunt împrăştiate ici şi colo prin oraş, pe străduţe dosnice şi în fundături sau sus, tocmai la etajul al doilea.

Doar trei consulate – cel american, cel britanic şi cel francez – îşi permit propriile bărci cu motor, iar atunci când câţiva consuli latino-americani au stabilit o formulă care le permitea să folosească una în comun, aranjamentul a eşuat din cauza temperamentului evident dificil al unora dintre ei şi a unor probleme de ordin economic. Doar argentinienii, francezii şi panamezii mai au consulate generale în Veneţia, iar ruşii nu mai au deloc, fosta lor ambasadă fiind transformată într-o pensiune surprinzător de confortabilă. Unele consulate au responsabilităţi mai largi pe continent; însă misiunea corpului diplomatic din Veneţia timpurilor noastre pare în mod inexorabil lipsită de substanţă, iar consulii se ocupă în mare măsură cu consolarea unor turişti inconsolabili, liniştirea autorităţilor italiene după diverse scandaluri sordide la docuri, în paralel cu participarea la o

serie de evenimente mondene fiţoase sau transmiterea unor invitaţii la cocktailuri pentru echipajele unor nave de război care poposesc aici.

În fiecare an, chiar înainte de postul Paştelui, oraşul se bucură de câteva zile de carnaval. Recent carnavalul a devenit una dintre marile petreceri ale Europei, atrăgând mii de turişti şi însufleţind hotelurile şi restaurantele într-o perioadă a anului în care înainte acestea lâncezeau. Protipendada e înnebunită după carnaval, toate revistele în vogă abundă în imagini pe această temă, iar producerea şi comercializarea măştilor par să ofere oraşului o industrie şi o formă de artă cu totul noi.

Nu cu mult timp în urmă, ecourile legendarului carnaval de la Veneţia, aparent ultimele, erau totuşi pline de patos. Cei care îl sărbătoreau pe atunci erau cu precădere copiii din Veneţia, care îşi cumpărau măşti şi mustăţi hazlii de la magazin şi ieşeau să se plimbe prin oraş purtând costume: ici un diavol, colo un arlechin, o piele-roşie înaltă de trei picioare, un mic dansator spaniol, matadori, cruciate şi ţigăncuşe rujate ţipător, având coşuleţe pline cu flori adevărate. Fiecare mic personaj exotic se plimba doar cu familia sa – matadorul nu avea niciun taur, prinţesei spaniole nu îi cânta nimeni o serenadă, clovnul nu avea un partener cu care să facă tumbe; şi defilau pe Riva degli Schiavoni dichisiţi şi entuziasmaţi, dar rezervaţi (căci nu s-ar fi cuvenit să mototoleşti penele unui sioux veneţian sau să murdăreşti

o bonetă de călugăriţă proaspăt spălată).

Odată, în ultima zi de carnaval, mă îndreptam spre casă, strecurându-mă printre străduţele şi curţile care înconjoară asemenea unei pânze de păianjen nobila biserică franciscană Frari; iar la un moment dat, după un colţ, am văzut în faţa mea trei siluete mici traversând o piaţă. La mijloc mergea o mogâldeaţă slăbuţă, cu un palton prea lung şi încheiat în faţă, cu mănuşi foarte curate, pălăria aranjată cu grijă, pantofii foarte lustruiţi. În dreapta micuţului, ţinându-l de mână, mergea un pierrot, cu moţul bălăbănindu-i-se în lumina înserării. De mâna cealaltă îl ţinea o zânişoară mărunţică, abia ţinându-se pe picioruşele cu ciorapi albi de bumbac, cu o fustă minusculă şi o baghetă puţin strâmbă după toată emoţia şi agitaţia din acea azi. Au traversat iute piaţa, în tăcere şi cu grijă, dispărând din raza mea vizuală; zânişoara se chinuia puţin să ţină pasul, pierrotului i se năzărise să calce doar pe liniile dintre pavele, iar omuleţul din mijloc încerca să menţină un echilibru precar între nonşalanţă şi etichetă.

Cât de mici şi de respectabili par!, mi-am spus. Cu câtă grijă îi aranjase mama lor pe toţi trei, pentru a trece testul privirilor scrutătoare ale vecinilor! Cât de mult se plictisiseră colindând sfioşi cheiurile în lung şi-n lat! Cât de puţin se regăseau în aceşti copii zgomotoasele carnavaluri de odinioară ale Veneţiei, dogii şi patricienii ei ascunşi în spatele măştilor, marii ei amanţi, impozantele ei vase de război şi măreţii ei artişti! Cât de înduioşători erau micii veneţieni,

hoinărind la patru ace pe străduţe!

Însă, în timp ce meditam cu atâta superioritate, am ridicat ochii şi, dincolo de zidurile dărăpănate ale curţii, dincolo de coşurile de fum ca vai de ele, dincolo de atenele TV şi de porumbeii ghiftuiţi ascunşi în cotloanele lor, am văzut turnul înalt al bisericii Frari, maiestuos şi trainic, ca un amiral din cărămidă roşie profilându-se pe albastrul cerului.

1. District din sud-vestul Londrei, care, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, găzduieşte competiţii sportive nautice. Iniţial, aceste competiţii au luat amploare ca reacţie la numărul crescut de vase cu abur ce îngreunau şi chiar făceau imposibil canotajul pe Tamisa (n.tr.).
2. Este vorba despre James Howell (c. 1594-1666) (n.tr.).
3. Figură anecdotică britanică înfăţişând o bătrână care încearcă să înfrunte cu mopul valurile Atlanticului ce-i inundaseră casa. Bazată pe fapte reale petrecute în Devonshire în noiembrie 1824 şi relatate de presa vremii, figura doamnei Partington a devenit simbol pentru tot ceea ce înseamnă opoziţie inutilă în faţa unei forţe superioare (n.tr.).

Oraşul

11. Fosta insulă

Veneţia e situată, aşa cum îi place să se prezinte, la hotarele dintre Orient şi Occident, la jumătatea drumului dintre Răsărit şi Apus. Goethe o numeşte „piaţa în care se întâlnesc tărâmurile zorilor de zi cu cele ale înserării”. Într-adevăr, niciun oraş din lume nu te frapează mai puternic prin simetrie şi unitate şi nici prin măreţia-i vădit predestinată. Pe hartă Veneţia seamănă cu un peşte; sau cu o lăută, aşa cum i se părea lui Evelyn; sau poate cu doi şerpi încleştaţi într-o luptă pe viaţă şi pe moarte; sau cu un cangur cu capul plecat, pregătit să sară. Pentru a înţelege însă topografia modernă a oraşului, trebuie să arunci la gunoi planul străzilor şi să urci în vârful campanilei bazilicii San Marco, deasupra agitaţiei din Piazza. Poţi să urci cu liftul; însă, dacă preferi să urci călare, ca împăratul Frederic al III-lea, există o rampă în spirală care îţi stă la dispoziţie.

Din vârful acestui turn înalt, de îndată ce ai scăpat de fotografii ambulanţi şi de vânzătorii de cărţi poştale ilustrate, poţi vedea cât de neobişnuit de compactă şi de netulburată este forma Veneţiei. Spre nord, dincolo de câmpia Treviso, se înalţă minunaţii Alpi, împestriţaţi cu petice de zăpadă şi

cufundaţi într-o linişte celestă; spre sud se deschide Adriatica, o mare sumbră, dar frumoasă; laguna veneţiană te înconjoară de pretutindeni, mohorâtă, dar fascinantă, presărată cu insule. Orizonturile sunt largi, aerul e cristalin, vântul bate în rafale dinspre sud; iar în mijlocul tuturor acestora, înconjurată de maluri noroioase, inundată de istorie, se află Serenissima.

Graţie unui paradox al perspectivei, din clopotniţă nu se vede niciun canal, ci doar un talmeş-balmeş de acoperişuri de ţiglă roşie, coşuri de fum, turnuri, antene, încântătoare grădini amenajate pe acoperişuri, rufe puse la uscat, sfinţi sculptaţi şi giruete elaborate; iar efectul nu este de grandoare copleşitoare, ci de intimitate medievală, ca şi cum ai trage cu urechea la ce spune o gospodină din secolul al XIV-lea sau ai arunca o privire în curtea din spate a unui nobil. Nu e un oraş mare. Îl poţi vedea uşor în întregime, de la un capăt la celălalt. Are vreo două mile lungime şi una lăţime şi îl poţi străbate pe jos, de la abatorul din nord-vest până la Grădinile Publice din sud-est, într-o oră şi jumătate – chiar mai puţin dacă nu te deranjează să te îmbrânceşti.

Populaţia Veneţiei se ridică la puţin peste 360 000 de locuitori, însă cel puţin două treimi trăiesc în noile suburbii de pe continent – marele cartier industrial Mestre şi Porto Marghera, ale căror şantiere navale şi petroliere lucioase se zăresc spre vest.

Oraşul propriu-zis adăposteşte cam acelaşi număr de locuitori ca şi Lincoln sau Watford. Se spune că este construit

pe un arhipelag format din 117 insuliţe (deşi geologii nu par să fie prea siguri unde începe o insuliţă şi unde se termină un mal de mâl), iar canalele şi străduţele sale urmează conturul miriadelor de mici canale naturale care înainte de venirea primilor veneţieni formau o reţea complicată de vaduri puţin adânci. Subsolul este moale până la o adâncime medie de 105 picioare; temperatura medie este de 56º Fahrenheit, iar altitudinea la care se află Veneţia, aşa cum ne informează solemn un ghid turistic, este de şapte picioare deasupra nivelului mării.

Dacă priveşti dincolo de Piazza, vei observa printre clădiri o uşoară declivitate, aşa cum poţi vedea câteodată, dincolo de câmpiile din vestul Statelor Unite, primele indicii vagi că în depărtare se deschide un canion. Acest golf formează trei curbe strânse, dar maiestuoase, care străbat oraşul, împărţindu-l în două. Este vorba despre Canal Grande, care urmează cursul unui râu numit în Antichitate *Rivo Alto* – de unde vine *Rialto*. Acest impresionant canal este traversat de trei poduri, 46 de canale secundare se varsă în el, e mărginit de 200 de palate, 48 de străduţe coboară până la el, zece biserici se înalţă pe malurile lui, gara se află, strălucitoare, la un capăt, iar Bazinul San Marco la celălalt. Pentru Veneţia, este Sena şi, în acelaşi timp, autostrada din New Jersey, oglinda ce reflectă frumuseţea oraşului şi calea pe care barjele cu mărfuri, în sunet de sirenă şi huruit de motoare, se îndreaptă pufăind spre pieţe şi hoteluri. Celelalte canale veneţiene par făcute de mâna omului; însă, din când în când,

majoritatea oamenilor trebuie să-şi reprime impulsul de a spune că Canal Grande este un râu.

De-a lungul malurilor sale şi pe Giudecca – marea insulă din apropiere – Veneţia se îngrămădeşte în şase zone străvechi. Oraşul reprezintă o înşiruire de sate, un mozaic de comunităţi vechi. Cândva fiecare cartier din arhipelag era o insulă separată, însă de-a lungul secolelor experienţa comună le-a unit. Oriunde te-ai uita, de la înălţime, poţi desluşi unul dintre aceste nuclee din oraş, cu o biserică frumoasă şi o piaţetă spaţioasă, o piaţă animată, magazine primitoare, bănci, taverne, atracţii turistice locale. Piedestalul din Campo San Luca este considerat a fi centrul Veneţiei, însă desăvârşirea acestor vechi aşezări oglindeşte profunzimea deosebită a oraşului; sunt puţine terenuri virane sau suburbii sterile. Niciunui loc din oraş, oriunde te-ai uita, nu-i lipsesc monumentele măreţe sau caracterul puternic. Spre est se află fortificaţiile Arsenalului, cu turnurile lui ameninţătoare; spre nord-vest poţi zări, printre casele din jur, enclava cenuşie şi estompată a ghetoului; la sud se întinde coasta lungă a insulei Giudecca, unde locuiesc barcagii; iar toate sestierele oraşului sunt înconjurate de promenadele de pe mal, lângă care stau aliniate vase cu aburi, bărci de pescuit şi gondole ce se leagănă pe apă, un transatlantic alb şi elegant la Zattere, o barcă de lemn din Istria lângă Fondamenta Nuove, unde laguna se strecoară misterioasă spre insula-cimitir San Michele. Din vârful campanilei, întreaga poveste a Veneţiei pare simplă şi evidentă şi îţi poţi lăsa privirea să alunece de

la malurile noroioase, maronii şi clisoase, ce reprezintă începuturile oraşului, până la ornamentele şi zăbrelele aurii ale bazilicii San Marco, mărturii ale zilelor glorioase de odinioară.

Mai departe, spre vest, dincolo de gară, un impozant pod rutier cu două benzi pe fiecare sens face legătura cu ţărmul continental. Aspectul fundamental al Veneţiei secolului XX este că oraşul nu mai e o insulă. Podul rutier şi feroviar este un simbol, trist şi măreţ în acelaşi timp, al supremaţiei pierdute a Veneţiei. În zilele ei de glorie, căile de comunicaţie veneţiene erau exclusiv maritime şi un sistem de ambarcaţiuni extrem de bine organizat lega oraşul de continent folosind patru rute principale: prin Fusina şi canalul Brenta, spre Padova; prin Mestre, spre Udine şi Austria; prin Pellestrina şi Chioggia, spre Pad şi Lombardia; prin Treviso, spre Friuli. Câtă vreme Veneţia a fost un oraş-stat, cu faţa spre mare, dificultăţile ei de comunicare cu uscatul au reprezentat un avantaj. Totuşi, în secolul al XV-lea, şi-a creat un imperiu pe continent, leul înaripat ajungând în Padova, Ravenna, Verona, Treviso, Vicenza, Brescia, Bergamo, Belluno – jumătate de Italie, până aproape de Milano. Devenind, în cele din urmă, o putere europeană, şi-a schimbat treptat perspectiva, iar în ultimele zile ale Republicii, când era atât de implicată în treburile Italiei, ideea unui pod care să facă legătura cu continentul era discutată cu însufleţire. Dogele Foscarini a cumpănit cu grijă

această perspectivă, ca modalitate de a da un impuls comercial flasculuі corp politic, însă până la urmă a hotărât să reînsufleţească industria sticlei şi flota comercială, care lâncezeau. Se spune că Napoleon le-a ordonat inginerilor săi să studieze terenul în vederea ridicării unor picioare de pod. La începutul anilor 1840, un grup de întreprinzători italieni a înfiinţat o companie pentru finanţarea unei linii de cale ferată spre Veneţia. Iar în 1846 austriecii chiar au construit un pod. Acesta lega Veneţia de Vicenza şi i-a oripilat pe romanticii din tot lumea (Ruskin l-a asemănat cu „zidul scund şi monoton al unui şantier naval, cu arce teşite prin care să treacă apa în timpul mareei”).

Podul există şi astăzi, lung de 3 000 de yarzi, susţinut de 222 de arce şi prevăzut cu 48 de compartimente pentru explozibili, ca să fie demolat uşor în caz de urgenţă. Zilnic, pe acest pod, 100 de trenuri de pasageri ajung în gara Santa Lucia, unde turiştii, la coborârea din vagoanele de dormit, sunt urcaţi, înainte să apuce să se dezmeticească, în gondole şi duşi pe Canal Grande. Au existat la un moment dat nişte planuri ca trenurile să ajungă până în inima oraşului; ideea era ca acestea să ocolească Giudecca pe o cale ferată suspendată şi să se oprească lângă biserica lui Palladio de pe insuliţa San Giorgio Maggiore. Alţi vizionari din secolul al XIX-lea au propus un pod dublu, care să se despartă în două la intrarea în oraş – o parte să traverseze laguna spre Lido şi Chioggia, iar cealaltă să se termine pe insula Murano, în nord.

Cu toate acestea, a rămas un singur pod, timp de aproape un secol, până când calea ferată a devenit un ingredient esenţial din peisajul veneţian şi s-a extins într-o reţea de linii secundare în vecinătatea docurilor, iar oraşul s-a obişnuit cu tristul fluierat nocturn al locomotivei (care acum, din păcate, nu se mai aude din cauza huruitului bărcilor cu motor). Construirea podului rutier a fost precedată de o îndelungată controversă aprigă. Într-o tabără erau *pontisti*, partizanii progresului, care doreau legături din ce în ce mai strânse între Veneţia – „în armonie cu Italia” – şi lumea modernă; în cealaltă tabără erau tradiţionaliştii, nostalgicii lucrurilor vechi şi respectabile, care doreau să menţină Veneţia cât mai neprihănită posibil şi care îşi argumentau poziţia plecând de la o impresionantă varietate de premise, de la pericolul pe care l-ar fi reprezentat un al doilea pod, ce putea opri mareea, oraşul căzând astfel pradă malariei, până la posibilitatea ca vibraţiile roţilor să slăbească fundaţiile clădirilor.

Aceste două tabere ilustrau o eternă dispută veneţiană: modernizarea Serenissimei sau conservarea ei. În orice carte modernă despre Veneţia această problemă apare ca un laitmotiv; din fiecare pagină răzbate ideea că Veneţia, aşa cum o vedem astăzi, s-ar putea să nu mai dureze mult, viitorul ei fiind redus astfel la dimensiuni microcosmice. Conflictul dintre vechi şi nou, dintre frumos şi profitabil, dintre progres şi nostalgie, dintre spirit şi idei fixe ne include pe toţi; iar la Veneţia îl poţi simţi, dacă nu eşti prea obsedat

de obiectivele turistice, cristalizat şi sintetizat. Încă nu s-a hotărât nimic clar. Într-o primă fază chiar şi Mussolini a interzis construirea unui al doilea pod, spunând că, dacă ar fi după el, ar distruge şi calea ferată; cu toate acestea, în *Anno X* al dictaturii lui, 1931, *pontisti* au avut câştig de cauză, iar podul rutier a fost finalizat. Acesta are cu opt arce mai mult decât podul feroviar şi se îndepărtează de el, la intrarea în oraş, terminându-se brusc în Piazzale Roma, într-un complex de parcări supraetajate înfiorător de scumpe.

Sprijinit de zidul Campanilei (nu ai cum să cazi, căci a fost fixată o plasă metalică pentru a se evita sinuciderile), gândeşte-te în ce fel au afectat aceste două poduri caracterul Veneţiei. În primul rând, au pus capăt oricărei pretenţii de independenţă republicană insulară. Este adevărat că forţele lui Manin au deschis o breşă în podul feroviar pentru a proteja Veneţia de toţi cei care ar fi venit din exterior; însă e aproape de neconceput ca un oraş atât de strâns legat de continent să fi reuşit să-şi menţină suveranitatea – doar ca un fel de glumă sau fraudă fiscală. În al doilea rând, podurile au subminat izolarea caracterului veneţian. Calea ferată a făcut ca mult mai mulţi italieni de pe continent să intre în lagună; mult mai mulţi veneţieni au vizitat continentul; înclinaţia înnăscută spre introspecţie a societăţii veneţiene a fost fisurată. În al treilea rând, podurile au dat oraşului un suflu nou, învigorându-l, ceea ce a dus la surprinzătoarea şi neaşteptata renaştere din 1848. Au stimulat comerţul, au încurajat turismul şi au contribuit la reînsufleţirea activităţii

antrepozitelor din port, care lâncezeau.

În sfârşit, podurile au spulberat un mit. Au risipit o parte din misterul Veneţiei, au expus-o turismului organizat şi traficului intens, au împins-o, vrând-nevrând, către lumea modernă. Veneţia a devenit o fostă insulă şi aşa va rămâne. Veneţia zilelor noastre nu începe la intrarea în lagună, acolo unde marea scânteiază dincolo de faruri, ci aici, la pod, în spatele pompelor de benzină şi al peroanelor. Când pleci din clopotniţă, strângând în mână bonul de la fotograf (*Reddy in Two Hours, Garanted Perfect*[1]) şi făcându-ţi loc cu sfială, dar ferm ca să intri în lift, însemnează-ţi pe harta mentală a Veneţiei cu negru podurile, iar cu roşu-purpuriu canalele.

12. „Străzile acoperite de apă”

Seva vieţii ajunge în Veneţia pe roţi – mărfurile şi turiştii, chiar şi bietele vite trimise la abatorul municipal; însă, odată ajunsă în gară sau în Piazzale Roma, toată această masă de oameni şi de mărfuri, această armată zilnică, trebuie să-şi continue drumul pe apă sau pe jos. Înainte de a vizita Veneţia, Thomas Coryat a întâlnit un englez lăudăros care pretindea că „a mers prin Veneţia cu poştalionul”; după cum a descoperit indignat Coryat, asta era „o minciună gogonată”. Nimeni nu a mers vreodată cu poştalionul prin Veneţia, iar în oraş nici acum nu sunt drumuri în adevăratul sens al cuvântului – doar străduţe şi canale. Când Robert Benchley a

ajuns pentru prima oară la Veneţia, a trimis acasă o telegramă în care spunea: „Străzile acoperite de apă. Aştept sfaturi”.

Singurele roţi din Veneţia propriu-zisă sunt cele ale cărucioarelor împinse de hamali, ale căruţurilor de copii, ale jucăriilor sau roţile unor biciclete vechi folosite de câţiva tocilari taciturni ca forţă motrice pentru tocile. Pentru a înţelege cu adevărat despre ce este vorba, du-te până la pod la revărsatul zorilor şi vei vedea convoaiele de camioane şi remorci aşteptând în semiîntuneric să fie descărcate – în fiecare dimineaţă ajung aici cu zecile, bară la bară, cu şoferi somnoroşi la volan, doldora de baloţi şi lăzi. O parte din aceste mărfuri vor fi încărcate pe vase şi transportate pe mare; însă majoritatea trebuie distribuite prin Veneţia, pe şlepuri, în bărci cu vâsle, în cărucioare şi chiar în uriaşe coşuri conice cărate în spate de oameni. Podurile din lagună au legat definitiv Veneţia de continent; însă rămâne în continuare un oraş scăldat de ape, lucru de care Chateaubriand se plângea în urmă cu un secol şi jumătate, dar care şi astăzi l-ar irita la fel de mult.

Artera principală a Veneţiei este Canal Grande, iar din această şosea fără pereche se ramifică, asemenea unor vene, canalele mai mici, prin care se injectează hrana zilnică a oraşului, ca insulina în organismul unui diabetic. Se spune că sunt 177 de canale, a căror lungime totală ajunge la 28 de mile. Acestea urmează vechi cursuri de apă naturale şi şerpuiesc imprevizibil prin oraş, când largi, curate şi

splendide, când nespus de întortocheate. Canal Grande are o lungime de două mile, o lăţime maximă de 76 de yarzi şi minimă de 40, adâncimea medie este de vreo nouă picioare (13 picioare în dreptul Podului Rialto, potrivit hărţii Amiralităţii), iar traficul este continuu şi animat. Alte canale veneţiene sunt mult mai puţin impozante – au o lăţime medie de 12 picioare şi apa este cam la fel de adâncă precum în cadă. Un canal trece direct pe sub biserica Santo Stefano şi se poate merge pe acolo cu gondola în timpul refluxului; altele sunt atât de înguste, încât doar bărcile cele mai mici pot trece pe ele, iar unele sunt aşa de scurte, încât numele lor aproape că nu au loc pe hartă.

Utilitatea lor variază în funcţie de maree, iar la rândul ei, mareea depinde de perioada anului. Primăvara nivelul maxim al mareei este de aproximativ şapte picioare, iar la intrarea pe Canal Grande prin Dogana fluxul şi refluxul ajung, în medie, la peste două picioare. Aceste fluctuaţii afectează în mod drastic atât înfăţişarea, cât şi eficienţa oraşului. Este o vorbă veneţiană care descrie presupusul caracter schimbător al veneţienilor: „Ca mareea – şase ore înaltă şi şase ore joasă”. Când mareea e joasă, casele veneţiene îşi dezvăluie misterioasele subzidiri acoperite de o mâzgă verde. Atunci se vede fundul hidos al canalelor, de sub un strat de mâl şi gunoaie pestilenţiale, iar unele dintre canalele mai mici seacă aproape de tot, astfel încât nicio barcă cu motor nu poate să mai treacă pe acolo. Când mareea curată, proaspătă şi tânără năvăleşte dinspre Adriatica,

umflând Canal Grande şi pătrunzând în toţi afluenţii acestuia, totul înfloreşte şi se trezeşte la viaţă, apa ia cu asalt pragurile palatelor, mătură în calea ei şobolanii morţi, păpuşile stricate şi cotoarele de varză, iar fiecare canal, plin ochi, freamătă de activitate. Uneori, o maree de primăvară cu totul aparte inundă Piaţa San Marco, iar oamenii iau gondola până la cafeneaua lor preferată sau îşi împing bărcile printre colonade cu ajutorul unei prăjini, o imagine foarte nostimă. Iar o dată la câteva secole canalele îngheaţă, aşa cum se poate vedea într-o pictură încântătoare din Ca' Rezzonico, iar veneţienii fac focuri pe gheaţă, merg cu patinele până pe insulele din lagună şi, fără să se jeneze de nimeni, frig carne de vită pe Canal Grande.

Canalele au neutralizat impactul podului rutier şi feroviar. Veneţia nu mai este o insulă, însă, prin temperamentul lor, locuitorii ei sunt tot insulari, căci viaţa din oraşul lipsit de şosele continuă să fie molcomă, haotică, uneori agasantă şi cu totul diferită de traiul în oricare alt oraş de pe faţa pământului. Oamenii de afaceri veneţieni nu-şi pot face apariţia în maşinile lor Alfa Romeo. Micii ştrengari veneţieni nu pot urca, fluierând, pe biciclete. Gospodinele trebuie să ia o barcă pentru a merge la piaţă, iar copiii, ca să ajungă la timp la şcoală, trebuie să treacă peste o puzderie de poduri şi să străbată un labirint de străduţe (unii părinţi mai stresaţi îi urmăresc adesea printr-un telescop puternic instalat pe terasă).

Comerţul şi traficul îşi croiesc drum cu chiu, cu vai pe

canalele veneţiene, creând uneori o atmosferă atât de agitată şi de neplăcută, încât întregul oraş, blocat şi congestionat, pare să se mişte cu încetinitorul. Toată organizarea vieţii personale a locuitorilor este guvernată de prezenţa apei. Într-o zi mă aflam în compania unui cunoscut din Veneţia şi priveam spre Canal Grande, când, la un moment dat, aceasta a oftat din greu, a scrutat canalul de la un capăt la altul şi a exclamat: „Apă! Nimic altceva în afară de apă! Măcar dacă l-ar umple până sus, aia da stradă!”.

Canalele, dintre care unele datează din secolul al IX-lea, au fost adâncite pentru a permite trecerea unor bărci mai mari; dar în acelaşi timp funcţionează şi pe post de canale de scurgere şi se înnămolesc încontinuu. Până în secolul al XVI-lea au existat mai multe râuri care curgeau prin mijlocul lagunei, aducând cu ele atât de multe aluviuni, încât la un moment dat canalele Veneţiei aproape că s-au înfundat şi puteai ajunge de pe continent în oraşul lagunar fără să te uzi pe picioare. Apoi cursurile râurilor au fost deviate spre marginile lagunei, iar astăzi singurul mâl care mai pătrunde este cel adus de mare, însă mareea îl curăţă în fiecare zi. Totuşi, anual, un munte de excremente ajunge în canale, iar dacă te plimbi prin Veneţia la reflux vei vedea, uneori mult deasupra nivelului apei, orificiile prin care, în cel mai simplu mod posibil, cea mai mare parte din deşeurile oraşului ies din locuinţele oamenilor. (Astăzi multe case sunt prevăzute cu fose septice, golite periodic în nişte şlepuri; însă din loc în

loc poţi încă să vezi, străpungând faţadele unor vechi palate, micile closete care funcţionau pe post de toalete, deşertate direct în apa de dedesubt, asemenea latrinelor exterioare prinse de carena ambarcaţiunilor arabe numite *dhow*.)

În fiecare zi tone de mizerii se varsă în canale, dând cartierelor mărginaşe ale Veneţiei acea duhoare caracteristică – ceva între iz de canal şi miros de piatră putregăită – care îi scârbeşte pe turiştii mai sensibili, însă le provoacă veneţienilor entuziaşti o plăcere perversă şi vinovată. Dacă adaugi la toate acestea praful, cojile de legume, materiile animale şi cenuşa aruncate, ilegal, în fiecare canal din balcoane şi de pe scările din spatele caselor, îţi poţi imagina cu uşurinţă stratul gros de deşeuri care căptuşeşte albia canalelor. Dacă priveşti de sus, de pe o terasă, atunci când apele se retrag, vei vedea o varietate extraordinară de gunoaie şi resturi scufundate, care strălucesc înşelător printre alge; în plus, e îngrozitor să vezi cât de uşor se afundă în mâl o sonetă atunci când începe să bată piloţi într-un canal.

Veneţienii nu au fost niciodată prea îngrijoraţi de acest substrat. În secolul al XV-lea ardeau beţişoare aromate şi îngropau în sol parfumuri şi mirodenii, pentru a înlătura mirosurile; cu toate acestea, nu cu mult timp în urmă chiar şi cele mai elegante familii obişnuiau să se scalde în Canal Grande şi am auzit că lângă Rialto era un anunţ care îi avertiza pe trecători că era „Interzis scuipatul în capul celor care se scaldă”. Chiar şi în anii ’80, în serile sufocante de

vară, puşti murdari şi băieţandri neastâmpăraţi de prin partea locului erau adesea văzuţi sărind de pe poduri şi cheiuri în apa întunecată, iar uneori puteai vedea şi barcagii cu pretenţii, care, având aerul unor partizani ai igienei, îşi spălau cănile şi castroanele în apa dintr-o răstoacă.

Totuşi, autorităţile civice sunt, inevitabil, obsedate de salubritatea oraşului. O mare parte din deşeurile pestilenţiale ale Veneţiei, precum mâlul, sunt spălate de maree, în lipsa căreia oraşul ar fi de nelocuit – „Acolo marea urcă şi coboară, spălând mizeria de prin cotloane”, spunea în secolul al XV-lea un vizitator. Restul trebuie să fie curăţat de oameni. Timp de secole fiecare canal a fost golit şi curăţat manual cam o dată la 20 de ani (fundăturile şi mai des, pentru că nu sunt spălate de maree); doar Canal Grande a scăpat – a fost golit o singură dată, în secolul al XIV-lea, când un cutremur l-a secat într-o secundă şi a rămas uscat două săptămâni. Această treabă este neglijată de aproape 30 de ani, aşa încât multe dintre canale sunt foarte înnămolite, iar efluenţele care ajung în ele sunt nevoite să se scurgă în altă parte. La începutul anilor ’90 a existat un plan de a le draga prin mijloace mecanice, însă pentru mine vechiul proces de curăţare cu lopata va fi mereu una dintre experienţele veneţiene de bază.

Atunci când o barcă plină de bărbaţi respectabili, îmbrăcaţi cu paltoane, apărea la uşa din spate a unei case, scriind pe pereţi un număr cu vopsea roşie, pentru proprietarul casei respective era semn rău, căci însemna că urmau să golească acel canal, scoţându-i la iveală albia

oribilă. O miasmă respingătoare urma să năpădească întreaga zonă. Locuitorii închideau ferestrele cu obloane şi, când ieşeau afară, mergeau grăbiţi, cu batista la gură, iar jos, pe fundul canalului golit, sub porţile ornamentate şi treptele de marmură ale palatelor, îi puteai vedea pe cei care trudeau în mocirlă. Construiseră acolo, jos, nişte şine mici şi, afundaţi până la genunchi în mizeria neagră şi vâscoasă, o aruncau în nişte vagonete care o transportau până la şlepuri. Trupurile, hainele şi feţele lor erau mânjite de chestia aia, iar dacă intrai în vorbă cu ei, îţi răspundeau cu o resemnare tăioasă.

De-a lungul generaţiilor veneţienii au dezvoltat o impresionantă varietate de bărci, pentru a profita la maximum de neobişnuitele lor drumuri. Primul lor cronicar, atunci când le-a vizitat satele înjghebate iniţial pe insule, a observat că lângă fiecare casă era legată câte o barcă, aşa cum alţii îşi ţineau legaţi caii. Astăzi veneţienii obişnuiţi nu sunt în general barcagii. Canalele le inspiră mândrie şi, în acelaşi timp, o neîncredere profundă; totuşi, uneori mai vezi câte o barcă cu motor al cărei şofer îşi aşteaptă clientul, dar nu se oboseşte să-şi mai amareze ambarcaţiunea, ci stă pe chei, ţinând-o de o frânghie, ca şi cum aceasta ar fi un cal care paşte, iar el, un grăjdar răbdător. În Muzeul de Istorie Naturală se află o canoe preistorică, scoasă dintr-o mlaştină din lagună, iar acum conservată în stare fosilizată. Pare veche de când lumea, însă în silueta ei înnegrită se recunosc clar liniile incipiente ale gondolei.

Dacă zbori pe deasupra mansardelor pestriţe ale Veneţiei, vei vedea o grămadă de ambarcaţiuni plutind de-a lungul canalelor, asemenea unor corpusculi negri. Pe canalele veneţiene circulă toate tipurile de bărci, în cele mai diverse scopuri, iar multe sunt specifice locului. Gondola, fireşte. *Sandolo*, o barcă mai mică, dar nu mai puţin elegantă, manevrată tot de un singur vâslaş care stă în picioare, cu faţa spre proră. *Vaporetto*, un vaporaş ce efectuează serviciul de transport local. *Motoscafo*, adică şalupa. *Topo*, *trabaccolo*, *cavallina*, *vipera* şi *bissona*, ca să nu mai vorbim de velierele semilegendare precum *barcobestia*, de ambarcaţiunile ceremoniale ca *bucintoro* sau de schifurile celor două vechi cluburi de canotaj din Veneţia (Querini şi Bucintoro), de vioaiele bărci cu motor în afara bordului, elegantele şalupe rapide, şlepurile de gunoi, bărcile de curierat, şalupele pentru croaziere, navele RO-RO, canoele în care vâslesc studenţi germani, bărcile pneumatice cu motor în afara bordului, iahturi, de schoonerele din Iugoslavia, ambarcaţiunile militare, şlepurile topitoriilor, cu câte un cuptor mare la bord, bărcile tip ambulanţă, bărcile funebre, bărcile pentru transportul laptelui sau chiar de imaculatele şi zumzăitoarele vase de croazieră care intră în marele canal Giudecca venind din Atena, Levant sau Marea Neagră.

Pentru a vedea o secţiune transversală din această armadă vivace, îmi place să stau pe balconul meu de pe colţ şi să mă uit la bărcile care trec pe Canal Grande. Iată (de pildă) pufăitorul *vaporetto*, încărcat până la refuz şi

spumegând la proră; o mică ambarcaţiune cochetă şi hotărâtă, vopsită în verde şi negru. Iată şi un şlep turtit care transportă fructe, încărcat cu portocale şi ciorchini mari de banane; la proră stă un câine negru, semeţ; un tip cu pielea tăbăcită şi arsă de soare conduce ambarcaţiunea într-o lehamite, ţinând un picior desculţ pe eche. Un cuplu în vârstă – el cu o şapcă din lână cu clape, ea cu o jachetă kaki jerpelită – conduce cu trudă un schif plin de legume spre o mică piaţă din oraş. Opt studenţi, într-o barcă cu motor masivă, închiriată, se îndreaptă nesiguri spre Rialto, cântând neconvingător un rondo. Dintr-un canal secundar iese, avansând greoi şi sunând asurzitor din sirenă, un şlep gigantic încărcat cu ciment; membrii echipajului sunt acoperiţi de praf alb, au coifuri de ziar (precum tâmplarul lui Lewis Carroll) şi din când în când poştesc câte-o ţigară – fiecare trage un fum, cârmaciul două. Un şlep încărcat cu sticle de Coca-Cola trece agale, clincănind vesel; cârmaciul poartă uniforma standard a firmei, pe care o poţi vedea pe camioane din Seattle până la Calcutta, iar alchimia capitalismului a imprimat pe faţa lui de veneţian zâmbetul neaoş al americanului din clasa de mijloc.

Şi în aval, şi în amonte gondolele traversează iute Canal Grande, delicate, asemenea unor insecte de apă, făcând un viraj elegant după fiecare drum, pentru a opri cu măiestrie la debarcader. Prefectul trece mândru în şalupa lui impecabilă, împodobită cu steguleţe. Din cabina unui taxi răzbate până la mine o mireasmă de Havana şi de Diorissimo, căci un

plutocrat trece spre Hotel Danieli, cu valizele din piele de porc clădite lângă şofer şi nevasta blazată la pupa, înveşmântată în blănuri. La intrarea în galeria de artă Accademia, o pânză enormă – o întrepătrundere orgiastică de îngeri, braţe şi picioare cărnoase – este încărcată pe un şlep robust şi cârn. Vreo doi milanezi cu aer de directori trec rapid într-un *sandolo*, vâslind plini de zel, în stil veneţian – pentru bogătaşii care stau un timp în Veneţia, vâslitul tradiţional este un substitut pentru jogging, aşa cum unele dintre vechile modele de bărci veneţiene pot fi transformate în iahturi elegante. Dincolo de San Trovaso, întrezărindu-se în toată splendoarea sa printre case, un pachebot se îndreaptă spre dana de amarare, iar în spatele domului bisericii Salute se distinge, asemenea ramurilor unui conifer exotic, complicatul radar al unei nave de război.

Şi întotdeauna, undeva pe Canal Grande, legănându-se graţios în unduirile mareei, intrând semeaţă în lagună, înclinându-se pentru a ocoli câte un pilon sau intrând cu pintenul ei aristocratic între două palate, apare, asimetrică, vopsită în negru şi împodobită cu ornamente din alamă, o gondolă cu prora ridicată – sufletul şi simbolul Veneţiei.

După 15 secole de practică, transportul pe apă din Veneţia este relaxat, dar în general eficient. Regulile de circulaţie nu sunt stricte, adesea fiind ignorate cu desăvârşire. În oraş limita de viteză pentru bărci este de nouă kilometri pe oră – vreo cinci mile pe oră –, însă toată lumea se aşteaptă să mergi

puţin mai repede dacă poţi. Bărcile cu motor ar trebui depăşite pe la babord, cele cu vâsle pe la tribord; însă pe Canal Grande, care este lat, nimănui nu pare să-i pese prea mult şi, oricum, gondola are o aură mistică atât de pregnantă, fiind atât de evident regina canalelor, încât, atunci când îi vezi silueta înaltă şi delicată plutind spre tine, pur şi simplu te dai la o parte, cu reverenţă. Au loc surprinzător de puţine coliziuni şi doar rareori vei auzi o explozie de înjurături, estompându-se în imprecaţii mormăite, atunci când două şlepuri se freacă unul de altul sub fereastra ta. Barcagiii din Veneţia sunt vânjoşi, dar toleranţi şi nu îşi fac viaţa grea unul altuia.

În Veneţia principalul mijloc de transport de pasageri este vaporaşul. Primul vaporaş, care funcţiona pe bază de aburi, a apărut pe Canal Grande în 1881. Aparţinea unei companii franceze care obţinuse aprobarea municipalităţii şi, acompaniat de alte şapte vase identice, cu coşuri de fum înalte, a ieşit de pe Sena şi a ocolit vârful cizmei italiene, pentru a iniţia primul serviciu de transport motorizat din istoria Veneţiei. Până atunci, pasagerii călătoriseră fie în fastuoasele gondole, fie într-o barcă publică lungă, asemănătoare cu drakkarele vikingilor, cu doi vâslaşi, care făcea traseul gară – San Marco (s-a mai păstrat un exemplar care poate fi văzut la Muzeul Naval al Arsenalului, iar un urmaş direct al acestui tip de barcă este în continuare folosit de luntraşii de pe Giudecca). Când a fost înfiinţată, Società Vaporetti Omnibus di Venezia i-a alarmat pe gondolieri, care

au intrat imediat în grevă; au supravieţuit însă, şi pe Giudecca, ieşind de pe Rio della Croce, se poate vedea un ex-voto, ridicat de luntraşii de pe această insulă, prin care îi mulţumesc Sfintei Fecioare pentru bunătatea cu care i-a ajutat să nu fie ruinaţi complet de apariţia vapoarelor.

Şi compania de vaporaşe a prosperat, iar în prezent (aşa cum se întâmplă cu toate concesionările străine care au succes) a fost naţionalizată şi în cele din urmă transformată în Azienda del Consorzio Trasporti Veneziano – ACTV. Acum deţine mai mult de o sută de ambarcaţiuni – din 1952 propulsate toate de motoare pe motorină sau pe benzină, deşi toată lumea continuă să le numească *vaporetti*. Cu excepţia celor mai recente ambarcaţiuni, întreaga flotă a fost modificată, reproiectată, reconstruită, motoarele au fost înlocuite, aşa încât fiecare ambarcaţiune, asemenea unei mari catedrale, este rodul a generaţii de mâini dibace şi iubitoare – un robinet de abur dintr-o anumită perioadă, un coş de fum din altă perioadă, o timonerie din cu totul altă perioadă, toate înfrumuseţate şi prevăzute cu nişte colaci de salvare foarte ochioşi de la începutul secolului XX. Compania deţine propriile şantiere navale, în apropiere de Arsenal; şi, asemenea curţii zidarului de la Chartres, acestea au mereu ceva de făcut.

ACTV înregistrează pierderi, pentru că în zilele posomorâte de iarnă doar o treime din locuri sunt ocupate şi pentru că tarifele practicate sunt reduse în mod artificial. Aceasta nu reflectă eficienţa liniei, care este impresionantă

(deşi în perioada de vârf a sezonului turistic veneţienii se plâng adesea că nu au loc nici măcar în picioare în mijloacele lor de transport public). Vaporaşele circulă cu o frecvenţă ridicată, sunt rapide şi destul de confortabile şi rareori vezi vreun *vaporetto* tras ruşinos spre şantier de vaporul vechi şi lugubru care serveşte drept remorcher. Membrii echipajelor sunt uneori ursuzi, însă în general se poartă amabil. În fiecare staţie se află o barieră, înaltă de un metru, pentru măsurarea copiilor şi calcularea biletelor la jumătate de preţ; totuşi, este emoţionant să vezi cum adesea funcţionarul de serviciu, cu o uşoare apăsare a mâinii şi făcând vag cu ochiul, reuşeşte să-i facă pe toţi copiii să treacă pe dedesubt. Dacă nu eşti în mod irecuperabil ataşat de pitoresc, v*aporetti* au chiar un anumit farmec; căci aceste ambarcaţiuni micuţe au un aer zburdalnic atunci când se avântă în lagună în dimineţile senine şi vântoase, legănându-se puternic, spintecând hotărâte apa şi împroşcând în jurul prorei, iar în mica sa cabină din sticlă cârmaciul conduce atent şi serios.

Şi, croindu-şi loc cu îngâmfare printre aceşti plebei, cu o treaptă mai jos pe scara maritimă, dar cu două sau trei trepte mai sus în ceea ce priveşte preţul, apar în peisaj şalupele veneţiene. Aproximativ 100 sunt particulare, aparţinând unor firme sau familii – şi uneori, impozitele fiind atât de mari, poate că aparţin în acelaşi timp şi unor firme, şi unor familii. Alte 150 funcţionează ca taxiuri, organizate în companii cu nume sonore: San Marco, Serenissima, Salute. Sunt ambarcaţiuni din lemn elegante, specifice Veneţiei,

construite în şantierele din oraş (multe dintre ele situate în extremitatea estică a insulei Giudecca) şi adesea dotate cu motoare britanice sau americane. Tarifele sunt mari. Sunt dichisite – au perdeluţe cu ciucuri, bănci cu broderii, tende albe, pavilioane şi din când în când câte o masă. Cele mai noi seamănă cumva cu bărcile de curse, iar cele mai vechi seamănă cu nişte Rolls-Royce-uri plutitoare.

Cei care le conduc, copleşiţi de cei 40 de cai-putere şi de teribila vulnerabilitate a mahonului lustruit, sunt adesea nervoşi şi uneori surprinzător de incompetenţi. Indiferent dacă este vorba despre taxiuri sau despre ambarcaţiuni particulare, ei afişează un aer snob şi înfumurat care nu are nimic în comun cu bonomia vulgară a barcagiilor şi a pescarilor; iar uneori, când remuul lor stropeşte cu aroganţă bastingajul unui om sărac (mai concret, eu), mi se pare că seamănă cu nişte nobili nepăsători dintr-un regat blestemat şi înapoiat, gonind cu caii lor negri şi crunţi peste pământul cultivat de un ţăran.

Gondola are, fără îndoială, un caracter cu totul diferit – o barcă atât de bine adaptată spiritului acestui oraş, încât e greu să-ţi imaginezi Veneţia fără ea. Se spune că originea ambarcaţiunii este turcă şi, într-adevăr, ceva din graţia şi nobleţea ei aminteşte de Cornul de Aur, de seraiuri, odalisce şi paşale parfumate. De asemenea, se înrudeşte în mod evident cu bărcile din Malta; nu cu mult timp în urmă puteau fi uneori comparate, căci, atunci când navele din flota

britanică din Mediterana vizitau Veneţia, de obicei aduceau cu ele şi un barcagiu maltez, care transporta membrii echipajelor pentru o sumă modică, ocazie cu care putea fi admirată ambarcaţiunea sa colorată, în formă de fluture, legănându-se provocator printre bărcile veneţiene negre. Se pare că nimeni nu ştie cu exactitate ce înseamnă cuvântul *gondolă*. Unii specialişti înclină să creadă că provine din grecescul *κόνδυ*, „ceaşcă”; alţii consideră că derivă din *κύμβη*, numele grecesc al luntrei lui Charon; iar câţiva antiromantici îndrăzneţi au decis că la bază ar sta un cuvânt din greaca modernă care înseamnă nici mai mult, nici mai puţin decât „midie”. Mi se pare ciudat că în lumea modernă acest cuvânt se foloseşte pentru a descrie doar patru lucruri: un tip de vagon de marfă; un compartiment aflat în partea de dedesubt a unui avion; telecabina; vehiculul urban al veneţienilor.

Gondolele se construiesc doar în atelierele din Veneţia, sufocate printre gunoaiele şi fumul de pe canalele dosnice ale oraşului (în unele dintre aceste ateliere, dacă plăteşti bine, meşterii îţi pot face la comandă gondole în miniatură, delicate şi frumoase, identice cu cele reale). Gondolele se construiesc din diferite tipuri de lemn – stejar, nuc, cireş, ulm sau pin – şi se taie după un şablon foarte minuţios, perfecţionat în urma multor modificări. Prima gondolă a fost o ambarcaţiune mai puţin temperamentală, dacă e să ne luăm după vechile xilogravuri, forma sa fiind dată de practica stângace de a urca în ea pe deasupra prorei. Modelul actual s-a adaptat cu atâta acurateţe la nevoile oraşului, încât

se spune că nu sunt decât două locuri, chiar şi când mareea e foarte joasă, prin care o gondolă nu poate trece: pe lângă Teatrul Fenice şi pe lângă biserica San Stae.

Gondolele sunt extrem de rezistente. Odată, un aventurier excentric a navigat până la Trieste într-o gondolă manevrată de opt vâslaşi. Cândva am văzut o gondolă a cărei proră fusese complet retezată în urma unei ciocniri cu altă ambarcaţiune şi, cu toate acestea, încă plutea pe apă fără probleme. Am mai văzut una, salvată după ce zăcuse câteva luni sub apă şi restaurată complet în câteva zile. Iar dacă se întâmplă vreodată ca gondola ta să fie remorcată de o barcă cu motor şi să traverseze astfel laguna în cea mai mare viteză, cu prora ridicată, stârnind în jur valuri de spumă sărată, faptul că apa izbeşte puternic, dar inofensiv coca bărcii îţi va arăta cât de bine e construită, asemenea unei vechi locomotive victoriene sau unui ceas moştenit de la bunici.

Gondolele pot fi şi rapide. Odată, pe când mergeam cu barca mea cu motor în afara bordului, mi-a fost extrem de dificil să ţin pasul cu o gondolă care se pregătea pentru o regată, mai încolo de San Giorgio. Doi gondolieri pot duce cu lejeritate doi turişti din Veneţia până pe insula Burano – o distanţă de şase mile – în mai puţin de două ore. O gondolă cu patru turişti vorbăreţi şi un vâslaş care nu se grăbeşte poate uşor ţine pasul cu un om care merge pe marginea canalului. (Totuşi, în 1662, când Republica i-a oferit regelui Carol al II-lea al Angliei o gondolă drept cadou de nuntă, trimiţându-i şi

nişte gondolieri pentru a o manevra, Evelyn consemna că „nu se compară, în ceea ce priveşte viteza, cu luntrile noastre obişnuite”.)

Gondolele moderne nu au *felze*, acea cabină mică şi neagră care – cel puţin pentru sufletele mai poetice – le intensifica aerul lugubru. Totuşi, sunt şi astăzi echipate cu covoare groase, căluţi-de-mare din bronz, bănci tapisate şi vâsle colorate. Toate sunt date cu un strat gros de lac negru, strălucitor – gondolele sunt negre din secolul al XVI-lea, condiţie impusă de legile somptuare, însă uneori, cu ocazia unei regate, mai vezi unele vopsite în albastru strălucitor sau în galben ţipător. Toate gondolele sunt la fel, cu excepţia câtorva modele mai mari, care au trasee fixe, şi a unora mici, ca de jucărie, folosite în diverse competiţii. Dimensiunile lor sunt standard: lungimea de aproape 36 de picioare şi lăţimea de cinci picioare. Sunt în mod deliberat asimetrice, pentru a contrabalansa greutatea vâslaşului de la pupă, astfel încât, dacă tragi o linie imaginară prin mijlocul ambarcaţiunii, o jumătate este mai mare decât cealaltă. Nu au chilă şi cântăresc cam 1 300 de livre fiecare.

La proră se găseşte *ferro*, un dispozitiv din fier, fabricat de obicei în oraşele situate pe dealurile din Cadore. Acesta are şase dinţi orientaţi spre înainte, unul spre pupă, iar deasupra, o lamă în formă de trompetă. Multora această emblemă li se pare extrem de romantică, însă Shelley a asemănat-o cu „un cioc anost din oţel sclipitor”, iar Coryat a descris-o vag drept „un obiect curbat, modelat sub forma

unei cozi de delfin, cu aripioarele reprezentate foarte artificial şi care pare acoperit în întregime cu cositor”. Nimeni nu ştie de fapt ce simbolizează. Unii spun că provine de la prorele galioanelor romane. Alţii spun că este vorba despre o secure de călău. Alţii cred că ar reproduce simbolul unei chei care apărea pe bărcile funerare egiptene. Gondolierii au teorii mai simple. În general, sunt de acord cu toţii că aceşti şase dinţi orientaţi spre înainte reprezintă cele şase districte ale Veneţiei, dar, când vine vorba de ceilalţi dinţi, nu reuşesc să se pună de acord. Partea de sus poate fi un *corno ducale*, o halebardă veneţiană, un crin, marea sau Podul Rialto. Dintele orientat spre pupă poate reprezenta Piaţa San Marco, Giudecca, Palatul Dogilor sau Ciprul. Fâşia de metal care coboară de-a lungul prorei este uneori interpretată ca fiind Canal Grande, iar alteori ca istoria Veneţiei. Din când în când, în bine-cunoscutul stil veneţian, *ferro* are doar cinci dinţi orientaţi spre exterior, în loc de şase, fapt care impune o reevaluare epuizantă a întregii chestiuni, iar dacă reuşeşti să descifrezi simbolistica dispozitivului, rămâne totuşi să-i stabileşti funcţia – dacă este pentru calcularea înălţimii podurilor, pentru echilibrarea bărcii sau dacă e, pur şi simplu, ornamental. Oricum ar fi, *ferro* reprezintă o emblemă controversată, însă, în opinia mea, puţine lucruri din Veneţia au o mai mare forţă sugestivă decât şapte sau opt dintre aceste talismane străvechi, curbate, bizare şi scâteietoare, plutind pe Canal Grande, unul lângă altul, în lumina felinarelor.

Construirea unei gondole este foarte costisitoare. În plus, vara, aproape o dată la trei săptămâni, gondolele trebuie duse înapoi pe şantier pentru a fi curăţate de alge şi date din nou cu catran. Din moment ce în lunile de iarnă gondolierii au foarte puţin de lucru, tarifele trebuie să crească şi, din când în când, Asociaţia Gondolierilor anunţă, printr-un potop de afişe emoţionante, dispariţia iminentă a tuturor gondolelor din canalele Veneţiei, în cazul în care municipalitatea nu este de acord să crească din nou tarifele. În secolul al XVI-lea, în Veneţia erau 10 000 de gondole. Astăzi sunt mai puţin de 400, însă, din moment ce o plimbare cu gondola este o experienţă unică pentru oricine vizitează Veneţia şi aceste ambarcaţiuni reprezintă în sine unul dintre cele mai atrăgătoare spectacole turistice, este puţin probabil că vor dispărea complet. Chiar şi dintr-un punct de vedere strict practic, gondolele continuă să fie utile pentru veneţieni, întrucât, pe Canal Grande, sunt câteva gondole care funcţionează ca bacuri, trei dintre ele circulând toată noaptea (ele au nişte mici cabine vesele, adesea împodobite încântător cu plante şi lampioane chinezeşti, în care gondolierii îşi aşteaptă clienţii, uneori stând la taclale, apatici, sau jucându-se cu vreo pisică vagaboandă). Gondolierul este o parte esenţială a spiritului şi a stimei de sine ale Veneţiei. „Gondolierul”, spune un manual al municipalităţii, „nu poate cere, nici măcar ca bacşiş, un tarif mai mare decât cel indicat în anunţul care trebuie pus la vedere în gondolă”. Cu toate acestea, sunt impresionante

vicleşugurile pe care le născocesc gondolierii pentru a-şi mări venitul şi este incredibil cât de scumpe se dovedesc a fi glumele lor, informaţiile bizare pe care le oferă, cunoştinţele temeinice pe care le au despre sărbătorile religioase şi despre vechile obiceiuri locale, anecdotele istorice neverosimile pe care le povestesc, precum şi pătrunzătorii lor ochi albaştri, când, în cele din urmă, ajungi la gară.

În ceea ce mă priveşte, sunt gata să plătesc puţin mai mult pentru a mă bucura de dexteritatea gondolierului. La început gondola te poate surprinde prin forma de viespe şi prin aerul ei puţin lugubru, însă curând te vei obişnui cu stilul ei şi ţi se va părea cel mai frumos mijloc de transport din lume, excepţie făcând, poate, avionul cu reacţie. Se spune că fiecare gondolă are personalitatea ei, unicitatea sa fiind dată de micile variaţii în ceea ce priveşte tâmplăria şi ornamentaţiile, iar gondolierul vâsleşte magistral, de parcă ar cânta cu virtuozitate la un instrument muzical. Unele dintre posturile sale sunt foarte frumoase – mai ales aşa cum îl înfăţişează Carpaccio, înainte de introducerea legilor somptuare, cu pantaloni strâmţi, în dungi, stând în echilibru pe o pupă aurită. Există în mişcările lui acea înclinare domoală, atunci când barca trebuie să treacă pe lângă colţuri mai ascuţite, care îmi aduce inevitabil aminte de curbele luate de schiori: picioarele sunt aşezate într-o poziţie de balet, cu vârfurile orientate spre exterior; vâsla este înălţată la nivelul taliei; corpul se roteşte cu supleţe în direcţia opusă celei în care virează barca, moment în care gondola ia curba, legănându-

se şi spintecând apa, mereu într-o rână, dar niciodată dizgraţioasă, iar gondolierul rămâne calm şi mândru la pupă.

Atunci când face o manevră de acest fel, scoate nişte strigăte de avertizare, răguşite şi plictisite, ca ale unei păsări marine bătrâne şi epuizate. Aceste strigăte l-au afectat atât de tare pe Wagner pe durata şederii lui în Veneţia, încât este posibil să-i fi inspirat (aşa cum credea el) geamătul fluierului păstorului din deschiderea actului al treilea al operei *Tristan şi Isolda*. Strigătele gondolierilor sunt acel *cri de cœur* al Veneţiei, în aşa măsură încât, în timpul alarmelor din cele două războaie mondiale, pietonii le-au adoptat şi ei ca mijloace de avertizare la colţurile de stradă mai dubioase. Principalele cuvinte de atenţionare sunt *premi* şi *stali* – „stânga” şi „dreapta” –, însă e greu să-ţi dai seama cu exactitate cum anume sunt folosite. Ruskin, de exemplu, face o observaţie destul de vagă potrivit căreia „dacă doi gondolieri se întâlnesc într-o situaţie în care este necesar să se decidă pe care parte trebuie să treacă unul pe lângă celălalt, gondolierul care, în acel moment, are mai puţin control asupra bărcii sale strigă *Premi!* dacă vrea ca bărcile să treacă fiecare pe partea ei dreaptă şi *Stali!* dacă preferă partea stângă”. Alţi autori se mulţumesc cu explicaţii mai simple, considerând că, atunci când gondolierul virează la stânga, strigă *Premi!*, iar când virează la dreapta, strigă *Stali!* Baedeker, recunoscându-se neputincios în faţa semioticii acestui sistem de avertizare, aminteşte doar de impronunţabila exclamaţie *A-Oel!* – care înseamnă, spune el,

bagatelizând, „Atenţie!”. Poetul Monckton Milnes, referindu-se la această problemă, scrie despre strigătele gondolierilor:

Oh! se aud tot mai slab, ca o vlăguită lumină,
„Trec – *premi!* –, dar pe altcineva aştept să vină!”.

În prezent, strigătele gondolierilor par să varieze. Am auzit adesea vechile avertismente, însă, în general, impresia mea este că gondolierul din zilele noastre strigă doar *Oi!* (pentru care traducerea lui Herr Baedeker e potrivită) şi cunosc un modernist care, venind dinspre Canal Grande şi intrând pe San Trovaso, îşi duce degetele la buze, lansând un fluierat strident, dar eficient.

Manevrarea unei gondole nu este deloc o treabă uşoară. Vâslitul înapoi este aproape la fel de laborios ca şi vâslitul înainte, întrucât partea mai lată trebuie ţinută sub apă pentru ca prora să se menţină dreaptă. Manevrarea cu pricepere, în special în cazuri de urgenţă, depinde de mişcarea rapidă a vâslei, ieşind şi intrând înapoi în complicatul furchet (care arată ca un ciot în formă de furcă dintr-o grădină pietrificată). Pentru a vedea această îndemânare în acţiune, stai zece minute în una dintre staţiile de *traghetto* de pe Canal Grande şi priveşte-i pe luntraşii de la bac. Există o armonie între mişcările celor doi care manevrează gondola, o disciplină creată de o anumită legătură extrasenzorială care s-a format între ei. Când aduc bărcile la debarcader, cu o mişcare elegantă şi flamboaiantă,

scot vâslele repede din furcheţi pentru a le folosi pe post de frână, moment în care, odată cu micul val pe care îl stârneşte gondola, vâslaşii le aruncă spectatorilor de pe mal o privire fermecătoare, ca nişte adevăraţi artişti.

Bărcile, barcagiii şi ştiinţa despre bărci reprezintă jumătate din fascinaţia pe care o emană Veneţia. Să nu îţi imaginezi totuşi că veneţienii nu sunt interesaţi deloc de maşini. Acestea pot fi văzute, în orice zi, în Piazzale Roma sau pe insula Lido, însă câteodată ajung şi aproape de Piaţa San Marco. Pe cheiuri, lângă Zattere, adesea poţi vedea maşini circulând în spatele barierelor. Uneori apare câte un camion diesel care vine tocmai din München şi a ajuns până în interiorul oraşului lagunar. Când se celebrează un eveniment important, care de televiziune sunt parcate chiar în Piaţa San Marco, ascunse pe la colţuri sau pitite după colonade, ca şi cum prezenţa lor acolo ar stânjeni. Când englezii au ajuns în Veneţia, la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, mergeau pe Riva degli Schiavoni cu vehicule amfibii. Deseori, maşini (şi vagoane) pufăie de-a lungul lagunei, încărcate pe feriboturi, iar odată, uitându-mă pe fereastră, am văzut un camion la uşa casei vecinului, chiar pe Canal Grande. Fusese adus acolo pe un şlep, iar şoferul stătea la volan, mâncând un sandvici.

13. Pietrele Veneţiei

Veneţia are multe case care nu sunt situate de-a lungul canalelor şi la care nu se poate ajunge cu barca, însă, dacă ai o hartă bună, o pereche de pantofi rezistenţi şi o dispoziţie veselă, nu există niciun loc din oraş în care să nu poţi ajunge pe jos. Forma şi structura Veneţiei sunt date de canalele sale. Străzile îi întregesc ţesătura asemenea unui filigran. Oraşul este un labirint de străduţe, curţi izolate, poduri, arcade, ganguri întortocheate, fundături, cheiuri, întunecoase, străzi lăturalnice şi pieţe care apar din senin, scăldate în lumina soarelui. Veneţia este mică, aglomerată şi haotică. Deşi canalele ei scânteiază adesea, iar peisajele lagunei sunt greu de cuprins cu privirea, de multe ori străzile din oraş îmi aduc aminte de coridoarele dintr-o veche închisoare igrasioasă, impunătoare, dar părăginită. După câteva săptămâni petrecute în Veneţia începi să tânjeşti după munţi, după pajişti sau după largul mării (deşi e uimitor cum, de îndată ce ţi-ai înnodat cearşafurile şi ai coborât pe zid, te trezeşti jinduind din nou după închisoare).

Veneţia are diverse tipuri de străzi şi de pieţe. *Fondamenta* este un chei spaţios şi aerisit. *Calle* este o străduţă. *Salizzada* este o alee pavată, odinioară atât de rară, încât merita să fie diferenţiată de celelalte. *Ruga* este o stradă pe care se găsesc magazine. *Riva* este o promenadă de-a lungul apei. *Rio terra* este un canal astupat, iar *piscina* – un fost eleşteu. Apoi mai există *crosera*, *ramo*, *sotto-portico*, *corte*, *campo*, *campiello* şi *campazzo*. În Veneţia există un Piazzale (Piazzale Roma, lângă parcarea de maşini), două

Piazzette (de o parte şi de alta a Bazilicii), însă o singură Piazza, impresionanta piaţă centrală a oraşului, considerată de Napoleon cel mai frumos salon al Europei.

Fiecare zonă a oraşului, aşa cum am văzut de la înălţimea Campanilei, are în centru propria piaţă, denumită, în general, *campo*, pentru că, la începuturile Veneţiei, era un fel de câmp mlăştinos. Cele mai interesante *campi* din oraş sunt San Polo, Santa Maria Formosa, San Giacomi dell'Orio, Santo Stefano şi Santa Margherita – primul este mai curând pitoresc, al doilea animat, al treilea rustic, al patrulea elegant, al cincilea plăcut şi liniştit. De obicei, într-un astfel de *campo* nu se vede nici urmă de apă, canalele fiind ascunse în spatele caselor, iar totul în jur pare solid, vechi şi urban. Este, aşa cum ar spune ghizii turistici, „foarte caracteristic".

Campo Santa Margherita, de exemplu, are în mijloc o clădire mică şi pătrată, fără însemnătate, asemănătoare mai degrabă cu o veche primărie englezească; aici a fost cândva sediul breslei blănarilor, iar în prezent este sediul local al unui partid politic. La un capăt al pieţei se află un turn vechi, odinioară o biserică, acum cinematograf, iar la capătul celălalt se vede campanila înaltă şi roşie a bisericii Carmini, având în vârf statuia iluminată a Sfintei Fecioare. Între aceste trei repere prind viaţă toate activităţile captivante din Veneţia, astfel încât *campo* se transformă într-un oraş în sine, între hotarele căruia poţi găsi aproape tot ce îţi trebuie pentru traiul zilnic. Într-o frumoasă şi veche casă de lemn îşi are sediul o bancă. Mai sunt trei sau patru cafenele cu

radiourile date la maximum şi o bodegă întunecoasă, frecventată de bătrâne aspre şi dominată de un televizor uriaş. Pe lângă toate acestea, mai sunt un magazin cu haine second-hand, o lăptărie, mai multe băcănii bine aprovizionate şi o încântătoare farmacie în vechea şcoală, cu pereţii lambrisaţi şi nenumărate flaconaşe roz. În chioşcul de ziare viu colorat, proprietarul, iţindu-se, asemenea unui şoricel, printre revistele cu staruri de cinema, îşi observă clienţii cu interes. Merceria este învăluită în căldura emanată de articolele din lână şi de ciorapii groşi. Tutungiul vinde orice, de la ace de siguranţă până la timbre. În fiecare dimineaţă, în piaţa de sub prelatele de pânză viu colorate, găseşti cele mai diverse soiuri de peşte şi de legume proaspete.

Ca multe alte *campi* veneţiene, nici Santa Margherita nu este un loc prea sofisticat. Cafenelele nu sunt frecventate de persoane mondene îmbrăcate elegant. Pe treptele monumentului eroilor nu stau, picior peste picior, actriţe provocatoare. Turiştii, consultându-şi hărţile, trec pe aici în grabă, în drum spre locuri mult mai faimoase. Cu toate acestea, dacă vrei să guşti din spiritul Veneţiei, nu există alt mod mai bun decât să petreci o oră sau două într-un astfel de decor, bând un pahar de vin ieftin din regiunea Veneto şi contemplând viaţa acestei mici lumi cu totul aparte.

Din pieţe se ramifică, asemenea unor rădăcini subţirele, străduţele Veneţiei, despre care se spune că ar fi peste 3 000.

Lungimea lor totală depăşeşte 90 de mile, însă unele sunt atât de înguste, încât aproape nici nu încapi pe acolo. Browning a fost încântat când a descoperit una atât de strâmtă, încât nu a reuşit nici să-şi deschidă umbrela. Se spune că cea mai îngustă dintre ele este Ramo Salizzada Zusto, în apropiere de San Giocomo dall'Orio, care are o lăţime de două picioare şi jumătate şi pe unde dolofanii pot trece doar dacă nu le este ruşine să se întoarcă pe o parte. Străduţele din Veneţia au în general nume frumoase: Aleea femeii cu zulufi; Aleea iubirii prietenilor sau a ţiganilor; Canalul astupat al gândurilor; Strada largă a proverbelor; Prima alee care a ars şi A doua alee care a ars, amândouă comemorând nişte incendii din secolul al XVII-lea; Strada maimuţei sau a săbiilor; Aleea orbilor. Nu cu mult timp în urmă, când oamenii nu erau atât de sensibili, a existat chiar o Calle Sporca – Stradela murdară.

De multe ori străduţele sunt extrem de imprevizibile, terminându-se brusc în canale adânci şi întunecate, avântându-se printre arcade sau dând din senin spre un peisaj care îţi taie respiraţia. Pot fi şi înşelătoare, căci vei descoperi adesea că palatul care se profilează la capătul unei străduţe se află de fapt dincolo de un canal lat, astfel încât nu poţi ajunge la el decât dacă faci un mare ocol. Aceasta înseamnă că, deşi casele veneţiene sunt situate la mică distanţă una faţă de cealaltă, nu sunt neapărat învecinate, ceea ce a dus la dezvoltarea unui complicat limbaj al semnelor care le permite gospodinelor să comunice de la distanţă sau să flirteze discret peste abis; odată am văzut un

tânăr ce îi trimitea bezele unei fete de pe partea cealaltă a canalului, moment în care geamul a căzut, cu un sunet ce i-a tăiat tânărului tot elanul. Misterul, ascunzişurile şi romantismul străduţelor sunt întotdeauna fascinante, în special dacă înveţi, precum veneţienii, *andare per fodere* – „să mergi pe lângă ziduri” – sau să-ţi croieşti drum prin micile pasaje auxiliare ce se strecoară printre case, fără zgomot şi furişate, ca nişte nevăstuici urbane.

Înainte, pe străzile întortocheate şi labirintice ale Veneţiei se organizau întreceri de atletism, iar dacă îţi dezvolţi tehnicile necesare de evitare şi de asalt, poţi prinde o chiar viteză bună. Cel mai potrivit mod de a te deplasa prin Veneţia este totuşi o combinaţie de metode, bazată pe o analiză atentă. Pe jos, poţi parcurge distanţa dintre Rialto şi biserica Ognissanti în jumătate de oră; însă, dacă eşti familiarizat cu locurile, poţi lua *vaporetto* rapid până la San Samuele, apoi *traghetto* până la Ca’ Rezzonico, te strecori pe Calle del Traghetto, Calle Lunga San Barnaba, Calle delle Turchette, Fondamenta di Borgo, Fondamenta delle Eremite, Calle dei Frari, Rio degli Ognissanti – şi, după vreo două minute năucitoare, ieşi, gâfâind, în Campo Ognissanti.

„O iei la dreapta”, i-a spus Launcelot lui Gobbo atunci când bătrânul gentilom i-a cerut să-l îndrume către casa lui Shylock, „o iei la dreapta după primul colţ, pe urmă la stânga după al doilea colţ, iar după al treilea n-o mai iei nici la dreapta, nici la stânga, ci cobori drept spre casa jidovului”.

„Doamne sfinte”, a răspuns bătrânelul, „o să-mi vină greu

să nimeresc drumul”[2], şi – o, Doamne! –, da, avea dreptate.

Cu multe secole în urmă, veneţienii, uitându-se în jurul lor, observând aceste condiţii mai puţin obişnuite şi analizând cele mai bune modele greceşti, romane şi bizantine, şi-au conceput propriul stil de locuinţă. De atunci multe gusturi efemere au înfrumuseţat arhitectura lor şi multe fluctuaţii ale destinului le-au influenţat stilul, aşa încât astăzi Veneţia este un talmeş-balmeş de arhitectură locală, atât de îngrămădit şi încărcat de clădiri, încât uneori pare o uriaşă grămadă de pietre colţuroase, care se înalţă haotic din apele lagunei.

Locuinţa veneţiană clasică rămâne palatul vechii aristocraţii. Astfel de clădiri sunt peste tot în oraş, pe nenumărate străduţe dosnice şi prin curţi izolate – în cel mai bun ghid turistic modern al Veneţiei se consideră că merită să fie menţionate 334 de astfel de case. În spatele multor uşi vechi şi modeste se ascunde câte-o casă frumoasă, iar adesea vreo măcelărie sau o băcănie a fost construită în coasta unei viluţe splendide din secolul al XV-lea. Cu toate acestea, cele mai frumoase case pot fi văzute, în toată splendoarea lor, pe Canal Grande, unde se întâlnesc trei stiluri arhitecturale – bizantin, gotic şi renascentist – pe care autorii de ghiduri turistice le recunosc imediat, dar care pentru mine sunt adesea greu de deosebit. Decrepitudinea unora dintre ele are un farmec aparte. Altele au fost restaurate şi modificate fără milă. Unele sunt încântătoare, altele (din punctul meu de

vedere), absolut hidoase. Unele sunt simple şi modeste, altele extrem de ostentative, cu porţi imense, masive şi cu obeliscuri urâte deasupra cornişelor. Cel puţin cele construite în stil gotic sunt caracteristice Veneţiei; însă, atunci când domnul Tiffany şi asociaţii săi au vrut să-şi deschidă o bijuterie pe Fifth Avenue şi când comitetul Clubului Armatei şi al Marinei Militare a discutat despre noul sediu de pe strada Pall Mall, toţi acei domni au privit admirativ spre Canal Grande şi şi-au construit câte un palat veneţian.

Modelul lor de bază este maiestuos, dar practic, Roma şi Bizanţul reprezentând fără îndoială sursa de inspiraţie. O casă tipică este aproximativ dreptunghiulară, însă faţada (care dă spre canal) este mai lată decât partea din spate (care dă spre o străduţă). Are patru, cinci sau şase nivele. Intrarea mare se găsea pe faţada principală, cea de pe malul apei, unde bărcile sunt legate de nişte stâlpi mari vopsiţi – aceasta în cazul în care nu există lângă casă un hangar pentru bărci. Uşa din dos, mai mică, dă spre o străduţă sau spre o grădină împrejmuită de ziduri înalte, adesea neîngrijită. Casele mai respectabile pot avea o curte pavată, cu o fântână în mijloc, de la care urci pe o scară largă, ca la casele din Damasc şi Bagdad.

La parterul palatului se află holul şi atelierul, unde, în lunile de iarnă, era adăpostită gondola familiei, trufaşă, uscată şi misterioasă, iar bătrânii aristocraţi care făceau negoţ îşi depozitau baloturile de mătăsuri, grămezile de fildeş, tapiseriile, parfumurile şi chiar maimuţele speriate –

„din Tripoli, din Mexic şi din Anglia”, cum spunea cândva Shakespeare, „din Lisabona, Coasta Berberă şi India”. Primul etaj este *mezzanino*, sediul afacerilor, unde negustorii îşi ţineau catastifele, încheiau tranzacţii şi îi concediau pe servitorii necinstiţi. Al doilea etaj este *piano nobile*, cel mai elegant dintre toate, făcut pentru plăcerea onorabilului proprietar. Aici se află o încăpere centrală impozantă, lungă şi întunecoasă, care adesea se întinde pe toată lungimea casei, cu un balcon spaţios ce dă spre canal şi câte un alcov de o parte şi de alta, cu vedere spre apă. Din această *sala* centrală se intră, pe ambele laturi, în camere, continuând cu un labirint de băi, camere de toaletă şi tot felul de birouaşe.

Mai sus de *piano nobile* casa îşi mai pierde din grandoare, fiecare etaj devenind din ce în ce mai înghesuit, până când, în cele din urmă, după ce treci de mansardă, ieşi în talmeş-balmeşul de pe acoperiş, unde vei găsi *altana*, platforma din lemn concepută iniţial pentru ca doamnele veneţiene să se bucure de intimitate atunci când îşi decolorau părul la soare, dar unde astăzi se pun de obicei rufe la uscat. Este posibil ca odinioară casa să fi fost decorată cu fresce şi cu ornamentaţii bogate, care uneori se mai întrezăresc şi astăzi, atunci când lumina soarelui cade într-un anumit fel; în prezent casele sunt de obicei roşietice, maronii sau în nuanţa pietrei, înviorate în principal de piloţii coloraţi de care se leagă bărcile, asemănători cu stâlpii bărbierilor[3], de marchizele vărgate şi de încântătoarele jardiniere, colivii şi tot felul de plante ornamentale ciudate cu care bătrânelor veneţiene le

place să-şi înveselească ferestrele.

Mărturiile progresului respiră prin tencuiala şi stucaturile de pe faţadele acestor case: mici detalii decorative pe care diferiţi restauratori le-au lăsat în urma lor, asemenea unor scoici dintr-o grotă. Toate pervazurile sunt pline de îngeraşi, heruvimi, suluri de pergament şi lei, iar uneori pe acoperiş vezi nişte vârfuri uriaşe, piramidale, asemănătoare cu templele rupestre de la Petra. Mai ales faţada laterală a unui palat veneţian poate fi extrem de încărcată cu astfel de adaosuri. Odată am cercetat faţada laterală a unei case de lângă locuinţa mea şi am descoperit că sub turnul cu cupolă şi girueta din aramă era înfrumuseţată cu patru olane pentru coşuri, având trei modele diferite; 53 de ferestre, de opt forme şi mărimi diferite, două dintre ele astupate şi trei închise cu gratii; cadrul unei scări în spirală; 12 belciuge din fier; opt modele albe incrustate în zidărie; o placă memorială deteriorată; un ornament dreptunghiular sculptat, cu o semnificaţie obscură; patru contraforturi; cinci fumuri exterioare; porţiuni de cărămidă, ciment, ţevi, piatră şi arcade încastrate; ţigle izolate; un covor atârnat la soare; o menajeră confuză la o fereastră de la etajul al treilea; şi o inscripţie amintind că o faimoasă actriţă franceză a locuit în acea casă.

Cele mai mari dintre aceste case stranii, deşi cu mult mai mici decât palatele din zona rurală ale nobililor englezi, sunt într-adevăr imense. (Proprietarii lor aveau adesea vile şi pe continent: familia Pisani avea 50 astfel de vile, iar una dintre

ele, situată în Veneto, putea găzdui 150 de invitaţi, plus servitorii lor – avea două capele, cinci orgi, o sală de concerte, o tipografie şi vreo două săli de teatru). La începuturile Veneţiei, toţi cetăţenii trăiau în case aproape identice, „ca semn al unităţii şi egalităţii dintre ei în toate privinţele”; mai târziu, palatele au devenit un simbol al bogăţiei şi al succesului, modul cel mai ostentativ de a ţine pasul cu familia Contarini.

Multe poveşti atestă cât de mândri erau proprietarii veneţieni în perioada în care au ridicat aceste locuinţe grandioase. În una este vorba despre aristocratul Nicolò Balbi, care era atât de nerăbdător să se mute în noul său Palazzo Balbi, încât timp de câteva luni a locuit într-o barcă, vizavi de viitoarea sa reşedinţă; din nefericire, sărmanul Balbi a răcit şi a murit înainte să apuce să se mute în palat. În altă poveste se vorbeşte despre un pretendent încăpăţânat care, după ce i-a fost refuzată cererea în căsătorie pe motiv că nu are palat pe Canal Grande, şi-a construit imediat o casă atât de impunătoare, încât, aşa cum a promis, avea ferestre mai mari decât portalul casei socrului său; palatul tânărului respectiv este Palazzo Grimani, acum sediul Curţii de Apel, iar al bătrânului e Coccina Tiepolo, situat aproape vizavi. O a treia poveste spune că trunchiatul Palazzo Flangini, de lângă San Geremia, a fost cândva de două ori mai mare decât în prezent, însă, atunci când doi fraţi l-au moştenit împreună, unul din ei, într-un acces de furie invidioasă, a dărâmat jumătatea sa. Se spune că Palazzo Venier dei Leoni a rămas

neterminat pentru că proprietarul imensului Palazzo Corner, aflat exact vizavi, s-a opus cu înverşunare finalizării construcţiei: într-adevăr, ar fi fost gigantic, aşa cum sugerează o machetă de la Muzeul Correr. Se pare că palatul ducelui Sforza, de lângă Accademia, a fost conceput de acel ambiţios *condottiere* mai degrabă ca o fortăreaţă decât ca o simplă locuinţă şi de aceea pare nefinisat, având nişte scări somptuoase, dar nefiind suficient de înalt.

Aşa cum a spus cândva Gautier, Canal Grande era registrul nobilimii veneţiene – „fiecare familie şi-a înscris numele pe una dintre aceste faţade monumentale”. Palazzo Vendramin, în care a murit Wagner, a fost construit de clanul Loredan, apoi moştenit, pe linie aristocratică, de ducele de Brunswick, ducele de Mantova, familia Calergi, familia Grimani, familia Vendramin, ducesa de Berry (mama lui Henric al V-lea) şi Duca della Grazia. În perioada de declin a Veneţiei, în aceste case se organizau nenumărate festivităţi, adesea fabuloase. În curte la Ca’ Foscari aveau loc lupte între câini şi tauri, iar uneori oamenii construiau platforme plutitoare pe canalele din faţa intrării şi organizau acolo serate dansante.

În urmă cu doar câţiva ani, în Palazzo Labia, lângă San Geremia, s-a ţinut un bal atât de luxos şi de splendid, încât a rămas legendar, iar magnificele petreceri de pe Canal Grande continuă să fie cele mai importante evenimente ale sezonului internaţional. Totuşi, dintre palatele mai mari, puţine mai sunt case particulare, iar proprietarii lor, în majoritatea

cazurilor, nu sunt veneţieni. Doar vreo două familii nobile şi-au păstrat vechile locuinţe, evitând de obicei să fie în centrul atenţiei publice; însă, cel mai probabil, în palatele lor locuiesc diferiţi membri ai familiei, fiecare la câte un etaj, având o singură guvernantă sau menajeră care să confere o unitate respectabilă gospodăriei.

Multe alte palate sunt acum instituţii: municipalitatea, care îşi are sediul în două clădiri, Muzeul de Artă Modernă, cazinoul de iarnă, Muzeul Franchetti, Muzeul Ca' Rezzonico, Centrul Internaţional al Artei şi Costumelor, sediul Bienalei, Muzeul de Istorie Naturală, prefectura, casa de amanet municipală. Unele dintre cele mai frumoase palate sunt hoteluri. În unele sunt birouri sau anticariate, în altul este un atelier de mozaicuri, două sunt saloane de expoziţie pentru sticlărie veneţiană. Mult mai multe sunt apartamente, majoritatea scumpe (în special cele situate la extremitatea sudică a lui Canal Grande), unele magnifice. Dreptul de proprietate asupra acestor clădiri poate fi o chestiune complicată, căci adesea sunt împărţite pe etaje, aşa încât cineva deţine ultimul etaj, altcineva etajul intermediar, o a treia persoană grădina şi intrarea dinspre canal, iar o a patra persoană cărarea ce duce spre terenul public al străduţei lăturalnice. Uneori dreptul de proprietate se extinde şi asupra unei părţi din trotuarul din faţa casei. Există în apropiere de Rialto o casă cu grădină a cărei poartă este ieşită în afară. În unghiul astfel format cu zidul proprietarii au pus o piatră în caldarâm, delimitându-se astfel, între

poartă şi zid, o zonă cu o suprafaţă de vreo două picioare pătrate, cu inscripţia: „Proprietate privată”. Odată am păşit dincolo de această barieră mistică, pe cei câţiva inchi interzişi; şi, aşa cum era de aşteptat, atât de puternică e tradiţia veneţiană, încât am simţit o furnicătură stranie de-a lungul piciorului, ca un soi de avertisment paranormal.

Prosperitatea unei case veneţiene nu trebuie judecată în funcţie de opulenţa porţii de la intrare, în special dacă se află departe de Canal Grande. Desigur, în Veneţia sunt şi multe case sărace, imobile banale şi uniforme, căsuţe anoste, chiar şi rămăşiţele unor mahalale foarte sărăcăcioase. Totuşi, mizeria multor locuinţe este doar aparentă. Poate că jos casa este rece şi umedă, răvăşită, părăginită sau chiar sinistră; însă, după ce ajungi înăuntru şi treci de holul întunecat, cu miros de mucegai, după ce urci scările şubrede, intri pe uşa mare şi neagră a apartamentului principal, traversezi vreo două coridoare mohorâte şi pline de ecouri, urci din nou câteva trepte care se clatină, atunci, dintr-odată, dând la o parte o draperie groasă, te poţi trezi într-o cameră extrem de luminoasă şi de elegantă, captivă în acel exterior întunecat asemenea unei perle într-o scoică zgrunţuroasă. (Oricum, veneţienilor le-a plăcut întotdeauna să-şi petreacă timpul în aer liber, aşa cum arată nenumăraţii cetăţeni veseli pe care îi vezi, în fiecare seară de vară, în cafenelele de pe Riva sau de pe cheiuri şi în trattoriile de pe lângă docuri, tricotând sau citind ziarul.)

De asemenea, nu trebuie să credem că Veneţia nu are

grădini. Iarna, când peste tot acest labirint de clădiri rece şi posomorât se trag obloanele, poate părea cel mai dezolant oraş, lipsit de verdeaţă şi de sevă. Este o impresie falsă. Sute de grădini sunt ascunse printre pietrele Veneţiei, apărate de porţi de fier şi vechi ziduri de cărămidă, astfel încât abia dacă zăreşti câte o floare de glicină sau simţi o mireasmă fugară de caprifoi. Veneţienilor le plac foarte mult florile. Oraşul e plin de florari şi sunt florării de unde poţi cumpăra esenţă de trandafiri comestibilă sau flori portocalii de dovlecei care se dau prin făină şi se prăjesc. Din Veneţia nu lipsesc nici copacii – sute de pini, aliniaţi ca la paradă, în Grădinile Publice ale lui Napoleon; platani minunaţi în mai multe pieţe; arbuşti de mirt, lauri, leandri, rodii, tamarisc şi palmieri în multe grădini particulare. În Campo San Zaccaria există chiar, aşa cum m-a asigurat cândva un cunoscător, „o sâmbovină” – informaţie pe care nu am putut decât s-o accept într-o tăcere respectuoasă.

Misterul şi izolarea acestor grădini veneţiene au un farmec aparte, căci ele sunt adesea pline de statui şi sculpturi ciudate şi bântuite de pisici, iar vechile fântâni năpădite de buruieni le dau un aer solemn. Pe Giudecca, cândva insula-grădină a Veneţiei, mai există încă una sau două grădini pline de flori care coboară până la lagună, mireasma lor grea plutind peste apă ca un nor; şi chiar şi în centrul oraşului, unde nimic nu ar trebui subestimat, unele clădiri solemne şi sinistre ascund mici umbrare încântătoare. În spatele vechii mănăstiri a Slujitoarelor Fecioarei Maria, împrejmuită de

ziduri înalte, se află o grădină de legume (de care au grijă călugăriţe cu glugi pe cap şi încălţate cu cizme de cauciuc), atât de mare şi de bogată, încât pare un colţ de Toscana, şterpelit de la o fermă şi transplantat aici; iar dincolo de acoperişul scund de la Palazzo Venier se pot vedea copacii înalţi şi luxurianţi din grădină, un loc nespus de melancolic, asemenea unei grădini de pe o plantaţie din sudul Americii.

Adesea, astfel de locuri nu sunt publice. Majoritatea grădinilor veneţiene sunt încuiate cu grijă şi inaccesibile străinilor. De-a lungul întregului ţărm sudic al insulei Giudecca nu mai există decât un singur loc pe unde oamenii obişnuiţi se pot plimba până în apropierea apei. Dacă vrei să le vezi la lucru pe călugăriţele cu cizme de cauciuc, trebuie să convingi o gospodină mai prietenoasă de prin partea locului să te lase să urci pe acoperişul casei ei şi să priveşti peste zidul mănăstirii. În spaţiile verzi din Veneţia sunt puţine bănci care să te încurajeze să zăboveşti, iar cele din vastele Grădini Publici, de la capătului Rivei, sunt aproape întotdeauna ocupate.

Într-adevăr, veneţienii nu se preocupă prea mult de soarta grădinilor. Multe astfel de paradisuri sunt neglijate fără milă, în timp ce altele sunt aranjate fără rafinament şi apoi etalate cu vulgaritate. Nişte vecini ai mei, într-un acces de entuziasm, au angajat recent un grădinar peisagist pentru a le rearanja întreaga grădină, care până atunci fusese o adevărată junglă. Au cerut ca totul să fie făcut ca la carte: gazon, alee pietruită, straturi de flori, câţiva arbuşti pitici şi o

poartă cu embleme de alamă. Grădinarii au muncit mult şi cu pricepere, iar într-o lună au creat o grădină impresionantă, cu totul nouă, curată, perfectă şi pusă la punct, ca un registru contabil. După ceva vreme, când au apărut florile, am văzut-o pe stăpâna casei plimbându-se printre trandafiri, cu un catalog în mână, asigurându-se că totul ieşise aşa cum comandase.

În Veneţia, acolo unde o străduţă întâlneşte un canal, apare un pod. Podurile, aşa cum a observat Evelyn, „însăilează oraşul”. În Veneţia sunt mai multe poduri pe milă pătrată decât în orice alt oraş din lume – peste 450, începând cu giganticul pod rutier şi feroviar şi terminând cu podul particular de pe Giudecca, mic şi elegant, care, după ce îi deschizi poarta şi îl traversezi, păşind pe scânduri, te conduce cu grijă până în Grădina Greciei. Există Podul pumnilor, Podul paielor, Podul femeii cinstite, Podul politeţii, Podul smereniei, Podul mic, Podul lung, Podul paradisului, Podul îngerului şi Puntea suspinelor, pe care a stat Byron, pierdut într-o reverie sentimentală, dar amăgitoare.

Podurile arcuite au transformat canalele în şosele, însă chiar şi astăzi unele sunt atât de joase şi de înguste, încât gondolierul trebuie să se aplece foarte mult pe pupă pentru a putea trece pe sub ele, în timp ce pasagerii îşi scot pălăriile lor noi de pai şi râd de ecoul vocilor lor (iar dacă treci pe sub un pod dintre acelea pe care se proiectează reflexiile unduitoare ale apei este ca şi cum ai aluneca în spatele unei cascade silenţioase). Ubicuitatea podurilor le-a imprimat

veneţienilor acel mers sprinten, specific. De asemenea, podurile te fac să te alegi cu glezne umflate şi călcâie nesigure, motiv pentru care turiştii mai puţin obişnuiţi cu astfel de condiţii, jurând că s-au distrat mai bine ca niciodată, se îndreaptă cu chiu, cu vai spre locuinţele lor pentru a face o baie care să-i pună din nou pe picioare după ce au colindat prin oraş jumătate de zi.

Primele poduri din Veneţia erau traversate atât de oameni, cât şi de cai şi catâri, aşa încât, în loc de trepte, aveau rampe. Nu erau prevăzute cu parapete şi erau construite din lemn gudronat, aşa cum se poate vedea în faimoasa pictură a lui Carpaccio *Miracolul relicvelor Crucii pe Podul Rialto*. Astăzi rampele au dispărut complet, însă mai există un pod fără parapete, pe Rio di San Felice, în apropiere de Misericordia. În prezent, majoritatea podurilor mai mici au un singur arc înalt şi sunt din piatră. Mai există câteva poduri drepte, construite din lemn, legate de troturar prin nişte trepte, asemenea unor poduri feroviare englezeşti. Canalul Cannaregio este traversat de un pod cu trei arce. Lângă Piazzale Roma se află un nod descentrat de poduri, cinci structuri individuale întâlnindu-se într-o ameţitoare aglomerare de trepte şi direcţii. Sunt şi câteva poduri particulare, ce se sfârşesc brusc şi semeţ în faţa maiestuoaselor uşi de lemn ale palatelor. Podurile de fier sunt rare, unele dintre ele având origini englezeşti. În anumite perioade din an poţi vedea chiar şi pontoane, realizate de genieştii armatei italiene, din garnizoanele de pe

valea Padului. În noiembrie, un astfel de ponton este construit peste Canal Grande până la biserica Salute. În iulie, se construieşte unul peste canalul Giudecca, până la biserica Redentore, pentru comemorarea altei epidemii de ciumă (timp de 30 de ore niciun vas nu poate să intre sau să iasă din portul interior al Veneţiei). În trecut, de Moşi, se ridica un astfel de pod până la cimitirul San Michele; astăzi există însă un vaporaş cu care poţi ajunge în apropierea mormintelor, într-o clipită. În rest, micile poduri ale Veneţiei sunt atât de numeroase, atât de discrete şi atât de asemănătoare între ele, încât poţi traversa zece sau douăzeci în timpul unei plimbări de jumătate de oră aproape fără să le observi.

Canal Grande este traversat de trei poduri mai mari. Până în secolul al XIX-lea nu exista decât unul, Rialto – pe care toţi veneţienii îl numesc, meticulos, Ponte di Rialto, în amintirile lor îndepărtate Rialto fiind nu un pod, ci o zonă. În această zonă au existat mai multe poduri. Primul a fost un pod de vase. Al doilea s-a rupt în timpul revoltei conduse de Tiepolo în 1310, când răsculaţii au fugit dincolo de canal. Al treilea s-a prăbuşit în 1444, în timpul procesiunii de la nunta marchizei de Ferrara. Al cincilea, care apare în tabloul lui Carpaccio, avea o secţiune centrală mobilă. Aceasta a fost înlăturată temporar în 1452 pentru a le permite regelui Ungariei şi ducelui de Austria să treacă cu tot alaiul; iar cu timpul podul s-a şubrezit atât de tare, încât un cronicar l-a descris drept „mâncat tot de vreme, fiind o minune că încă nu s-a prăbuşit”.

Al şaselea a fost subiectul unui faimos concurs de arhitectură din secolul al XVI-lea. Sansovino, Palladio, Scamozzi, Fra Giocondo şi chiar Michelangelo şi-au prezentat planurile (am aflat că proiectul lui Michelangelo poate fi văzut la Florenţa, în Casa Buonarroti). Majoritatea participanţilor au propus o abordare cu mai multe arcade, însă unul, Antonio da Ponte, a propus, cu îndrăzneală, o singură arcadă înaltă, sprijinită pe 12 000 de grinzi de lemn, cu o lungime de peste 90 de picioare, o înălţime de 24 şi o lăţime de 72. Gestul lui a fost plin de cutezanţă. Antonio da Ponte era arhitect oficial al Republicii, iar signoria nu prea tolera greşelile angajaţilor – Sansovino a fost imediat întemniţat când, din nefericire, noua bibliotecă proiectată de el s-a prăbuşit. Cu toate acestea, proiectul lui da Ponte a fost acceptat, iar construcţia podului a durat doi ani. De atunci face subiectul unor controverse. La vremea respectivă multor veneţieni nu le plăcea şi unii râdeau de el, considerându-l un lucru de prisos, pe care nu te puteai bizui; mulţi alţii au obiectat atunci când frumoasa arcadă a fost încărcată cu pitoreasca suprastructură de magazine actuală; şi până nu demult era la modă să-l ponegreşti, considerându-l mătăhălos şi nevrednic (deşi mai mulţi pictori celebri l-au imortalizat cu afecţiune, inclusiv Turner într-un tablou care s-a pierdut).

Din punct de vedere structural, a avut un succes deplin: în timpul răscoalelor din 1797 s-a tras chiar cu tunul de pe scările sale, pentru a împrăştia mulţimea; iar în ce mă priveşte, nu aş schimba nici măcar o singură piatră din el.

Îmi plac vechile şi bizarele statui înfăţişându-i pe Sfântul Marcu şi Sfântul Teodor, pe partea dinspre gară. Îmi place imaginea Bunei Vestiri de pe cealaltă parte, cu Sfântul Duh la mijloc, între înger şi Fecioara Maria. Îmi plac strania spinare de balenă a podului, cocoşat deasupra pieţelor, şi magazinaşele sale îngrămădite, ce privesc cu dârzenie spre interior. Cred că una dintre cele mai frumoase impresii pe care ţi le lasă Canal Grande este atunci când coteşti pe lângă piaţa de peşte şi vezi Rialto drept în faţa ta, exact aşa cum ţi l-ai imaginat toată viaţa, una dintre cele mai familiare imagini din lume şi unul dintre puţinele monumente veneţiene atinse de aripa genialităţii.

Încă trei secole a rămas singurul pod care traversa Canal Grande. Chiar şi în 1848 soldaţii austrieci au reuşit să evite circulaţia pe jos a unor elemente subversive pur şi simplu închizând Podul Rialto. Apoi peste canal au mai fost construite două structuri de fier: una lângă gară şi cealaltă lângă galeria Accademia. Erau drepte, masive şi foarte urâte, iar Podului Accademia i se spunea uneori, cu un amestec de ironie şi afecţiune, *Ponte Inglese*. Au rezistat amândouă până în anii ’30, când au trebuit să fie înlocuite întrucât *vaporetti* erau din ce în ce mai voluminoase. Noul pod de lângă gară era o construcţie frumoasă de piatră, mult mai înalt decât Rialto. Noul Ponte dell’Accademia avea exact aceleaşi dimensiuni, dar, cum nu erau prea mulţi bani, a fost construit (doar până una-alta, se spunea cu voioşie) din lemn gudronat – o întoarcere la primele materiale de construcţie a

podurilor veneţiene.

Şi iată ceva extraordinar. Doar aceste două poduri moderne traversează Canal Grande, cel mai splendid canal din lume; însă într-o zi, nu cu mult timp în urmă, am luat un *vaporetto* până la Santa Maria del Giglio, apoi am mers până vizavi, la Teatrul Fenice, după care am traversat Campo San Fantin, am făcut prima la stânga, apoi a treia la dreapta, am mers pe o străduţă la stânga şi am bătut la uşa celei de-a treia case de pe partea dreaptă, iar după ce chipul jovial al unei gospodine m-a cercetat de la o fereastră de deasupra, uşa s-a deschis şi m-am trezit că dau mâna cu arhitectul care le-a proiectat şi le-a construit pe amândouă – printre cele mai remarcabile monumente pe care şi le-a închinat omul zilelor noastre.

14. Serviciile urbane

În talmeş-balmeşul oraşului lor, veneţienii au fost nevoiţi să înglobeze toate accesoriile vieţii urbane moderne. În general industria e ţinută la distanţă, la periferie sau pe continent, însă în interiorul oraşului propriu-zis vreo două sute de mii de oameni trăiesc, votează şi plătesc impozite – şi este deconcertantă frecvenţa cu care pare să-şi facă apariţia perceptorul veneţian, târându-şi picioarele pe străduţele fortificate, cu chitanţierul după el. Ca orice alt oraş, şi Veneţia are nevoie de poliţie, lumină, apă, salubritate, adaptând toate

tehnicile la strania şi străvechea ei structură.

Veneţienii de altădată obişnuiau să bea apă de ploaie şi apă adusă din râul Brenta. Aceasta era direcţionată către nişte rezervoare complicate şi purificată cu ajutorul unor filtre de nisip. Puţurile sculptate pe care le vezi în pieţele veneţiene reprezintă adesea doar punctele de acces la nişte mari rezervoare subterane, uneori aproape cât întregul *campo*. (Unele rezervoare sunt încă pline cu apă, alimentând vegetaţia care se încăpăţânează să crească printre pietrele de pavaj.) Din 1884 apa potabilă provine de pe continent, din izvoarele arteziene din Trebaseleghe, ajungând în Veneţia printr-un sistem de ţevi. Este stocată în rezervoare în apropiere de Sant'Andrea şi are un gust atât de bun, încât chiar şi Baedeker era dispus s-o recomande. În timpul Primului Război Mondial apeductul s-a spart undeva sub pământ şi doar intervenţia rapidă a inginerilor, despre care oamenilor nu li s-a spus nimic, a împiedicat o calamitate; astăzi rezervele de apă sunt abundente chiar şi pe timp de secetă, iar unele dintre cişmele clipocesc vesel cât e ziua de lungă.

De la sursele sale din munţi, energia electrică traversează laguna prin stâlpi de înaltă tensiune. Benzina ajunge pe şlepuri, nave şi cu camioane-cisterne – în Veneţia există mai multe benzinării, inclusiv una lângă San Marco şi alta pe Canal Grande. Gazometrul oraşului este pe lângă biserica San Francesco della Vigna din nord, departe de privirile dezaprobatoare ale puriştilor. Abatorul municipal se află

lângă gară: vitele sunt mânate la abator dimineaţa, de două ori pe săptămână, prin Piaţa Măcelarului şi Aleea Măcelarilor, iar apele din jurul clădirii sunt murdare de sângele lor. Radioul şi cazinoul municipal îşi au amândouă sediul în marele Palazzo Vendramin, ceea ce duce la o fascinantă juxtapunere de pereţi antifonaţi, şemineuri flamboaiante, mese de joc, coloane de marmură, blănuri de hermină şi jazz.

Serviciul de telecomunicaţii îşi are sediul într-o frumoasă mănăstire de lângă San Salvatore. Lugubra închisoare, păzită de leii Sfântului Marcu, se înalţă în zona haotică a depozitelor de mărfuri, lângă parcare, iar cine trece pe acolo în zilele de vizită îi poate vedea, prin uşile deschise, pe bieţii puşcăriaşi vorbind gravi, printre gratii, cu femeile lor. Ospiciul, spitalul de boli contagioase, azilul de bătrâni şi sanatoriul de tuberculoşi sunt situate pe nişte insule din lagună. Corpul de pompieri, cu vechile sale bărci cu motor roşii strălucind timid în soare, îşi are sediul sub o arcadă umbroasă, în apropiere de Ca’ Foscari, exact lângă Canal Grande; când sunt chemaţi pentru a stinge un incendiu, pornesc motoarele atât de năvalnic, încât, recent, o barcă, în febra entuziasmului, a apreciat greşit o manevră şi s-a izbit de zidul lateral al unui palat, dărâmându-i colţul. Laptele este adus de pe continent în camioane şi distribuit, în zori de zi, cu şlepurile, în clinchetul uşurel al sticlelor – deşi în urmă cu 60 de ani, în afară de cireada englezilor, mai existau vaci în nişte grajduri din Campo Angelo Raffaele şi Santa

Margherita. Din Conservator, situat într-un vast palat renascentist de lângă Ponte dell'Accademia, răsună peste ape neobositele şi nu foarte delicatele acorduri ale alămurilor. Serviciile fiscale îşi desfăşoară activitatea în mănăstirea Santo Stefano, un loc mereu controversat, căci se spune că Pordenone, însărcinat aici cu pictarea unor fresce biblice, avea tot timpul la el sabia şi scutul, în cazul în care Tiţian, ferocele său rival, s-ar fi năpustit prin galerie.

Mai multe tipuri de poltişti veghează la siguranţa Veneţiei şi la buna funcţionare a lucrurilor. Sunt carabinierii, cu uniformele lor extravagante, ale căror chipuri, între caschetele purtate pe-o sprânceană şi strălucitoarele plăsele ale sabiei, sunt adesea neaşteptat de tinere şi de inexpresive. Mai este poliţia de stat, în banale uniforme gri, care se ocupă de infracţiuni. Poliţia locală, cu uniforme frumoase, albastre, este responsabilă de controlul traficului, patrulând pe Canal Grande, în bărci cu motor minuscule, ca de jucărie. În Veneţia nu ai nevoie de permis de conducere, însă trebuie să-ţi înmatriculezi ambarcaţiunea şi să plăteşti impozite în cazul în care motorul are mai mult de trei cai-putere; de asemenea, pentru a monta stâlpi de ancorare într-un canal, în faţa casei tale, ai nevoie de permisiunea autorităţilor. Astfel, poliţia oraşului pierde mult timp cu examinarea certificatelor şi distribuirea documentelor, traficul fiind lăsat, în general, la voia întâmplării. Reglementările stricte anunţate înaintea tuturor ceremoniilor încep prin a fi aplicate cu destul de multă rigoare, dar după câteva ore intervine o relaxare, până

când, în cele din urmă, poliţiştii, cedând în faţa invariabilei atmosfere destinse a acestor ocazii, îşi slăbesc de tot vigilenţa şi lasă bărcile care participă la festival să se învârtă de colo până colo într-un haos încântător, dar câteodată năucitor.

În Veneţia sunt câteva semne de circulaţie, care le reamintesc barcagiilor limita de viteză. Există un bine-cunoscut semn care indică intersecţia a două canale şi multe care marchează sensurile unice. Există chiar şi două semafoare, foarte populare printre ghizi. Barcagiii începători, ca nişte gospodine din suburbie care ies la cumpărături, trebuie să înveţe unde îşi pot parca ambarcaţiunea fără să fie amendaţi – lângă San Marco e dificil, pe Riva e periculos (din cauza hulei), pe Canal Grande e imposibil, însă e uşor în cartierele sărace, primitoare şi bonome care se întind dincolo de Rialto, până la Fondamenta Nuove. Totuşi, în general, poliţiştii veneţieni nu le dau bătăi de cap şi se spune că sunt foarte căutaţi ca gineri.

Mult mai puţin ceremonioşi sunt gunoierii, care suplimentează vomitivul natural al valurilor mării cu vreo 20 de şlepuri cenuşii cu motor. În timpul Republicii gunoierii constituiau o breaslă influentă, iar deasupra uşii bisericii Sant'Andrea, în spatele parcării, a fost montată în onoarea lor o placă memorială. Într-adevăr, erau atât de importanţi, încât, de îndată ce-şi consolidau monopolurile familiale, angajau pe alţii să muncească pentru ei, trăind astfel confortabil din profiturile câştigate. În prezent, de obicei nu se mândresc cu profesia lor şi nu prea le place să fie

fotografiaţi în timp ce lucrează; însă sunt de o eficienţă impresionantă atunci când, în sunete de sirenă şi huruit de motoare, şlepurile lor intră în convoi pe Canal Grande, burduşite cu tot felul de echipamente, asemenea unor nave de război construite după un model avansat şi experimental.

Flota este administrată de o întreprindere privată, contractată de municipalitate. În fiecare dimineaţă, o mică armată de oameni îmbrăcaţi în uniforme, împingând nişte cărucioare metalice curate, colectează sacii de plastic de la casele veneţienilor, după care se grăbesc de-a lungul străduţelor spre locul de întâlnire cu şlepurile. Motoarele huruie; gunoiul e depozitat automat în adâncurile calei; apoi şlepul se îndepărtează pufăind, cu nimic mai murdar decât o barcă ce transportă legume şi nici mai urât mirositor decât o barcă de pescuit. Ruskin a descris caustic Veneţia drept un Oraş Înnămolit, însă este şi un Oraş Ridicat pe Gunoaie; căci toate acele deşeuri sunt duse pe insula Sacca Fisola, care se învecinează în partea de est cu insula Giudecca, şi în cele din urmă, după ce sunt amestecate cu nisip, mâl şi alge, sunt folosite ca bază pentru crearea unor noi insule artificiale.

Spitalul municipal al Veneţiei, situat în apropiere de biserica San Zanipolo, este o structură vastă şi neregulată ce ocupă arcada bisericii, precum şi vechea clădire a Şcolii San Marco. Aşadar, când intri în spital, trăieşti o experienţă stranie, căci pentru a ajunge la secţii trebuie să treci de una dintre cele mai bizare faţade din Veneţia, o minunată creaţie trompe-l’œil din secolul al XV-lea, plină de lei, imagini

groteşti, trucuri şi suprapuneri. Triajul este o încăpere înaltă şi întunecoasă, cu coloane, iar cabinetele, sălile de operaţie şi secţiile se ramifică labirintic, până către îndepărtatul chei melancolic Fondamenta Nuove, cu vedere spre cimitir. Dacă se întâmplă să greşeşti drumul spre dispensar, s-ar putea să te trezeşti în fabulosul capitul al Şcolii San Marco, acum bibliotecă medicală, cu cel mai opulent tavan pe care l-am văzut vreodată. Pacienţii care decedează sunt duşi imediat în vechea biserică San Lazzaro dei Mendicanti, care acum face parte din spital şi este deschisă doar pentru înmormântări; se remarcă, pe de o parte, prin aerul său de disperare adânc înrădăcinată şi, pe de altă parte, prin faptul că aici se află un monument ridicat în memoria unei somităţi din secolul al XVII-lea atât de importante, încât priveşte în două direcţii: o faţă veghează întregul altar al bisericii, iar cealaltă cere obedienţă de la toţi cei ce intră în vestibul. Iar sub spital, într-un adăpost boltit, se află ambulanţele de serviciu, nişte bărci cu motor albastre, puternice, care, chemate în caz de urgenţă, gonesc de-a lungul canalelor în ţipăt de sirene, misiunea lor umanitară justificând nerespectarea regulilor de circulaţie.

Alte servicii urbane nu pot fi mecanizate în totalitate, păstrând unele ritualuri şi convenţii moştenite din Evul Mediu. De exemplu, gunoierii care curăţă canalele îşi fac treaba ca pe vremuri, pescuind gunoiul care pluteşte cu ajutorul unor coşuri sau deplasându-se cu bărcile, mohorâţi şi înarmaţi cu plase şi găleţi; cel care curăţă canalul secundar de lângă casa noastră are mereu la el, printre uneltele sale, şi

o sticlă de vin – în cazul în care, mi-a spus odată cu veselie, îl părăseşte entuziasmul. De-a lungul secolelor serviciul poştal s-a modificat lent. Oficiul poştal central îşi are sediul în imensul Fondaco dei Tedeschi, situat lângă Podul Rialto, cândva sediul negustorilor germani – adăpostea birourile, depozitele, capela şi chiar nişte camere de cazare pentru comercianţii aflaţi în vizită. Clădirea a fost cândva împodobită cu fresce de Tiţian şi Giorgione, după ce aceşti doi tineri geniali au ajutat la stingerea unui incendiu izbucnit aici. Astăzi locul este sumbru şi plin de ecouri şi în fiecare zi din el ies aproape 100 de poştaşi îmbrăcaţi în elegante uniforme albastre, cu tolba pe umăr. Iau *vaporetto* pentru a ajunge în cartierele ce le-au fost repartizate, apoi merg repede din casă în casă, punând corespondenţa în coşuri coborâte pe frânghii lungi de la etajele superioare şi strigând uneori, cu o voce baritonală şi vibrantă, numele destinatarilor.

Începând cu secolul al XII-lea oraşul a fost împărţit în şase *sestieri* sau cartiere: la nord şi la est de Canal Grande, cartierele Cannaregio, San Marco şi Castello; la sud şi la vest, San Polo, Santa Croce şi Dorsoduro (care înglobează şi insulele Giudecca şi San Giorgio Maggiore). În interiorul tuturor acestor zone casele sunt numerotate consecutiv, de la un capăt la altul, indiferent de colţuri, intersecţii sau fundături. Cartierul San Marco, de exemplu, începe la nr. 1 (Palatul Dogilor) şi se termină la nr. 5562 (lângă Podul Rialto). În oraşul Veneţia există 29 254 de numere de case, iar în

interiorul fiecărui sector numerotarea este inexorabilă. Străbătând toate ungherele fremătătoare, nesfârşitele fundături şi curţi strâmte, podurile, arcadele şi pieţele cu ferestre oblonite, numerotarea îşi urmează, rece şi impasibilă, logica solemnă. Astfel, sarcina poştaşului are o simplitate şi o rigoare gotice. Începe la nr. 1 şi continuă până ajunge la sfârşit.

Mai jos, pe Canal Grande, se află superbul Palazzo Corner della Regina. În prezent acesta adăposteşte arhivele Bienalei, festivalul internaţional de artă de la Veneţia, însă nu cu mult timp în urmă aici era Monte di Pietà, casa municipală de amanet. Nicio altă instituţie nu ar fi putut fi organizată cu mai mult tact decât aceasta. La parter, fireşte, se afla o sală de licitaţii în care domnea o oarecare efervescenţă haotică, bântuită de vânători de chilipiruri cu privire aprigă şi intermediari zeloşi; la etaj însă, acolo unde lăsai obiectele de preţ şi îţi primeai banii, domneau o ordine desăvârşită şi o linişte deplină. Tejghelele erau discrete şi sobre, ca într-o bancă de pe vremuri. Funcţionarii erau politicoşi. Izul de haine vechi, tinichelele ruginite şi stânjeneala care caracterizează casele de amanet englezeşti lipseau aici cu desăvărşire. Mie Monte di Pietà îmi evoca imaginea unei modeste, dar importante societăţi de credit de pe Wall Street sau poate imaginea unei asociaţii de heraldică.

Cu toate acestea, o casă de amanet rămâne o casă de amanet, oricât de blândă ar fi masca pe care ar purta-o; iar dacă ai zăbovi pe strada de lângă această minunată clădire, i-

ai întâlni adesea pe oamenii trişti care populează lumea amanetului, bătrâni săraci cu sacoşe pline de fleacuri sau femei firave care vin grăbite şi pline de speranţă, încovoiate sub greutatea saltelelor şi a măsuţelor de cusut dezmembrate.

Toată lumea moare în Veneţia. Veneţienii mor ca urmare a cursului firesc al evenimentelor, iar vizitatorii mor ca urmare a unei convenţii. În Evul Mediu populaţia era periodic decimată de ciumă, care adesea ajungea în Veneţia pe rutele comerciale levantine, şi de multe ori nu se încerca stoparea ei decât prin generoase ofrande votive şi prin rugăciuni. Dozele crescute de Teriaca nu reuşeau să ţină ciuma la distanţă. O singură epidemie din secolul al XV-lea a redus populaţia cu două treimi; se spune că au murit aproape 50 000 de oameni în oraş şi alţi 94 000 în aşezările din lagună. Aceste flageluri constante îi îngrijorau atât de mult pe vechii veneţieni, încât au furat de la Montpellier (Franţa) trupul Sfântului Rocco, considerat la vremea respectivă cel mai seamă luptător împotriva demonilor bacterieni, şi au construit cinci biserici în semn de recunoştinţă pentru sfârşitul epidemiilor: Salute, Redentore, San Rocco, San Sebastiano şi San Giobbe (împărtăşind suferinţele celor năpăstuiţi, Iov a fost canonizat pe plan local, în zonele afectate de ciumă de pe coastele Adriaticii).

Multe fresce preţioase s-au pierdut pentru că veneţienii văruiau pereţii pentru a înăbuşi germenii ciumei, iar la un

moment dat întreaga podea a bisericii San Simeone Grande a fost laborios reconstruită şi înălţată, întrucât sub dale se aflau cadavrele unor ciumaţi. Când Tiţian a murit de ciumă, în 1576, el singur, dintre cele 70 000 de victime ale epidemiei de atunci, a fost înmormântat într-o biserică. Iar asta nu se întâmpla doar în trecutul foarte îndepărtat. Chiar şi în 1836 în biserica Salute a fost instalat un felinar de argint, pentru a marca sfârşitul unei epidemii de holeră; iar când holera a atacat Veneţia în timpul revoluţiei din 1848, imaginile suferinţei erau înspăimântătoare: cadavrele erau coborâte de la ferestre direct pe şlepuri, laguna devenea o groapă comună.

De-a lungul secolelor şi malaria a ucis sau a debilitat mii de veneţieni, iar astăzi este ţinută în frâu doar datorită noilor produse chimice (ţânţarii pot transmite această boală la sfârşitul verii); şi asprele ierni veneţiene, cu vânturile lor năprasnice şi ploile interminabile, le-au fost fatale multor pensionari bolnăvicioşi. În ciuda splendidelor idile primăvăratice, clima este înşelătoare – chiar dacă, în prezent, acest lucru este compensat de relativa linişte a unui oraş lipsit de maşini. Adesea zilele par ciudat de deprimante şi de enervante, de parcă aerul ar fi impregnat de tristeţea Veneţiei. Se spune că Eleonora Duse a suferit toată viaţa din cauza acestor stări de disperare induse de vreme.

Însă experţii declară că Veneţia este neobişnuit de benefică pentru organism. „Presiunea barometrică”, se afirmă într-o broşură oficială, pe tonul pe care le vorbeşte

medicul bolnavilor, „este menţinută la un nivel constant datorită uniformităţii oscilaţiilor sale”. În altă broşură se spune că „testele de laborator bacterioscopice au dovedit că apa din lagună are capacitatea de a se autopurifica”. Totuşi, este surprinzătoare frecvenţa cu care consuli şi miniştri străini au murit la Veneţia în exerciţiul funcţiunii, pompoasele lor titluri onorifice prinzând mucegai pe pietrele de mormânt de pe insulă; şi multe celebrităţi venite în vizită şi-au dat ultima suflare la Veneţia. Wagner a murit în palatul care acum este cazinoul de iarnă. Browning a murit în Ca’ Rezzonico, pe faţada căruia municipalitatea a înscris faimosul său distih rimat în care şi-a exprimat recunoştinţa faţă de Italia. Aici au murit şi Diaghilev, baronul Corvo şi fiica mai mică a lui Shelley, Clara, după o excursie pe Dealurile Euganeene complicată de faptul că Shelley a uitat să ia paşapoartele.

Un duce de Norfolk din secolul al XIV-lea, exilat din Anglia în urma unui conflict cu viitorul rege Henric al IV-lea, a fost înmormântat în Bazilică, până când urmaşii lui l-au deshumat şi l-au luat acasă – el se retrăsese în Italia, după cum scria Shakespeare despre el:

> Pe urmă-n tihnă în Italia dânsul
> S-a potolit, murind pe ţărm venet,
> Şi-i îngropat acolo, iară duhul
> Iisus Cristos i l-a primit în ceruri[4].

În San Zanipolo încă poţi vedea mormântul lui „Odoardo Windsor, Barone Inglese”, care a murit în 1574. Scoţianul John Law, cel care a generat dezastrul financiar numit *Mississippi Bubble*, a murit în mizerie la Veneţia şi este îngropat în San Moisè. Dante însuşi a murit în urma unui atac de malarie, de care se molipsise la Veneţia. Înverşunaţilor modernişti veneţieni le place să spună că Veneţia a devenit „oraşul în care oamenii vin ca să moară”. Ultimele suflete tihnite care au rămas pe baricade, inspirate de atâţia predecesori iluştri, nu aşteaptă decât să le vină ceasul.

Nimic nu e mai caracteristic Veneţiei decât cortegiile funerare care plutesc atât de frecvent pe Canal Grande, îndreptându-se spre insula-cimitir San Michele (acolo unde Napoleon a decretat să fie îngropaţi toţi morţii din oraş). Astăzi nu există decât un singur model de dric – o şalupă cu motor, albastră şi simplă, cu o cabină deschisă, pentru sicriu şi pentru antreprenorii de pompe funebre, şi o cabină mascată de perdele, pentru rudele defunctului. Nu cu mult timp în urmă, exista o sumbră varietate de ambarcaţiuni care puneau la dispoziţie mult mai multe servicii de *grand-guignol*. Cea mai scumpă era o barcă cu motor de modă veche, cu prora dreaptă, cu tapiţerii din belşug, brune, negre şi aurii, manevrată de un dricar lugubru şi implacabil. Următorul pe listă era un fel de şlep, uriaş şi impunător, cu incrustaţii de aur, asemenea unui pat cu baldachin plutitor. Urma o barcă aurită, foarte elaborată, manevrată de trei sau

patru barcagii bătrâni, cu berete scoţiene negre; la proră un leu plângea în batistă, iar la pupă se afla minunea paradisului – un înger cu barbă. Iar cea mai ieftină era o simplă gondolă deghizată, puţin mai neagră şi mai grea decât restul, cu tapiţerii sumbre, manevrată de doi bărbaţi îmbrăcaţi în livrele ponosite, dar vădit funerare. Firmele de pompe funebre obişnuiau să pună în vitrină fotografii cu diverse vehicule; odată am auzit un băieţel care, uitându-se la aceste poze împreună cu sora lui, i-a spus acesteia: „Uite! Barca lui tata!”. Cuvintele lui mi s-au părut de o ambiguitate tulburătoare.

Înmormântările care au loc iarna sunt extrem de emoţionante. Sicriul este adus pe chei pe un fel de măsuţă cu rotile, asemănătoare cu cele de spital. Preotul tremură în odăjdiile sale prin care suflă vântul, iar rudele îndoliate sunt copleşite de tristeţe. Imediat, barca funerară începe să plutească pe Canal Grande, care este învăluit în ceaţă. În urma ei se zăresc flori şi un mic convoi de gondole funerare. Se ţin aproape de mal, în umbra vechilor palate înalte (ele însele asemănătoare cu nişte simboluri sepulcrale tenebroase), după care se pierd în depărtare, dincolo de ultimul canal.

Când ajunge la San Michele, procesiunea îşi pierde din măreţie, întrucât acest cimitir continuă să fie singurul din Veneţia şi, deseori, ajung aici două sau trei cortegii funerare în acelaşi timp. În astfel de situaţii e o învălmăşeală îngrozitoare de piedici de alamă şi pene. Bărcile cu motor

dau înapoi, motoarele huruie, gondolierii răsucesc vâslele în furcheţi, pe chei bărbaţii se chinuie să lege bărcile, iar rudele îndoliate se strecoară, stânjenite, printre ceilalţi. E un fel de ambuteiaj funerar. Într-o dimineaţă însorită de vară, am văzut un astfel de *mélange*, în care o gondolă funerară extrem de sprintenă a fost proiectată pe debarcaderul San Michele, după ce s-a desprins brusc de barca cu motor complice care o remorca; rudele îndoliate au rămas mute de uimire când catafalcul împodobit cu flori a zburat pe lângă gondolele lor, aterizând apoi, cu nonşalanţă, lângă debarcader.

Totuşi, de îndată ce cortegiile funerare acostează, nu mai apar astfel de neplăceri, căci San Michele este administrat cu profesionalism şi eficienţă, iar directorul, mândru, îşi face apariţia în minunatul său cimitir, având alura unui căpitan de vas de război priceput ce tronează pe punte ca un zeu. Biserica din capătul insulei are o frumuseţe rece, austeră şi palidă şi este îngrijită de nişte călugări franciscani cu pas uşor; la intrare este înmormântat Paolo Sarpi, iar mănăstirea de aici a fost folosită de austrieci pe post de închisoare. Cimitirul propriu-zis, mare şi liniştit, este format dintr-o serie de grădini, presărate cu chiparoşi şi monumente îngrozitoare. Până nu demult, cimitirul era format din două insule, San Michele şi San Cristoforo, însă acestea au fost unite artificial şi acum întreaga zonă este înţesată cu sute de mii de morminte. Unele, închise cu porţi din fier forjat, sunt adevărate monumente somptuoase, împodobite cu cupole şi

sculpturi. Altele sunt aşezate unele peste altele, pe nişte terase înalte şi moderne, ca un fişet de bibliotecă. Există un şir trist de morminte de copii, iar la intrare, în jurul mănăstirii, sunt îngropaţi nenumăraţi veneţieni de vază din trecut pe ale căror lespezi sunt gravate lungi inscripţii meşteşugite (peste multe dintre ele au fost mâzgălite în mod inexplicabil iscălituri şi tot felul de obscenităţi).

Veneţienii continuă să aibă un puternic cult al morţii, iar turiştii obişnuiesc să se plimbe în linişte printre morminte sau să mediteze printre frumoasele straturi de flori. Multe cavouri nu sunt încă ocupate, dar au deja epitafuri şi aşteaptă să apară vreun deces în familie. Altele sunt atât de spaţioase, atât de bine construite şi atât de vizitate, încât par mai curând nişte case de vacanţă înspăimântătoare, amintindu-mi de ospitalierele mausolee din Oraşul Morţilor din Cairo. În interiorul altor cavouri, după obiceiul italian, sunt puse pe pereţi portretele celor decedaţi, ceea ce le dă mai degrabă aspectul unor săli de şedinţe, acoperite cu marmură bine lustruită, aşteptându-şi cvorumul. În fiecare an, la modestul mormânt al lui Diaghilev vin în pelerinaj iubitori de balet. Din ce în ce mai mulţi vizitatori caută obscurul mormânt al lui Frederick William Serafino Austin Lewis Mary Rolfe, „baronul Corvo”, situat pe o terasă înaltă. Potrivit registrelor Consulatului Marii Britanii, acesta a murit pe 3 octombrie 1913, în Palazzo Marcello, la vârsta de 53 de ani. În Veneţia a dus o viaţă excentrică, scandaloasă şi desfrânată, însă nu a vrut niciodată să părăsească oraşul, ci,

dimpotrivă, l-a cântat în scrieri de o frumuseţe inegalabilă. A murit sărac şi dezonorat şi a fost înmormântat (aşa cum era de aşteptat) pe cheltuiala fratelui său. Această multitudine de umbre se odihnesc sub copacii sumbri din cimitirul San Michele şi se spune că, noaptea, o întreagă galaxie de candele licăreşte pe zece mii de morminte, asemenea unor mici spirite.

În colţul estic al cimitirului San Michele se află alt cimitir, cu totul diferit. Este vorba despre un vechi cimitir protestant, asemănător cu cele din Carolina, luxuriant, neîngrijit şi năpădit de bălării, umbrit de copaci rămuroşi şi noduroşi, cu poteci pitite prin iarbă şi sub generaţii de frunze moarte. Majoritatea mormintelor sunt năpădite de bălării şi de pământ amestecat cu frunze. E interesant să rătăceşti prin această dezolare fascinantă, curăţând ici şi colo câte o lespede sau citind câte o inscripţie aproape ştearsă, ascunsă printre buruieni. În aceste morminte sunt îngropaţi mulţi elveţieni, germani şi marinari englezi care au murit pe vasele lor acostate în portul Veneţiei. Tot aici odihnesc o doamnă englezoaică şi fiica sa, amândouă decedate, la începutul anilor ’90, într-un accident de feribot, în apropiere de insula Lido, precum şi câţiva americani cu nume precum Horace, Lucy sau Harriet, plus unu sau doi diplomaţi, în ale căror epitafuri pline de înfloriturі, dar aproape ilizibile se poate desluşi o pletoră de adjective precum *mărinimos*, *nobil*, *foarte respectat*, *eminent*. Tot aici odihneşte un romancier englez de mult uitat, G.P.R. James, al cărui epitaf aminteşte ironic că

meritele sale ca scriitor „sunt cunoscute peste tot unde se vorbeşte limba engleză”. Mai e apoi un nefericit domn Frank Stanier din Staffordshire, ale cărui rude i-au scris un epitaf ce ar fi putut fi mai afectuos: „Ne-a lăsat în Pace, 2 februarie, 1910”.

Lucrătorii în marmură care construiesc somptuoasele mausolee din San Michele dau dovadă de un cinism îndreptăţit atunci când vine vorba despre costurile pe care le implică moartea la Veneţia şi spun că doar bogaţii odihnesc în pace în mormintele lor. Într-adevăr, viaţa veşnică îi costă uneori foarte scump pe veneţieni. Un nobil din secolul al XVI-lea şi-a exprimat în testament dorinţa ca trei doctori celebri să-i spele corpul cu oţet balsamic şi apoi să i-l înfăşoare în pânze îmbibate în esenţă de aloe şi să i-l pună într-un sicriu de plumb îmbrăcat în lemn de chiparos. Virtuţile decedatului trebuiau să fie exaltate în hexametri latini, gravaţi pe monumentul funerar, cu litere suficient de mari pentru a putea fi citite de la o distanţă de opt metri, iar istoria familiei trebuia adăugată într-o serie de 800 de versuri, în acest scop urmând să fie solicitat un poet scump. De asemenea, trebuiau compuşi şapte psalmi comemorativi, intonaţi de 20 de călugări lângă mormânt în prima duminică din fiecare lună, până la sfârşitul lumii. (Însă, dacă vrei să vezi cum au respectat executorii testamentari dorinţa lui Pietro Bernardo, du-te şi uită-te la monumentul care i-a fost ridicat în biserica Frari şi întreabă cât de des mai intonează călugării acei psalmi).

Veneţienii mai modeşti au tânjit şi ei mereu după un neant confortabil. „Aici, noi, veneţienii săraci, devenim în sfârşit proprietari de pământ”, i-a spus o femeie lui W.D. Howells, în drum către cimitir, cu un secol în urmă. Nu e însă chiar aşa. Timp de 12 ani veneţienii decedaţi odihnesc în pace în morminte, dar apoi, dacă rudele lor nu sunt pregătite să plătească o taxă substanţială pentru a fi lăsaţi în continuare în cimitir, osemintele sunt deshumate imediat şi aruncate într-o groapă comună; micile şi jalnicele lor pietre de mormânt, epitafurile şi fotografiile vor fi lăsate să putrezească într-o groapă de gunoi. Până de curând, oasele lor erau încărcate pe un vas şi duse pe o insulă îndepărtată din lagună. În prezent, rămân în San Michele, iar administraţia cimitirului solicită să i se aloce mai mult teren în partea de est a insulei, pentru a săpa şi alte morminte.

Imaginea acestui destin anonim se reflectă de mult în atitudinea veneţienilor faţă de moarte. Nimic nu li se pare mai comic şi mai ironic decât babilonia din San Michele. Nimic nu le aţâţă mai mult instinctele cinice decât preţul serenităţii de după moarte. „Aici ne oprim cu toţii, bogaţi şi săraci deopotrivă”, spune gondolierul într-o epigramă veneţiană, în timp ce trece pe lângă San Michele. Replica pasagerului este însă caustică. „Fără îndoială”, răspunde acesta. „Toţi ne oprim aici în cele din urmă, însă, până atunci, dragul meu prieten, nu te opri din vâslit.” Ca să înţelegi cât de importante sunt pentru veneţieni mormintele, sicriele şi urnele funerare, încearcă să le sugerezi avantajele

înmormântării în mare. „În apă!”, vor exclama veneţienii, acei bătrâni lupi de mare. „Ca să te mănânce peştii şi crabii!” Apoi îşi ridică mâinile îngroziţi, nevenindu-le parcă să creadă ce au auzit, ca şi cum le-ai fi sugerat să fie îngropaţi de vii sau arşi pe rug, asemenea multor martiri veneraţi de locuitorii oraşului.

Moartea şi Veneţia merg mână în mână, aşa cum a arătat Thomas Mann. Curios este însă faptul că, în vreme ce aproape toată lumea ţine minte înmormântările veneţiene, integrându-le cu uşurinţă în structura vieţii oraşului, nunţile veneţiene trec neobservate. Nu a fost mereu aşa. În secolele XV-XVI miresele veneţiene erau cunoscute în toată Europa pentru splendoarea rochiilor şi pentru fastul nunţilor lor. Mergeau la altar cu pletele revărsându-se în valuri pe spate, împletite cu fire de aur. Pe cap purtau coroniţe bătute cu nestemate. Aveau umerii goi, iar minunatele lor rochii strânse pe talie erau făcute din mătase şi brocart ţesut cu fir de aur (dacă erau văduve, erau nevoite să poarte voal, să fie îmbrăcate complet în negru şi să se căsătorească la miezul nopţii).

Uneori, chiar şi în zilele noastre, dacă se căsătoreşte o prinţesă sau o fiică de milionar, deşi ceremonia este spectaculoasă, iar revistele abundă în fotografii, în general, nunta, spre deosebire de luna de miere, nu este privită ca o instituţie veneţiană şi rareori figurează în folclorul ghidurilor turistice. În esenţă, Veneţia nu este un oraş vesel.

Totuşi, o nuntă pe o gondolă poate fi o imagine fermecătoare, cu voalul din dantelă al miresei căzând în valuri peste pernele catifelate, gondolierii îmbrăcaţi în galben, roşu sau roz, florile împachetate ermetic în celofan, mirele nespus de formal în costumul său nou-nouţ şi invitaţii venind în urmă, în bărcile lor cu motor.

Într-o dimineaţă răcoroasă de primăvară, am văzut un alai de nuntă ieşind din biserica Santa Maria Formosa. Mireasa era foarte frumoasă; mirele era elegant; invitaţii erau impozanţi; bărcile erau imaculate; preotul, ieşind din biserică, cu o atitudine paternă, era vesel şi pios în acelaşi timp; trecătorii care se opreau pe pod cu sacoşele de cumpărături păreau absolut încântaţi. Cu toate acestea, acostată exact în spatele gondolei nupţiale, aştepta o barcă a serviciilor de salubritate, mătăhăloasă şi cenuşie, iar căpitanul stătea cu mâinile în şolduri, în mijlocul gunoiului. Când parfumul de crin a ajuns până la el, în expresia de pe chipul lui se putea citi un amestec îndrăzneţ de ironie şi bunăvoinţă, iar când alaiul şi-a continuat drumul, plutind de-a lungul canalului, cu mătăsurile şi panglicile roz fluturând în vânt, căpitanul a pornit motorul şi, în huruitul lui înăbuşit, s-a îndreptat vesel spre locul unde avea loc petrecerea.

15. Decrepitudinea

Majoritatea clădirilor din Veneţia sunt foarte vechi şi,

uneori, foarte decrepite. Timp de secole s-a crezut că, într-o bună zi, oraşul va fi înghiţit cu totul de apele lagunei. În urmă cu 15 secole s-a înălţat din mare şi, pentru ca istoria sa să aibă un sfârşit estetic, mulţi scriitori şi artişti au simţit că Veneţia trebuie să dispară tot sub ape, bolborosind şi gemând. Într-un tablou celebru, Tintoretto a pictat oraşul copleşit de un val uriaş. Când a murit, Rose Macaulay lucra la un roman despre scufundarea definitivă a oraşului. Pentru Dickens apa Veneţiei este „silenţioasă şi neadormită, strecurându-se şi încolăcindu-se asemenea unui şarpe, aşteptând momentul în care oamenii se vor uita în adâncurile ei, căutând orice piatră din vechiul oraş care se proclamase stăpânul inimii ei”.

Fireşte că dispariţia Veneţiei ar conferi istoriei sale o frumoasă simetrie – născută din mare şi întoarsă, în cele din urmă, în adâncurile ei. Nu trebuie decât să faci un tur cu gondola şi să observi faţadele dărăpănate de deasupra ta şi malurile şubrede ale canalelor pentru a-ţi da seama în ce stare precară se află acest vechi oraş. Multe palate dau impresia că se cocoşează şi se clatină, asemenea unui duce artritic într-o hermină ponosită, şi numeroase turnuri par a fi îngrijorător de înclinate. Vechea clădire a închisorii de pe Riva stă vizibil într-o rână, iar uneori, pe fundalul trandafiriu al unui apus de soare, mi se pare că aripa sud-vestică a Palatul Dogilor e pe punctul de a se prăbuşi. Longevitatea Veneţiei depinde de lungul şir de insule, consolidate artificial, care separă laguna de Marea Adriatică şi împiedică furtunile

să-i zdruncine structura delicată. Veneţia trăieşte asemenea unei orgolioase matroane pergaminate, adăpostită în spatele uşilor păzite de servitorii ei.

Oraşul e construit pe bancuri noroioase, îmbibate cu apă (totuşi, se pare că Palatul Dogilor este ridicat pe argilă, pe cea mai solidă porţiune a subsolului veneţian) şi se sprijină pe o pădure subterană de piloni – se spune că biserica Salute este susţinută de 1 156 672 de piloni –, aşa încât nu e de mirare că se mai clatină puţin din când în când. De-a lungul secolelor, structura din lemn a fost slăbită, fie din cauza eroziunii naturale, fie din cauza valurilor provocate de trecerea bărcilor cu motor, fie ca urmare a adâncirii canalelor, ceea ce a făcut ca apele lor să coboare până la un nivel pe care inginerii din vechime nu l-au prevăzut. Din când în când, câte o clădire veche, sătulă să mai ţină piept timpului, vântului şi eroziunii, se stinge pe picioare, năruindu-se. Astfel de prăbuşiri umplu cronicile veneţiene, iar vechii istorici relatează adesea, cu un sânge rece de invidiat, cum s-a dărâmat dintr-odată o biserică sau un pod celebru.

Campanilele veneţiene în special au o lungă tradiţie în ceea ce priveşte prăbuşirile, iar în prezent câteva par condamnate să se surpe. Santo Stefano, San Giorgio dei Greci, San Pietro di Castello – toate se înclină puternic, iar dacă stai lipit de ele şi îţi laşi imaginaţia auditivă să zboare, aproape că le auzi scârţâind din temelii. Nici măcar campanila bisericii San Giorgio Maggiore, a cărei construcţie a fost finalizată abia în 1790, nu mai este dreaptă, aşa cum poţi vedea dacă

mergi cu barca prin lagună şi faci comparaţie cu campanila bazilicii San Marco. Campanilele au fost printre primele construcţii veneţiene, iniţial funcţionând pe post de observatoare, clopotniţie şi, câteodată, faruri. Întrucât, în ceea ce priveşte turnurile, moda nu se schimbă prea repede, acestea au supravieţuit, în timp ce bisericile au fost reconstruite, şi au rămas astfel un fel de mărturii ale vechilor stiluri arhitecturale. În secolul al XVI-lea existau mai mult de 200 – în unele gravuri veneţiene vechi oraşul apare ca o imensă pădure de clopotniţe. În prezent au rămas aproximativ 170. Restul s-au prăbuşit.

În secolul al XVIII-lea, când turnul bisericii La Carità, acum parte din Accademia, s-a prăvălit în Canal Grande, valul pe care l-a stârnit a fost atât de înalt, încât o întreagă flotă de gondole a ajuns pe uscat, într-o piaţă din apropiere. Când s-a prăbuşit vechea campanilă a bisericii San Giorgio Maggiore, în 1774, a omorât un călugăr şi a lăsat, aşa cum a remarcat un contemporan, „un gol sumbru printre splendorile din jur”. Campanila bisericii Sant’Angelo s-a prăbuşit de trei ori înainte de a fi, în cele din urmă, demolată. Campanila bisericii Santa Ternita a supravieţuit bisericii demolate şi, timp de jumătate de secol, a fost folosită pe post de locuinţă, însă s-a prăbuşit în 1882, îngropându-şi temporar chiriaşul sub ruine. Turnul-clopotniţă al bisericii San Giorgio dei Greci s-a înclinat din clipa în care a fost construit, fiind un motiv de mare îngrijorare, cel puţin până în 1816, când s-a conceput un plan de urgenţă în vederea restaurării lui. După

cutremurul din 1902, campanila bisericii Santo Stefano prezenta un risc atât de mare, încât s-a construit şi un mic zid de clopotniţă complementar, care poate fi încă văzut deasupra acoperişurilor din Campo Santo Stefano. În 1756, când turla bisericii Carmini a fost lovită de fulger, călugării tocmai trăgeau clopotele, însă au lăsat totul baltă atât de rapid, încât unul dintre ei s-a izbit cu capul de un zid şi a murit. De-a lungul timpului, cel puţin şapte campanile au fost demolate exact la timp, când deja erau pe punctul de a se prăbuşi. Lângă biserica Santa Maria Zobenigo se află o clădire dreptunghiulară din cărămidă, în care îşi are sediul o agenţie de turism şi care este tot ce a mai rămas dintr-o campanilă neterminată menită s-o înlocuiască pe alta mai şubredă, dar a cărei construcţie a fost oprită într-o fază incipientă din cauza epuizării fondurilor. Campanilele veneţiene au avut de suferit de pe urma cutremurelor, a fulgerelor şi a vânturilor năprasnice. Solul mlăştinos, plantele care cresc printre zidării, apa subterană, fundaţiile netraince, cărămizile de proastă calitate – toate reprezintă ameninţări la adresa echilibrului lor. Veneţia este o zonă periculoasă pentru clopotniţe.

Când s-a prăbuşit cea mai faimoasă dintre ele, întreaga lume a jelit. Pe Canal Grande, lângă San Marcuola, se află o staţie de *traghetto* ai cărei angajaţi au de mult obiceiul de a înregistra evenimentele, scriind despre ele pe ziduri, cu litere mari şi neuniforme. *14 Luglio 1902* (în dialect) *Ore 9.55 Cadeva la Torre di S. Marco* – „Pe 14 iulie 1902, la 9.55, s-a

prăbuşit turnul bazilicii San Marco”. Nimic din întreaga istorie a veneţienilor nu pare să-i fi afectat mai mult, iar despre dispariţia vechii Campanile, emblema Veneţiei prin excelenţă, se vorbeşte încă la fel de mult ca despre căderea Republicii.

Se spune că înălţarea edificiului a început pe 25 aprilie 912, de ziua Sfântului Apostol Marcu. Acoperişul său a fost cândva îmbrăcat în alamă, pentru a funcţiona ca un far veşnic, iar strălucirea acestuia se zărea de la 25 de mile. În clopotniţă se aprindeau felinare de avertizare, iar în timpul războiului împotriva genovezilor cinci tunuri au fost urcate în ea. Nenumăraţi eroi care au participat la expediţii importante se întorceau acasă în sunetele clopotelor. Numeroşi criminali au murit auzind sunetul molcom al lui *Maleficio*, clopotul de rău augur. În clopotniţă Galilei i-a arătat dogelui ultima sa invenţie, iar de pe platforma de sub ea Goethe a văzut pentru prima dată marea. Începând cu secolul al XVII-lea, îngerul aurit de pe acoperiş este principala giruetă a Veneţiei.

Nimic nu părea mai trainic şi mai stabil decât campanila bazilicii San Marco. Aşa cum se spunea într-un ghid turistic din secolul al XVIII-lea, „nu dăduse niciodată nici cel mai mic semn că ar fi pe punctul să se încline, să se clatine sau să cedeze”. Era o parte atât de importantă a Veneţiei, fusese atâţia ani martorul sorţii schimbătoare, încât părea că avea să dureze veşnic, iar oamenii priveau turnul cu o afecţiune aproape condescendentă, numindu-l „Stăpânul”. Potrivit

zvonurilor, temeliile turnului se înfigeau adânc sub pavajul din Piazza, structura lor stelară ramificându-se în toate direcţiile. Toţi vizitatorii urcau în Campanilă, fie că era vorba despre un împărat ce inspecta fortificaţiile din lagună, fie despre un preot renegat de pe continent, atârnând de clopotniţă în cuşca sa de lemn. Cu toate acestea, de-a lungul anilor, asemenea unui bătrân unchi inimos, dar şubred, Campanila îşi pierdea din trăinicie, fără ca nimeni să ştie. Fusese în mod repetat lovită de fulger, vârful ei aurit atrăgând inevitabil catastrofele – în 1793 a fost prevăzută cu un paratrăsnet, unul dintre primele din Europa. În acelaşi timp, fusese restaurată şi extinsă fără discernământ, iar în interiorul turnului fuseseră făcute câteva modificări structurale hazardate. Secole de vânturi şi de aer sărat aproape că îi pulverizaseră cărămizile. Fundaţia sa, deşi trainică, nu era nici pe departe atât de invulnerabilă cum pretindea legenda. Deşi turnul avea o înălţime de 320 de picioare, pilonii pe care se sprijinea erau fixaţi la o adâncime mai mică de şase picioare.

Astfel, în acea dimineaţă de iulie, faimosul turn a tremurat uşor, s-a clătinat, apoi s-a prăbuşit încet, calm, aproape în linişte. Catastrofa fusese prevăzută cu câteva zile înainte: salva de tun de la amiază se anulase de teamă că i-ar fi putut zgudui structura şi chiar şi orchestrelor din Piazza li se interzisese să mai cânte. Pe 14, imediat după răsăritul soarelui, Piazza fusese închisă, iar veneţienii, adunaţi în jurul pieţei, aşteptau agitaţi sfârşitul. Când s-a întâmplat, *Il*

Campanile, se spunea, *se stato galantuomo* – „Campanila s-a purtat ca un adevărat gentleman”. Absolut nimeni nu a fost rănit. Un morman de moloz a umplut colţul pieţei şi un nor de parf s-a ridicat deasupra oraşului, ca un stâlp călăuzitor sau un giulgiu. Singura victimă a fost o pisică tărcată, despre care se spune că fusese botezată Mélampyge, după câinele lui Casanova. Pentru a fi în siguranţă, pisica fusese scoasă din cămăruţa îngrijitorului, însă a avut proasta inspiraţie de a se întoarce ca să termine de mâncat. Girueta în formă de înger, proiectată în Piazza, a aterizat lângă uşa Bazilicii, întâmplare ce a fost privită ca un semn miraculos care îi încredinţa pe oameni că biserica nu avea să fie distrusă. Nici nu a fost, întrucât o mare parte din dărâmături s-au oprit în coloana mare din sudul Piazzettei de pe care se citeau legile Republicii. Când praful s-a risipit şi s-au prăbuşit şi ultimele resturi de zidărie, printre dărâmături zăcea intact *Marangona*, cel mai vechi clopot veneţian, cel care, timp de şase secole, îi chemase pe oameni la lucru. Printre ruine au fost găsite, în stare foarte bună, câteva cămăşi pe care soţia îngrijitorului i le călcase cu o zi înainte.

În câteva minute dispăruse totul, iar în piaţă mai era doar o piramidă de cărămizi şi de pietre crăpate, ca după o erupţie. (Ulterior, molozul a fost aruncat în Marea Adriatică, însoţit de o coroană funerară din frunze de laur.) Am avut ocazia să cunosc pe cineva care a asistat la această tristă ceremonie şi încă părea că nu-şi revenise complet din şoc. „Nu v-a surprins faptul că s-a putut întâmpla aşa ceva?”, l-am

întrebat. „Ei bine”, mi-a răspuns abătut, „da, a fost ceva cu totul neaşteptat. Campanila era acolo de când mă ştiam, îmi era ca un prieten şi nu m-am gândit niciodată că o să se prăbuşească”.

Vestea tristă despre dispariţia Campanilei s-a răspândit în toată lumea. Silueta Veneţiei, una dintre cele mai familiare imagini de pe pământ, se schimbase radical, iar linia orizontului era acum plată, inexpresivă şi stranie, asemenea unei corăbii fără catarg. În aceeaşi seară, s-a reunit consiliul local, condus de un bătrân nobil veneţian, contele Grimani, care a fost primar mai bine de 30 de ani. Decizia pe care consiliul a luat-o a fost de o nobleţe impresionantă. Existau câţiva veneţieni care credeau că reconstruirea turnului avea să coste mai mult decât merita. Multe alte voci susţineau că Piazza arăta mai bine fără el. Cu toate acestea, consiliul era de altă părere. S-a decis să se reconstruiască turnul „exact cum a fost şi acolo unde a fost”, iar expresia a intrat în folclorul veneţian – *Com’ era, dov’ era*.

Multe ţări au contribuit cu bani. Roma şi-a trimis cei mai mari experţi. În nouă ani campanila a fost reconstruită, cu un design structural modernizat, cu 600 de tone mai uşoară, dar arătând aproape la fel. Vechile clopote distruse au fost turnate din nou la o topitorie de pe insula Sant’Elena, plătite de însuşi papa Pius al X-lea, acelaşi pe care l-am văzut întorcându-se triumfător în Veneţia, o jumătate de secol mai târziu. Fundaţia a fost fortificată cu 1 000 de piloni suplimentari. Loggetta de la baza campanilei a fost

reconstruită bucată cu bucată, la fel şi leii şi celelalte sculpturi din vârf. Aripile rupte ale îngerului au fost puse în atele. Noua campanilă a fost inaugurată pe 25 aprilie 1912, după exact 1 000 de ani de la data când s-au pus temeliile celei vechi. Mii de porumbei au fost trimişi să ducă vestea în toate oraşele Italiei, iar la banchetul dat în cinstea evenimentului şase invitaţi au purtat acele cămăşi salvate dintre ruine, care fuseseră atât de abrupt şi de nemilos boţite cu nouă ani în urmă.

În ciuda tuturor acestor antecedente triste, Veneţia nu va pieri din cauza decrepitudinii. Palatele ei au fost de la bun început construite temeinic, de ingineri vizionari, iar fundaţiile din solul mâlos au măcar avantajul unei anumite elasticităţi. În plus, se spune că pilonii ei subacvatici sunt pietrificaţi de salinitatea apei (salinitatea Mării Adriatice este cea mai ridicată din Europa). E incredibil cât de puţine clădiri vechi sunt nelocuibile şi cu câtă uşurinţă poate fi restaurat şi consolidat acest oraş antic, la fel cum o frumuseţe ridată este în mod repetat reîntinerită prin operaţii estetice, produse cosmetice şi alchimia dragostei.

Inginerii nu au niciun model precis pe care să-l urmeze. În această privinţă, ca şi în multe altele, Veneţia e pe cont propriu. Metodele folosite de ea sunt îndrăzneţe şi, câteodată, surprinzătoare. În 1688, un inginer inventiv a reuşit să îndrepte turnul înclinat al bisericii Carmini. A făcut acest lucru dând găuri în zidăria de cărămidă, pe trei feţe ale

turnului, după care a introdus prin ele nişte pene de lemn şi a dizolvat lemnul cu ajutorul unui acid puternic. Astfel, turnul şi-a regăsit echilibrul, astupând cavităţile formate, şi, în semn de recunoştinţă, inginerul respectiv a fost îngropat în biserică, sub o bancă. Mai înainte, în 1445, un om din Bologna, pe nume Aristotele, a garantat că va îndrepta turnul bisericii Sant'Angelo printr-o metodă ştiută doar de el (excavând la baza campanilei). A fost o muncă dificilă, turnul a fost într-adevăr îndreptat, însă exact a doua zi după înlăturarea schelelor edificiul s-a prăbuşit, iar Aristotele, umilit, a fugit la Moscova, unde a construit o parte din Kremlin. În secolul al XIX-lea însuşi Palatul Dogilor a fost renovat, printr-o remarcabilă intervenţie arhitecturală, în cursul căreia câteva dintre principalele coloane ale galeriei au fost înlăturate şi înlocuite cu nişte piloni mai rezistenţi.

În prezent multe campanile se sprijină pe stâlpi camuflaţi, iar unele clădiri (ca fosta biserică San Vitale) se ţin pe picioare graţie unor bare de fier vizibile. Palatele Veneţiei, atunci când au nevoie de consolidări, sunt întărite injectându-se beton în fundaţiile lor, aşa cum un dentist plombează un dinte cariat, dar încă bun. De Bazilică se ocupă în mod constant un consultant privat, inginerul rezident, succesorul unei lungi serii de arhitecţi. Acest om instruit şi dedicat cunoaşte fiecare centimetru din biserică şi îşi petrece viaţa concepând moduri în care să-i întărească structura fără să-i elimine vechile neregularităţi. Are la dispoziţie o echipă formată din 40 de persoane, care lucrează tot anul, şi un

atelier de mozaic de care se ocupă 12 meşteri pricepuţi. Arhitectul experimentează mereu şi a pus la punct o metodă de a înlocui mozaicul crăpat de pe tavan secţionând zidăria pe deasupra şi inserând pe acolo preţioasele fragmente. Nicio experienţă veneţiană nu este mai gratifiantă decât o plimbare prin întunecata Bazilică în compania profesorului Forlati, în timpul căreia să te impregnezi de grija meticuloasă, dar temerară cu care împiedică acest edificiu mitic să se prăbuşească. Arhitecţii Veneţiei, asemenea celor mai mulţi dintre meseriaşii ei, sunt nişte oameni impresionanţi şi nu există nicio îndoială că vor menţine acest oraş în picioare încă multe secole de-acum încolo.

Mai puţin sigur e că vor reuşi să-l împiedice să se ude la picioare. Deşi procesul nu este chiar atât de spectaculos cum sugerează ieremiadele, e mai mult sau mai puţin adevărat că Veneţia se scufundă încet în lagună. În timpul fluxului, aşa cum se poate vedea din Campanilă, laguna este acoperită aproape în întregime de apă, însă în timpul refluxului rămâne mâl aproape peste tot. Goethe s-a urcat în turn de două ori pentru a vedea diferenţa. În interiorul acestei vaste enclave au loc două evoluţii geologice: apa creşte şi mâlul se afundă. Subsolul Veneţiei este, alternativ, dur şi moale. De obicei, până la o adâncime de peste 100 de picioare este moale; urmează un strat de argilă tare, având o grosime de vreo zece picioare, iar sub acesta se găsesc straturi de turbă spongioasă, argilă nisipoasă şi nisip umed. Cauza scufundării se pare că ar fi comprimarea graduală a argilei întărite –

baza stabilităţii Veneţiei. În plus, nivelul apei creşte – în lagună şi, de altfel, peste tot – din cauza topirii lente a gheţii din Oceanul Arctic. Se spune că, la fiecare cinci ani, nivelul apei creşte, în medie, cu aproape un inch. Aceasta înseamnă că – aşa cum am calculat într-o după-amiază ploioasă – peste doar 1 806 ani azaleea de pe balconul meu va fi udată de Canal Grande sau că peste aproximativ un secol străzile veneţiene vor fi acoperite de apă.

E poveste veche. În Veneţia sunt multe locuri în care coloane şi portaluri aflate cândva la nivelul solului se găsesc acum sub el – intrarea în Bazilică, de exemplu, a fost iniţial la acelaşi nivel cu Piazza, însă acum este cu câteva trepte mai jos. Când se scot pavelele pentru a se instala un dren sau o conductă de apă, adesea se descoperă, la o adâncime de aproximativ un yard, rămăşiţele altei străzi construite în Evul Mediu, când nivelul apei din lagună era mai scăzut. Nu mai poţi ţine damasc la parterul unui palat de pe Canal Grande – umezeala l-ar distruge într-o săptămână. Inundaţiile din Piaţa San Marco, cauzate de creşterea nivelului apei, sunt un prilej de divertisment modern. În februarie 1340 apele „au crescut cu trei coţi, mai mult ca niciodată”, însă Piazza a rămas uscată. Coloanele Palatului Dogilor au fost adesea criticate, spunându-se că sunt „gutoase” şi „îndesate”, însă erau mult mai elegante şi mult mai înalte înainte ca nivelul Pieţei să trebuiască să fie ridicat în jurul lor – sub pavajul actual se găsesc alte cinci mai vechi. Peste tot în oraş sunt dovezi ale creşterii nivelului apei –

coloane care au fost în mod repetat înălţate, lei de piatră ale căror mustăţi sunt spălate de maree, nenumărate palate cu pereţi mucegăiţi. Veneţia şi-a ridicat de multe ori poalele pentru a nu şi le uda, însă apa îi vine mereu de hac.

Fenomenul este esenţialmente natural, dar şi provocat de oameni. Dragarea apelor adânci de la intrarea în lagună a crescut fluxul mareelor, afectând echilibrul natural al apelor. Adâncirea canalelor din oraş, precum şi curăţarea lor constantă au avut acelaşi efect. Se pare că devierea cursului râurilor care obişnuiau să treacă prin lagună a determinat creşterea nivelului apei, mai degrabă decât scăderea lui. Cutremurele au contribuit la surparea straturilor de mâl, însă acelaşi efect îl au şi diversele activităţi industriale de pe continent, precum şi forarea în subsolul lagunei în căutare de gaz metan şi apă dulce.

De la marea inundaţie din 1966, cea mai cumplită pe care a cunoscut-o Veneţia, întreaga lume occidentală este preocupată să salveze oraşul de la dispariţie, şi primul lucru care le trece oamenilor prin minte atunci când aud numele Veneţiei este perspectiva că s-ar putea scufunda. Restauratori şi arhitecţi din multe ţări au venit cu soluţii la problemele cu care se confruntă municipalitatea. Din Napoli până la Vancouver, se organizează baluri de caritate, licitaţii ezoterice şi festivaluri de o eleganţă extremă, toate pentru strângerea unor fonduri cu ajutorul cărora să se repare nasurile fărâmiţate ale statuilor veneţiene, să se înviореze culorile şterse din picturile lui Tiţian şi Tintoretto şi să se

vindece palatele leproase. În cadrul unei reuniuni internaţionale, hidrologii au hotărât că Veneţia poate fi salvată de la viitoare inundaţii prin construirea unor ecluze la intrarea în lagună. Echipe de restauratori străini au început să lucreze la bisericile din oraş – francezii se ocupă de Salute, britanicii de Madonna dell'Orto, germanii de Santa Maria dei Miracoli, americanii de aproape toate celelalte. De pildă, au existat cetăţeni din Los Angeles care, în mod cu totul neaşteptat, s-au angajat să aibă grijă de biserica San Pietro di Castello, complet ignorată până atunci. Guvernul italian a alocat fonduri considerabile pentru restaurarea oraşului, iar UNESCO a publicat obişnuita sa pagină cu răspunsuri la toate întrebările. Astăzi nimeni nu ar mai putea spune că Veneţia este neglijată. Poate că arta şi exuberanţa îşi fac simţită prezenţa în oraş cu mai multă precauţie decât în trecut, însă ecologia e peste tot.

Scriu toate acestea cu amărăciune, căci, cum nu îmi plac comunităţile conservate artificial, am fost mereu înclinată să cred că salvarea este mai îngrijorătoare decât ameninţarea. Cu toate acestea, gândind raţional, îmi dau seama că a lăsa Veneţia să se scufunde – soluţia mea la temerile ei – e un îndemn de a atinge imposibila perfecţiune. Va fi salvată, să nu aveţi nicio teamă în privinţa asta. Doar în momentele mele de fantezie egoistă o văd supunându-se destinului inexorabil, îmbrăţişată, în cele din urmă, de apele cu care odinioară s-a logodit, domurile şi coloanele ai aurite contopindu-se cu smaraldul valurilor, şi poate, când mareea

va fi joasă, îngerul de pe Campanilă va fi văzut ridicându-şi degetul de aur (căci are o atitudine exortativă, aproape ecologică) deasupra bancurilor de nămol.

16. Bestiarul

Cândva, cineva a primit un premiu frumuşel din partea Republicii pentru că, într-un sonet laborios, a făcut aluzie la originile divine ale Veneţiei. Şi mie, în acest oraş, mi se aminteşte adesea (deşi nimeni nu mă va răsplăti pentru asta) vechea zicală despre cei pe care zeii îi distrug. În deceniile care i-au precedat declinul, Veneţia aproape că a luat-o razna, împleticindu-se prin interminabilul său carnaval cu o asemenea delăsare, încât un observator a spus pe un ton dezaprobator că aici „bărbaţii sunt femei, femeile sunt bărbaţi şi toţi sunt nişte maimuţe”. Nebunia colectivă atinsese o asemenea intensitate, încât uneori vedeai o mamă alăptându-şi pruncul, amândoi îmbrăcaţi în dominouri. În prezent Veneţia este relativ sobră, cu excepţia străinilor ostentativi care dau năvală în timpul carnavalului şi în lunile de vară; câteodată mi se pare însă că văd printre clădirile ei – megalomanele palate de pe Canal Grande, bisericile elaborate şi întunecoase, străduţele întortocheate – nişte germeni sau resturi de nebunie.

Să ne gândim, de pildă, la miriadele de animale sculptate care decorează acest oraş, contribuind din plin la aspectul lui

grotesc. Deseori aceste figuri corespund unui vechi simbolism animal: iepurele de câmp reprezintă lascivitatea, vulpea şiretenia, pelicanul loialitatea, mielul blândeţea, cocorul vigilenţa, păianjenul răbdarea. Uneori reprezintă embleme de familie – de exemplu, *riccio*, ariciul, este emblema casei Rizzo. Altele par să înfăţişeze însă, cu o plăcere perversă şi stranie, degenerări, cruzimi, orori şi ciudăţenii ale naturii. Veneţia nu are grădină zoologică, însă pe zidurile ei este sculptată o întreagă menajerie smintită, căci, oriunde ai merge, aceste creaturi dezechilibrate se uită la tine de pe zidăria clădirilor: câini, crocodili, păsări, vasilişti, crabi, şerpi, cămile, tot felul de monştri înspăimântători. Sunt nenumăraţi vulturi care par a fi făcuţi din ananaşi. Sunt şi nişte dromaderi foarte ciudaţi (artiştii veneţieni nu au reuşit niciodată să reprezinte cămilele, iar cele două de pe faţada bisericii San Moisè par să aibă cap de broască-ţestoasă). Pe o fântână din curtea casei lui Goldoni e sculptat un porc-spinos diform, în biserica Sant'Aponal un taur zbanghiu, iar o pasăre imaginară cu gâtul lung priveşte, mioapă, dinspre capătul Podului Rialto unde se află Merceria.

Majoritatea acestor animale monstruoase par să fie malefice, de la dragonii contorsionaţi de pe biserica-cinematograf Santa Margherita, care sunt încleştaţi într-o cumplită luptă pe viaţă şi pe moarte, până la cocoşii ţanţoşi de pe podeaua bisericii San Donato de pe insula Murano, care cară o vulpe legată de o prăjină, aşa cum ai căra în tabără un urs ghinionist. Un întreg capitel din galeria Palatului Dogilor

este dedicat unor animale care îşi devorează prada – un leu cu un picior de cerb, un lup cu o pasăre sfârtecată, o vulpe cu un cocoş, un grifon cu un şobolan, un urs cu un fagure de miere. În Veneţia toate animalele din piatră par să roadă, să sfâşie, să se lupte, să muşte, să se zbată sau să fie captive într-o încâlceală de membre, colţi, blană, urechi şi salivă. Dacă te uiţi la mozaicul care reprezintă botezul lui Iisus din baptisteriul bazilicii San Marco, descoperi că până şi apele sacre ale Iordanului sunt pline de peşti-spadă. Nimic nu poate fi mai drăgălaş decât micuţele animale care apar în picturile veneţiene, de la câinele cu părul creţ al lui Carpaccio până la măgarul ironic din *Răstignirea* lui Tintoretto, mestecând trist, în spatele crucii, nişte frunze veştejite de palmier; sculptorii veneţieni au insuflat însă faunei lor un iz de paranoia, diminuând progresiv delicateţea şi originalitatea până ce au atins nadirul: capul hidos, jumătate om, jumătate fiară, cu ochii bulbucaţi şi cu limba scoasă, de pe zidul bisericii Santa Maria Formosa.

O nebunie cu totul diferită, mult mai blândă emană leii sculptaţi ai Veneţiei, detaşându-se cu nobleţe de celelalte sculpturi ce reflectă diverse tipuri de degradare. Când Sfântul Marcu a devenit patronul Veneţiei, leul a devenit animalul emblematic al oraşului, şi timp de un mileniu leul şi Serenissima au fost inseparabili, precum China şi dragonul. Pope a descris cu dispreţ degenerata Veneţie, un loc în care

...Cupidon încalecă leii din adâncuri;
Unde Adriatica, după ce de flote s-a despovărat,
Poartă suavul eunuc şi curtezanul înamorat.

În trecutul îndepărtat leul juca roluri mai onorabile. Trona autoritar şi nestăpânit pe pintenul galioanelor de luptă veneţiene şi fâlfâia pe stindardul Sfântului Marcu. Prietenia cu Sfântul Ieronim l-a ridicat automat pe acest bătrân învăţat pe scara ierarhică a sfinţilor veneţieni. Stătea de strajă lângă tronuri şi palate, îi fixa încruntat pe prizonieri, autentifica documentele oficiale ale Republicii. Expresia lui depindea de funcţia pe care o îndeplinea. Într-un oraş din Croaţia, după o revoltă împotriva dominaţiei veneţiene, a fost înălţat un leu cu o expresie extrem de dezaprobatoare; bine-cunoscutele cuvinte din cartea sa deschisă, *Pax tibi, Marce*, au fost înlocuite cu inscripţia *Dumnezeu să se înalţe şi duşmanii Săi să se împrăştie*. Cronicarii spun că în Zara, care s-a revoltat de şapte ori împotriva Veneţiei şi a rezistat la 32 de asedii ale veneţienilor, fost înălţat un leu „cu o expresie aspră, cu cartea închisă şi cu coada răsucită ca un şarpe furios". Pe o hartă a Greciei din secolul al XVII-lea leul este reprezentat avântându-se în luptă împotriva turcilor, cu aripile întinse, ţinând o sabie într-o labă şi având pe cap *corno ducale*. Veneţienii îl respectau atât de mult, încât unii nobili chiar ţineau în grădinile lor lei vii. Un scriitor din secolul al XIV-lea relata cu entuziasm că perechea de lei din grădinile zoologice de lângă Bazinul San Marco făcuse doi pui sănătoşi; aceştia

erau hrăniţi, asemenea pelicanilor din Parcul St. James, pe cheltuiala statului.

Nu pot să nu mă gândesc că veneţienii din vechime erau cam obsedaţi de lei, căci abundenţa exemplarelor sculptate în piatră din Veneţia este aproape incredibilă. Oraşul este plin de lei, lei înaripaţi şi lei obişnuiţi, lei măreţi şi lei neînsemnaţi, lei la uşa caselor, lei care suţin în spate ferestre, lei pe console, lei mulţumiţi de sine în grădini, lei agresivi, lei somnoroşi, lei prietenoşi, lei fioroşi, lei rahitici, lei plini de viaţă, lei morţi, lei putreziţi, lei pe coşurile de fum, pe ghivecele de flori, pe porţile grădinilor, pe blazoane, pe medalioane, stând la pândă printre frunze, ostentativi pe coloane, lei pe stindarde, lei pe morminte, lei în tablouri, lei la picioarele unor statui, lei realişti, lei simbolici, lei heraldici, lei arhaici, lei mutilaţi, lei himerici, semilei, superlei, lei cu cozi foarte lungi, lei împodobiţi cu pene, lei cu ochii din pietre preţioase, lei de marmură, lei de porfir şi un singur leu adevărat, desenat după un model viu, aşa cum spune cu mândrie artistul, neobositul Longhi, şi expus în galeria Querini-Stampalia alături de restul picturilor lui în acelaşi stil. Sunt lei greci, lei gotici, lei bizantini, chiar şi lei hitiţi. Pe Porta della Carta, intrarea principală în Palatul Dogilor, sunt 75 de lei. Pe toate plăcuţele din fier ale caselor de asigurări apare câte un leu înaripat. Este chiar şi un leu trist sub Cruce, într-o pictură din Scuola Grande di San Marco.

Cel mai impozant leu din Veneţia este cel înaripat pictat de Carpaccio în Palatul Dogilor, cu o floare de ciumăfaie

lângă labele din faţă şi cu o coadă lungă de patru-cinci picioare. Cea mai urâtă pereche de lei, cu coroane pe cap şi limba puţin scoasă, se află lângă mormântul unui ambasador francez, în biserica San Giobbe, opera sculptorului francez Perreau. Cel mai ridicol leu se află în Grădinile Publice, exilat aici de pe faţada Accademiei; Minerva stă călare pe el ca o amazoană, iar pe coiful ei este cocoţată altă curiozitate anatomică: o bufniţă cu genunchi. Cel mai sinistru leu este aşa-numitul leu-crab, pe care îl poţi găsi într-o arcadă întunecoasă de lângă biserica Sant'Aponal şi care seamănă mai degrabă cu un fel de vârcolac cu pene decât cu un crab. Cel mai modest leu stă pe o coloană de lângă San Nicolò dei Mendicoli; ţine în labe cartea Sfântului Marcu, dar nu a îndrăznit niciodată să ceară să i se pună aripi. Cel mai năzuros se află pe un pod, în apropiere de Santa Chiara, în spatele parcării, unde un şir de trepte mucegăite coboară până la canal asemenea unei scări dickensiene în umbra Podului Londrei, iar această fiară antipatică se încruntă la tine ca o ţaţă pedantă.

Cel mai patetic leu este un animal bătrân de pe palisada Palatului Franchetti, lângă Ponte dell'Accademia, care ţine în gură, cu indiferenţă, o inscripţie: *Labore*. Cel mai subnutrit este un leu lunguieţ de pe faţada sudică a Bazilicii, cu vreo trei-patru coaste ieşindu-i prin piele. Cel mai fascinant este leul înaripat de pe coloana lui din Piazzetta, cu ochi de agate, ale cărui picioare au fost distruse când Napoleon l-a dus la Paris; Cartea Sfântă i-a fost adăugată frumuşel sub labe

atunci când a fost adus la Veneţia pentru prima dată din Orientul păgân, fiind transformat astfel dintr-un vasilisc sălbatic în însoţitorul unui sfânt.

Cel mai nehotărât leu este creatura de la picioarele statuii lui Manin din Campo Manin, al cărei făuritor, evident, nu ştia sigur dacă aceste carnivore aveau blană sau pene sub aripi (aşa cum spunea Ruskin despre alt leu cu înfăţişare de mops şi cu aripi acoperite cu blană, „din alte puncte de vedere stilul în care este sculptat nu este neinteresant”). Leii cei mai senili sunt cei de pe Dogana, care, în mod jalnic, îşi cam pierd dinţii şi par că trebuie neapărat să iasă la pensie. Cei care au suferit cel mai mult sunt leii de porfir din Piazzetta dei Leoncini, la nord de Bazilică, pe care generaţii întregi de copii veneţieni i-au folosit pe post de căluţi. Cei mai sinceri, care au cele mai mari şanse de succes, sunt cei doi lei ghemuiţi sub frumoasa statuie ecvestră a lui Victor Emanuel de pe Riva degli Schiavoni, unul neînfricat, dar în lanţuri, celălalt liber şi plin de nobleţe.

Cel mai enigmatic este leul cu coamă stufoasă din faţa porţilor Arsenalului, pe a cărui crupă sunt sculptate nişte rune nordice. Cel mai încrezător este leul cel nou din faţa şcolii navale Sant’Elena, interzicând intrarea celor care nu au permisiunea comandantului. Cel mai atletic priveşte pieziş pe lângă dogele Foscari, pe Porta della Carta. Cel mai ameninţător stă ghemuit pe faţada Şcolii San Marco, cu labele ieşite în afară, gata să ţâşnească din marmura care îl înconjoară. Cel mai reprobator priveşte în jos din turnul cu

ceas din Piazza, mai mult trist decât furios, ca şi cum tocmai te-a văzut făcând ceva nu foarte lăudabil sub arcadă. Cel mai jovial – dar în acest caz comparaţiile sunt nedrepte, căci niciun leu veneţian nu e cu adevărat foarte antipatic.

Ei reprezintă un element esenţial din atmosfera veneţiană, un element ce trădează o obsesie excentrică, dar izvorâtă din afecţiune. Nu întâmplător exact în centrul marelui *Paradis* al lui Tintoretto din Palatul Dogilor stă, în mijlocul freneziei din jur, leul Sfântului Marcu, liniştit, discret şi cuibărit lângă stăpânul său, discutând cu acest scrib sfânt – aşa cum credea Mark Twain – despre ortografierea corectă a unui adjectiv.

Şi bărbaţii Veneţiei se transformau în adevărate fiare atunci când punea stăpânire pe ei nebunia politicii sau a răzbunării. Dacă vă place *grand-guignol*-ul, Veneţia are foarte multe de oferit în acest sens; căci aici, dacă îl invocaţi, spiritul melodramei continuă să triumfe şi astăzi. Pentru primii victorieni, Veneţia era sinonimă cu tirania şi teroarea. Metodele tăinuite şi neaşteptate ale agenţiilor secrete veneţiene, controlate de Consiliul celor Zece şi de Consiliul celor Trei, au îngrozit întreaga Europă şi au lăsat în urma lor (acum, că nu mai riscăm să fim strangulaţi) o înfiorare plăcută.

Acţionau în cea mai mare taină, însă făcea parte din tehnica lor să se învăluie într-o aură de oroare indescriptibilă, aşa încât eseistul francez Montesquieu a spus

într-o zi, în glumă, că „era urmărit de cei Trei”, şi-a strâns catrafusele chiar în dimineaţa aceea şi s-a întors în grabă la Paris. „Cei Zece te trimit în camera de tortură”, spuneau în şoaptă veneţienii, „cei Trei te bagă în mormânt” – apoi îşi făceau cruce, ca o măsură de protecţie pioasă, dar nu întotdeauna infailibilă. Nici măcar ambasadele străine nu se bucurau de imunitate; printre servitorii din fiecare gospodărie diplomatică erau infiltraţi cel puţin doi spioni aflaţi în slujba statului, iar agenţii celor Trei cercetau casa fiecărui trimis diplomatic, căutând pasaje secrete sau camere ascunse.

Duşmanii statului erau strangulaţi imediat, decapitaţi între cele două coloane din Piazzetta sau spânzuraţi între coloanele superioare de la Palatul Dogilor (se spune, în mod eronat, că două dintre ele încă sunt pătate de sângele trădătorilor). Uneori răufăcătorii erau sfârtecaţi în public şi diverse părţi din trupurile lor erau expuse în sanctuarele din lagună; este ceea ce s-a întâmplat în 1781 cu Stefano Fantoni, care îşi ajutase amanta să-şi ucidă soţul, să-l taie în bucăţi şi să-l arunce prin canalele şi puţurile din oraş. Câteodată totul se petrecea fără nicio explicaţie, iar dis-de-dimineaţă trecătorii observau, în drumul spre lucru, vreo două cadavre spânzurate de un picior între coloanele din Piazzetta. Dacă cineva căutat de autorităţi fugea din Veneţia, era aproape sigur că nişte asasini plătiţi, extrem de eficienţi, aveau să-l găsească. Dacă rămânea în oraş, urmau să se ocupe de el înspăimântătorii torţionari veneţieni, care aplicau cele mai

avansate şi mai ştiinţifice metode din acele timpuri.

Temniţele *Piombi* (Plumburile sau mansardele) şi *Pozzi* (Puţurile) s-au bucurat la vremea lor de o teribilă notorietate, cu atât mai mult după evadarea lui Casanova – pusă la cale, cred unii, întrucât Casanova era de fapt un agent secret al celor Trei. „Înţeleg, domnule”, i-a spus temnicerul marelui aventurier, în cel mai celebru capitol din cartea sa de memorii, „că vreţi să aflaţi la ce foloseşte această mică unealtă. Când Excelenţele Lor poruncesc să fie strangulat cineva, acesta e pus pe un scaun, cu spatele la perete şi cu această zgardă în jurul gâtului; se bagă o sfoară de mătase prin găurile de la cele două capete şi apoi se înfăşoară pe o roată; călăul învârte de manivelă, iar condamnatul îşi încredinţează sufletul în mâinile Domnului!”.

Casanova a găsit că metoda era foarte ingenioasă; iar temniţele din Palatul Dogilor încă sunt învăluite într-o atmosferă de urzeli tainice, în ciuda stăruinţei cu care îşi mestecă turiştii guma când se uită prin vizetele carcerelor. („Biletul vă permite să vizitaţi şi *Temniţele*”, spune domnul Grant Allen în *Ghidul istoric* din 1898. „Nu găsesc niciun motiv suficient de bun pentru care aţi dori să profitaţi de această permisiune.”) Oroarea curge prin venele Veneţiei; nu doar pentru că temnicerii veneţieni erau mai nemiloşi decât cei francezi sau englezi ori pentru că *Pozzi* erau mai înspăimântătoare decât celulele din Turnul Londrei, şobolanii mai infecţi şi dispozitivele de strangulare mai meticuloase, ci pentru că Veneţia era un oraş atât de mic,

simbolurile ei erau atât de dense şi întregul aparat al autocraţiei medievale, atât de frumos aurit şi împodobit, se afla la câteva sute de yarzi de Palatul Dogilor.

Veneţienii de astăzi, influenţaţi de această moştenire sinistră, au adesea o înclinaţie spre macabru. Totuşi, le place ca acesta să fie autentic şi nu acordă prea multă atenţie simplelor superstiţii, oricât de groaznice ar fi. E adevărat că Alfred de Musset, în timpul catastrofalei sale vizite, a stat în camera 13 din Hotelul Danieli, ceea ce ar putea explica de ce George Sand, cu care venise la Veneţia, a fugit imediat cu un doctor tânăr şi chipeş („Alfred era cam plictisitor”, spunea Swinburne, „iar George nu era un domn”); însă la Veneţia nimănui nu prea îi pasă dacă varsă sarea sau dacă trece pe sub o scară – şi, într-adevăr, dacă este sprijinită de un perete pe o străduţă îngustă, adesea nu prea ai de ales. Există puţine poveşti veneţiene cu fantome. Se spune că Palazzo Contarini delle Figure, de lângă palatul lui Byron de pe Canal Grande, ar fi bântuit. În secolul al XV-lea era proprietatea unui risipitor incorigibil, care s-a căsătorit cu o frumoasă moştenitoare şi a pierdut la jocurile de noroc mai întâi moşiile soţiei, apoi palatul ei şi în cele din urmă chiar şi pe ea; se spune că astăzi în palat se aud tot felul de ciocănituri stranii şi că uşile se deschid din senin, ca şi cum locul ar fi bântuit de fantomele unor agenţi de vânzări. Biserica San Marcuola are şi ea o poveste. Se spune că vicarul, după ce a afirmat nechibzuit de la amvon că nu crede în fantome, a fost

imediat luat cu asalt de cadavrele din curtea bisericii, care l-au înşfăcat din pat şi i-au tras o bătaie zdravănă.

Cea mai faimoasă poveste de acest fel e despre o casă numită Casino degli Spiriti, situată lângă un golfuleţ dreptunghiular, în partea de nord a oraşului, care până nu demult a fost o clădire pustie şi dezolantă. Această casă a avut un trecut plin de suişuri şi coborâşuri. Se spune că a aparţinut cândva unui bonvivant cu gusturi intelectuale, care a transformat-o într-un centru al societăţii artistice şi literare, organizând petreceri vesele în grădini; casa se află însă pe ruta procesiunilor funerare spre San Michele şi se spune că a fost folosită şi ca sală de autopsii – cadavrele rămâneau acolo pe timpul nopţii, iar a doua zi dimineaţă erau duse la îngropăciune. Conform altor zvonuri, a fost cândva şi un punct de desfacere a mărfurilor de contrabandă, iar contrabandiştii inventau intenţionat poveşti sinistre despre acest loc, pentru a-i ţine la distanţă pe curioşi. Indiferent care ar fi adevărata ei istorie, are o reputaţie sinistră, şi povestea ei cu fantome, lungă şi destul de plictisitoare, este despre un triunghi amoros, o cochetă moartă şi o fantomă posesivă.

Chiar şi astăzi, deşi nu mai este izolat, Casino degli Spiriti încă poate părea sinistru. Unii pretind că aud ecouri tulburătoare venind dinspre această casă. Alţii spun că însăşi imaginea ei, singură pe promontoriul acela, îţi cam îngheaţă sângele în vine. Cu timpul, legenda despre fantomele de aici s-a mai estompat, din toată povestea rămânând doar numele casei; însă, cu câţiva ani în urmă, doi gondolieri abjecţi, care

poate zac şi acum în închisoare, au jefuit o femeie, au omorât-o, au tranşat-o, au băgat-o într-un sac şi au aruncat-o în apă, la doar câţiva yarzi de terasa acestei case stranii şi prevestitoare de rele.

Veneţia nu prea are nevoie de născociri care să-i intensifice pornirea spre tot ce inspiră oroare. Picturile şi sculpturile din oraş conţin suficiente elemente macabre pentru toate gusturile – scenele vii de tortură din picturile sacre, cadavrele, ligamentele tăiate, mâinile şi picioarele zbârcite şi măştile funebre de metal ale nenumăratelor sale moaşte, capul suspendat al lui Goliat din biserica San Rocco, fantomele zvârcolinde ale lui Tintoretto din *Judecata de Apoi*, ce poate fi văzută în biserica Madonna dell'Orto („zornăind din lanţuri şi contopindu-se", aşa cum a observat cu entuziasm Ruskin, „în forme umane trunchiate, ce se târăsc, tresar şi se chinuie printre buruinile putrezite"). Un membru meticulos al familiei Erizzo a decorat Palatul Erizzo, situat în apropiere de biserica Maddalena, cu tablouri în care unul dintre iluştrii săi strămoşi apare tăiat de turci în două cu fierăstrăul, de viu. Dacă urci pe scara şerpuitoare din biserica Gesuiti, îţi va apărea brusc în faţă, într-o mică vitrină, imaginea lugubră şi terifiantă a Răstignirii. În San Zanipolo, în Capela Rozariului, se află statuile înnegrite şi mutilate în urma incendiului care a avut loc aici.

Străzile Veneţiei sunt şi ele pline de vechi atrocităţi. Pe străzile de lângă San Zaccaria au fost asasinaţi trei dogi:

Pietro Tradonico în 864, Vitale I Michiel în 1102 şi Vitale al II-lea Michiel în 1172. În Campo San Polo, Lorenzino de' Medici, el însuşi un asasin experimentat, a fost atacat de doi tâlhari pe când ieşea din biserică: i-au despicat ţeasta cu o singură lovitură de sabie. Lângă biserica Santa Fosca, Paolo Sarpi a fost înjunghiat de nişte asasini angajaţi de papă (se spune că unul dintre ei era scoţian). A fost abandonat acolo, cu un pumnal înfipt în obraz, dar a supravieţuit în mod miraculos, după care a agăţat pumnalul, ca ex-voto, în biserica mănăstirii lui, după ce mai întâi medicii l-au încercat pe un câine şi pe o găină, pentru a se asigura că nu era otrăvit. La un moment dat a avut loc o crimă în Palazzo Vendramin, actualul Cazinou Municipal. În timpul Revoluţiei din 1848, o gloată de veneţieni înfuriaţi l-a urmărit pe un ofiţer naval austriac în unul dintre turnurile Arsenalului, forţându-l să urce cât mai sus pe scara în spirală, până când, prins în capcană, a fost ucis cu o rangă de fier, apoi lăsat să se rostogolească pe scări, plin de sânge. În biserica Misericordia, un scriitor veneţian din secolul al XVII-lea a fost omorât de un preot care otrăvise hostia. Nenumăratele troiţe din oraş, aflate de obicei pe la colţuri de stradă întunecoase, au fost iniţial ridicate în locuri frecventate de tâlhari – pe de o parte, pentru că noaptea lumânările lor iluminau zona şi, pe de altă parte, pentru că făceau apel la conştiinţa infractorilor. În secolul al XII-lea, barba falsă era interzisă în Veneţia, întrucât foarte mulţi criminali se deghizau în acest fel. Există chiar o stradă – Calle degli Assassini – lângă Santo Stefano, o biserică

sfinţită de şase ori din cauză că în ea s-a făcut vărsare de sânge în mod repetat.

Sunt multe morminte veneţiene care au o semnifacţie morbidă sau sinistră. În biserica Frari, pe un zid înalt, exact lângă absida din dreapta, pe o consolă de fier, se află un sicriu de lemn extrem de rudimentar. Se spune că îi era menit nefericitului condotier Carmagnola, a cărui armată a fost înfrântă în 1431. Apoi, Carmagnola a fost convins să se întoarcă la Veneţia, unde a fost acuzat de trădare, torturat şi decapitat. Însă acum osemintele lui odihnesc la Milano, iar în această cutie sinistră, pitită printre umbre şi praf, se află un substitut sarcastic, dar nepotrivit – cenuşa unui nobil veneţian asasinat. Undeva în Santo Stefano se află mormântul altui duşman al Veneţiei, Novello da Carrara din Padova, care a fost capturat în bătălia din 1406 şi ucis în taină, în Palatul Dogilor, împreună cu cei doi fii ai săi. A fost înmormântat în biserică cu mare pompă, la o zi după de fusese strangulat, însă nimeni nu ştie unde anume se află mormântul său, deşi, timp de secole, oamenii au crezut că iniţialele sculptate pe mormântul unui negustor nevinovat, pe nume Paolo Nicolò Tinti, veneau de la *Pro Norma Tyrannorum*, indicând astfel locul de veci al bătrânului aristocrat.

În San Michele e îngropat pictorul elveţian Léopold Robert, care s-a sinucis în 1853, la zece ani după ce fratele său murise în acelaşi fel. Epitaful a fost scris de Lamartine, care, descriind sinuciderea drept *un accès de défaillance*[5],

observă cu aroganţă că „Michelangelo l-ar fi dominat, însă Léopold Robert i-a sucombat”. În biserica San Francesco della Vigna se află cavoul familiei Barbaro, peste care tronează blzonul ancestral – un cerc roşu pe fond argintiu. Acest blazon a fost acordat familiei Barbaro în semn de recunoştinţă faţă de amiralul Marco Barbaro, care, într-o bătălie din secolul al XII-lea, i-a tăiat unui maur o mână, i-a smus nefericitului păgân turbanul de pe cap, a desenat pe el un cerc roşu triumfător cu ciotul braţului însângerat şi l-a atârnat de vârful catargului în semn de victorie.

Printre sarcofagele din porticul Muzeului de Istorie Naturală, în Fondaco dei Turchi, se află unul fără decoraţiuni şi fără niciun epitaf. Acesta a aparţinut cândva familiei Faliero, una dintre cele mai importante case veneţiene. În 1355, Marino Faliero, pe atunci doge, a fost acuzat de trădare şi decapitat pe treptele palatului său („Aţi fost condamnat să vi se taie capul într-o oră”, aşa l-a informat, fără menajamente, mesagerul tribunalului). Scheletul lui, cu capul între picioare, a fost expus public timp de 24 de ore, după care a fost dus cu barca, în tăcere, la biserica San Zanipolo, unde se afla pe atunci cavoul familiei Faliero. Peste sute de ani, în 1812, când cavoul a fost deschis, nefericitul doge era tot cu craniul între oasele picioarelor. Sarcofagul a fost golit şi scos din biserică. Ani de zile, farmacistul spitalului civil de după colţ l-a folosit pe post de dulap. Apoi a fost dus la ţară, fiind folosit pe post de troacă pentru vite. Acum se odihneşte, impozant şi meditativ, dispreţuit de toţi, lângă treptele

muzeului, *sans* craniu, *sans* blazon, *sans* epitaf, dar plin de amintiri triste. Nimeni nu ştie ce s-a ales de scheletul sărmanului doge.

Cel mai înfricoşător dintre toate monumentele, în virtutea amintirilor pe care le trezeşte, este cel închinat amiralului veneţian Marcantonio Bragadin, situat pe culoarul din dreapta al bisericii San Zanipolo. Bragadin a fost un remarcabil comandant veneţian care a apărat Famagusta în secolul al XVI-lea, în războiul împotriva turcilor. A rezistat vitejeşte, dând dovadă de multă iscusinţă, însă după luni de asediu a fost nevoit să se predea. Comandantul turc i-a propus nişte condiţii onorabile, iar Bragadin a ieşit din fortăreaţă pentru a semna actul de capitulare. Purta roba purpurie specifică funcţiei sale, era însoţit de ofiţerii din statul-major şi o solemnă umbrelă roşie îl proteja de soare. La început, paşa l-a primit plin de curtoazie, însă, dintr-odată, în timpul ceremoniei, turcul s-a ridicat brusc de pe scaun, l-a acuzat pe Bragadin de atrocităţi săvârşite împotriva prizonierilor şi a ordonat ca ofiţerii din statul-major veneţian să fie masacraţi pe loc.

Soarta lui Bragadin s-a dovedit a fi şi mai cruntă. De trei ori a fost pe punctul de a i se tăia capul, când, de dragul suspansului, i se spunea călăului să se oprească. I s-au tăiat urechile şi nasul, i-a fost mutilat tot corpul şi, în fiecare dimineaţă, timp de zece zile, era pus să care coşuri pline cu pământ până la fortificaţiile turceşti, apoi să se oprească şi să sărute pământul din faţa cortului paşei. L-au atârnat de

capătul vergii unui vas şi l-au lăsat acolo ore întregi. A suferit tot felul de batjocuri degradante şi sadice. În cele din urmă, a fost dus în piaţa centrală din oraş, dezbrăcat, legat de un stâlp şi jupuit de viu, puţin câte puţin, în prezenţa paşei. Pielea lui, umplută cu paie şi acoperită, în bătaie de joc, cu umbrela roşie, a fost urcată pe o vacă şi purtată pe străzi. Când, în cele din urmă, paşa a plecat triumfător spre Cornul de Aur, acest trofeu macabru atârna de bompresul corăbiei sale.

Pielea a fost păstrată, ca un memento al victoriei, în arsenalul turcesc din Constantinopol. Cu toate acestea, după o vreme, veneţienii au recuperat-o. Unii pretind că a fost cumpărată, alţii că a fost furată. Se spune că era încă moale ca mătasea. Au spălat-o, au sfinţit-o şi au pus-o într-o urnă. Astăzi, bustul lui Bragadin (măcar un *vaporetto* îi poartă acum numele) priveşte senin de pe grandiosul său monument din San Zanipolo. Deasupra lui, estompată, din fericire, de trecerea anilor şi de umbre, se află o frescă detaliată a jupuirii sale. Lângă el, doi lei privesc fix corabia şi exact deasupra capului său, dacă te uiţi cu atenţie, vei vedea mica urnă de piatră în care se odihneşte pielea lui, îngălbenită şi plină de cicatrice, ca o batistă împăturită cu grijă şi păstrată într-un cufăr.

17. Arabescuri

Pe Strada Nova, în drum spre gară, se află un mic târg în aer liber, în care îmi place să mă opresc uneori, să mă sprijin de o coloană şi să închid ochii. În aer pluteşte un miros amestecat de dulciuri, peşte, piper şi cuişoare. Se aude sunetul saboţilor, căruia i se suprapune un tumult de voci ascuţite. Rochiile fâşâie şi tigăile zdrăngăne; se aud strigătele vânzătorilor ambulanţi şi ale tarabagiilor; un scârţâit de lemn vechi împunge uşor aerul; prelatele de pânză flutură în bătaia vântului. Uneori, latră un câine. Alteori, ţipă o baborniţă. În timp ce mă sprijin de coloană, aproape în stare de hipnoză, şi îmi las imaginaţia să zboare, simt că Veneţia se dizolvă în jurul meu, Apusul se transformă în Răsărit, creştinii în musulmani, italienii în arabi – şi iată-mă într-o piaţă din Orientul Mijlociu, prăfuită şi murdară, în *suk*-ul dărăpănat din Amman sau în cele de lângă marea moschee a Omeiazilor, sub soarele îndepărtat al Damascului. Aproape că aud bolborositul suav al unei narghilele în cafeneaua de alături, iar dacă mijesc ochii şi mă uit la turnul bisericii Santi Apostoli, de la capătul străzii, pot să jur că îl văd pe muezin sus, în clopotniţă, respirând adânc şi cu smerenie, înainte de a ne chema la rugăciune.

În Veneţia – aşa cum sugerează orice vasilisc poleit cu aur – începe Orientul. Se spune că, atunci când Marco Polo s-a întors din călătorie, împreună cu tatăl şi unchiul lui, s-a dus direct acasă la el, lângă Rialto, şi a bătut la uşă. Nu l-a recunoscut nimeni (fusese plecat aproape 20 de ani şi avea o barbă stufoasă) şi nimeni nu i-a crezut poveştile extravagante

despre splendorile Chinei – poveşti presărate cu atâtea superlative şi atâta lăudăroşenie, încât l-au poreclit *Il Milione*. Totuşi, i-a convins imediat atunci când le-a arătat bogăţiile cu care se întorsese: saci plini cu rubine, smaralde şi granate, mantii de catifea şi robe de damasc, aşa cum nu se mai văzuseră vreodată în Europa. Din acea zi, veneţienii au căzut iremediabil sub vraja Orientului. Le place să se gândească la oraşul lor ca la o punte de legătură între Occident şi Orient, iar din când în când au aspiraţii înalte legate de medierea dintre culorile, religiile şi idealurile Răsăritului şi cele ale Apusului.

Culoare, intrigă, formalitate, spectacole grandioase, ritualuri – toată această exuberanţă caracteristică Orientului se reflectă de mult în viaţa de zi cu zi a Veneţiei, aşa cum clădirile ei abundă în comori orientale, iar legendele ei au un puternic iz de tămâie. Istoria Veneţiei este inextricabil legată de istoria Orientului de când primii veneţieni au iniţiat un ambivalent sistem de schimburi cu împăraţii bizantini. Bogăţia şi puterea Veneţiei se consolidau datorită comerţului cu Orientul. În acelaşi timp, Serenissima reuşise să capete monopolul asupra comerţului cu ţinuturile legendare de dincolo de Levant. Prăzi de război dintre cele mai variate luau calea Veneţiei şi erau adunate pe Riva, în mormane strălucitoare. Uneori, aceste comori furate sufereau pe mare transformări bizare – un vasilisc păgân se metamorfoza într-un leu veneţian sau un împărat nemilos devenea doge. Pala d'Oro din Bazilică – simbolul bogăţiilor aduse în Veneţia de la

Constantinopol – conţinea (până la spolierea parţială în timpul lui Napoleon) 1 300 de perle mari, 400 de granate, 90 de ametiste, 300 de safire, 300 de smaralde, 15 rubine, 75 de spineli, patru topaze, două camee şi peste tot străluceau aurul, argintul, poleiala şi emailurile preţioase. Nestematele erau şlefuite, dar tăiate doar sub formă de caboşoane, iar acest perete de aur era împărţit în 86 de compartimente şi secţiuni, toate la fel de impresionante.

De asemenea, Veneţia a beneficiat de pe urma multor idei orientale, de la diverse teorii geografice până la sistemul de ventilaţie care funcţionează în unele dintre hotelurile sale şi care se inspiră direct din principiul aflat la baza turnurilor de ventilaţie din Golful Persic. Chiar şi neamurile din Orient erau cunoscute în oraş. În 1402, au ajuns în Veneţia nişte emisari ai Părintelui Ioan, legendarul împărat al Etiopiei, ale cărui robe erau ţesute din salamandre şi se spălau doar în foc. Îl slujeau şapte regi, 60 de duci, 360 de viconţi, 30 de arhiepiscopi şi 20 de episcopi. În plus, împăratul era urmaşul celor trei magi, iar la masa lui puteau ospăta şi câte 30 000 de oaspeţi odată. Puţini vizitatori au primit atât de multe omagii precum emisarii creştini din Japonia, care au ajuns la Veneţia în 1585, fiind trataţi cu mare fast, ca posibili aliaţi împotriva pretenţiilor ridicate de papalitate. Una dintre cele mai populare figuri din secolul al XVIII-lea a fost un bătrân maur, excentric şi simpatic, care obişnuia să se plimbe pe străzi, cu turban şi sandale, sunând dintr-un clopot mare şi îndemnându-i pe toţi să fie fericiţi. În anii 1820 Piazza era

plină de arabi, turci, greci, armeni, care beau sorbet, mestecau gheaţă sau plonjau în vise opiacee.

Toate acestea încă se simt în Veneţia, căci spiritul oraşului aminteşte puţin de epoca mandarinilor. Ponte dell'Accademia, de pildă, se curbează graţios, asemenea unei trestii, peste Canal Grande, iar când plouă de-a lungul lui se vede un şir de umbrele săltăreţe, exact ca într-o gravură de Hokusai. Barcagiii din lagună, stând la pupa ambarcaţiunilor în formă de libelulă, par adesea că navighează pe o mare din hârtie de orez. Iar într-o magică dimineaţă de primăvară, când zăreşti în depărtare, de pe Fondamenta Nuove, linia albă a Alpilor, aproape că te aştepţi să vezi muntele Fuji şi pinii săi reflectaţi în apă. Uneori, din zonele lor de activitate din Atlantic, ajung în Veneţia bărci de pescuit japoneze, iar marinarii cu ochi mici şi negri, îmbrăcaţi cu blugi albaştri, uzaţi se încadrează uşor în ansamblul eterogen al oraşului. Din când în când, mă intersectez cu un servitor chinez pe străduţele din spatele bisericii San Stae. Nu am reuşit să-mi dau seama unde lucrează, însă întotdeauna duce în mână o farfurie aburindă, acoperită cu un prosop alb şi mirosind îmbietor – raţă Peking, cu siguranţă, sau fazan fript cu castane.

Totuşi, în Veneţia se simt mai mult influenţele arabe, căci, odată ce au descoperit China, veneţienii au întreţinut legături în special cu popoarele din Orientul Mijlociu. Marile rute comerciale, care asigurau bogăţia şi puterea Serenissimei, veneau din Turkistan şi Persia, Afganistan şi Arabia şi

convergeau în porturile din Levant, unde veneţienii aveau propriile caravanseraiuri şi depozite de mărfuri (unul dintre cele mai importante poate fi încă văzut printre bazarurile din Alep). Ca urmare a războaielor în care Veneţia era aproape mereu implicată, soldaţii ei ajungeau pe mări şi coaste musulmane, fie că susţineau, în mod cinic, vreo cruciadă – apărând Europa de turci, fără niciun ajutor –, fie că se lansau în ultima misiune vitejească a Republicii, subjugându-i, în secolul al XVII-lea, pe piraţii berberi din nordul Africii, acei mauri pestilenţiali care au ajuns cu navele lor până la Canalul Bristol şi care aveau o reputaţie atât de proastă printre englezi, încât chiar şi bieţii galezi au fost numiţi Morris, după ei.

Mentalitatea şi obiceiurile arabe i-au influenţat puternic pe veneţieni. Deasupra marelui tron al episcopului din San Pietro di Castello, pe care, conform tradiţiei, stătea Sfântul Petru în Antiohia, este inscripţionat un citat din Coran, iar dacă te uiţi cu atenţie pe o coloană de pe faţada Bazilicii, vei observa litere arabe. Câteva cuvinte din dialectul veneţian sunt de origine arabă, iar unii termeni arabi au ajuns la noi pe filieră veneţiană: *dar es sinaa* (atelier) = *arzena* = *arsenale* = arsenal; *sikka* (ştanţă) = *zecca* (monetărie) = *zecchin* (monedă) = ţechin. În ceea ce priveşte arta navigaţiei, veneţienii au avut foarte mult de învăţat de la arabi. De asemenea, arhitecţii Veneţiei împărtăşeau cu marii constructori islamici moştenirea comună a Bizanţului, aşa încât bazilica San Marco şi Cupola Stâncii sunt, dacă nu

surori, cel puţin verişoare îndepărtate, separate una de cealaltă printr-un concurs de împrejurări.

În ciuda tuturor acestor afinităţi, când veneţienii vorbeau despre păgâni, de obicei se refereau la musulmani; şi majoritatea străinilor ciudaţi erau caracterizaţi drept mauri, bruneţi, păgâni şi musculoşi; trebuiau exploataţi ca sclavi sau persecutaţi din cauză că erau ticăloşi. Nimeni nu cunoaşte identitatea celor patru mici cavaleri din porfir care se îmbrăţişează cu afecţiune în faţa intrării principale a Palatului Dogilor, însă, conform unei vechi legende veneţiene, se pare că ar reprezenta o bandă de mauri josnici, prinşi în timp ce încercau să jefuiască tezaurul bazilicii San Marco. Despre patru statui încântătoare şi enigmatice dintr-un *campo* de lângă Madonna dell'Orto s-a crezut atât de mult timp că reprezintă nişte figuri maure, încât piaţa a fost numită după ele (deşi cea de pe colţ, cu nasul de fier, îl reprezintă pe signor Antonio Rioba, personaj mai întâi sinistru, apoi comic; se făceau adesea glume pe seama comisionarilor naivi, care erau trimişi să-i transmită acelui distins domn diverse mesaje).

Doi mauri superbi, înalţi de şase metri şi lucind de sudoare, sprijină pe umeri monumentul închinat dogelui Giovanni Pesaro, în biserica Frari. Au ochii albi aproape ieşiţi din orbite, iar spinarea încovoiată sub greutatea poverii. Alţi doi mauri, din vârful turnului cu ceas din Piazza, anunţă ora, cu o delicateţe surprinzătoare. Este adevărat că odată au lovit din greşeală un muncitor, care a căzut în piaţă şi şi-a frânt

gâtul, dar, după ce secole la rând au lovit cu ciocanele în clopot, nu au făcut decât o mică scobitură în suprafaţa acestuia. Cel mai straniu maur sculptat nu are decât un picior şi se căzneşte să mâne o cămilă îndărătnică de-a lungul zidului Palatului Mastelli. În trecut, dacă unui copil îi era hărăzit să fie gondolier, naşul lui îi punea în ureche un cercel de ametist sculptat sub forma unui cap de maur şi chiar şi astăzi clanţele de la jumătate dintre uşile mai impozante ale Veneţiei au forma unor capete de negri cu buze groase. În zilele de glorie ale *Grand Tour*[6], suvenirul veneţian clasic era reprezentat de unul dintre acei micuţi paji din lemn negru, cu brâu şi turban, care pot fi văzuţi uneori lângă uşile magazinelor de antichităţi englezeşti, aşa cum lângă tutungeriile americane poţi vedea statuete înfăţişând amerindieni. Acestea sunt reminiscenţe ale perioadei în care veneţienii aveau sclavi negri, pe care i-au înlocuit cu surogate din lemn atunci când comerţul cu sclavi a dispărut.

Veneţienii au fost mereu oarecum ofensaţi de viziunea lui Shakespeare asupra lui Othello şi le place să sugereze că prinţul nu era nicidecum maur, ci un nobil veneţian pe nume Moro, care era originar din Morea şi a cărui efigie, adaugă ei, se află încă, într-o armură strălucitoare şi cât se poate de creştină, într-un colţ al palatului său din Campo dei Carmini. Totuşi, cu excepţia câtorva prejudecăţi care vin din conştiinţa grandorii sale imperiale de odinioară, Veneţia nu încurajează discriminarea rasială. Când turcilor li s-a îngăduit să-şi deschidă depozitul de mărfuri pe Canal Grande (Fondaco dei

Turchi), regulile privind spaţiul respectiv erau atât de stricte, încât niciunei femei şi niciunui copil nu li se permitea să intre în clădire; însă, în secolul al XV-lea, un tânăr de viţă nobilă a fost aruncat în *Pozzi* pentru un an fiindcă dezonorase o tânără sclavă neagră.

În Veneţia, influenţele islamice sunt numeroase şi încântătoare, deşi fireşte că uneori sunt preislamice, avându-şi originile în vechiul Constantinopol, din perioada în care armatele arabe încă nu ieşiseră din deşert. Există nenumărate reminiscenţe islamice: vechile gratii de la ferestre şi curţile răcoroase şi umbroase din oraş; schoonerele arabe care pot fi văzute uneori, graţioase şi romantice, în şantierele navale de pe Giudecca; cizmarii, cu ochelarii pe vârful nasului, şi arămarii, cu mânecile suflecate, printre lei şi căluţi-de-mare; micul atelier întunecat de lângă San Polo, în care fetele stau turceşte şi cârpesc pilote; micile nişe din pereţii caselor, care servesc drept cămară; preşurile beduine, în dungi vesele, care atârnă la ferestrele postăvarilor mai săraci; micile blocuri de pe Giudecca, asemănătoare cu căsuţele din Beirut, de la malul mării; blocurile mari şi moderne din Sant'Elena, care amintesc de Heliopolis; fântânile şi grădinile care apar pe neaşteptate în faţa ta, ca nişte fermecătoare privelişti siriene; reprezentările cămilelor, ale negustorilor cu turban, ale împăraţilor orientali de mult uitaţi care străjuiesc multe curţi abandonate; cântecele pe care fetele le fredonează încet şi pe nas, semănând uneori cu cele ce se aud de sub vălul negru al

arăboaicelor; doamnele care se iţesc la ferestrele închise ale palatelor maiestuoase, amintind de purdah; acea senzaţie leneşă de *dolce far niente* care impregnează verile veneţiene; uşile sculptate şi împodobite cu ţinte, tăvile de cafea de pe măsuţe, mireasma de iasomie a serilor de pe Giudecca şi mantalele poliţiştilor, asemănătoare cu nişte burnuzuri. Franjurile albe de la copertinele gondolelor amintesc de harnaşamentele cămilelor, fundalul albastru, presărat cu stele, al Turnului cu Ceas seamănă cu un mormânt din Karnak, iar marea Bazilică – pe care Mark Twain a descris-o ca pe „o insectă enormă şi verucoasă ce se plimbă cu un aer meditativ” – îi duce pe mulţi cu gândul la un palat oriental, la un cort sarazin sau la pavilionul cu ciucuri al unui şah.

La Veneţia te poţi bucura de plăcerile Orientului fără să treci prin chinurile lui. Sunt foarte puţine muşte, numărul ţânţarilor este în scădere, cerşetorii nu sunt insistenţi, apa e potabilă, naţionalismul e moderat, nimeni nu încearcă să te înjunghie sau să-ţi vorbească despre sionism, nimeni nu te învinovăţeşte pentru situaţia din Kashmir, nimeni nu te obligă să bei ceai presat sau să mănânci ochi de oaie. La Veneţia, ca şi în ţările arabe, ai însă senzaţia confortabilă că, lăsând lucrurile să meargă de la sine şi necerând prea mult de la viaţă, în cele din urmă, vei realiza tot ce ţi-ai propus. Nu te îngrijora dacă vaporul în care se afla un prieten al tău a dispărut. Plimbă-te puţin prin Piazza şi acesta va apărea în mod miraculos, fără să fie nevoie să te arăţi surprins sau critic. Nu te descuraja dacă ambarcaţiunea ta e lovită de un

vas mai mare. Dauna poate părea ireparabilă, însă, într-un fel sau altul, dacă nu te agiţi prea mult, barca va fi reparată, banii vor veni, în mod neaşteptat, din New York, iar ambarcaţiunea ta va fi mai elegantă şi mai rezistentă ca niciodată.

Nimic nu aminteşte mai mult de Orientul Mijlociu decât gâlcevile dintre gondolieri, care, de-a lungul anilor, au făcut deliciul turiştilor. Totul începe cu o mică ciondăneală din cauza unui loc de acostare sau a unei parâme şi, pe măsură ce protagoniştii îşi încordează muşchii, urmează o serie de crescendouri şi descrescendouri. Uneori, când nivelul ostilităţii atinge din nou cote maxime, unul din cei doi gondolieri părăseşte brusc scena, îndreptându-se spre Piazza, ca şi cum ar fi sătul de toată acea dispută. Totuşi, după câteva momente de linişte deplină, ca înainte de o furtună sau o sfadă între mâţe, gondolierul se întoarce, potopindu-l pe rivalul său cu un nou torent de ocări. Astfel, cearta se derulează cu intermitenţe, când încingându-se, când potolindu-se, crescând gradual în intensitate, devenind din ce în ce mai zgomotoasă, mai stridentă, mai înverşunată şi mai furibundă. Ochii le scapără, vocile le tremură, bat din picior, până când, în cele din urmă, ultimul schimb tăios de cuvinte pare iminent, şuvoiul de invective e de nestăvilit şi pare că dintr-o clipă în alta se vor lua la bătaie – şi dintr-odată totul dispare ca prin farmec, gondolierii se împacă în mod inexplicabil, curioşii, care se aşteptau la ceva mai spectaculos, se împrăştie amuzaţi, iar disputa se dizolvă într-

un murmur de dezvinovăţiri amestecate cu tot felul de amabilităţi. Am văzut aceeaşi scenă de sute de ori, pe străzile din Egipt, când vreun individ e pe punctul de a-i tăia beregata adversarului său şi apoi renunţă.

Toate aceste lucruri – clădirile, amintirile, comportamentul – leagă Veneţia de Orient, făcând ca exotismul să pară ceva banal. În anii ’20, în Veneţia s-a întors un nobil care fusese guvernatorul unei colonii italiene din estul Africii. Şi-a adus cu el un servitor african voinic şi, îmbrăcându-l în haine exotice, aşa cum strămoşii lui îşi îmbrăcau sclavii – cu turban roşu şi brâu verde –, l-a învăţat să conducă barca cu motor a familiei. Sunt sigură că veneţienii nu s-au uitat prea mult la acest personaj spectaculos, atât de adânc înrădăcinate sunt străvechile lor legături cu Orientul, aşa cum abia dacă o observau pe acea *grande dame* acompaniată de un frumos leopard indian care, de obicei, stătea pe locul din faţă al gondolei.

Adesea zgomotele din Veneţia au şi ele o rezonanţă orientală, în special radiourile şi televizoarele, ale căror melodii te urmăresc pe străduţe, zarva hamalilor, fluierăturile, ghizii incomozi care te întâmpină la gară. Au trecut de mult vremurile în care Veneţia era cunoscută pentru liniştea ei deplină. Vapoarele nu au risipit-o complet, căci pluteau pe Canal Grande pufăind uşor, huruind molcom şi şuierând în surdină, în armonie cu alama lustruită şi pistoanele unse cu ulei. Totuşi, de îndată ce motorul pe

benzină a ajuns în Veneţia, liniştea oraşului a fost afectată iremediabil.

Astăzi, Veneţia e la fel de zgomotoasă ca orice alt oraş de pe continent. Trepidaţia motoarelor, sirenele vapoarelor, bubuitul ciocanelor cu abur, ţipetele unor barcagii nervoşi, tânăra din apartamentul de alături care studiază cu sârg nişte partituri de Chopin, strigătele de avertizare ale gondolierilor, studenţii ce cântă pe stradă, inepţiile mocofanilor, voia bună a beţivilor – toate acestea, amplificate în mod hidos şi distorsionate de suprafaţa apei şi a zidurilor înalte din jurul ei, reverberează în preajma caselor asemenea sunetelor propagate de membrana întinsă a unei tobe. (E deconcertant să auzi ecoul puternic al unui crâmpei din conversaţia nocturnă pe care o porţi în timp ce te întorci acasă de la o petrecere şi să-ţi dai seama cât de departe şi de puternic se propagă de-a lungul canalelor). În fiecare dimineaţă mă trezeam în zgomotul infernal al motoarelor, claxoanelor şi vocilor ce-mi invadau camera – aşa cum spunea un poet victorian înamorat, „Din apele liniştite şi translucide se ridică sunetele tulburătoare ale lirei lui Amfion”. Toată această hărmălaie te-ar fi putut face să crezi că au năvălit goţii în lagună, însă, de fapt, nu era vorba decât despre convoiul bărcilor de gunoi, care intra în oraş, cu prora înspumată şi cu cârmacii stând sus, la pupă, într-o atitudine ameninţătoare.

Alte zgomote sunt şi mai evocatoare. Străzile Veneţiei sună într-un anumit fel – paşi grăbiţi pe dalele de piatră. Din

mii de case răzbate ciripitul a mii de canari. În spatele restaurantelor se aud popice izbindu-se între ele. Vocea poştaşului răsună pe străzi şi, câteodată, un pilot de şlep îşi anunţă apariţia pe Canal Grande, strigând din toţi rărunchii. Zgomotul făcut de obloanele trase este şi el arhicunoscut, căci Veneţiei îi place intimitatea şi ea îşi petrece timpul deschizând şi închizând ferestre.

Vuietul unei sirene de vapor este un sunet tipic veneţian; la fel şi huruitul remorcherelor. În nopţile ceţoase de iarnă, când oraşul e învăluit în tristeţe şi umezeală, se pot auzi clinchetele îndepărtate ale clopotelor de pe geamanduri, precum şi freamătul abia desluşit al Mării Adriatice. În miezul verii, grandioasa piaţă San Marco este un potpuriu în sine: sporovăiala numeroşilor turişti, râsetele copiilor, basul profund al orgii din Bazilică, acordurile suave ale orchestrelor din cafenele, clinchetul ceştilor de cafea, zornăitul boabelor de porumb din pungile de hârtie ale vânzătorilor de hrană pentru păsări, strigătele vânzătorilor de ziare, clopotele, ceasurile, porumbeii şi toate sunetele mării care răzbat în piaţă de pe cheiurile de după colţ. E o învălmăşeală sonoră ameţitoare care aminteşte de Alexandria. Orbul lui Fielding spunea că întotdeauna şi-a imaginat culoarea roşie ca fiind „foarte asemănătoare cu un sunet de trompetă”. Dacă vrei un echivalent vizual al simfoniei din Piazza, gândeşte-te la o perdea roşie, presărată cu puncte aurii şi vopsită pe margini cu verde-albăstrui.

Veneţia nu mai este oraşul suprem al muzicii, aşa cum era

în secolul al XVIII-lea, când existau aici patru conservatoare renumite, când corurile şi instrumentiştii ei erau fără pereche şi, în timpul slujbei, abatele Vivaldi, venindu-i dintr-odată ideea unei melodii, s-a îndreptat imediat spre sacristie pentru a o pune pe hârtie. Cu toate acestea, muzica răsună adesea pe străzile oraşului. Vara, din curţi liniştite şi inundate de lumină, răzbat acordurile marilor orchestre; în cadrul Festivalului Internaţional de Muzică Contemporană – la care de multe ori era prezent însuşi Stravinski, pentru a-şi dirija propriile lucrări, la Teatrul La Fenice – se aud game dodecafonice şi cadenţe electronice. Nobilul cor al Bazilicii San Marco, dirijat cândva de Monteverdi, cântă îngereşte, de la înălţimea balconului său, înconjurat de mozaicuri. Gondolierii nu mai citează din Tasso şi nu mai fredonează vechi cântece veneţiene de dragoste (în prezent, majoritatea melodiilor la modă sunt din Napoli, Londra sau New York). Totuşi, uneori, câte un tânăr mai înflăcărat îşi va deschide inima şi plămânii deopotrivă şi va luneca de-a lungul canalelor pe aripile unei arii guturale.

Perioada cea mai potrivită pentru a auzi clopotele din Veneţia este Crăciunul, când ceaţa înghite oraşul şi sunetele sunt mai profunde şi mai bogate, ca o budincă cu afine. În dimineaţa de Crăciun se aude un minunat vacarm de clopote – clopote nobile şi clopote frenetice, clopote singuratice şi clopote pompoase, clopote stridente, clopote vesele, clopote supărate şi arţăgoase. Clopotele bisericii San Trovaso sună exact ca tălăngile vacilor din Alpi. În dangătele clopotelor

bisericii Carmini se aud primele note din imnul Sfintei Marii din Lourdes. Clopotele bisericii Santa Maria Zobenigo bat „cu atâta stăruinţă”, după cum a observat un vizitator victorian, „că tot cartierul pesemne că mai are puţin şi o ia razna”. Clopotele Capelei Fecioarei Maria, de lângă biserica San Giobbe, îi înnebuneau atât de tare pe călugării de la mănăstirea din apropiere, încât, în 1515, s-au furişat noaptea şi au dărâmat micuţa campanilă. Au fost nevoiţi s-o reconstruiască pe cheltuiala lor.

Marele clopot *Marangona*, salvat din ruinele campanilei bazilicii San Marco, nu mai răsună, dar atârnă în clopotniţă, părând fragil şi impozant; noul clopot al Bazilicii este singurul care bate la miezul nopţii, dar se aude şi în timpul zilei, după un program capricios, la intervale neregulate. În aripa nord-vestică a Bazilicii, sub un baldachin de piatră, se află un clopot mic care anunţă ora şi pare să funcţioneze ca un fel de stimul sau de semnal pentru cei doi mauri din Turnul cu Ceas, care îşi ridică imediat ciocanele şi încep să bată. Toate aceste clopote şi alte o sută întâmpină Crăciunul cu bucurie, la miezul nopţii, după care le auzi din nou, minute bune, răsunând în lagună, din ce în ce mai estompate, asemenea unor distinşi domni vorbăreţi care se cufundă uşor în somn.

Mai există un sunet care aminteşte de vechea Veneţie, un sunet care sfidează bărcile cu motor şi cacofonia radiourilor. Uneori, când stai în pat, în semiîntunericul zorilor, poţi auzi sunetul suav şi ritmic al vâslelor care lovesc apa, alunecarea

unei bărci uşoare şi rapide, valurile care se sparg de zidurile canalelor şi respiraţia accelerată, uşoară şi încrezătoare a vâslaşilor.

Atitudinea veneţienilor faţă de plăcere pare să fie guvernată de un fel de negativism islamic. Veneţia nu mai este oraşul distracţiilor zgomotoase şi exuberante, iar veneţienii şi-au pierdut de mult frenezia caracteristică ultimului deceniu din perioada de declin a oraşului. Veneţienii de astăzi sunt oameni chibzuiţi, educaţi în spiritul scepticismului. Au o atitudine fermă faţă de excentricităţile ispititoare şi examinează plăcerile lumeşti aşa cum un entomolog ar studia un păianjen rar, dar potenţial comestibil. Veneţia continuă să fie un loc potrivit pentru a te abandona lâncezelii şi frivolităţii, însă, asemenea oraşelor din lumea musulmană, nu este ideal pentru orgii.

De pildă, nu e un oraş al gurmanzilor. Cu mult timp în urmă, *cucina veneziana* era considerată cea mai bună din lume, specialităţile sale fiind carnea de mistreţ, de păun, de căprioară, precum şi salatele rafinate şi monumentalele produse de patiserie. Totuşi, chiar şi atunci existau câţiva perfecţionişti care criticau excesul de condimente orientale. Aretino, poetul risipitor, obişnuia să spună că veneţienii „nu ştiu nici să mănânce, nici să bea”, iar altcineva observa caustic că mândria bucătăriei veneţiene era biscuitul uscat, deosebit de rezistent la gărgăriţe (câţiva astfel de biscuiţi, rămaşi în Creta în 1669, încă erau comestibili în 1821). Este

adevărat că, între timp, gastronomia Veneţiei şi-a pierdut orice urmă din gloria de odinioară şi se conformează, destul de docilă, bucătăriei italiene.

Nu există nicio băutură specifică Veneţiei, aşa cum berea pare să izvorască din câmpurile Germaniei, iar aracul din seva curmalilor din Bagdad. Majoritatea vinurilor din provincia Veneto sunt comune, iar cele străine importate de podgoreni sunt în număr limitat. Cele mai multe restaurante oferă doar vin roşu sau alb (în restaurantele mai modeste li se spune *nero* şi *bianco*). Cel mai faimos bar din oraş este excelent, însă are în el ceva artificial – Harry's Bar este sută la sută veneţian. Proprietarul este veneţian. Angajaţii sunt veneţieni. În acest bar se vorbeşte cu înflăcărare despre celebrităţile care i-au trecut pragul de-a lungul timpului – Hemingway, mereu spectaculos, încărcat de cartuşiere şi păsări moarte, intrând pe uşă maiestuos, după o partidă de vânătoare în Torcello; Orson Welles, proptit lângă tartinele sale; ducese (cu sau fără duci); preşedinţi (în funcţie sau nu); vedete de cinema (lucrând la un film, odihnindu-se sau participând cu aviditate la Festivalul de Film); câţiva episcopi, Truman Capote, câţiva câştigători ai Premiului Nobel şi Winston Churchill în persoană, ultimul dintre nababi, cu o cutie de acuarele în braţe.

Aici aristocratelor italiene, cu ochii puternic machiaţi, le place să stea şi să fumeze în linişte, extrem de distinse sau îngrozitor de scandaloase. Aici barmanul îţi va oferi un Bellini sau un Tiziano, două cocktailuri care sunt

specialitatea sa. Vara, protipendada oraşului se adună în Harry's Bar. Veneţienii vorbesc despre acest loc cu o doză de mândrie, întrucât, de la deschiderea lui, în anii '20, a avut un succes răsunător. Cu toate acestea, pare să fie în puternic dezacord cu spiritul vlăguit al Veneţiei, cu monumentele ei maiestuoase şi cu sufletul ei meditativ.

Plăcerile erotismului, ale hazardului, ale intrigii şi ale ostentaţiei sunt amplu ilustrate în cronicile veneţiene şi înfăţişate în voluptuoasele tablouri ale pictorilor veneţieni, însă plăcerile bahice apar rar. Se spunea despre carnaval că ar fi un mod de a evada în lumea imaginară fără a recurge la alcool. Ospitalitatea veneţienilor a stat mereu sub semnul cumpătării – un pahar de Marsala, o sorbitură delicată dintr-un cocktail, un pachet de biscuiţi şi toată lumea e mulţumită. În zilele noastre, nobilii de odinioară probabil ar alege să bea cea mai scumpă cafea, special importată de pe coasta vestică a Arabiei şi servită în ceşti aurii, ciobite, în jurul unei măsuţe de joc. În plus, obiceiurile lor alimentare s-ar distinge printr-o frugalitate nobilă. Un restaurant din oraş îşi cântă meritele în următoarele versuri ademenitoare:

Din nord şi până-n sud domneşte
Faima unui singur om:
Nane Mora, ce-ţi găteşte
De eşti damă ori gentilom.

Cât despre tortul de migdale,

O, Doamne! E mirobolant!
Gustă şi necazurile tale
În crusta-i delicioasă-şi vor găsi calmant.

Totuşi, nu orice damă sau gentilom din oraş apreciază bucătăria veneţiană. Chiar şi veneţienii au dubiile lor. Odată am asistat la reuniunea unui grup de proprietari de restaurante. Majoritatea aveau un ten palid şi plin de coşuri, iar unii păreau chiar subnutriţi. Se poate mânca scump şi destul de bine în două sau trei hoteluri mai luxoase, însă, în general, meniurile restaurantelor sunt de o monotonie înfiorătoare. La începutul secolului XX, E.V. Lucas a mâncat, timp de o lună, în toate restaurantele din Veneţia şi a ajuns la concluzia că doar la unul dintre ele merita să se ducă din nou. Eu am încercat vreo 30 şi nu voi simţi că ar fi mare pagubă dacă nu mi se va permite să intru din nou în vreunul dintre ele (deşi îmi voi aminti mereu cu nostalgie de nenumăratele bistrouri modeste care îţi împachetează cina într-o pungă aburindă şi te trimit acasă mirosind a creveţi şi lasagne).

În restaurantele veneţiene servirea este de regulă simplă şi promptă, câteodată dezinvoltă, alteori pur şi simplu nepoliticoasă, iar mâncarea, după ce ai încercat-o de câteva ori, începe să dobândească o monotonie soporifică. Friptura înseamnă mereu aceeaşi carne de viţel plină de zgârciuri. Lipsa de inventivitate în prepararea salatelor poate fi compensată, dacă insişti, adăugând mai mult chimen. Doar

când vine vorba de peşte, străvechea hrană a Veneţiei, se mai poate simţi o scânteie de entuziasm. *Scampi* veneţieni sunt delicioşi. Există un fel de mâncare numit *mista mare*, un potpuriu de fructe de mare prăjite, care poate fi savuros, cel puţin primele 20-30 de dăţi. Diversele soiuri de ţipar sunt extrem de gustoase, la fel şi nenumăratele crustacee şi moluşte mici. În sezonul potrivit şi într-un restaurant nu prea pretenţios, poţi mânca crabi cu carapace moale, care în America sunt o adevărată delicatesă, însă la Veneţia sunt consideraţi o mâncare primitivă.

După părerea mea, cu cât aluneci mai jos pe scara ierarhică a bucătăriei veneţiene, cu atât cresc şansele de a fi mai mulţumit, până când, în cele din urmă, dacă nu te laşi ispitit de acea *crêpe suzette* din hoteluri, de rafinamentul şi lăcomia marilor restaurante, vei ajunge într-un mic restaurant de la marginea apei, mâncând un peşte delicios, dar fără nume, din lagună, garnisit cu crabi mici, acompaniat de o sticlă de vin alb sec şi de o bucată lucioasă de *polenta*, mămăliga veneţienilor, care, alături de un ţipar, un păstrăv sau o bucată de ton, este o mâncare demnă de un doge.

Una dintre plăcerile supreme pe care le poate oferi lumea asta este să trăieşti la Veneţia. Însă, deşi eu am gustat de multe ori fericirea în acest loc, uneori cu o admiraţie copleşitoare, alteori nemaisuportând frumuseţea, farmecul şi varietatea din jur, niciodată nu am simţit câtuşi de puţin nevoia de a evada într-o stare bahică. Atitudinile levantine ale veneţienilor sunt molipsitoare. De multe ori, observând

vreun grup vesel de turişti aflaţi pe o ambarcaţiune de pe Canal Grande, cântând acompaniaţi de un acordeon, tachinându-se şi ciocnind pahare de vin roşu, mi-am analizat reacţiile cu atenţie şi m-am surprins calculând câţi bani vor primi după returnarea sticlelor de băutură.

18. Anotimpurile

Veneţia este un oraş sezonier. Schimbările anotimpurilor şi ale temperaturii îi influenţează viaţa mai mult decât pe a altor oraşe. Prinde viaţă vara, când marea ei industrie turistică intră în acţiune, şi, cu toate că în fiecare an vin vizitatori şi în afara sezonului estival, în zilele de iarnă oraşul poate fi încă neobişnuit de simplu şi de intim, cufundat în melancolie, impregnat de pustietatea din Piazza şi de învolburarea canalelor lugubre. Iernile veneţiene au o reputaţie proastă. O atmosferă apăsătoare, sumbră şi umedă pune stăpânire pe oraş săptămâni întregi, întreruptă, din când în când, de câteva zile însorite şi reci. Ploaia abundentă răscoleşte mâlul de pe fundul Marelui Canal şi se prelinge pe marmura Bazilicii. Ceaţa avansează capricioasă dinspre mare, atât de deasă, încât Piazza abia se zăreşte, iar *vaporetto* se îndreaptă cu greu spre Rialto, având la pupă un om de veghe uşor neliniştit. Uneori, un strat de zăpadă acoperă oraşul, creând imaginea unui capriciu absurd, asemenea unei ducese îmbrăcate în dantele roz. Alteori, un vânt uscat şi

rece biciuieşte apa, ridicând valuri puternice care ajung până în canalele mai înguste, izbind violent de cheiuri bărcile amarate. Nopţile sunt ceţoase şi sepulcrale, iar zilele monotone şi cenuşii.

Aşa că veneţienii stau la gura sobei care nu face faţă frigului sau se retrag în cafenele. Palatele de pe Canal Grande sunt ferecate şi oblonite. Se văd doar luminile slabe ale câtorva candelabre urâte, licărind prin draperiile maro şi uzate. Barcagiii stau ghemuiţi la cârmă, înfofoliţi în mantii şi paltoane vechi, adăpostiţi uneori sub umbrele. Pisicile vagaboande, extrem de slabe, stau chircite în spatele grilajelor, iar porumbeii se adăpostesc trişti prin cotloanele din Piazza. Întreaga Veneţie suferă de gripă, răceală şi dureri în gât (în secolul al XV-lea, când Republica s-a descotorosit, în taină, de trei dintre duşmanii ei politici, autorităţile au anunţat cu nonşalanţă că au murit de guturai şi toată lumea s-a mulţumit cu această explicaţie). În Piazza nu se aude nicio vioară. În jurul arcadelor nu este nici urmă de bişniţar. Abia dacă mai vezi câte-un turist care să se plângă de preţul ciocolatei calde. E un oraş cu totul diferit, foarte intim.

Sărbătorile se desfăşoară într-o atmosferă de club închis, fără străini iscoditori. Crăciunul veneţian se sărbătoreşte obligatoriu în familie. Trenurile sunt pline de migranţi care se întorc acasă – chelneri şi muncitori la Paris, menajere în casele din districtele din jurul Londrei. Toată lumea îşi dă mâna pe stradă, iar staţiile răsună de veselia revederii. Dintr-odată, toţi veneţienii par să se cunoască între ei. Un flux

neîntrerupt de cumpărători, îmbrăcaţi în hainele lor cele mai bune, se îmbulzesc de-a lungul îngustei Merceria, încât, uneori, poliţiştii, poziţionându-se la intersecţii, impun circulaţia într-un singur sens. Vitrinele sunt pline de brazi de Crăciun. Fiecare barcă pare plină cu sticle, pachete sau brăduţi aduşi din munţi şi fiecare copil pare să aibă un balon roşu în mână.

Pe scaunele cafenelelor din Piaţa San Marco (înalte şi cu tapiţerie în dungi), copii îmbrăcaţi îngrijit ascultă respectuoşi interminabilele povestiri din tinereţe ale unor unchi dichisiţi. În ajunul Crăciunului, în cafenele, 20 000 de familii chicotesc în faţa televizoarelor, bând Cinzano şi mâncând prăjituri, în timp ce melodia zilei circulă din magazin în magazin, din piaţă în piaţă, dintr-o alee întunecoasă în alta, asemenea unei parole vesele rostite în noapte. Slujbele de Crăciun sunt pline de căldură, de lumină şi de strălucire. Ieslele sunt rudimentare, dar înduioşătoare; corurile cântă cu însufleţire. Veneţia seamănă mai puţin cu o ducesă rafinată şi mai mult cu o hangiţă dolofană, care se desfată cu un pahar de bere brună după ce au plecat toţi muşteriii (exceptând misterioasele apariţii şi dispariţii ale preoţilor îmbrăcaţi în odăjdii aurii şi stacojii şi învăluiţi în miros de tămâie, care pot fi zăriţi ieşind şi intrând prin uşile deschise ale Bazilicii).

Dacă vrei să vezi cum arată Serenissima nemachiată, încearcă să te trezeşti la 3 dimineaţa, într-o zi ceţoasă de februarie, şi priveşte-o pe bătrâna doamnă cum îşi deschide pleoapele cu greu. Stând pe terasă, deasupra canalului, te vei

simţi abandonat în mijlocul unui gol imens, atât de adâncă e liniştea care te înconjoară, atât de încremenit şi de sufocat sub ceaţă e totul în jur. Întunericul de pe Canal Grande este presărat cu lumini slabe, iar singura persoană care se vede în zare e un solitar excentric, cu o căciulă de blană pe cap, stând pe ponton şi citind regulile şi reglementările cu o concentrare detaşată şi nefirească. Apoi, după ce te-ai înfofolit în pulovere şi ai coborât pe scara lustruită a palatului în care locuieşti (ai trecut pe lângă avocatul adormit de la etajul al doilea, pe lângă baroana slavă de la primul etaj, pe lângă motanul roşcat şi chior ascuns într-o firidă, pe lângă uşile masive şi ferecate ale magaziei de cărbuni, pe lângă bustul de la intrare, găinăţat de porumbei, al unui erou necunoscut, pe lângă mica statuie a Madonei abandonată pe acoperişul şopronului, pe lângă gazonul uscat şi răvăşit, pe lângă porţile de fier, înţepenite şi scârţâitoare), când vei ajunge în sfârşit afară, vei vedea maiestuosul oraş ud şi cufundat în somn. La Londra sau la New York noaptea nu e nicicând totală. La Veneţia, la ora 3, într-o dimineaţă ceţoasă de iarnă, pare că nu se va mai lumina niciodată de ziuă.

Aerul e umed, apa e tulbure şi totul în jur pare pustiu. Dacă te opreşti pentru o clipă, lăsând ecoul paşilor tăi să se piardă după un colţ de stradă, vei auzi doar apa lovindu-se trist de o barcă priponită la mal, dangătul îndepărtat al unui clopot de ceaţă sau huruitul unui vapor pe mare. Poate, din când în când, se vor auzi din depărtare, pe deasupra acoperişurilor, vocile nedesluşite ale unor bărbaţi. Poate că o

lumină palidă şi pioasă va pâlpâi în faţa unui ex-voto înzorzonat. Pisica albă care îşi face veacul sub scaunul unei gondole de pe Rio della Toletta ar putea ţâşni din adăpostul ei asemenea unui demon sau s-ar putea să treacă în grabă, îmbrăcată într-o haină uzată de lână, cu o eşarfă trasă peste nas şi peste gură şi cu o sacoşă în mână, o femeie singuratică, un biet suflet conştiincios care urmează să facă curat într-un birou lipsit de viaţă sau să cumpere, dis-de-dimineaţă, prima varză aşezată pe tarabă. În rest, totul e doar umezeală, tristeţe şi linişte învăluită în ceaţă. Dintr-o cişmea veche se aude apa curgând trist. Lumina felinarelor licăreşte mohorât printre alei, iar uneori cade pe jumătate din nasul sculptat al unui sfânt, pe vârful cozii unui păun de piatră, pe o coroană, pe un blazon sau pe un crab dintr-un medalion.

Iarna, Veneţia se trezeşte începând de la periferie. Dincolo de parcare ziua începe devreme. În faţa bisericii Santa Chiara, acolo unde un paznic corpolent se plimbă, adus de spate, în lungul şi-n latul cheiului, străluceşte lumina reflectată de tambuchiurile navelor, proiectând pe zidul de peste apă umbrele unduitoare ale inginerilor de pe punţi. La capătul podului rutier, în fum şi miros de benzină, convoiul zilnic de camioane şi remorci aşteaptă să fie descărcat. Din marile depozite de mărfuri de lângă docuri răzbat voci aspre amestecate cu zgomotul lăzilor mutate dintr-un loc în altul, iar în aer pluteşte miros de ţipari, mere, ceapă şi tutun ieftin. În jur se văd lumini aprinse, poliţişti, câteva cafenele luminate, cu ferestre aburite, iar lângă debarcader viaţa îşi

reintră în drepturi, sporovăitoare şi agitată.

Pe măsură ce străbaţi străzile, încet şi şovăielnic, această animaţie matinală cuprinde întreaga Veneţie. Periferia oraşului începe să freamăte, să prindă culoare şi să scânteieze în lumina iernii. Când te întorci prin Dorsoduro, prin uşile deschise ale caselor, ies săgeţi de lumină care străpung ceaţa. Cafenelele îşi ridică storurile, iar sticlele, cafetierele şi zaharniţele strălucesc somnoroase în aerul pâclos. În San Polo, un măcelar şi ajutorul lui se chinuie să agaţe în vitrină o bucată uriaşă de carne. Lângă Podul pumnilor, după colţ, cum vii dinspre Strada Grabei, un vânzător de fructe, căscând şi bombănind, iese pe bâjbâite din fortăreaţa bărcii sale. O ambarcaţiune plină de pescari entuziaşti veniţi din lagună se agită pe apă, sub un pod. Sub arcul înalt al Podului Accademia, două şlepuri mătăhăloase, pline cu ciment, avansează greoi pe Canal Grande, impozante, leneşe şi masive, asemenea galerelor de odinioară, iar echipajele lor strigă unul la altul. În faţa bisericii San Maurizio două novice palide spală treptele de marmură. În biserica Santa Maria Zobenigo îngerii baroci de deasupra altarului ascultă plini de compasiune o liturghie matinală (la care participă un preot, un dascăl, trei călugăriţe şi o femeie tristă în haine cenuşii). Lângă Harry’s Bar, un marinar coboară dintr-un *vaporetto*, cu o puşcă învelită în ziar, şi de-a lungul străduţelor care se intersectează, plutoane de măturători trebăluiesc de zor în aerul rece al dimineţii.

Începe astfel o nouă zi, trandafirie şi docilă, o zi ceţoasă,

umedă, cu cerul brăzdat de pescăruşi, ca într-un tablou de Turner. „Ce dimineaţă oribilă!”, îi spui chelnerului, în timp ce aştepţi să-ţi aducă micul dejun. Acesta ridică însă din umeri şi zâmbeşte, un zâmbet rezervat şi melancolic, cam cum i-ar zâmbi un doge unui împărat insistent sau un căpitan de vas l-ar privi de sus pe un turc.

Şi apoi, într-o bună dimineaţă, vine primăvara. Nu în orice zi, ci exact pe 15 mai, căci veneţienii cred în infailibilitatea calendarului şi privesc începutul fiecărui anotimp ca pe o sărbătoare imuabilă. Străinii care merg să înoate înainte 1 iunie, dată care marchează deschiderea sezonului pentru scăldat, sunt consideraţi excentrici şi, într-adevăr, pare să fie adevărat că în fiecare an, pe 25 iulie (de Sfântul Iacob), rândunicile dispar din oraş, lăsând ţânţarii să-şi facă de cap.

Primăvara rândunicile se întorc, dând Veneţiei o notă de frenezie delicată – „Iată o rândunică, o neobosită călătoare pe mare, zburând spre Veneţia! Aceste păsări te fac să-ţi doreşti să ai aripi”[7]. În general, Veneţia nu e un oraş prea săltăreţ, precum New York-ul într-o dimineaţă de iarnă sau Londra la începutul verii, când toţi bărbaţii se cred Fred Astaire şi toate fetele Cleopatra. Aici, dacă fluieri vesel, fluieratul îţi va îngheţa pe buze atunci când vei vedea chipurile meditative ale veneţienilor perindându-se prin faţa ta sau o gloată de turişti morocănoşi îndreptându-se spre tine, confundându-te cu ghidul care urmează să le arate fabrica de sticlă. Totuşi,

primăvara, oraşul are clipele lui de euforie, când îţi răsună voios în minte versurile parodistului:

Cu tot respectul, domnule R.B.[8]
Rugăciunea mea de primăvară e
În Italia, o, da, în Veneţia să fiu
Unde primăvara a sosit, o ştiu!

Acestea sunt zilele liniştite ale anului veneţian. Oraşul nu e prea aglomerat, soarele nu arde prea tare, ceaţa s-a risipit, persistă senzaţia că ce a fost mai greu a trecut şi că urmează zile mai bune. Cărbunarul îţi bate la uşă, arborând un zâmbet larg, şi îţi spune că e dispus să-ţi cumpere înapoi restul de antracit rămas nefolosit (fireşte, la un preţ puţin mai mic). Vânzătorul de legume ia o garoafă dintr-o vază şi ţi-o oferă cu o plecăciune largă, napolitană. Oraşul începe, în sfârşit, să înmugurească şi să înverzească, mai îndulcind din asprimea peisajului urban. Una câte una, pisicile încep să facă pui, iar motanii dispar prin tufişuri. Pe măsură ce zilele devin mai luminoase şi vânturile calde încep să bată dinspre sud, trotuarele par să se trezească la viaţă, ca să nu mai vorbim de saloanele umede şi reci din oraş. Primăvara inundă Veneţia, ca un elixir înviorător, ca un martini sec sau, poate, ca o doză de Teriaca.

Este perioada din an în care puternica maşinărie turistică a Veneţiei îşi unge roţile şi se dichiseşte, în aşteptarea verii. Diverse părţi şi bucăţi de gondole atârnă, proaspăt vopsite, pe

zidurile din oraş, asemenea unor totemuri specifice lunii mai – banchete strălucitoare, perne de catifea, un căluţ-de-mare din alamă atârnând de mânerul unui geam, un lambriu din lemn de nuc negru sprijinit de o uşă. Atelierele sunt pline de ambarcaţiuni curăţate de alge şi pregătite de vacanţă. Canal Grande, care în timpul iernii nu a fost decât o simplă rută comercială şi de transport în comun, devine acum ruta de aprovizionare a turismului, pe măsură ce perdelele, cutiile de vopsea, tapiţeriile, tacâmurile, cuverturile, mobilele şi accesoriile de crom necesare noului sezon inundă Piaţa San Marco. Primul vas de croazieră din an ancorează ademenitor în lagună, împodobit cu pavilioane de pânză viu colorate. În aburii ieşiţi pe coş se simte parcă mireasma Mării Egee, iar în tot angrenajul lui există ceva ruginit care aminteşte de fluviul Hudson. Prin Piazza se plimbă primii turişti primăvăratici, cu fesuri, pantofi comozi, fuste spaniole sau burnuzuri, în funcţie de itinerarul deja parcurs. Prima navă de război care vizitează oraşul acostează în Dogana, iar ofiţerii de cart păşesc ţanţoşi pe punte, cu săbiile şi beteliile lor roşii. Primul marinar britanic din acest sezon se îndreaptă spre spitalul municipal după o încăierare cu nişte petrecăreţi pe Riva degli Schiavoni.

Hotelurile, pensiunile şi restaurantele se trezesc la viaţă. Ornamentele din alamă sunt lustruite, debarcaderele sunt înviorate cu nuanţe albastre şi aurii. Dacă vrei să rezervi o cameră, recepţionerul nu o să te mai salute degajat şi vesel, aşa cum făcea cu o lună înainte, ci va ridica din sprânceană,

într-un mod sofisticat şi sezonier, va răsfoi registrul cu un aer afectat şi te va informa cu amabilitate că, din fericire, graţie unei rezervări anulate în ultimul moment de un turist venezuelean, îţi poate oferi o cameră mică, dar confortabilă, care, din nefericire, nu dă spre Canal Grande, ci spre o străduţă tipic veneţiană, deşi puţin cam zgomotoasă, şi, din păcate, nu are baie, însă este una la capătul coridorului, dincolo de oficiul cameristelor. Camera se află la etajul al şaselea, dar există lift, fireşte, care merge până la etajul al patrulea – şi toate acestea, aproape că a uitat să adauge, la un preţ special care, în lire italiene, pare puţin mai mare decât cel pe care l-ai plăti pentru un apartament de lux la Ritz. Cu un zâmbet distant, îţi trece numele în registru, căci e primăvară, iar instinctele veneţienilor se trezesc la viaţă.

De-a lungul canalelor, masivele case se umplu de ghivece cu flori, colivii şi tot felul de zorzoane. Se simte o agitaţie provocată de sosirea iminentă a turiştilor bogaţi. În multe apartamente, ale căror obloane au fost trase pe timpul iernii, menajerele şi oamenii de serviciu trebăluiesc de zor, învăluiţi într-un nor de praf, cu şorţurile fluturânde, şi mulţi proprietari îşi fac bagajele, aşteptând să scoată un profit bun de pe urma închirierii apartamentelor lor pe timpul verii. „În seara în care vor ajunge”, mi-a spus cândva un nobil veneţian, „chiriaşii mei americani vor găsi absolut totul pregătit pentru ei, de la valet până la sfeşnice – după o oră de la sosire, vor putea invita câţiva oaspeţi la o cină delicioasă. Însă dacă pe perioada şederii lor în apartamentul meu aceste

standarde înalte vor mai scădea puţin, ei bine, viaţa e grea – nu-i aşa? – şi plină de dezamăgiri”.

Uneori, în timpul primăverii veneţiene, când te trezeşti, ziua pare desprinsă dintr-un tablou de Canaletto, când întregul oraş se însufleţeşte şi străluceşte în lumina soarelui, iar cerul este de un albastru-deschis inefabil. Într-o astfel de dimineaţă, un aer de sărbătoare şi de libertate pluteşte deasupra Veneţiei. Totul în jur pare diafan, spaţios, liniştitor, cristalin, de parcă decoratorii din oraş ar fi amestecat şampanie în vopselele lor, iar zidarii ar fi adăugat în mortar levănţică.

Acompaniată de voci sporovăitoare, amestecate cu foşnetul carnetelor de cecuri ale turiştilor, vara se prăvăleşte brusc peste Veneţia. Fabrica de distracţii lucrează acum la capacitatea maximă, iar tristeţea adânc înrădăcinată în spiritul oraşului dispare cu totul în faţa radioasei perspective a banilor care vor fi câştigaţi. În perioada ei de glorie, Veneţia a fost descrisă ca „o vastă societate pe acţiuni destinată exploatării Orientului”. Astăzi, banii ei provin din turism. Principala ei funcţie în lume este de a fi un fel de muzeu rezidenţial, o tabără de vară Tintoretto, exact aşa cum în Coventry se produc maşini, iar în Cedar Rapids fulgi de porumb. Totuşi, chiar dacă vara oraşul poate fi îngrozitor de aglomerat şi de transpirat, plin de cete de turişti urâcioşi şi de localnici hrăpăreţi, totul în jur pare să funcţioneze cum trebuie, ca un instrument care înregistrează cu acurateţe rotaţiile executate într-un minut sau ca o pompă de irigaţii

eficientă.

Nu e nimic nou în toate acestea. „Cuvântul *Veneţia*”, scria demult un cronicar, „înseamnă, potrivit unora, *Veni Etiam*, adică «Vino iar şi iar»”. Veneţienii au exploatat mereu potenţialul turistic al oraşului lor. Chiar şi în secolul al XIV-lea Veneţia era un oraş al hanurilor: Pălăria, Sălbaticul Dezlănţuit, Căluţul, Homarul, Raţa, Pepenele şi Regina Ungariei. (Era, de asemenea, un oraş al monopoliştilor lacomi – un singur om deţinea nouă astfel de hanuri.) Unul dintre ele, situat în locul în care se află acum noua închisoare, îi aparţinea unui englez şi era foarte frecventat de turiştii englezi datorită excelentelor grajduri pe care le punea la dispoziţie. Altul, care mai există şi astăzi, a fost închis temporar în 1397, când proprietarul a fost prins cu ocaua mică. Încă din secolul al XIII-lea veneţienii aveau un fel de poliţie a turiştilor, care controla curăţenia şi confortul hotelurilor şi îi recomanda vizitatorului dezorientat (în diverse limbi) magazinele mai scumpe.

„Piaţa San Marco”, scria un călugăr veneţian în Evul Mediu, oftând nemulţumit, „pare să fie mereu plină de turci, libanezi, iranieni şi alţi monştri marini”. Dacă era un an bun, o sută de mii de turişti veneau la marea sărbătoare a Înălţării, primul târg internaţional, când Piazza se transforma într-un cort uriaş, iar tarabele şi chioşcurile se întindeau până pe Riva. Turişti din toată Europa se îmbulzeau să vadă ceremonia anuală în care dogele, la bordul unei corăbii feerice, arunca un inel în Marea

Adriatică, ca simbol al dominaţiei perpetue. Carnavalurile din secolul al XVIII-lea, când oraşul se umplea de figuri ascunse de măşti – amatori de jocuri de noroc, curtezane, aventurieri şi hedonişti dezlănţuiţi –, acele petreceri încântătoare, dar decadente, erau încurajate de stat în mod deliberat, pe de o parte, pentru a mulţumi populaţia lipsită de putere şi, pe de altă parte, pentru a atrage turişti. Veneţia este, poate, cea mai mare atracţie turistică a lumii. Adoră să fie măgulită şi îşi priveşte la rândul său admiratorii cu ochi opalini, obosiţi. Când vara se instalează în oraş cu surle şi trâmbiţe, vizitatorii iau cu asalt muzeele, casele de marcat încep să zornăie, iar Veneţia se simte în elementul ei: maşinăria a intrat iar în funcţiune, urlă sirenele fabricilor, Sheffield produce din nou cuţite, în Rhondda se învârte o roată hidraulică.

Mai mult de un milion de turişti străini vizitează Veneţia în fiecare an. În Bazilică se aud cu regularitate spovedanii în majoritatea limbilor occidentale. Cei mai numeroşi vizitatori sunt americanii, urmaţi de germani, francezi, britanici, austrieci, elveţieni, danezi, belgieni, olandezi, canadieni şi (conform unui discret indice de referinţă) alţii. Zece mii de maşini traversează podul rutier în fiecare zi de vară, iar autobuzele sunt câteodată atât de numeroase, încât, după ce şi-au debarcat pasagerii în staţia Piazzale Roma, se întorc pe continent şi pot fi văzute parcate de-a valma, în soare, sub un arc al marelui pod, asemenea unor autobuze de ţară în spatele pavilionului de la intrarea pe terenul de crichet. În

Veneţia sunt 170 de hoteluri şi pensiuni de renume, iar în perioada de vârf a sezonului sunt toate pline. Într-o zi de vară, la ora 3 dimineaţa, am văzut în faţa Bazilicii nişte turişti consultându-şi cu entuziasm ghidurile turistice la lumina lunii. Un angajat al unui garaj din Veneţia pretinde că, încă înainte de a vedea plăcuţa de înmatriculare a maşinii, îşi poate da seama de naţionalitatea turistului respectiv după faţă.

Astfel, prin porţile aurite şi primitoare ale oraşului trece o selecţie a tuturor neamurilor lumii, iar imaginea monştrilor marini care dau năvală în oraş este una dintre plăcerile verii veneţiene. Germanii par să predomine, căci se deplasează în grupuri mari, vorbesc destul de tare, se cam împing şi seamănă oarecum între ei, contopindu-se într-o masă veselă şi bronzată de şoferi de Volkswagenuri. Americanii sunt fie extravaganţi, aproape antipatici, îmbrăcaţi în mătăsurile lor stacojii, fie amabili şi discreţi, purtând haine de bumbac. Aceştia din urmă sunt genul de turişti care îşi consultă liniştiţi harta la scară mare într-o *trattoria*, însoţiţi de copiii lor inteligenţi. Americanele din cealaltă categorie pot fi văzute în Harry’s Bar, la o masă din colţ, remarcându-se prin decolteuri îndrăzneţe, machiaje intense şi o uşoară stare de ebrietate.

Printre turiştii englezi par să se găsească cei mai rafinaţi bărbaţi (adesea distinşi, de multe ori supli, vădind uneori un individualism atrăgător) şi cele mai neplăcute femei (urâcioase, cu părul nespălat, îmbrăcate neglijent, snoabe sau

jenant de provocatoare). Francezii sunt aproape toţi încântători, fie că este vorba despre distinşi domni eruditi, înarmaţi cu volume întregi de ghiduri turistice, sau despre studente cu convingeri existenţialiste, pleoape purpurii şi buze nerujate. Japonezii aproape că nu se văd de după uriaşele aparate de fotografiat pe care le cară cu ei. Indienii sunt fragili, plini de graţie şi distanţi. Iugoslavii par puţin dezorientaţi (şi, potrivit gondolierilor, sunt cei mai cărpănoşi). Australienii sunt inconfundabili. Canadienii trec neobservaţi. Ruşii au renunţat să mai vină la Veneţia. Chinezii încă nu au ajuns aici.

Vara, confruntat cu toate aceste mulţimi de oameni, spiritul Veneţiei se abrutizează. Preţul unei cafele este foarte piperat dacă eşti undeva pe lângă Piaţa San Marco şi scade treptat, conform unei gradaţii topografice, pe măsură ce te îndepărtezi de acest focar al lăcomiei. Chelnerii din Piazza îşi lustruiesc cele mai nepoliticoase maniere, în aşteptarea sutelor de turişti care vin în fiecare zi şi cred, pe bună dreptate, că trebuie să fie o greşeală în nota de plată. Tarabele cu suvenire se înmulţesc ca nişte ciuperci multicolore, iar piaţa se umple dintr-odată de pălării de pai, cămăşi de gondolieri, baticuri pe care sunt imprimate hărţi geografice, gondole din plumb, antichităţi contrafăcute – *originalissimi*, cum obişnuiau să spună vechii comercianţi –, milioane de picturi în acuarelă şi mii de prespapieruri sub forma campanilei San Marco.

Turistul inocent coboară de pe vapor şi e acostat de câţiva

hamali agresivi care îi cară bagajele pe o distanţă de cinci metri şi ceva, până la intrarea în hotel, apoi îi cer, ca tarif obligatoriu pentru acel serviciu, preţul unei mese substanţiale, cu tot cu vin. În biserici faimoase, sacristani cu pielea zbârcită, scuturându-şi sutanele de praf, apar din umbră şi te târăsc să-ţi arate ultima imitaţie jalnică după Tiţian. Te bat la cap tot felul de tinerei răsfăţaţi, insistând să le vizitezi sălile de expoziţie. Exclamaţia *Gondola! Gondola!* te urmăreşte obsesiv de-a lungul cheiurilor. Oamenii stau la coadă în faţa liftului care urcă în vârful turnului cu ceas. În fiecare dimineaţă, curioşii care scrutează ororile temniţelor sunt suficient de mulţi pentru ca pe Casanova să-l apuce ameţeala. Lângă Piaţa San Marco se află un magazin atât de bine adaptat posibilelor variaţii în echilibrul puterii, încât turiştii cărora le este dor de casă îşi pot cumpăra de aici steagul Yemenului, al Ucrainei, al Boliviei sau chiar şi al Statelor Unite.

Fredonând un monoton cântec triumfal, ghizii din Veneţia îşi intră iar în atribuţii. „Ghizii veneţieni”, scria Augustus Hare în 1890, „sunt de regulă ignoranţi, vulgari şi proşti şi toţi turiştii, exceptându-i pe cei mai imbecili, îi vor considera o pacoste” (deşi, în ediţiile ulterioare ale cărţii sale, a renunţat la remarca despre turiştii imbecili). Cu toate acestea, ghizii din Veneţia prosperă, organizatorii de itinerare se înmulţesc şi, după o zi de distracţii turistice, mulţi vilegiaturişti se întorc la hoteluri frânţi de oboseală, de parcă ar fi tras la jug sau ar fi susţinut un examen oral

extrem de important şi de dificil. În Veneţia sunt 107 biserici, însă aproape toţi turiştii au senzaţia că au văzut cel puţin 200, căci ghizii şi ghidurile turistice le cer victimelor lor să dea dovadă de o energie inepuizabilă, să nu le pese deloc de mesele regulate şi să aibă o poftă insaţiabilă de artă, indiferent de perioadele, standardele şi scopurile ei.

De exemplu, un itinerar îi sugerează bietului turist să-şi petreacă dimineaţa vizitând bazilica San Marco (*mozaicurile*, *Tezaurul*, *galeria cu cai*, *muzeul*, *cele opt capele auxiliare*, *renumita podea*, *baptisteriul*, *atriumul*, *Madona Nicopeia*, *Pala d'Oro*, *catapeteasma* şi *sacristia*); şi Piaţa San Marco (*Campanila*, *Turnul cu Ceas*, *Biblioteca*, *Muzeul de Arheologie*, *coloanele sfinţilor Marcu şi Teodor*, *cele două piaţete*, *Muzeul Correr*, *cafenelele Florian* şi *Quadri*); şi Palatul Dogilor (*arcadele exterioare*, *Scala dei Giganti*, *sălile*, Paradisul *lui Tintoretto*, *Arsenalul*, *Puntea Suspinelor*, *temniţele*, *Bocche di Leone*). După-amiază, itinerarul ar trebui să continue cu: Galeria Accademia (*toate cele 24 de săli*); Scuola Grande di San Rocco (*toate cele 62 de tablouri de Tintoretto*); biserica Frari (Madona *lui Bellini*, Adormirea Maicii Domnului *de Tiţian*, *mormântul lui Tiţian şi cel al lui Canova*, *retablul Pesaro*, *monumentele funerare şi extrem de frumoasele staluri ale corului*); pieţele (*de peşte şi de legume*); şi mica biserică San Giacomo di Rialto, care, dacă te uiţi puţin mai atent, vei descoperi că merită efortul. În continuare, turistul ar trebui să-şi încheie ziua petrecând „câteva clipe liniştite" pe Podul Rialto, înainte de a se întoarce la hotel, în legănarea

reconfortantă a unei gondole, aşa cum sugerează grijuliile ghiduri turistice. Turiştii care urmează cu disperare o astfel de rută sunt traşi la faţă, iar ghizii turistici pe care îi poţi auzi adesea, dogmatici, dar inculţi, în liniştea din bisericile San Giorgio ori Salute au voci hotărâte şi dure.

Din nefericire, adevărul e că majoritatea turiştilor din Veneţia se plimbă prin oraş fără să-i observe minunile. Sunt înghiţiţi rapid de marea maşinărie şi ejectaţi pe podul rutier de îndată ce au fost digeraţi cum se cuvine. Unui englez de modă veche i s-a cerut cândva să creeze un slogan turistic pentru o ţară din Orientul Mijlociu, iar acesta a sugerat următoarea formulă cu dublu sens: „Un loc în care te poţi bucura de bogăţiile naturii”. Sunt momente, în perioadele de vârf ale sezonului estival, în care chiar şi liberalii cei mai neprihăniţi, scrutând zănatica arlechinadă turistică din jurul lor, trebuie să-şi reprime o astfel de manifestare a intoleranţei. Văzut într-un decor atât de sublim, în care arta şi natura se contopesc într-un tot armonios, Omul poate părea o creatură destul de josnică.

Deşi mulţimile nu cadrează cu anumite zone din oraş – cartierele cenuşii din nord-vest, canalele liniştite de dincolo de Zattere, canalele din interiorul lagunei –, totuşi minunata Piaţă San Marco este în culmea gloriei într-o zi toridă de început de vară, când turişti veniţi din toate colţurile lumii îi contemplă minunile, iar Veneţia se transformă într-o imensă maşină de făcut bani. În săptămâna Înălţării, conform unei vechi şi obscure tradiţii, nişte statui reprezentându-i pe cei

trei Magi de la răsărit, în frunte cu un înger, ies din Turnul cu Ceas, la fiecare oră, şi se rotesc, în semn de omagiu, în jurul Sfintei Fecioare (în orice altă săptămână din an stau împachetate, ţepene şi cu ochii bulbucaţi, într-o vitrină din interiorul turnului, lângă cilindrii rotativi care pun în mişcare statuile ce bat ora). Acesta este cel mai potrivit moment pentru a vizita Piazza. În timp ce imensa mulţime cosmopolită aşteaptă în jurul ceasului apariţia acelor înţelepţi bătrâni şi bizari, te poţi bucura pe deplin de savoarea verii veneţiene.

Marea piaţă e gătită în haine de sărbătoare. Cele două cafenele faimoase, Florian şi Quadri – una în partea de sud a pieţei şi cealaltă în partea de nord –, şi-au aranjat scaunele şi mesele pe trotuare, în rânduri simetrice, şi acordurile orchestrelor lor sunt nearmonioase, dar vesele (orchestra cafenelei Florian este specializată în melodii mai sentimentale, catadicsind, din când în când, să cânte şi câte o celebră bucată muzicală clasică, însă la Quadri bateristul poate fi uneori auzit improvizând ceva ce aduce oarecum cu o piesă de jazz). Flamurile Italiei şi Veneţiei flutură în faţa Bazilicii, în cele trei hampe de bronz, simboluri ale teritoriilor pierdute – Creta, Cipru şi Morea. La capătul Piazzettei se întrezăresc scânteierile apei, pălăriile de pai ale gondolierilor, mişcările legănate ale bărcilor acostate, iar umbrita Merceria, cu magazinele ei strălucitoare, se fereşte de lumina soarelui, asemenea unui coridor împânzit cu comori.

Peste modelele decorative ale pavajului din Piazza mişună porumbeii, iar la câteva tarabe mici vânzătoarele agită pungi cu boabe de porumb, invitându-i pe trecători să le cumpere. În jurul arcadelor răcoroase şi umbroase se învârt de zor miriade de turişti în căutare de cărţi poştale ilustrate. Aproape la fiecare masă stă câte-un cuplu aflat în vacanţă – el citind *Daily Mail*, iar ea scriind, cu sârg, acasă. Sub o colonadă, o tânără cu bonetă în carouri îşi aşteaptă clienţii lângă căruciorul cu îngheţată. În mijlocul pieţei, arborând o atitudine edwardiană, tronează fotograful profesionist, nedespărţit de vechiul său aparat cu trepied (acesta rămâne în Piazza toată noaptea, ca o bufniţă aşezată pe un piedestal, înfăşurată într-un giulgiu); iar cei 14 vânzători autorizaţi de cărţi poştale se insinuează printre grupurile de turişti, expunându-şi marfa pe tablalele prinse în jurul umerilor cu nişte curele de piele uzate. Pe fiecare treaptă sau balustradă, pe bordurile de la baza Campanilei, pe postamentul celor două coloane din Piazzetta, în jurul hampelor, lângă micii lei din porfir – oriunde se găsesc câţiva centimetri pătraţi de spaţiu liber –, sute de tineri s-au instalat ca nişte păsări, întinzându-şi în jur fustele şi cărţile.

Pretutindeni se perindă tot felul de chipuri. Chipuri bronzate şi îmbujorate în cafenele, chipuri ce privesc prin vitrinele magazinelor (încadrate de şerveţele dantelate şi gravuri de Canaletto), chipuri sus, în întunericul Campanilei, chipuri privind în jos din Turnul cu Ceas. Un torent de feţe – întrebătoare, iritate, încântate, senzuale, obosite – curge fără

încetare dinspre Merceria. Şi peste tot în jur, în faţa orologiului, este nucleul acestei mari mulţimi cotidiene, trăncănitoare şi nerăbdătoare, o învălmăşeală de haine de bumbac, ochelari de soare, pălării conice, ghiduri turistice, sandale; strângeri de mână ale tinerilor în luna de miere, mişcări bruşte ale copiilor, o amestecătură de limbi – „toate limbile creştinătăţii”, cum spunea Coryat, „în afară de cele vorbite de neamurile barbare”. Aici un englez rezervat, încercând să nu rămână cu gura căscată de uimire; mai încolo, o femeie veselă din Iowa, turistă din cap până-n picioare, începând cu cerceii smălţuiţi care se văd de sub părul albăstrui şi terminând cu unghiile de la picioare, date cu ojă roz. Imaginile din jur, multicolore şi puţin apăsătoare, sunt în continuă schimbare, aşa cum trebuie să fi fost în zilele de glorie ale carnavalului veneţian, când oraşul era „locul în care petrecea întreaga lume, Masca Italiei”, o fanfaronadă, o minune şi un spectacol.

Bate primul clopot în colţul Bazilicii. Maurii, executând o atletică rotaţie din talie, anunţă ora cu solemnitate. Se deschid obloanele de lângă straniul ceas vechi. Ies cei trei Magi conduşi de îngerul cu trâmbiţă. Aceştia, scârţâind, se înclină în faţa Sfintei Fecioare, după care îi dau roată, iar la urmă, trosnind şi pârâind din toate încheieturile, dispar înăuntru. Micile uşi se închid în spatele lor cu o zguduitură, rotiţele angrenajului se opresc şi totul în jur se cufundă în tăcere. Un fior de amuzament şi de exuberanţă străbate mulţimea pestriţă. E fiorul prelung, arzător şi mistuitor al

verii veneţiene. După ce îşi strâng aparatele de fotografiat, germanii, americanii, francezii, iugoslavii, japonezii, englezii, indienii, australienii, turcii, libanezii, iranienii şi alţi monştri aflaţi în vizită la Veneţia îşi croiesc drum spre o îngheţată roz, îşi numără cu stoicism banii de prânz sau îşi reiau turul de forţă în jurul picturilor lui Tintoretto.

19. Ce mai e nou pe Rialto

Veneţia este un fel de metropolă, în sensul că oameni din întreaga lume vin s-o viziteze. Dacă stau pe balcon şi privesc spaţiul de aproximativ o milă pătrată care se deschide în faţa mea, pot întrezări umbrele minunaţilor oameni care, la un moment dat, mi-au fost vecini: ducele Sforza – marele mercenar –, Byron şi Ruskin, Réjane, Goethe, doi papi, patru regi, cardinalul Pole, de Pisis, Chateaubriand, Barbara Hutton, balerina Taglioni, Frank Lloyd Wright (a cărui casă, în apropiere de Palazzo Balbi, nu a mai fost construită), baronul Corvo (în ultimii ani ai vieţii sale scandaloase, gondola acestuia era manevrată de patru gondolieri excentrici).

În mica piaţă situată vizavi de apartamentul meu s-a născut Casanova. În casa de pe partea dreaptă, cea cu flori în geam, a trăit W.D. Howells. La stânga se află palatul în care Wagner a scris actul al doilea din *Tristan şi Isolda*, iar dincolo de el se vede terasa de pe care Napoleon a asistat cândva la o

regată. În apropiere se află şi Ca' Rezzonico, una dintre cele mai frumoase case din lume. Aici a murit Browning, a locuit papa Clement al XIII-lea, a stat împăratul Francisc al II-lea, despre ea a scris Max Beerbohm. De partea cealaltă a canalului se află casa dogelui Cristoforo Moro, despre care unii spun că a inspirat personajul Othello. La dreapta mea se află un palat care a aparţinut cândva unei familii atât de bogate, încât continuă să se numească Palazzo degli Scrigni – Palatul Seifurilor.

După colţ se află „căsuţa roşie" a lui d'Annunzio, în care acesta a făcut dragoste cu Duse şi a scris *Notturno* în bezna orbirii. Se spune că la mănăstirea La Carità, acum parte din Accademia, papa Alexandru al III-lea, exilat de la Roma, a lucrat de şase luni ca ajutor de bucătar, până când a fost recunoscut de un vizitator francez, după care a fost repus în drepturi depline şi însuşi împăratul a venit la Veneţia pentru a-i cere iertare. Don Carlos, Carol al VII-lea al Spaniei, avea o casă în spatele fabricii de mozaic. În fermecătorul Ca' Dario, de Régnier „a trăit şi a scris ca un veneţian", aşa cum se poate citi pe placa memorială. *La donna* din *La donna è mobile* a trăit în Palazzo Barbaro. Mai încolo, la dreapta mea, în micuţa Corte Catecumeni, erau închişi prizonieri turci docili, până când învăţau catehismul şi erau pregătiţi să se convertească la creştinism. Oriunde m-aş uita, îmi pot imagina umbrele iluştrilor oameni din trecut, precum şi cea a unei necunoscute femei sărmane care, îndrăgostită fără speranţă de Byron, s-a aruncat în canal de la balconul

Palatului Mocenigo.

În secolul al XVIII-lea, Veneţia era o escală esenţială în *Grand Tour*, în cadrul căruia eleganţi vizitatori englezi aşteptau nerăbdători să intre în audienţă la doge, la fel cum în prezent stau la coadă, fredonând un imn din colecţia *Imnuri vechi şi noi*, pentru a-şi prezenta omagiile papei. Chiar şi în prezent englezii consideră că educaţia lor nu este completă până când nu vizitează Veneţia. Nu mai sunt mulţi străini care închiriază palate veneţiene pe timpul verii, dar sunt puţine nume celebre din lumea occidentală care să nu fi apărut, la un moment dat, în registrele hotelurilor din oraş. Sezonul estival veneţian continuă să-i atragă pe reprezentanţii înaltei societăţi, în iahturile sau maşinile lor de lux, la adunările Serenissimei – veneţienii au, pe continent, un frumos aeroport pentru aeronavele mari şi un aeroport mai mic pe insula Lido, pentru avioanele private şi chartere, care sunt din ce în ce mai numeroase de la an la an. Cel mai fastuos bal din lume, din anii ’50, a fost organizat de un milionar mexican, în Palazzo Labia (cu mult timp în urmă, unii dintre foştii proprietari obişnuiau să arunce în canalul din faţa palatului piese din vesela de aur, din dorinţa de a epata, după care le pescuiau, pe ascuns, din zgârcenie).

Deşi această amestecătură de oameni bogaţi aminteşte uneori de excentrica Veneţie din secolul al XVIII-lea, în acelaşi timp, contribuie mult şi la coruperea spiritului oraşului. În timpul verii, proprietarii hotelurilor mai luxoase devin din ce în ce mai servili şi mai mieroşi. Chiar şi ritmul

vieţii de pe canale este tulburat atunci când un iaht flamboaiant, venind din porturi occidentale, trece cu greu pe lângă biserica Salute, cu un pavilion uriaş la pupă, cocktailuri şi aparatură de înaltă fidelitate. De cele mai multe ori, astfel de vizitatori abia dacă se uită în treacăt la bătrâna Veneţie, căci seara se îndreaptă spre insula Lido, întorcându-se în oraş doar din când în când, pentru o cină scumpă sau o petrecere foarte mediatizată, însă e suficient pentru a umili oraşul, atât de sfidătoare şi de egoistă e scurta lor incursiune. Mulţi anglo-saxoni vin vara la Veneţia ca să scape de convenţiile mai stricte de acasă. Mulţi turişti zgomotoşi şi de o falsă politeţe aduc cu sine, în Harry's Bar, un puternic iz de agenţie imobiliară sau de marketing – fiindcă, atunci când te gândeşti la ideea de îmbogăţire peste noapte, îţi vine în minte adesea Veneţia. (Însă alţi oameni mai bogaţi, coborând din schoonerele sau din avioanele lor, reuşesc să reaprindă în oraş o mică scânteie din puterea şi splendoarea de odinioară.)

În anii săi de glorie, Veneţia era mai mult decât un simplu spectacol. Lumea venea aici nu doar să-i admire caii de aur sau să-l omagieze pe Tiţian, ci şi să schimbe valută, să investească fonduri, să închirieze vase, să discute probleme legate de diplomaţie şi război, să se îmbarce spre diverse destinaţii, să afle veşti din Orient, să cumpere şi să vândă. Târgul din ziua Înălţării atrăgea comercianţi, fabricanţi, oameni de afaceri şi chiar designeri de modă din toată lumea (o păpuşă mare, îmbrăcată după ultima modă, era expusă în

Piazza şi reprezenta un fel de manechin ce avea să poarte modelele anului următor). Cea mai celebră instituţie veneţiană era Bursa din Rialto, una dintre principalele realizări din istoria Europei. Pentru europenii din Evul Mediu, Rialto era o entitate la fel de puternică cum sunt astăzi Banca Mondială şi Wall Street. Era principala punte comercială dintre Răsărit şi Apus şi nucleul puterii imperiului veneţian.

Prima bancă de stat, Banca Giro, a fost deschisă în Rialto în secolul al XII-lea, şi timp de 300 de ani băncile din Rialto au dominat comerţul internaţional. Din centrele lor comerciale plecau nave spre Orient, Flandra şi Anglia. Majoritatea vaselor aparţineau statului şi erau construite după un model standard (pentru a putea fi întreţinute uşor), însă banii investiţi în ele erau ai negustorilor din Rialto. Pe zidurile colonadei din Rialto, o imensă hartă pictată ilustra marile rute ale comerţului veneţian – către Dardanele şi Marea Azov, către Siria, Alep şi Beirut, către Alexandria, Spania, Anglia şi Flandra. Negustorii se adunau în faţa hărţii pentru a urmări traseul averilor lor, asemenea unor ofiţeri de stat-major în sala lor de operaţiuni. Lângă Rialto se aflau birourile veneţiene de navigaţie, comerţ şi transport maritim, care, la vremea respectivă, reprezentau autorităţile supreme în domeniu.

Lumea întreagă se îndrepta spre centrele comerciale ale faimosului oraş, în căutare de aur, ţesături exotice, cafea şi mirodenii. Uneori, acestea, pentru a ajunge la Veneţia,

traversau ţări de care europenii nu auziseră niciodată. Însuşi Henric al III-lea al Franţei a găsit de cuviinţă să colinde incognito prăvăliile de pe Rialto, în căutare de chilipiruri. În secolele XIV-XVI, Europa întreba, asemenea lui Antonio: „Ce mai e nou pe Rialto?”[9], până când cele şapte caravele ale lui Vasco da Gama au înconjurat Capul Bunei Speranţe şi au ajuns în India, punând astfel capăt monopolului veneţian asupra comerţului cu Orientul şi detronând Rialto. Veneţienii aveau un simţ al afacerilor atât de sensibil, încât, într-o dimineaţă mohorâtă din anul 1499, când veştile despre călătoria lui da Gama au ajuns în oraş (cu mult înainte ca exploratorul să se întoarcă în Portugalia), câteva bănci din Rialto au clacat instantaneu.

În prezent, încă există câteva bănci în jurul capătului estic al Podului Rialto, însă vechiul punct de întâlnire comercial nu mai este acum decât o piaţă aglomerată, plină de viaţă, zgomotoasă şi pitorească. Au mai rămas doar câteva reminiscenţe palide ale gloriei de mult apuse, care te mai pot întoarce în timp. Pentru a înţelege impactul declinului suferit de Veneţia, nu există exerciţiu mai bun decât să mergi până la capătul vestic al podului, lângă biserica San Giacomo, şi să observi întreaga scenă, cu un ochi la vânzătoarele de la tarabe şi cu celălalt la magnificele personaje de altădată, acum absente.

Marile antreprize au dispărut. Peste tot în jur, sub arcul podului, domneşte animaţia micului comerţ. Sub arcade, bijutierii au vitrinele pline de monede de aur, talere de

terezie, ornamente aurite, iar prin uşile deschise îi poţi vedea cum cântăresc, plini de îndemânare, minuscule lănţişoare de aur (concepute pentru medalioanele cu Sfântul Cristofor) pe nişte cântare extrem de delicate. În pasaj se află Erberia, piaţa de zarzavat: un loc plin de viaţă, aglomerat şi primitor. Tarabele sunt încărcate cu piersici zemoase, funii de ceapă, banane, grămezi de chimen, salată, frunze verzi şi crestate ca de păpădie, castraveciori, iepuri ţepeni, prepeliţe curăţate de pene şi aşezate în şiruri ordonate, spanac, felii de nucă-de-cocos ţinute la rece, cartofi, pescăruşi morţi atârnaţi cu capul în jos, bucăţi de anghinare plutind în găleţi, mere îmbietoare, ridichi de un roşu strălucitor, portocale din Sicilia şi garoafe din San Remo. Vânzătorii sunt veseli şi puşi pe glume, cumpărătorii plini de zel şi grăbiţi, iar uneori, câte un avocat adâncit în gânduri, înfăşurat în roba sa neagră, trece maiestuos prin această forfotă, îndreptându-se spre tribunal.

Peisajul pieţei este dominat de silueta vechii biserici San Giacomo, un edificiu mic, dar primitor – cunoscut veneţienilor sub numele San Giacometto – care stă printre legume aşa cum stă biserica St. Paul în Covent Garden, aşteptând-o parcă pe Eliza[10]. Marele ceas al bisericii, al cărui cadran are 24 de ore, apare într-un celebru tablou de Canaletto, însă mecanismul său are o istorie tristă. În secolul al XIV-lea s-a stricat în mai multe rânduri şi a fost nevoie să fie înlocuit „pentru onoarea şi consolarea oraşului”. S-a oprit din nou în secolul al XVIII-lea, chipurile la ora 4. În 1914, un călător a afirmat că ceasul arăta mereu ora 3 după-amiază şi,

nu cu mulţi ani în urmă, limbile lui erau oprite exact la ora 12 noaptea.

Sub acest orologiu pe care nu te poţi bizui, ascuns într-o harababură de tarabe şi lăzi, îl vei găsi pe Gobbo di Rialto, una dintre cele mai cunoscute imagini ale Veneţiei medievale. Abandonat şi neglijat, stă acum printre cutii şi legume stricate: o mică statuie din granit, reprezentând un bărbat care se chinuie să ţină în spate un şir de trepte şi o coloană din marmură. Oamenii spuneau că este cocoşat, dar, de fapt, e doar încovoiat sub povara greutăţii, căci, în epoca glorioasă pe care a cunoscut-o Rialto, responsabilităţile lui erau uriaşe. Pe piedestalul lui se promulgau decretele Republicii, în perioada în care legile veneţiene se scriau cu sânge şi se aplicau prin foc. Cei acuzaţi de infracţiuni mărunte erau obligaţi să alerge dezbrăcaţi, din Piaţa San Marco până la treptele lui Gobbo, trecând printr-o ploaie de lovituri, până când, în cele din urmă, umiliţi, gâfâind şi plini de sânge, cădeau smeriţi la picioarele lui noduroase şi îl îmbrăţişau cu un sentiment de alinare absolută.

Iar după colţ, lângă Canal Grande, se află extraordinara piaţă de peşte a Veneţiei, un admirabil caleidoscop marin, umed, colorat şi puternic mirositor, un loc în care, la primele ore ale dimineţii, bărcile aduc transportul zilnic de fructe de mare. Tarabele sunt frumos aranjate, cu frunze verzi, umede şi răcoroase. Pe ele sunt aşezate, într-o abundenţă îmbietoare, fremătătoare şi viu colorată, creaturile marine din lagună: ţipari alunecoşi şi încolăciţi, verzi sau cu pete,

care încă se încăpăţânează să trăiască; frumoşi peşti roşii, împachetaţi în cutii, ca nişte sticle de şampon, cu capul în sus; ciudate moluşte tubulare, prin al căror orificiu se prelinge un lichid; splendizi barbuni roşii, pseudorechini fioroşi, crabi care nu se dau bătuţi şi mormane de moluşte ca nişte nestemate; calcani şi bancuri întregi de plătici; vietăţi precum tarantulele de apă; lighene cu caracatiţe moi şi bulbucate, care elimină, înfuriate, cerneală; bucăţi uriaşe de ton, cozi de peşte şi felii de peşte, articulaţii de peşte, rinichi de peşte, măruntaie şi icre de peşte: o imensă masă de vietăţi marine, roz, albe, roşii, verzi, cu tentacule, cu ochi ca nişte mărgele, alunecoase, sinuoase, lucioase, flasce, spongioase, crocante – toate zăcând acolo, pe catafalcul proaspăt şi verde, înspăimântate, moarte, condamnate sau gâfâind, ca un petic de frunziş strălucitor în mijlocul tundrei veneţiene pietroase.

În secolul al XVIII-lea, cheiul de lângă piaţa de peşte, cândva centrul economic al lumii occidentale, devenise un loc în care se plimbau dimineaţa petrecăreţii din Veneţia, istoviţi sau buimăciţi după aventurile amoroase şi jocurile de noroc din seara precedentă. Pe atunci, dădea bine să apari pe chei, odată cu ivirea zorilor, etalând toate semnele dezmăţului. Astăzi, stilul de viaţă din Rialto nu este nici măcar relaxat, ci doar pitoresc. O ironie tristă emană din descrierea de pe absida bisericii San Giacomo, o amintire a zilelor ei gotice: „În jurul acestui templu, fie ca legea negustorului să fie dreaptă, cântarul lui cinstit, iar învoielile lui demne de încredere”. Acum niciun Shylock nu mai cere

titluri de proprietate sub arcadele din Rialto; nu mai sunt curtezane vesele care să-şi târâie prin piaţă, dis-de-dimineaţă, fustele murdare de noroi; sunt doar zarzavagii care strigă, gospodine ce se tocmesc la preţ şi turişti, cocoţaţi pe pod, care calculează nerăbdători timpul de expunere înainte de a face fotografii. Rialto trebuie privit acum cu un ochi interior, aşa cum, atunci când am stat pe balcon şi am urmărit priveliştea din faţa mea, i-am văzut nu doar pe barcagiii care treceau şi pe fiul meu mai mic ce traversa cu greu podul în drum spre şcoală, ci şi pe Napoleon, ţuguindu-şi buzele în balconul lui, pe frumoasa şi suferinda Duse, pe Othello, pe Corvo şi pe toţi acei sărmani păgâni întemniţaţi, memorând disperaţi articolele de credinţă, în spatele bisericii Salute.

20. Curiozităţi

Veneţia e un oraş aglomerat, mic, secretos, haotic, plin de istorioare hazlii şi de tot felul de vechituri fascinante, ca o colecţie de antichităţi din casa unui expert capricios sau ca paraziţii de pe cochilia unei stridii. Unele dintre elementele acestui ansamblu pitoresc sunt achiziţiile succesive ale unei vechi religii, altele au fost moştenite de-a lungul istoriei, altele sunt doar excentricităţi locale. În Veneţia *Sempre diretto!* te va duce întotdeauna spre un loc cunoscut de toată lumea, precum campanila San Marco, Rialto, somptuoasa

Piazza sau Canal Grande, însă până acolo trebuie să străbaţi un drum întortocheat şi să treci printr-o galerie de curiozităţi.

Veneţia a fost mereu unică în lume, prin obiceiuri şi atitudini. Dacă vei vizita impozanta mănăstire de lângă biserica Frari, vei urca scările şi îi vei vorbi politicos celui de la recepţie, ţi se va permite să consulţi Arhivele de Stat ale Republicii Veneţiene, în care sunt păstrate cu sfinţenie documentele Veneţiei independente, de la începuturile şi până la căderea ei. E cel mai complet memorial statal din lume. Conţinutul lui oferă statistici ameţitoare legate de practicile secrete ale statului, statistici care adesea sunt preluate de cele mai serioase ghiduri turistice. Unii spun că Arhivele conţin 14 milioane de volume, alţii susţin că au 1 000 de încăperi. Un geograf din secolul al XIX-lea, Andrea Balbi, pasionat de această temă, a calculat că numărul total al foilor documentelor şi volumelor era 693 176 720. Acestea, puse cap la cap, ar fi avut o lungime de 1 444 800 000 de picioare, ar fi înconjurat de 11 ori circumferinţa Pământului şi ar fi acoperit o suprafaţă atât de mare, încât întreaga omenire ar fi încăput pe ea. Chiar şi în anii 1850, cele mai tăinuite secrete ale Consiliului celor Zece continuau să fie ascunse în Arhive, însă acum, când cercetătorii au acces la orice cotlon din acest edificiu, se pare că sunt în realitate 280 de încăperi, în care se găsesc aproximativ 250 000 de cărţi, documente şi pergamente. Cele mai vechi datează din 883 (când Alfred cel Mare era încă rege, iar Carol cel Mare murise

deja).

Încăperile labirintice, cândva chiliile unei mănăstiri franciscane, sunt înţesate până în tavan de documente extraordinare, dosare peste dosare, volume peste volume, uriaşe manuscrise cu anluminuri, hărţi desenate de mână, titluri de proprietate, contracte, acte ale nobilimii, procesele Marelui Consiliu – o întreagă societate dispărută şi conservată acolo, asemenea unui papă, mort de mult, care zace într-un sicriu de cristal sau asemenea unui spic de porumb găsit într-o piramidă. Peste tot miroase a pergament şi a cerneală veche. Într-o cămăruţă de la intrare, un bărbat se ocupă cu fotografierea pe microfilm a arborilor genealogici ai veneţienilor moderni care doresc – plătind o taxă – să-şi confirme descendenţa din paginile Cărţii de Aur.

Străzile şi clădirile din Veneţia sunt şi ele străbătute de fiorul continuităţii istorice. „Da”, mi-a spus într-o zi menajera mea, vorbindu-mi de originile bisericii Salute, „da, când ciuma s-a stins, în semn de recunoştinţă, am pus cu toţii mână de la mână pentru ca biserica să poată fi construită”. Aceasta s-a întâmplat în urmă cu 300 de ani, însă în Veneţia sentimentul familial este atât de puternic şi atât de durabil de-a lungul secolelor, încât Emilia aproape că era convinsă că şi ea contribuise cu câteva lire la construirea bisericii. Veneţia abundă în astfel de ecouri perpetue, începând cu Frezzeria – Strada Făuritorilor de Săgeţi (unde încă se fac coşuri din răchită asemănătoare cu nişte tolbe de săgeţi) şi terminând cu Arsenalul, unde tancurile petroliere sunt

reparate pe acelaşi şantier vizitat de Dante în urmă cu şase secole. În Campo San Zan Degolà se află un cap sculptat în piatră despre care se crede că îl reprezintă pe Biagio, un bandit legendar, care a măcelărit nişte bieţi copii şi i-a vândut la restaurantul lui sub formă de ostropel. Povestea datează din Evul Mediu, dar, dacă te duci să vezi această sculptură, o vei găsi acolo, încă murdară de noroi, stând mărturie pentru îndelungata şi neiertătoarea memorie a Veneţiei. De-a lungul promenadei Riva degli Schiavoni, pe Cheiul Slavilor, încă poţi vedea nave venite din Dalmaţia. De la începuturile Republicii, zahărul este descărcat în acelaşi loc – acolo unde Strada Zahărului se întâlneşte cu Zattere. Dogana continuă să fie o vamă activă. Cele mai vechi *traghetti* funcţionează, fără întrerupere, din secolul al XIII-lea.

În Veneţia, trecutul şi prezentul s-au contopit în repetate rânduri, aşa încât deseori vechiul pare contemporan, iar noul se perimează rapid. În grandioasa curte renascentistă a Palatului Pisani, în apropiere de Accademia, se joacă fotbal. În Ridotto – cândva cel mai celebru cazinou din Europa – se joacă piese de teatru. În vechea Şcoală a Cizmarilor, de lângă biserica San Tomà, se organizează expoziţii. În Campo Santa Margherita, în Şcoala Tăbăcarilor, se fabrică scaune. Dacă vei lua o halbă de bere în cafeneaua situată vizavi de intrarea principală a bisericii Santo Stefano, te vei afla, de fapt, în vechea Şcoală a Lânarilor, cândva atât de înfloritoare, încât Carpaccio a zugrăvit-o în cinci dintre tablourile sale. Înseşi

materialele Veneţiei par atemporale, căci adesea erau deja vechi atunci când veneţienii le furau şi le aduceau acasă, în lagună. În plus, chiar şi unele idei, precum designul cupolelor, erau importate din Bizanţ, iar în Bizanţ ajungeau din Roma.

Veneţia este împodobită din belşug cu stranii ornamente religioase. Oraşul este unul dintre cele mai mari relicvarii ale lumii creştine. Aproape fiecare biserică veneţiană are o aşchie de os sfânt, un schelet, o unghie, o bucată de lemn, o piatră patriarhală, toate păstrate cu sfinţenie în racle şi casete căptuşite sau aşezate cu grijă în spatele unor opulente draperii de catifea. În bisericile din oraş se odihnesc moaştele multor sfinţi: Sfântul Apostol Marcu, Sfântul Ştefan, Sfântul Zaharia (tatăl Sfântului Ioan Botezătorul), Sfântul Atanasie (autorul Crezului atanasian), Sfântul Rocco, Sfântul Teodor, Sfântul Magnus, Sfânta Lucia. Biserica San Tomà adăposteşte peste 10 000 de moaşte, între care se spune că se află şi 12 schelete întregi de sfinţi (scoase, temporar, din biserică din cauza umezelii).

În San Pietro di Castello – biserică fondată, conform legendelor veneţiene, de troieni – se află tronul pe care stătea Sfântul Petru în Antiohia. În bazilica San Marco sunt păstrate – sau cel puţin aşa s-a pretins la un moment dat: cuţitul folosit la Cina cea de Taină; piatra, încă pătată de sânge, pe care a fost decapitat Sfântul Ioan Botezătorul; craniul acestuia; un braţ al Sfântului Gheorghe; un basorelief, încă umed, sculptat din stânca lovită de Moise; un tablou pictat de

Sfântul Evanghelist Luca; doi mici îngeri care odinioară decorau balconul lui Pilat din Pont, în Ierusalim; o piatră pe care a stat Domnul nostru în timp ce predica în Tir; o coastă a Sfântului Ştefan; un deget al Mariei Magdalena; un scaun care i-a aparţinut Fecioarei Maria; piatra de marmură pe care a stat Domnul nostru când i-a cerut apă femeii samaritene; sabia cu care Sfântul Petru i-a tăiat urechea lui Malhus; un manuscris al Evangheliei Sfântului Apostol Marcu, scris chiar de mâna evanghelistului. Nu mai puţin venerată decât aceste relicve antice este sala în care a avut loc Conclavul din 1800 pentru alegerea papei Pius al VII-lea. Napoleon interzisese întrunirea cardinalilor la Roma (precedentului papă, care întrebase dacă poate măcar să moară la Roma, i s-a răspuns că poate „muri unde vrea”), aşa că aceştia s-au reunit într-o cameră de la etaj din mănăstirea San Giorgio Maggiore, situată chiar lângă biserica proiectată de Palladio. Scaunele de lemn sculptat încă poartă numele celor 35 de cardinali, ca şi cum aceştia tocmai şi-ar fi luat pălăriile stacojii cu boruri largi şi ar fi coborât în refectoriu; chiar şi tichia papei se află acolo, pe un suport de sticlă, odihnindu-se pe o cunună de granule de naftalină, ca pe nişte rulmenţi. Iar lângă uşă se află mica sobă neagră în care se ardeau buletinele de vot, fumul revelator ieşind printr-un horn de fier aflat lângă campanilă.

Mormintele din Veneţia, atunci când nu sunt înspăimântătoare, sunt nemaipomenit de stranii. În biserica San Giobbe, în faţa sfântului altar, poţi vedea mormântul

(casa deja am văzut-o) al „adevăratului Othello”, dogele Cristoforo Moro. O teorie susţine că Shakespeare a preluat povestea dintr-un pamflet scris despre acest bărbat, iar susţinătorilor teoriei în cauză le place să aducă drept argument blazonul familiei gravat pe mormântul lui. Este vorba despre mură (*mora*) – „şi nu vorbeşte Shakespeare sau mai curând Bacon, în actul IV, scena III, despre acel *gage d’amour* pe care Othello i-l oferă Desdemonei, o «batistă brodată cu căpşuni»? Mai aveţi cumva nevoie de alte dovezi? Sunteţi în continuare orbiţi de perimata tradiţie?”.

La stânga altarului, printre mozaicuri, se află o piatră sculptată în formă de inimă. Până nu demult, nimeni nu-i cunoştea semnificaţia, însă, în timpul restaurării pardoselii, când piatra a fost ridicată, sub ea s-a găsit o cutiuţă în care se afla un organ uman zbârcit. Era inima dogelui Francesco Erizzo, care a murit în 1646 – osemintele lui odihnesc în biserica San Martino, însă a vrut ca partea cea mai profundă din fiinţa lui să fie îngropată cât mai aproape de sfântul patron al veneţienilor. Dogele Francesco Morosini, care a murit în 1694, este înmormântat în biserica Santo Stefano, sub cea mai mare lespede funerară din Veneţia, care tronează în mijlocul bisericii, de 18 picioare pe 15. Dogele Andrea Vendramin, înmormântat în San Zanipolo în 1478, a rămas în memoria oamenilor în special pentru că efigia sa a constituit obiectul unei investigaţii a lui Ruskin: convins că Renaşterea veneţiană este plină de impostură, Ruskin a împrumutat o scară de la sacristanul bisericii şi a urcat până

la mormântul aflat la înălţime, pentru a dovedi că însăşi statuia dogelui nu era decât o înşelătorie, fiind sculptată doar pe o singură parte, cealaltă fiind o bucată de marmură brută.

În biserica Frari, la dreapta sfântului altar, se află mormântul nefericitului doge Foscari, care a fost demis în 1457 şi a murit (după cât se pare, de tristeţe) la câteva zile după ce fiul său a fost executat pentru înaltă trădare. Mormântul este uriaş şi inspiră milă. Timp de cinci secole, niciun ghid nu a vorbit despre el fără să se refere şi la umilirea suferită de această familie. Sub mormânt se află însă o inscripţie ce redă un emoţionant episod petrecut ulterior. La două secole şi jumătate după moartea sărmanului doge, un urmaş pe nume Alvise Foscari a cerut, în semn de loialitate faţă de strămoşii lui, ca inima lui să fie îngropată în mormântul ruşinii, ceea ce s-a şi întâmplat, în 1720. Exact în faţa acestui mormânt se află cel al unui doge din secolul al XIV-lea, Nicolò Tron. Acesta avea o barbă imensă pe care şi-a lăsat-o să crească după moartea fiului său preferat, refuzând să şi-o radă, în semn de doliu perpetuu.

În biserica Scalzi – a carmeliţilor desculţi – se află mormântul ultimului doge al Veneţiei, Ludovico Manin, al o sută douăzecilea în ordinea succesiunii, care a predat Republica, aproape fără să crâcnească, forţelor dezlănţuite ale lui Napoleon, iar cinci ani mai târziu a murit lipsit de glorie. Membrii familiei Manin erau originari din Florenţa. Au venit în Veneţia, s-au îmbogăţit din comerţ şi şi-au cumpărat titlurile nobiliare în timpul războaielor cu Genova.

Ultimul doge nu a fost însă o figură temerară. Pe blazonul lui apărea Adonis nud dormind sub un stejar. Astfel, simplitatea mormântului său degajă o melancolie ironică – o lespede sumbră, într-o capelă auxiliară, pe care este gravată o inscripţie rece: *Cineres Manini* – „Cenuşa lui Manin”.

Arta veneţiană abundă şi ea în curiozităţi. Atmosfera iluzorie şi translucidă care învăluie spiritul oraşului a fost mereu exploatată de artişti cu ajutorul unei abile şi ingenioase manipulări a perspectivei şi a proporţiilor. În Veneţia nimic nu e absolut simetric – Piazza nu e doar neregulată, ci se şi înclină spre Bazilică; în plus, modelul de pe pavaj nu se potriveşte. Clădirile au acoperişuri supraîncărcate, aşa cum este cazul Palatului Dogilor. Altele sunt împodobite excesiv cu draperii false, precum masiva biserică a iezuiţilor, ale cărei ornamentaţii din marmură, perdele, covoare şi tapiserii sunt atât de uluitoare, încât pleci de acolo perplex. Perspectiva tavanelor se modifică pe măsură ce te deplasezi; pâlcuri fremătătoare de îngeri plutesc pe cerul pictat, amintindu-mi de broaştele comestibile din piaţa de peşte din Hong Kong, prinse unele de altele cu nişte sârme. Sunt congelate, dar vii şi creează impresia unei mulţimi de tentacule animate, ca şi cum fiecare dintre ele ar avea câte 12 picioare. Din picturi par să iasă braţe şi glezne, aşa cum se întâmplă şi cu capul faimosului cal al lui Pordenone, din biserica San Rocco. Din cerurile pictate atârnă clopote, legănându-se vesel. Storuri veneţiene false

acoperă ferestre inexistente. Dacă te uiţi în spatele îngerilor care stau atât de maiestuos deasupra porticului bisericii iezuiţilor, vei observa că posterioarele lor scobite se sprijină, practic, pe nişte bare metalice. Marele dom al bisericii Salute este susţinut de nişte contraforturi masive din piatră, minuţios împodobite cu volute, care nu sunt neapărat necesare întrucât domul este făcut din lemn.

Într-o dimineaţă de iarnă, când în Palatul Dogilor nu se afla niciun turist, iar gardienii care păzesc Sala del Maggior Consiglio erau plecaţi, mi-am scos pantofii pe furiş şi am urcat treptele care duc la tronul dogelui. Şezând acolo, în acel jilţ grandios, privind minunatul tavan pictat de deasupra mea, mi-am dat seama cât de atent cumpănite sunt distorsiunile perspectivei din arta veneţiană. Toate acele imagini gigantice şi toate acele simboluri, toate zeiţele, victoriile şi virtuţile păreau acum că sunt acolo doar pentru mine. Priveam Veneţia drept în ochi, de la aceeaşi înălţime. Primeam tributul provinciilor cucerite fără să fac nici cel mai mic efort. Era ca şi cum Veronese, Tintoretto, Bassano şi Palma il Giovane stăteau în faţa mea, înclinându-se plini de reverenţă şi aşteptând să le aprob operele. Această experienţă m-a însufleţit. După ce am coborât treptele în vârful picioarelor şi m-am încălţat, arborând cu inocenţă un aer de cercetător zelos, m-am uitat în spatele meu şi am văzut că urmele pe care şosetele mele le lăsaseră pe treptele lustruite de lemn ale tronului erau, dacă nu de două ori mai mari decât în realitate, cel puţin de două ori mai

încrezătoare.

Barocul veneţian este câteodată de o excentricitate magnifică. Faţada bisericii San Moisè este atât de înzorzonată, încât atrage imediat atenţia turiştilor. Înăuntru se află un altar monumental, construit din blocuri de granit lucioase, reprezentând, aproape în mărime naturală, pe Iehova, Moise, Tablele, Muntele Sinai şi toate celelalte. Un alt altar splendid este cel din biserica San Marziale (un sfânt a cărui legendă, dacă nu mă înşel, este descrisă în dicţionarul meu de sfinţi drept o „înşelătorie extravagantă"). Se pare că altarul reprezintă un sfânt ermit în interiorul peşterii sale, căci sub lespede stă ghemuit, cu nimbul abia încăpându-i, un înţelept singur şi trist, aşa cum îi vezi câteodată pe unii copii cu vocaţie artistică înghesuindu-se sub un pian.

Faţada bisericii Santa Maria Zobenigo este faimoasă pentru faptul că niciun element din intricatul ei design nu are vreo semnificaţie religioasă. Biserica a fost ridicată de familia Zobenigo, însă, ulterior, membrii familiei Barbaro au reconstruit-o, faţada ei fiind dedicată în întregime slăvirii lor. Uitându-te de sus în jos, vei vedea: statuia încoronată a Veneţiei, aflată între statuia Justiţiei şi cea a Temperanţei; o acvilă bicefală, purtând o coroană de aramă – emblema familiei Barbaro; o mare efigie a unui Barbaro în armură, deasupra uşii; patru membri romanizaţi ai familiei Barbaro, în nişe; două coloane împodobite cu trofee militare, trâmbiţe, arme, steaguri şi tobe; planurile a şase oraşe sculptate cu migală în piatră – Zara, Candia, Padova, Roma, Corfu şi Split.

Aceste regiuni sunt des menţionate în analele familiei Barbaro. (Într-o seară de primăvară, m-am uitat la aceste planuri şi erau toate în condiţii foarte bune, însă, când am revenit a doua zi, am observat că o bucată mare din Split fusese spartă în timpul nopţii, iar în piatra palidă rămăsese o cicatrice: confruntarea directă cu degradarea civilizaţiei îţi lasă un gust amar.)

Artiştii veneţieni au avut întotdeauna o înclinaţie către excentricităţi şi fantezii şi le-au plăcut mereu farsele, aluziile ascunse, autoportretele clandestine. În faimoasa pictură a lui Veronese *Ospăţul din casa levitului*, expusă în muzeul Accademia, majordomul elegant din partea stângă este Veronese însuşi. Pictorul apare şi în tabloul *Glorie* din Palatul Dogilor, iar în *Nunta din Cana Galileii*, care este acum expus la Luvru, apare cântând la violă şi acompaniat de fratele lui, de Tintoretto, sultanul Soliman, împăratul Carol al V-lea, marchizul del Guasto şi marchiza de Pescara. În pictura lui Gentile Bellini *Miracolul adevăratei cruci de lângă podul San Lorenzo*, toţi membrii familiei pictorului stau în genunchi, mândri, la dreapta miracolului, iar regina Ciprului stă în partea stângă, alături de doamnele de la curte. În ciudata pictură a lui Domenico Tiepolo *Lumea nouă*, expusă în Ca' Rezzonico, apare însuşi artistul, în colţul din stânga, uitându-se printr-o lupă, lângă tatăl lui. În Sala dello Scrutinio din Palatul Dogilor există o pictură care înfăţişează bătălia de la Lepanto şi în care, dacă te uiţi suficient de atent, vei observa în mijlocul acelui măcel, printre cadavre, un domn mic de

statură şi elegant, cu o barbă îngrijită şi cu guler de dantelă, extrem de calm, cufundat până la gât în apele Mediteranei: este artistul Vicentino, netulburat de subiectul picturii sale.

În tabloul imediat următor – o altă bătălie navală – Pietro Liberi s-a pictat, exact în prim-planul compoziţiei, sub înfăţişarea unui sclav gras şi dezbrăcat, ce ţine ameninţător un pumnal. Lângă această pictură se află *Judecata de Apoi* a lui Palma il Giovane, despre care se spune că ar include două portrete ale amantei artistului, ilustrând-o în două stări diferite: în colţul din stânga jos agonizând în Infern, iar în cel din dreapta sus desfătându-se în Paradis. Mai departe, în Sala del Maggior Consiglio, fiica lui Tintoretto stă la picioarele Sfântului Cristofor, în gigantica pictură a Paradisului. În biserica Madonna dell'Orto, Tintoretto însuşi poate fi văzut ajutând la transportarea Viţelului de Aur, în vederea unui ritual – artistul are o barbă lungă şi neagră, un aer idolatru şi plin de vanitate, iar lângă el stă soţia lui, îmbrăcată în albastru. Celebra Sfântă Barbara a lui Palma il Vecchio, din biserica Santa Maria Formosa, descrisă ca fiind „imaginea supremă a frumuseţii veneţiene", este, de fapt, Violante, fiica pictorului („o reprezentare aproape unică a tipului eroinei", cum scria cândva George Eliot, „pregătindu-se, în linişte, pentru martiriu, cu o expresie care nu trădează nici cea mai mică urmă de pietate, reflectând totuşi interioritatea unei minţi impregnate de o profundă credinţă").

Madona din retablul lui Tiţian *Pala Pesaro*, din biserica Frari, este chiar soţia lui, Celia, care, la nu mult timp după

aceea, a murit în timpul naşterii. Mormântul lui Canova, aflat lângă altar, cu suprastructura lui piramidală şi cu grăitoarea sa uşă întredeschisă, a fost proiectat chiar de Canova – nu pentru el, ci pentru Tiţian, care avea şi el schiţe pentru un mormânt cu adevărat tiţianesc, însă a murit prea devreme pentru a-l mai construi (oricum, Tiţian este înmormântat în biserica Frari, în cel mai mare mausoleu posibil, ridicat, la 300 de ani după moartea sa, de împăratul Austriei şi înconjurat de basoreliefuri ale propriilor lucrări). În aceeaşi biserică, frumoasa statuie a Sfântului Ieronim, aparţinându-i lui Alessandro Vittoria, cu venele şi muşchii splendid modelaţi, este în realitate un portret al lui Tiţian la bătrâneţe. Bustul lui Vittoria însuşi, din biserica San Zaccaria, este un autoportret, înfăţişându-l pe artist, impozant şi meditativ, în mijlocul unui public format din figuri alegorice respectuoase. În Scuola Grande di San Rocco, caricatura din lemn a unui artist, executată de năvalnicul Francesco Pianta, îl ridiculizează cu maliţiozitate pe Tintoretto, înconjurată de copleşitoarele pânze ale pictorului. Basoreliefurile celor cinci capete care se găsesc pe uşa sacristiei sculptate de Sansovino, în spatele sfântului altar din bazilica San Marco, reprezintă figuri cât se poate de reale: însuşi Sansovino, Palladio, Veronese, Tiţian şi Aretino, acesta din urmă atrăgându-şi simpatia tuturor scriitoraşilor vremii după ce a afirmat că îşi câştigă existenţa „prin sudoarea cernelii”. Se spune despre el că a murit râzând prea mult la o glumă fără perdea pe seama surorii lui.

Obloanele orgii din biserica San Salvatore au fost pictate de fratele lui Tiţian, Francesco Vecellio. Acestea se numără printre ultimele lucrări ale pictorului, care ulterior a abandonat lumea artei pentru a deveni soldat. În trei clădiri veneţiene există picturi care au fost cândva în concurenţă, iar acum sunt expuse împreună, într-o stare de perpetuu armistiţiu: cei 12 martiri din biserica San Stae, cei 21 de pe tavanul Bibliotecii Marciana, cei 24, care au toţi legătură cu ordinul carmelit şi care dau naosului bisericii Carmini o distincţie apăsătoare, dar impresionantă. (Opririle de pe Drumul Crucii din biserica Santa Maria Zobenigo sunt şi ele opera unor artişti diferiţi, fiecare pictând câte două).

Ultima lucrare a lui Tintoretto este pictura care îl înfăţişează pe sfântul patron al bisericii San Marziale. Ultima operă a lui Tiţian este *Pietate*, expusă în muzeul Accademia şi destinată mormântului său. Lucrarea a fost terminată de Palma il Giovane, care a scris sub ea următoarele cuvinte: „Ceea ce Tiţian a lăsat neterminat, Palma a isprăvit, plin de reverenţă, şi închină această operă lui Dumnezeu”. Ultima lucrare a lui Verocchio este statuia ecvestră a lui Colleoni. Ultimul edificiu proiectat de Longhena este Palazzo Pesaro de pe Canal Grande, pe care nu a mai apucat să-l finalizeze. Ultima lucrare a lui Giovanni Bellini este sfântul altar din biserica San Giovanni Crisostomo, situată lângă Rialto. Se crede că ultima pictură a lui Mantegna este splendidul *San Sebastiano* din Ca’ d’Oro. După moartea artistului, tabloul a fost găsit în atelierul acestuia, iar la baza lui, lângă un muc de

lumânare fumegând, se află scrise următoarele cuvinte resemnate: *Nil Nisi Divinum Stabile Est, Caetera Fumus* – „Doar Dumnezeu este veşnic, restul e fum”.

Politica şi diplomaţia au şi ele curiozităţile lor. Pe podeaua din atriumul Bazilicii se află o mică piatră, în formă de romb, ce marchează locul în care împăratul Frederic Barbarossa a fost umilit în faţa papei Alexandru al III-lea în 1177. Papa, fugind de armatele împăratului, a venit la Veneţia deghizat, neştiind dacă Republica îi era prietenă sau inamică. Însă veneţienii, anticipând eventuale beneficii, au pus la cale reconcilierea celor doi monarhi, Republica asumându-şi astfel rolul unui deus ex machina politic. Legendele veneţiene spun că împăratul, aflându-se faţă în faţă cu papa exact în locul în care se află acum piatra romboidală, a fost de acord să-i ceară iertare Sfântului Petru, dar nu şi papei, moment în care acesta din urmă a răspuns cu severitate: „Lui Petru *şi* papei”. Astfel de versiuni ale evenimentului îl prezintă pe Frederic întins pe jos şi sărutând picioarele papei. Devotaţii pictori veneţieni au ilustrat întâmplarea în numeroase tablouri din Palatul Dogilor, inclusiv câteva scene ale triumfului veneţian care sunt complet apocrife.

În multe legende se vorbeşte despre sosirea lui Alexandru la Veneţia, sărac şi fără prieteni, iar câteva biserici pretind că au avut onoarea să-l adăpostească în pridvoarele lor, în prima lui noapte petrecută în oraş. Lângă Campo Sant’Aponal, deasupra unui mic altar aflat la intrarea într-o

curte îngustă, este gravată următoarea inscripţie: „Suveranul Pontif Alexandru al III-lea, fugind de armatele împăratului Frederic, a venit la Veneţia şi a poposit aici în noaptea dintâi; după aceea a acordat o indulgenţă plenară veşnică tuturor celor doritori să spună *Tatăl Nostru* şi *Ave Maria* în acest loc. Să nu vă fie greu să spuneţi *Ave Maria*. Suntem în anul 1177 şi mulţumită binefacerii credincioşilor avem lumină şi ziua, şi noaptea, aşa cum se poate vedea”. Nimeni nu ştie dacă acesta chiar a fost primul refugiu al papei, însă este perfect adevărat că, după câteva secole de abandon şi de mizerie, luminile de aici ard zi şi noapte şi poate mai sunt câţiva veneţieni care, aflaţi în trecere, solicită indulgenţe.

Sunt multe mementouri ale prezenţei lui Napoleon la Veneţia, începând cu Grădinile Publice şi terminând cu forma actuală a Pieţei San Marco. Lângă biserica San Pietro di Castello, în partea de est a oraşului, se află clădirea confuză şi apăsătoare care, până când Napoleon a hotărât altfel, era palatul patriarhului. În prezent, aici locuiesc familiile subofiţerilor din marina italiană. Dacă stai cu spatele la Bazilică şi te uiţi spre capătul vestic al Pieţei San Marco, vei vedea un şir de 12 statui pe faţada Aripii Napoleoniene. Acestea reprezintă mari împăraţi din trecut, iar în mijlocul lor se află un spaţiu liber care fusese destinat înălţării unei statui uriaşe a lui Napoleon. Între timp, o enormă statuie, pe jumătate îmbrăcată, a fost înălţată în Piazzetta, aflată mai la sud. Ulterior, aceasta a fost mutată în mănăstirea San Giorgio, care atunci era folosită pe post de

cazarmă, iar acum se află la intrarea în Palazzo Mocenigo, lângă biserica San Samuele, pe Canal Grande, palat în care a locuit cândva Byron.

Politica internă a Veneţiei a lăsat şi ea în urmă multe memoriale stranii: *Bocche dei Leoni*, piatra lui Tiepolo din Campo Sant'Agostin, bătrâna şi mojarul ei pe strada Merceria, dogele căruia îi lipseşte portretul printre celelalte din Palatul Dogilor. Biserica San Trovaso este un memento în sine. Se află exact la graniţa dintre teritoriile a două vechi facţiuni veneţiene, Nicolotti şi Castellani, şi are două uşi laterale, una deschizându-se spre domeniul Nicolotti, iar cealaltă spre domeniul Castellani. Dacă a existat vreodată o nuntă între o mireasă Castellani şi un mire Nicolotti, tinerii proaspăt căsătoriţi au ieşit împreună pe uşa centrală, însă rudele lor au luat-o ţanţoşe în direcţii opuse.

Totuşi, cea mai bizară dintre aluziile istorice ale Veneţiei provine din locuri şi timpuri foarte îndepărtate. În faţa porţilor principale ale Arsenalului, în mijlocul unui grup de lei din marumură, se mai află unul, lipsit de graţie, dar impunător şi sever. Acesta a fost adus de la Atena, în 1687, de dârzul doge Francesco Morosini (faimos în istoria universală în primul rând pentru că un tunar aflat sub comanda sa a aruncat în aer depozitul de explozibil al turcilor, aflat în Partenon). Leul păzea intrarea în portul Pireu şi era atât de celebru în rândul anticilor, încât Pireu era numit Portul Leului. Când însă a fost adus la Arsenal, ca pradă de război, veneţienii au descoperit cu uimire că pe umerii şi coapsele

lui erau gravate nişte inscripţii stranii. Nu erau litere greceşti, ci nişte caractere care, în ochii celor obişnuiţi cu eleganta caligrafie arabă, păreau scrijelite într-un mod rudimentar şi grosier.

Timp de câteva secole nimeni nu a ştiut ce reprezintă aceste litere, până când, într-o zi din secolul al XIX-lea, un savant danez aflat în vizită la Veneţia le-a analizat şi a ridicat braţele către cer, declarând entuziasmat că este vorba de o inscripţie runică. Acele caractere au fost sculptate pe leu în secolul al XI-lea, din porunca lui Harold cel Înalt, un mercenar norvegian care a luptat în mai multe bătălii din Marea Mediterană, cucerind Atena şi detronându-l pe împăratul Constantinopolului. A murit în 1066, ca rege al Norvegiei, luptând împotriva regelui saxon Harold, la Stamford Bridge, în Yorkshire. Inscripţia de pe umărul stâng al statuii spune următoarele: „Hakon cu Ulf, Asmud şi Orn au cucerit acest port. Aceşti oameni şi Harold Hafi au luat bir greu grecilor din cauza răscoalei. Dalk este ţinut prizonier în ţinuturi îndepărtate. Egil este plecat în expediţie cu Ragnar, în Romania şi Armenia”. Pe coapsa dreaptă a acestei statui ciudate scrie în caractere runice: „Asmund a tăiat runele acestea cu Asgeir şi Thorleif, Thord şi Ivar, la cererea lui Harold cel Înalt, deşi grecii s-au sfătuit şi au interzis-o”.

Ce înseamnă toate acestea doar leul poate şti, însă din interpretarea pe care cercetătorii zilelor noastre au dat-o sensului general al acestor inscripţii reiese că Kilroy şi prietenii lui au trecut pe acolo[11].

Alte cotloane ale ciudăţeniilor veneţiene sunt aproape inaccesibile ghidurilor turistice. În spatele Bazilicii se află un lapidariu, o curte presărată la întâmplare cu diverse pietre şi fragmente de sculpturi: doi porumbei fără cap, un luptător fără cap, un Adam foarte bătrân într-un tufăriş, două mâini tencuite într-un zid, părând să iasă din el şi creând imaginea înfiorătoare a unei perpetue încleştări în piatră şi suferinţă. (Când vei sta în faţa acestor obiecte stranii, e posibil să fii tulburat de nişte zgomote subterane: nu te îngrijora – nu sunt decât muncitorii ce restaurează cripta Bazilicii.)

Palatul Mastelli, de lângă Madonna dell'Orto, este un loc la fel de ezoteric. Pe faţada sa se află un dromader ciudat pe care l-am analizat deja cu maliţiozitate. Însă după colţ, în curtea interioară a acestui palat, sunt o grămadă de suvenire şi prăzi de război, coloane construite la înălţime, o statuetă a Madonei, tot felul de arcade, puţuri, grilaje. Este o adunătură eclectică de rămăşiţe ale trecutului, ascunse în spatele unui zid înalt de cărămidă şi camuflate printre crengi şi frunze. Când vei ieşi, buimăcit şi fascinat, din acest loc, nu vei fi surprins să afli că cei patru mauri enigmatici din Campo dei Mori – cel mai ciudat cvartet care a privit vreodată în gol de pe un zid dărăpănat – au locuit şi ei cândva aici.

La parterul palatului Fondaco dei Turchi, unde acum îşi are sediul Muzeul de Istorie Naturală (în logia lui găsindu-se sicriul lui Faliero), se află o curte care este deopotrivă hangar pentru bărci, menajerie şi panteon. De-a lungul pereţilor sunt

expuse o serie de busturi, păstrate cândva în Palatul Dogilor: amirali, pictori, savanţi, poeţi, arhitecţi, Sebastian Cabot, Marco Polo, Galilei, amiralul Emo şi Dante, adăugat în galerie în semn de respect şi afecţiune. Aceste sculpturi, pe care s-a aşezat praful şi pe care nu le mai vizitează nimeni, privesc gânditoare bărcile şi instrumentele de lucru ale celui care se ocupă de colecţiile muzeului, care îşi petrece jumătate din timp adunând exemplare de prin stufărişurile din lagună, iar cealaltă jumătate împăindu-le şi urcându-le pe scări. Pe dalele din această curte zac patru sau cinci *sandoli* negre, cu vâsle, scânduri şi un motor în afara bordului. Ici şi colo, în învălmăşeala din jur, se nimeresc să fie şi unele mici creaturi vii, recent smulse din cuiburile sau vizuinile lor, ţinute într-o captivitate blândă, dar fatală, până când vor ajunge la vârsta potrivită pentru a fi, cum spun taxidermiştii americani, imortalizate.

Doi pui de pescăruş, cred, trăiesc sub pupa unei bărci, lipăind supăraţi cu minusculele lor picioare palmate; uneori traversează anevoie curtea, plimbându-se mândri în jurul unei fântâni – exact de patru ori, nici mai mult, nici mai puţin, după care se întorc în cuibul lor, sub ochii bulbucaţi ai unui filosof mai obscur. Un pui de raţă locuieşte într-un sarcofag din apropiere. La umbra lui Tiţian, într-o cuşcă de sârmă, stau încolăciţi doi şerpi verzi, morocănoşi, iar sub pământul dintr-o cutie de lemn se îngrămădesc trei salamandre cu pielea zgrunţuroasă. La etajul superior, Muzeul de Istorie Naturală, organizat impecabil, este

impregnat de spiritul investigaţiei raţionale, însă curtea de dedesubt are în ea un sâmbure de absurditate încântătoare.

Muzeul naval al Arsenalului oferă un spectacol la fel de fascinant: fragmente de corăbii, pavilioane, galioane, lei cu toptanul şi rămăşite din *Il Bucintoro*. La fel de captivantă este şi Scuola Grande di San Giovanni Evangelista, cu o curte şi o scară frumoase, amândouă în stil renascentist, şi un hol principal care este pe jumătate muzeu şi pe jumătate tâmplărie. La fel de fermecător este şi minusculul Oratoriu al Bunei Vestiri, cu o suprafaţă de 20 de picioare pătrate, din Campo Sant'Angelo – şi tânăra sculptată în piatră de pe Zattere, care şi-a legat părul lung sub barbă, asemenea unui fular; şi şantierele din oraş, nenumăratele curţi retrase, bisericile necunoscute, fanteziile şi bizareriile arhitecturale, talmeş-balmeşul străzilor.

Printre arcadele Palatului Dogilor se află un capitel care, fără vreun motiv evident, spune trista poveste a vieţii unui copil – o dragoste la prima vedere între părinţii săi visători, începuturile iubirii lor, concepţia (într-un pat dublu), naşterea, copilăria, moartea timpurie, lacrimile. În orice alt oraş, această secvenţă de imagini ar părea absolut inexplicabilă, neavând nicio legătură cu restul palatului, fiind lipsită de orice semnificaţie istorică sau religioasă şi de orice învăţătură morală recognoscibilă. Totuşi, aici nu pare inadecvată, căci, după ce ai colindat acest oraş o vreme, după ce ai observat cu atenţie câteva dintre particularităţile lui enigmatice şi după ce ai analizat câteva dintre paradoxurile

şi misterele lui, îţi vei da seama că lucrul cel mai curios din Veneţia este Veneţia însăşi.

21. Minunile

Dacă îţi imaginezi Veneţia ca pe o pictură în ulei, fondul va fi reprezentat de spiritul întortocheat şi noduros al oraşului, de înghesuiala, vechimea şi nonconformismul lui. Grandoarea zonelor luminoase dintr-o astfel de pictură trebuie contrastată cu suavul strat de nuanţe mai subtile, care conferă compoziţiei bogăţie, varietate şi forţă. Acest strat este reprezentat de nenumăratele monumente modeste, dar minunate, bine-cunoscute, dar nu faimoase în întreaga lume, care dau savoare oraşului, ca şi minunile reprezentate în cărţile poştale ilustrate.

Gândeşte-te mai întâi la cartierul Cannaregio, cea mai nordică zonă a Veneţiei. Aici se află fascinanta biserică gotică Madonna dell'Orto, numită astfel deoarece într-o grădină din apropiere a fost găsită o statuie care face minuni şi care în prezent zace în transeptul drept al bisericii. În acest edificiu se află un splendid Botezător pictat de Cima, un retablu de Giovanni Bellini, mult admirata pictură a lui Tintoretto *Intrarea în Biserică a Maicii Domnului* şi o fotografie (într-o capelă auxiliară) a unui vicar mai recent al bisericii, care mi se pare că are unul dintre cele mai frumoase chipuri din Veneţia. La foarte mică distanţă se află biserica Sant'Alvise,

aproape ignorată de marile itinerare, cu grandioasa pictură a lui Tiepolo *Drumul Calvarului* şi tablouaşele fermecătoare numite *Micii Carpaccio*. Acestea nu par să fi fost pictate de un artist genial în copilăria sa, dar poartă, într-adevăr, semnătura lui Carpaccio (deşi nu este cu totul convingătoare).

La est se înalţă biserica Misericordia. Pe faţada ei se văd doi heruvimi, care au o expresie atât de sincer îndurerată, încât micile lor feţe sunt umflate de plâns. La sud se află biserica San Giovanni Crisostomo, cu un frumos retablu de Bellini şi o pictură în care se crede că poate fi recunoscută mâna evazivului Giorgione. Monumentala biserică a iezuiţilor se distinge prin draperiile ei false şi îngrozitoarea pictură a lui Tiţian înfăţişând martiriul Sfântului Laurenţiu. Frumoasa biserică din cimitirul San Michele stă pe insula ei, învăluită într-o perpetuă linişte mormântală, asemenea unui antreprenor de pompe funebre cu un aer aristocratic.

Pe Canal Grande se află muzeul Ca' d'Oro, unde pot fi văzute minunatul tablou al lui Mantegna *San Sebastiano*, precum şi celebra pictură a lui Guardi înfăţişând Piazzetta. După aceasta din urmă s-au făcut, probabil, mai multe copii decât după oricare alt peisaj din lume. Nu departe se află Palazzo Labia, martor a numeroase petreceri fastuoase, decorat cu splendidele fresce pictate de Tiepolo, în care artistul ilustrează viaţa Cleopatrei. Cele trei curţi sumbre din ghetou sunt înconjurate de case sărăcăcioase. Biserica San Giobbe este înghesuită într-un colţ, în apropiere de abator.

Dacă ajungi în Veneţia cu avionul sau cu maşina, merită să vizitezi gara, măcar pentru a te minuna de ingeniozitatea cu care o astfel de clădire, atât de somptuoasă şi de funcţională, a fost proiectată fără să fie prevăzut nici măcar cu un singur loc în care călătorul obosit să se poată aşeza, fiind nevoit să plătească pentru acest privilegiu.

Gândeşte-te, apoi, la cartierul Castello, din partea de est a oraşului. În biserica Santa Maria Formosa se află un retablu pictat de Alvise Vivarini, care aminteşte surprinzător de mult de Stanley Spencer şi de *Santa Barbara* a lui Palma il Vecchio. Chiar alături, în galeria Querini-Stampalia, se găseşte o fascinantă colecţie de picturi înfăţişând scene veneţiene din secolul al XVIII-lea, de la aţâţarea câinilor împotriva taurilor şi până la camera de vizită a unei călugăriţe. Principalul retablu din biserica San Giovanni în Bragora este o capodoperă a lui Cima. În prezent, pictura este fixată într-o poziţie din care poate fi privită, însă a existat o perioadă în care era atât de prost expusă, încât, aşa cum recomanda cu tărie un vechi ghid turistic englez, „cel mai bun mod de a o vedea” era „să stai în picioare pe altar”. În biserica San Zaccaria poate fi văzută una dintre cele mai renumite opere ale lui Giovanni Bellini. San Giorgio dei Greci este împodobită cu icoane strălucitoare, iar în San Francesco della Vigna se află o Madonă încărcată de ornamente, dar blajină.

Deasupra uşii bisericii Sant’Elena se află statuia magistrală a unui bărbat îngenuncheat, lucrare aparţinându-i lui Antonio Rizzo. Scuola Grande di San Marco, care acum

este spital, adăposteşte câteva dintre cele mai opulente săli de întruniri din Veneţia. În inima cartierului se află biserica Cavalerilor de Malta, San Giovanni, cu elegante locuinţe pentru stareţul ordinului şi o casă primitoare pentru capelan. Printre platanii din Grădinile Publice se ivesc timid pavilioanele Bienalei şi întreaga zonă estică a cartierului Castello este dominată de zidurile sumbre şi austere ale Arsenalului, care blochează multe privelişti ciudate şi reînvie puţin, în aceste locuri sărace, spiritul zilelor glorioase de odinioară.

Gândeşte-te acum, în cadrul acestui inventar al obiectivelor turistice de ordin secundar, la cartierul San Marco, concentrat în jurul Bazilicii. Aici se află Muzeul Correr, cu celebre picturi de Bellini, Lotto şi Carpaccio, ca să nu mai vorbim de primele schiţe ale faimoasei hărţi a Veneţiei aparţinându-i lui Barbari şi de multe alte curiozităţi surprinzătoare din viaţa şi istoria oraşului, cum ar fi pavilioane ale navelor de război turceşti capturate de veneţieni şi pantofi cu tocuri înalte de 12 inchi. După colţ, în Piazzetta, Biblioteca Marciana adăposteşte, într-o vitrină, *Breviarul Grimani*, ornat cu anluminuri, una dintre cele mai frumoase şi mai valoroase cărţi, ale cărei pagini sunt întoarse în fiecare zi, cu infinită grijă, de un custode pătruns în permanenţă de veneraţie.

Extravaganţele baroce ale bisericilor San Moisè şi Santa Maria Zobenigo pot fi admirate şi ele în acest *sestiere*. Tot aici se află şi biserica San Salvatore, al cărei interior renascentist

are o distincţie aparte. Biserica adăposteşte o statuie din marmură albă a papei Pius al X-lea, iar în Săptămâna Luminată este transfigurată de strălucirea unui minunat jubeu din argint. Biserica Santo Stefano are o navă mare şi primitoare şi o campanilă semeaţă. San Giuliano are deasupra uşii o frumoasă sculptură aparţinându-i lui Sansovino. Sculptura îl reprezintă pe bogatul doctor din Ravenna care a plătit construcţia bisericii. Teatrul Fenice are nişte minunate săli de banchet din secolul al XVIII-lea, în care parcă mai răsună ecoul pantofilor cu cataramă şi foşnetul crinolinelor. Dacă urci o străduţă din Campo Manin, în partea de sud a pieţei, vei da peste frumoasa scară în spirală despre care se spune că sfidează toate legile arhitecturii. Este vorba despre *Scala dal Bovolo* – Scara Melcului. Coborând spre ameţitoarea Mercerie, această Fifth Avenue veneţiană, vei da, în cele din urmă, peste statuia dramaturgului Goldoni, din Campo San Bartolomeo, surâzând blând şi enigmatic; după părerea mea, cu greu poţi găsi un memorial mai vesel decât acesta.

Gândeşte-te, apoi, la cartierul sudic Dorsoduro şi la insula Giudecca. Cartierul se întinde de la Dogana, unde statuia de bronz a Fortunei ţine în mâini vela norocului, până aproape de parcare. Salute este monumentul cel mai important din zonă. În această grandioasă bazilică, în afară de picturile lui Tiţian şi Tintoretto şi de coloanele aduse din amfiteatrul roman din Pula, se poate observa că marele candelabru, care atârnă de un lanţ în centrul domului, este descentrat cu vreo

doi-trei inchi. Nu departe de aici, lângă biserica San Gregorio, se află un mic şi pitoresc ansamblu de clădiri, de unde, pe timp de război, se arunca un lanţ cu rol defensiv peste Canal Grande, folosit ca estacadă. Biserica San Trovaso se află tot în Dorsoduro. Adevăratul ei nume (în cazul în care ai un ghid turistic extrem de meticulos) este Santi Gervasio e Protasio, mult prea lung din perspectiva dialectului veneţian. Lângă ea se află biserica Gesuati, situată pe Zattere, pe malul apei. Aceasta are un plafon vesel decorat de Tiepolo, pe care plutesc îngeri năzdrăvani.

În biserica Carmini poate fi văzut alt tablou fermecător aparţinându-i lui Cima. Tot aici se află şi una dintre rarele picturi veneţiene realizate de Lorenzo Lotto (care a părăsit oraşul, alungat de nişte rivali invidioşi), precum şi câteva basoreliefuri reprezentând corăbii, lângă intrarea principală. Talentul lui Tiepolo străluceşte în Scuola Grande dei Carmini din apropiere, creând uneori o senzaţie de apăsare. Obloanele orgii din biserica Angelo Raffaele poartă admirabila amprentă a lui Guardi. Tot aici, de o parte şi de alta a altarului, stau doi sfinţi cu feţe binevoitoare, ale căror nimburi sunt înclinate elegant în direcţii opuse, pentru a conferi simetrie ansamblului. Biserica San Sebastiano e magistral decorată de Veronese, care este înmormântat aici. Biserica San Pantaleone este cunoscută pentru pictura gigantică – o combinaţie de inginerie şi artă – care îi acoperă tavanul concav. În mansarda Muzeului Ca’ Rezzonico se află un mic şi pitoresc teatru de păpuşi. Puţin mai departe, spre

docuri, se înalţă San Nicolò dei Mendicoli, o biserică stranie, întunecoasă, primitivă, strălucitoare şi plină de lumânări. Aici se află o impozantă statuie a Sfintei Fecioare, într-o rochie de catifea roşie, precum şi doi heruvimi de dimensiuni herculeene. De cealaltă parte a apei, pe Giudecca, stă gânditoare faimoasa biserică Il Redentore, proiectată de Palladio – un templu antiseptic după care nimeni nu prea se dă în vânt.

Gândeşte-te acum la San Polo, cartierul care se întinde pe Canal Grande, între Ca' Foscari şi Rialto sau – dacă ai gusturi mai moderne – între staţia de pompieri şi poştă. Aici sunt splendorile însufleţite ale pieţelor, forfotind în jurul tribunalelor şi al bisericii San Giacomo di Rialto, precum şi reţelele labirintice de case vechi, convergând spre Rialto. În trecut, în aceste case erau bordelurile Veneţiei. Tot în San Polo se află biserica San Rocco şi cafeneaua motanului Nini; pe zidul din stânga al bisericii San Giovanni Elemosinario, în apropiere de Rialto, se află un minunat basorelief vechi, reprezentând naşterea Mântuitorului. În această sculptură, asemănătoare cu cea de la Chartres şi salvată dintre ruinele unei construcţii mai vechi, Sfânta Fecioară se apleacă graţios deasupra pruncului Iisus, iar un viţel linge blând faţa acestuia, cu o expresie de devoţiune visătoare.

Următorul popas este Santa Croce, cel mai vestic *sestiere*, ale cărui ritm şi atmosferă depind din ce în ce mai mult de Piazzale Roma, un loc plin de autobuze zgomotoase şi de reclame luminoase. Dacă baţi la poarta unei mănăstiri de

lângă Campo San Zan Degolà, îţi va deschide o călugăriţă foarte bătrână, ţinând în mână o cheie imensă, care te va conduce în biserica ordinului ei, San Giovanni Decollato. Însoţindu-te, protectoare, prin nava umedă şi scorojită, călugăriţa îţi va arăta, sus de tot, pe peretele unei capele auxiliare, rămăşiţele unor fresce bizantine despre care se spune că sunt cele mai vechi opere de artă din Veneţia şi care, deşi nu sunt foarte frumoase, au un efect uşor hipnotizant, precum cel al ochilor bulbucaţi ce te privesc prin spuma secretată de broaştele-săritoare.

În biserica San Giacomo dell'Orio se află o coloană verde, stranie şi frumoasă, făcută din marmură grecească, iar acoperişul de lemn are exact structura unei carene. Santa Maria Mater Domini, proiectată de fraţii Lombardi, este o biserică renascentistă, neglijată pe nedrept. Liniile ei sunt simple, dar splendide. În biserica San Cassiano se află o nobilă pictură de Tiţian, reprezentând Răstignirea. Partea din spate a bisericii San Nicola da Tolentino arată ca un cuirasat edwardian, cu barbete, bastioane, poduri suspendate şi pasarele. În biserica San Simeone Grande, în capela din partea stângă a altarului, există o statuie care îţi taie respiraţia. Aceasta îl înfăţişează pe Sfântul Simion mort: gura îi e uşor deschisă, ochii privesc în gol, părul e lung şi încâlcit. Totul a fost sculptat cu atâta forţă şi cu atâta siguranţă, încât simţi prezenţa sfântului mort lângă tine mult timp după ce ai părăsit mica biserică întunecoasă şi te-ai amestecat în mulţimea care se îmbulzeşte încontinuu spre gară.

Cu câtă profunzime, frumuseţe şi varietate de culori contribuie monumentele minore din *sestieri* la această capodoperă care e Veneţia! Pretutindeni sunt palate, biserici splendide, poduri, mii de picturi şi o întreagă constelaţie de elemente antice care constituie esenţa pitorească a Veneţiei, ridiculizată de materialişti, sentimentalizată de romantici, dar, fără îndoială, un fenomen impresionant, aromat ca o budincă de Crăciun, arzător precum coniacul flambat în jurul vâscului.

Dar, acestea fiind spuse, Veneţia este căutată pentru marile ei atracţii turistice. Poţi rătăci printre curiozităţi, printre biserici retrase şi genii discrete. Poţi merge de-a lungul canalelor şerpuitoare, de la San Giobbe până la Sant'Elena. Poţi să vezi şlepurile de gunoi, să te minunezi de campanilele înclinate, să mângâi mustăţile pisicilor, să guşti ţiparul prăjit, să adulmeci mirosul de paie arse din atelierele de reparat bărci, să inspiri aroma mirodeniilor orientale, să asculţi elicele marilor nave, să numeri trenurile care trec pe podul feroviar, să asişti la o slujbă armenească, să priveşti o mulţime de lei drept în ochi, să-ţi ţii respiraţia lângă un canal drenat, să cercetezi Arhivele Republicii şi să te tocmeşti cu gondolierii, poţi să cumperi un steag afgan, să tragi cu ochiul peste zidul mănăstirii Slujitoarelor, să mergi cu un *vaporetto* ca un adevărat *connoisseur*, să-i spui, din fugă, „bună dimineaţa" domnului Dandolo atunci când acesta se apleacă peste fereastră, cu un aer impunător, asemenea unui

generalisim care urează drum bun unei flote aflate pe punctul de a ridica ancora. Totuşi, inevitabil, va veni şi clipa în care te vei supune ordinelor generaţiilor trecute şi vei urma chemarea celor mai impresionante splendori ale Veneţiei. Îţi sunt la fel de familiare precum Piramidele sau Marele Zid Chinezesc, însă cele mai minunate spectacole veneţiene continuă să fie cele care îşi primesc binemeritatele stele în ghidul lui Baedeker.

Nicio bisericuţă din lume nu este mai fascinantă decât biserica renascentistă Santa Maria dei Miracoli, pitită după Rialto ca o nestemată cuibărită într-un volănaş de satin. Are o perfecţiune discretă şi ceva din strania strălucire mată a unei minunate perle din Golful Persic. Este atât de desăvârşită şi de independentă, încât ar putea fi desprinsă de celelalte case din jur şi luată cu totul de acolo, lăsând în ţesătura oraşului un mic spaţiu gol, deloc respingător, de forma unei biserici. Corul este decorat cu sculpuri fermecătoare, altarul este înălţat deasupra congregaţiei, iar retablul miraculos, în onoarea căruia a fost construită biserica, este încă acolo, venerat de credincioşi. Cred că nici cel mai înverşunat ateu nu rezistă să nu-şi scoată pălăria când intră în acest fascinant sanctuar.

Niciun loc din lume nu are un farmec mai nostim decât Scuola di San Giorgio degli Schiavoni, decorată, cu mult timp în urmă, de Carpaccio cu o mică serie de capodopere. Biserica nu este mai mare decât un garaj, iar pereţii săi zâmbesc mângâiaţi de aripa geniului acestui pictor încântător,

singurul artist veneţian cu simţul umorului: Sfântul Gheorghe, năpustindu-se cu dârzenie asupra balaurului, care este înconjurat de oribile resturi de fecioare semidigerate; Sfântul Trifon alături de un vasilisc minuscul şi cuminte; călugării de la mănăstirea Sfântului Ieronim, inclusiv un bătrân în cârje, care fug, cuprinşi de o teroare nostimă, de cel mai blând dintre lei; iar în cea mai fermecătoare dintre toate aceste picturi, Sfântul Augustin stă în confortabila sa cameră de lucru, privind pe fereastră, în căutarea unei fraze nemuritoare, în timp ce faimosul lui bichon maltez alb, mic, cu ochi vioi, stă aşezat pe codiţă, alături de el.

Nicio altă galerie de artă din Europa nu are o mai mare vigoare imaginativă decât Accademia, chintesenţa civilizaţiei veneţiene. Este posibil ca în alte locuri să existe colecţii mai bune de tablouri, picturi de Tiţian şi de Bellini mai grandioase şi mai frumoase, mult mai multe lucrări de Guardi, Canaletto şi Giorgione, însă Accademia îşi datorează renumele faptului că sursa de inspiraţie a acestei imense varietăţi de tipuri şi gusturi estetice, de la ludic la bombastic, este micul oraş care te înconjoară, de la picturile luminoase ale lui Cima şi cele bizare ale lui Carpaccio până la însuşi Tintoretto şi Veronese, cu al lui formidabil *Ospăţ din casa levitului*, care, din punctul meu de vedere, este cea mai fascinantă pictură dintre toate cele expuse aici. Te afli chiar în mijlocul cutiei de acuarele. De la fereastra edificiului se vede unul dintre atelierele lui Tiţian, iar casa lui Veronese se află la 200 de yarzi mai încolo, dincolo de Canal Grande.

Nicio altă colecţie de picturi sacre nu are un impact mai copleşitor decât imensa serie de lucrări realizate de Tintoretto şi expuse în Scuola Grande di San Rocco – uneori întunecate, alteori grandioase, câteodată criptice, dar culminând cu uriaşa capodoperă a Răstignirii, pe care Velázquez a copiat-o umil şi în faţa căreia chiar şi astăzi mai poţi vedea bărbaţi puternici emoţionaţi până la lacrimi. (Pe pereţii acestei renumite şcoli se găsesc sculpturile îndrăzneţe şi satirice ale lui Francesco Pianta, extrem de ingenioase şi de originale: o pseudobibliotecă miniaturală făcută din lemn, un catalog explicativ scris cu litere microscopice şi un Hercule uriaş cu ochi arzători, la capătul holului.)

Nimic nu este mai glacial, mai alb, mai solemn şi mai auster decât biserica San Giorgio Maggiore, proiectată de Palladio, care se înalţă cu atâta aplomb lumesc printre mănăstirile mai modeste din jur. Cineva a spus cândva că acest grup arhitectural este „în ansamblu un mare succes”. Într-adevăr, dă impresia unei realizări ireproşabile, asemenea unui mecanism ale cărui roţi se angrenează silenţios unele în altele sau asemenea unei aeronave ce funcţionează fără cusur. Proporţiile sunt perfecte, decorul e sublim, iar din vârful campanilei ai cea mai bună privelişte asupra Veneţiei (un lift elveţian te va duce sus, fără nicio zdruncinătură, şi călugărul benedictin care îl pune în funcţiune este la fel de mândru de butoanele lui ca şi de faimoasa mănăstire).

Nu există biserici mai solide, mai roz, mai maiestuoase şi

mai nobile decât Frari şi San Zanipolo, situate de o parte şi de alta a Marelui Canal. Frari seamănă cu un călugăr gârbovit, cu fruntea lată, intelectual şi meditativ. Aici se află două tablouri minunate de Tiţian, câteva retabluri realizate de Giovanni Bellini, picturi de Vivarini, Basaiti, mormintele unor artişti, oameni de stat, generali, precum şi sculpturi ce împodobesc corul, iar biserica are un aer de calm imperturbabil. San Zanipolo este mai opulentă, având ornamentaţii încântătoare, dar elaborate şi întortocheate. Biserica adăposteşte numeroase morminte – 46 de dogi sunt îngropaţi aici –, tavanul are forma unei bolţi înalte, iar incomparabila statuie ecvestră a lui Colleoni, cea mai faimoasă din lume, se află lângă biserică. Dacă urci în campanila uneia dintre aceste biserici, poţi vedea campanila celeilalte, însă ele se ignoră reciproc, ca nişte dogmatişti rivali care participă la un congres ecleziastic.

Într-o zi senină de primăvară, nimic nu este mai stimulant decât caleidoscopicul Bazin San Marco, care se întinde exact în faţa Piaţetei, unde întâlneşte incomparabila curbă făcută de promenada Riva degli Schiavoni. Îmi aminteşte adesea de Hong Kong, însă fără gunoaiele caracteristice, atât de intens e traficul şi atât de vii sunt culorile de aici. În timpul zilei, din cauza agitaţiei constante a bărcilor şi a elicelor, bazinul nu e niciodată calm, oricât de frumoasă ar fi vremea, însă noaptea, dacă te plimbi cu barca pe acolo, la lumina felinarelor, apa e liniştită, întunecată şi desfătătoare, ca un imens lac de sirop de prune, din care prora bea cu nesaţ şi în

care silueta neclară a Palatului Dogilor pare să se scufunde încet, ca un pavilion din foitaj.

Nimic de pe lumea asta nu e mai grandios decât Canal Grande, cu cele două curbe frumoase cu care taie oraşul, înţesat de bărci, mărginit de vechi palate înalte care formează garda lui de onoare: clădiri misterioase, precum Hambarul Republicii, fascinante, precum Ca' d'Oro, coloane pompoase, precum cele ale Prefecturii, edificii încântătoare şi neobişnuite, precum micul Ca' Dario, placat cu marmură şi împodobit cu inserţii de serpentinit. Toate aceste clădiri par desprinse dintr-un decor de teatru, asemenea artificialelor faţade victoriene pe care le vezi în orăşelele din vestul Angliei, însă au în spate o istorie bogată. De pildă, la capătul dinspre gară al canalului se află o biserică ce are o cupolă verde. La celălalt capăt tronează vila Desdemonei. Apoi, sunt tot felul de arcade bizantine, ferestre gotice şi ornamentaţii renascentiste. Întregul decor este acompaniat de o doză generoasă de romantism şi literatură. Pe măsură ce avansezi cu barca de-a lungul lagunei, toate aceste palate neverosimile dispar din faţa prorei, risipindu-se ca multe alte fantezii, ca şi cum ar fi fost construite pentru a fi etalate la o expoziţie de mult uitată – cea de la Palatul de Cristal sau Expoziţia Internaţională de la Bruxelles –, fiind apoi abandonate, în toată splendoarea lor, până la următorul eveniment de acest gen.

Şi ajungem, astfel, în cele din urmă, asemenea nenumăraţilor pelerini care ne-au precedat, în complexul

central San Marco, pe care mulţi veneţieni l-au considerat, plini de orgoliu şi de afecţiune, inima lumii. Ne aflăm în mijlocul minunilor. Bem o cafea în piaţa invadată de muzică şi de porumbei, lângă hampele de bronz şi lângă marea siluetă binevoitoare a Campanilei, unde soarele e mai strălucitor decât oriunde altundeva pe pământ, lumina e mai clară şi lumea mai plină de viaţă. Într-o dimineaţă de duminică din luna iulie, în Piazza San Marco se adună mai mulţi oameni decât în toate pieţele din lume la un loc. Înaintăm cu greu prin sălile gigantice ale Palatului Dogilor, pe sub scene de luptă, pe lângă nimfe planturoase şi parabole dintre cele mai diverse – Veneţia triumfătoare, Veneţia ţinând un sceptru, Veneţia acordând onoruri, Veneţia acceptând tridentul lui Neptun, Veneţia eliberându-se din lanţuri, Veneţia primind daruri din partea Iunonei, Veneţia guvernând lumea, oraşele cucerite aducând ofrande Veneţiei, Veneţia primindu-şi coroana ca simbol al puterii ei, apoteoza Veneţiei, victoriile Veneţiei asupra francilor, grecilor, sicilienilor, turcilor, albanezilor, genovezilor, padovanilor – şi continuăm cu Puntea Suspinelor, cu fermecătoarea pictură a lui Tiţian *Sfântul Cristofor*, cu strălucitoarea sală de arme, cu înspăimântătoarele temniţe – un palat apăsător, opulent, lugubru, roz pe dinafară, sinistru pe dinăuntru.

Privim maurii din Turnul cu Ceas lovind cu ciocanele în marele lor clopot. Ne uităm la cei doi lei mici şi îndesaţi de lângă mormântul lui Manin. Apoi pătrundem în tenebroasa Bazilică, cu mozaicurile ei de aur, cu pardoseala plină de

modele elaborate, cu spaţiile ei cufundate în semiîntuneric şi străpunse de siluetele statuilor, strălucind de comori, prăfuită, cenuşie şi opacă după secole de tămâiat, plină de capele, galerii, altare ce apar în cele mai neaşteptate locuri, cu legendara ei Pala d'Oro – un retablu de aur, împodobit cu pietre preţioase, care se află în spatele sfântului altar –, cu minunata orgă răsunând deasupra noastră şi amestecându-se cu tumultul cafenelelor de afară, la toate acestea adăugându-se un flux neîntrerupt de preoţi, vizitatori, paracliseri, oameni de la ţară, copii, călugăriţe, învăluiţi cu toţii într-un nor de praf care intră prin uşile deschise – şi un porumbel solitar şi semeţ, care ţopăie ţâfnos pe podeaua denivelată, îndreptându-se către Piazza scăldată de razele soarelui.

22. Ţelurile

„Nu suntem şi nu vom fi niciodată" (a jurat D'Annunzio) „un muzeu, un hotel... un cer pictat în albastru de Prusia cu care să se delecteze cuplurile aflate în luna de miere". Asistând fascinat la spectacolul oraşului, ai putea trage concluzia că Veneţia şi-a găsit menirea, devenind cel mai mare muzeu al lumii. Însă uneori ai putea avea impresia, aşa cum mi se întâmplă mie, că, într-un fel, acest nobil oraş se prostituează, se degradează şi se face de râs. Veneţia a fost mereu exhibiţionistă şi întotdeauna şi-a primit cu braţele

deschise turiştii de pe urma cărora a avut de câştigat, însă acest oraş s-a născut pentru a face comerţ, pentru a deţine puterea şi a deveni un imperiu. Continuă să fie sediul unei prefecturi, capitala unei provincii, cartierul general a numeroase întreprinderi comerciale. Totuşi, e departe de a redobândi statutul de odinioară, când era stăpână peste un sfert şi o jumătate de sfert din Imperiul Roman.

Nimeni nu neagă faptul că turismul face parte din charisma Veneţiei. Piazza arată mai bine, este mai animată şi mai frumoasă datorită mulţimilor pestriţe care se adună aici vara. Veneţia îşi tratează turiştii, dacă nu cu amabilitate sau chiar cu delicateţe, cel puţin cu eficienţă. Metodele ei au fost perfecţionate de-a lungul multor generaţii. Satisfacţia oferită lunar turiştilor este destul de mare şi cred că, în general, la Veneţia poţi avea cea mai bună vacanţă din lume – mai ales dacă închiriezi o barcă şi contempli oraşul în ce are el mai autentic şi mai original. Veneţia se dedică total – şi pe bună dreptate – deţinerii monopolului asupra ei înseşi.

Oraşul nu a ajuns o fosilă, aşa cum pretind calomniatorii lui şi cum şi-ar dori o anumită categorie de admiratori, de obicei străini în vârstă. În ultimele trei secole, probabil că a suferit mai puţine transformări decât orice alt oraş din Europa, reuşind chiar să reziste triumfătorilor urbanişti din epoca napoleoniană. Cu toate acestea, s-a modificat mai mult decât s-ar crede. Câteva insule artificiale i-au schimbat radical înfăţişarea – în zona Sant'Elena, la extremitatea vestică a insulei Giudecca, în jurul docurilor –, şi tot timpul se

fac pregătiri pentru crearea altor insule (malurile mâloase sunt jalonate cu pari, consolidate cu beton şi umplute cu gunoi). Recent, veneţienii au asistat la apariţia unor cartiere rezidenţiale în Sant'Elena, pe insula Giudecca şi în partea de nord a ghetoului. După al Doilea Război Mondial a fost finalizată construcţia unei noi gări. Lângă aceasta se află un hotel mare, iar pe Giudecca a fost ridicat unul simplu, dar îngrozitor de exclusivist. O anexă a Hotelului Danieli – inestetică şi de mari dimensiuni – a fost construită pe Riva degli Schiavoni.

Cheiurile au fost extinse în mod repetat, fapt ce poate fi confirmat de plăcuţele de pe Riva, care specifică dimensiunile acesteia înainte de a fi lărgită, în 1780. Începând cu secolul al XVIII-lea zeci de canale şi bălţi au fost astupate pentru a fi transformate în străzi; fiecare *Rio Terra*, fiecare *Piscina* reprezintă astfel de locuri, unde e o plăcere să te plimbi. Există spaţiu suficient pentru a-ţi putea flutura sacoşa cu cumpărături, iar copiii se pot juca cu baloane. Printre clădiri au fost construite două străzi noi, una care duce la gară şi alta ce merge de-a lungul Grădinilor Publice. Mai presus de toate acestea, construirea podului rutier a adus Veneţia în pas cu era autoturismelor, făcând ca zona Piazzale Roma să devină întruchiparea unui viitor sumbru, căci este frapantă trecerea de la pieţele mici şi nespus de frumoase din Dorsoduro la fumul care iese prin ţevile de eşapament, luminile orbitoare, miriadele de maşini şi de benzinării din Piazzale – unul dintre cele mai urâte locuri pe care le cunosc.

Dacă vrei să reflectezi asupra ţelurilor Veneţiei moderne, bea un pahar de Cinzano într-o cafenea de lângă parcare. Este locul perfect pentru a medita la aşa ceva.

Într-un ghid publicat de Departamentul de Turism se afirmă că „Veneţia trebuie să lupte împotriva ameninţării presante a ritmului vieţii moderne”; iar această afirmaţie aforistică, aproape deloc dezinteresată, surprinde în termeni concişi problema Veneţiei. Situaţia oraşului reprezintă o dilemă imposibil de rezolvat. Dacă se va ajunge la un compromis cu modernitatea, dacă se vor astupa canalele şi se va permite intrarea autoturismelor în Piazza, oraşul va fi distrus iremediabil. Dacă este lăsat în pace, se iroseşte în timp ca oraş unde îţi petreci luna de miere, în parte galerie de artă, în parte o parodie a oraşului de odinioară. Impresionantele lui monumente vor fi doar de decor, iar minunăţiile vor fi reduse de-a pururi la nişte banalităţi ieftine vehiculate de ghidurile turistice.

Două şcoli de gândire se luptă cu această dilemă. (Nu îi iau în calcul pe inflexibilii partizani ai statu-quoului.) Una consideră că Veneţia lagunară ar trebui privită doar ca un refugiu încântător, menţinut într-o stare de inutilitate artistică, în vreme ce comerţul şi industria ar trebui să se limiteze la Mestre, oraşul continental care, din punct de vedere administrativ, face parte din municipalitate. Cealaltă şcoală îşi doreşte ca Veneţia – oraşul şi laguna – să capete o nouă semnificaţie prin intermediul unei infuzii de activităţi

moderne. Ziarele sunt pline de controverse aprinse privind aceste două poziţii contradictorii; se pune mare preţ pe duşmăniile personale, planuri şi statistici diferite se ciocnesc cap în cap. Între timp, Veneţia aşteaptă, pe jumătate încremenită, pe jumătate modernizată, între mistuire şi renaştere.

Prima şcoală nu se opune turismului, atât timp cât oraşul nu se trivializează, însă adepţii acestui curent de gândire văd în Veneţia înainte de toate un centru artistic şi intelectual. Susţin cu entuziasm Bienala, Festivalul Internaţional de Muzică, Festivalul de Film şi marile expoziţii periodice de artă veneţiană. Consideră că viitorul Serenissimei este bine reprezentat de colecţia de pictură modernă a lui Peggy Guggenheim, expusă în Palazzo Venier, ce are un aer contemporan lugubru, dar spectaculos, atenuat doar de exagerările tinereşti ale artiştilor care au adoptat principiile dadaismului sau de contribuţiile relativ tardive ale reprezentanţilor suprematismului. În acelaşi timp, susţinătorii acestei şcoli de gândire trimit grupuri întregi de turişti să viziteze Fondazione Giorgio Cini, al cărei sediu a fost recent instalat în San Giorgio. Fundaţia – pe de o parte, şcoală de navigaţie, pe de altă parte, colegiu tehnic – este în primul rând un centru academic echipat în mod exemplar, care nu duce lipsă de obiective şi de entuziasm. Reprezentanţii ei sunt oameni muncitori, devotaţi şi fervenţi; iar în timp ce dezaprobă ritmul vieţii moderne şi analizează ameninţările care planează asupra iubitei lor Veneţii, dau

uneori senzaţia că disecă, folosind cele mai avansate instrumente chirurgicale şi dovedind o grijă infinită, un cadavru.

Cealaltă şcoală de gândire se grăbeşte să scoată în evidenţă faptul că populaţia oraşului lagunar, cu sau fără turişti, iubitori de artă sau nu, este de mult în scădere. Mulţi veneţieni s-au mutat în Mestre şi lucrează la şantierele navale şi fabricile de aici. Alţii, mai numeroşi (inclusiv câţiva gondolieri), trăiesc în regiunea continentală, unde oferta de locuinţe este mai generoasă, iar condiţiile de trai sunt mai uşoare. Aceştia fac naveta în fiecare zi în Veneţia, circulând pe podul rutier. Alţii s-au mutat în vilele şi apartamentele de pe insula Lido şi, în fiecare dimineaţă, coboară cu zecile din vaporaşe, invadând Piaţa San Marco, aşa cum agenţii de bursă din Guildford iau cu asalt, zilnic, gara Waterloo. Această stare de lucruri (afirmă susţinătorii dezoltării urbane) va continua dacă Veneţia nu se modernizează. Centrele de afaceri se vor muta pe continent, viaţa socială a oraşului va stagna, iar palatele vor fi abandonate. Veneţia va deveni din ce în ce mai artificială, mai degradată, până când turiştii înşişi, ajungând să conştientizeze falsitatea din inima ei, vor începe să-şi petreacă vacanţele în alte locuri. Reprezentanţii acestei şcoli de gândire vor să readucă la viaţă industriile din lagună – dantelăria, sticlăria, construcţiile de vase, mozaicurile. Vor să înfiinţeze noi centre comerciale pe insulele mai mari, care să comunice cu continentul prin şosele subterane. Vor să extindă complexul Piazzale Roma

spre interiorul oraşului, să astupe o serie de canale pentru a înlesni traficul rutier şi să aducă maşinile direct pe cheiurile de pe Zattere. Ar vrea să construiască o line de metrou. La un moment dat au propus organizarea unui târg internaţional la Veneţia pentru a sărbători sosirea secolului XXI. Vorbesc despre Veneţia cu plăcere şi entuziasm, dar şi cu înverşunare, aşa cum ai vorbi despre transformarea unei feerice case de la ţară într-un bloc de apartamente (acordând, fireşte, atenţie incontestabilelor sale merite arhitecturale).

Nu-i aşa că îi cunoaştem foarte bine, indiferent de perioada în care am trăi? Pe de o parte, esteţii conservatori. Pe de altă parte, oamenii progresului. Nu am reuşit niciodată să-mi dau seama care dintre cele două filosofii este mai romantică.

Ambele tabere sunt de acord că principalele avantaje ale Veneţiei rezultă din poziţionarea ei la hotarul dintre est şi vest. Acest context geografic îi avantajează pe turişti, stimulează arta şi ştiinţa şi este propice pentru mediul de afaceri. O astfel de poziţionare contribuie în mod deosebit la importanţa Veneţiei (şi a zonei subsidiare Mestre) ca port internaţional. Dacă se întâmplă să fii cuprins de dezgust la Veneţia, uită-te de-a lungul canalelor secundare şi aproape întotdeauna vei vedea un vas.

Veneţia continuă să fie al treilea port ca mărime din Italia. Şubrezită de descoperirile lui Vasco da Gama, a reînviat puţin atunci când Lesseps a deschis Canalul Suez – proiect pe

care, cu câteva secole înainte, Veneţia i-l propusese, în zadar, sultanului Egiptului. De atunci, cu câteva mici fluctuaţii, portul s-a extins sistematic. În prezent, există în Veneţia un mare flux de nave, iar la cheiurile de pe Giudecca se văd, de obicei, vase ancorate care aşteaptă să fie vopsite şi reparate, cablurile lor fiind legate temporar în jurul vechilor piloni aduşi de la Ierusalim care susţin structurile de pe mal. În spatele Arsenalului îşi desfăşoară activitatea diverse şantiere de reparaţii şi chiar şi între meterezele acelei vechi fortăreţe poate fi văzută uneori flacăra unei lămpi de sudură scânteind pe carena unui tanc petrolier. (Locuitorii din Treviso obişnuiau să spună, plini de invidie, că Arsenalul este o „fabrică de gondole”. Veneţienii răspundeau că, oricare ar fi menirea sa, Arsenalul e suficient de mare ca să cuprindă între zidurile sale întregul Treviso.)

Majoritatea navelor traversează oraşul, străbătând largul canal dragat care ajunge până la Mestre şi la staţiile petroliere din Porto Marghera şi Sant’Ilario. Cu toate acestea, multe folosesc docurile din Veneţia, fie pentru a debarca pasageri, fie pentru a descărca mărfurile care ulterior vor fi transportate cu trenul sau cu camionul spre regiunea din interiorul ţării neclar delimitată şi deservită de port – nu prea departe spre vest, din cauza Genovei, nu prea departe spre sud, din cauza oraşului Rimini, aflat în plină expansiune, şi nici prea departe spre est din cauza vechiului oraş Trieste. Marile docuri situate în extremitatea vestică a oraşului, ale căror macarale te întâmpină posomorâte când

mergi cu maşina de-a lungul podului rutier, sunt complet moderne. Marele siloz de cereale de aici a devenit, din orice punct de vedere continental ar fi privit, principalul reper al oraşului, iar armatori din întreaga lume şi-au înscris numele şi sloganele de-a lungul cheiurilor.

Cu toate acestea, mult mai spectaculoase sunt vasele de croazieră care intră în oraş în fiecare zi, frumoase şi luxoase, uneori pentru a ancora lângă Zattere, unde vechile transatlantice obişnuiau să-şi îmbarce călătorii, alteori pentru a poposi paralel cu Riva degli Schiavoni. Arborează multe pavilioane – greceşti, ruseşti, turceşti, britanice – şi după câteva zile petrecute în port, după ce şi-au debarcat pasagerii avizi de atracţii turistice, pornesc din nou la drum, pe furiş, ca nişte fugari, adesea înainte ca oraşul să se trezească din somn. Intră pe porţile mării şi se îndreaptă spre Istanbul, Marea Neagră sau Egipt ori plutesc din insulă în insulă, din templu în templu, din prelegere în prelegere, de-a lungul Mării Egee.

Veneţienii şi-au construit şi un aeroport internaţional, situat pe coasta nordică a lagunei şi administrat de autorităţile portuare. Înainte, depindeau de un aerodrom mic şi ineficient de pe insula Lido, precum şi de aeroportul din Treviso, aflat la distanţă de o oră cu autobuzul şi nepotrivit pentru aeronave mai mari. Actualul aeroport face faţă şi celor mai mari avioane. Pistele de aterizare sunt paralele cu laguna, cam la fel ca acelea din Nisa, care se întind de-a lungul coastei mediteraneene. Aeroportul este conectat cu

Veneţia printr-un canal adânc şi o stradă îl leagă de podul rutier. Pistele de aterizare au aproape aceeaşi lungime ca şi Veneţia, iar aeroportul se numeşte Marco Polo (căci a costat mai multe milioane de lire sterline).

Nu îţi imagina, prin urmare, că mumia nu mai mişcă. Se poate dezbate aprins despre ţelurile ei, despre pericolele care o ameninţă, despre oportunităţile ce i se oferă, dar sunt mulţi veneţieni care îi prezic un viitor luminos şi care, privind înainte, către secolul XXI, o văd devenind poarta sud-estică de intrare în Europa unită.

Din punctul meu de vedere, Veneţia merită mai mult. Îi admir pe veneţienii înverşunaţi, energici şi întreprinzători şi empatizez cu afabilii conservatori. Cred însă că adevăratul ţel al Veneţiei se află undeva între cele două extreme sau poate dincolo de ele. Căci, dacă închizi ochii bine de tot şi ignori preţul mare al cafelei, este posibil să vezi altă Veneţie. A fost un mare oraş comercial, pendulând cu graţie între Orient şi Occident, între cruciaţi şi sarazini, între alb şi măsliniu. Dacă îţi dai osteneala, lăsând o licărire din aurul Bazilicii să ţi se strecoare sub pleoape, o aromă de frişcă să-ţi desfete nările şi acordurile suave ale pianistului dintr-o cafenea să-ţi orchestreze gândurile – dacă încerci cu adevărat, vei reuşi să-ţi imaginezi Veneţia aşa cum era odinioară: o nobilă piaţă de desfacere. În incomparabilele ei palate, Orientul şi Occidentul s-ar putea reîntâlni, pentru a-şi contopi, în sfârşit, filosofiile de viaţă şi a-şi rezolva conflictele sordide. În impunătoarele ei saloane ar putea delibera senatori din

întreaga lume, iar în cotloanele cavernoase ale Bazilicii, licăritoare şi înmiresmate, toate divinităţile s-ar putea reconcilia. Veneţia s-a născut întru măreţie. E un oraş de origine divină, iar destinul său e, în mod evident, cel de mediator. Nu aşteaptă decât un semn.

Dacă nu eşti însă genul vizionar, atunci plăteşte cafeaua, nu riposta, ia o gondolă spre lagună şi priveşte cum silueta magică a oraşului se cufundă în lumina apusului. După o mie de ani, această privelişte rămâne unul dintre cele mai frumoase spectacole ale civilizaţiei.

1. Frază scrisă greşit în engleză („Gata în două ore, garantat perfect“) (n.tr.).
2. William Shakespeare, „Neguţătorul din Veneţia”, actul II, scena 2, în *idem*, *Opere complete*, vol. 3, traducere de Petre Solomon, Editura Univers, Bucureşti, 1984, p. 452.
3. Stâlpi vopsiţi în dungi oblice, albe şi roşii, pe care bărbierii îi foloseau pe post de reclamă (n.tr.).
4. William Shakespeare, „Richard al II-lea”, traducere de Mihnea Gheorghiu, în *Idem*, *Opere complete*, vol. 3, Editura Univers, Bucureşti, 1984, p. 143.
5. Un acces de slăbiciune (n.tr.).
6. Călătorie iniţiatică întreprinsă în special de tinerii aparţinând claselor sociale superioare din Europa, începând cu jumătatea secolului al XVII-lea şi până la jumătatea secolului al XIX-lea. Itinerarul era mai mult sau mai puţin standardizat (n.tr.).

7. Versuri din poemul dramatic *Pippa Passes* aparţinându-i poetului şi dramaturgului englez Robert Browning (1812-1889) (n.tr.).

8. Robert Browning (n.tr.).

9. Replica îi aparţine, de fapt, lui Salanio, în piesa „Neguţătorul din Veneţia” de William Shakespeare, actul III, scena I (traducere de Petre Solomon, în *Idem*, *Opere complete*, vol. 3, Editura Univers, Bucureşti 1984, p. 469) (n.tr.).

10. Referire la Eliza Doolittle, personajul central din piesa lui George Bernard Shaw *Pygmalion*. Aceasta vindea flori în Covent Garden (n.tr.).

11. Aluzie la formula *Kilroy was here* („Kilroy a trecut pe aici”), care a devenit cunoscută în al Doilea Război Mondial prin intermediul soldaţilor americani. Aceştia obişnuiau să „marcheze” locurile în care staţionau, însemnând zidurile cu această formulă, cel mai adesea sub formă de graffiti (n.tr.).

Laguna

23. A şaptea mare

Uneori, în nopţile reci de iarnă, poţi auzi vuietul îndepărtat al Mării Adriatice, ale cărei valuri se sparg de ţărm. În timp ce te foieşti sub aşternuturi, s-ar putea să-ţi dai brusc seama de faptul că Veneţia rămâne un oraş extrem de solitar, izolat în mijlocul apelor, împrejmuit de maluri mâloase şi ameninţătoare, de ape puţin adânci şi de stufărişuri neumblate. Veneţia nu mai este o insulă în adevăratul sens al cuvântului, iar confortabilul continent se află la doar vreo două mile de casa ta. Totuşi, oraşul continuă să fie singur, printre alge, aşa cum era şi acum 14 secole, când primii emisari bizantini se minunau de şubredele ei aşezări. Deseori în Veneţia, privind de-a lungul unui canal neîngrijit, printr-un canion de case îngrămădite sau printre coloanele unei arcade prăfuite, vei vedea în faţa ta, sub un pod, licărirea verde a unei întinderi de apă: e laguna, care se iveşte la capătul fiecărei artere principale din Veneţia, ca pavajul dintr-un bizar sat acvatic.

De-a lungul coastei nord-vestice a Mării Adriatice se înşiră mai multe porţiuni de apă adăpostite, în parte mare, în parte lac, în parte estuar; în astfel de zone au fost construite

oraşele Aquileia, Ravenna, Comacchio şi însăşi Veneţia. Anticii le numeau cele Şapte Mări, fiind create prin acţiunea lentă a râurilor. În acest colţ de Mediterană se varsă Padul, cel mai năvalnic dintre fluvii, care izvorăşte la graniţa cu Franţa, traversează Italia pe toată lăţimea ei şi se varsă în mare printr-o reţea de braţe şi mlaştini. Alte cursuri de apă bine-cunoscute coboară învolburate de-a lungul povârnişurilor alpine, pierzând din viteză şi din impetuozitate pe măsură ce avansează, până când, în cele din urmă, se îndreaptă agale spre mare, în largi albii pietroase: Brenta, care izvorăşte în Tirol, după care şerpuieşte elegant prin Padova; Piave, care izvorăşte la graniţa cu Austria, iar apoi traversează Cadore şi încântătoarea provincie Belluno; Sile, care îşi are izvoarele în Treviso; Adige, râul din Verona; Ticino, Oglio, Adda, Mincio, Livenza, Isonzo şi Tagliamento. Această constelaţie de ape, care se îndreaptă spre mare, a transformat coasta într-o serie de estuare, legate între ele sau suprapuse; iar trei râuri în special au creat laguna veneţiană: Piave, Brenta şi Sile. Dacă te uiţi cu atenţie spre nord, către înaltele văi alpine din depărtare, pierdute printre creste şi vârfuri înzăpezite, vei avea în faţa ochilor rădăcinile primordiale ale Veneţiei.

Când un râu izvorăşte dintr-un munte sau traversează o câmpie aluvială, aduce cu sine tot felul de sedimente: nisip, mâl, aluviuni, pietre şi tot felul de alte resturi naturale, de la trunchiuri de copac rupte până la minusculele cochilii ale unor vietăţi acvatice. În măsura în care condiţiile geologice o

permit, atunci când apele râului se varsă în mare, o parte din aceste materiale, asaltate de apa dulce care curge într-o direcţie şi de apa sărată care le împing în cealaltă direcţie, abandonează lupta şi se depun pe fund, formând o barieră. Râul îşi croieşte drum cu greu pe lângă aceste sedimente, marea se învolburează în jurul lor, adăugându-le noi aluviuni, şi astfel se formează nişte insule în estuar, precum cele care împânzesc delta Nilului sau cele ce împresoară, arse de soare şi bântuite de broaşte-ţestoase, cealaltă Veneţie, cel mai sudic sat de pe Mississippi.

Astfel de bariere au fost ridicate, cu o veşnicie în urmă, de Brenta, Piave şi Sile, atunci când au întâlnit curenţii Mării Adriatice (care se întâmplă să aibă o mişcare circulară în acest golf nordic). O bună bucată de vreme au fost doar nişte fâşii lungi şi izolate de nisip şi pietriş, pe care au început apoi să crească iarbă, actinii şi pini, transformându-se astfel în adevărate insule. De-a lungul secolelor, în spatele lor s-a format o vastă întindere de apă, brăzdată de curenţi şi contracurenţi, un amestec echilibrat de apă dulce şi apă sărată; iar în mijlocul apei au apărut şi alte insule, fie din porţiuni mai înalte de teren care nu fuseseră inundate, fie din acumulări de aluviuni. Această întindere de apă, presărată cu ostroave, înţesată cu maluri mâloase şi terenuri pe jumătate inundate, separată de mare prin acele fâşii înguste de pământ – acest loc de o pustietate fermecătoare este laguna veneţiană. Are o lungime de 35 de mile, o lăţime care nu depăşeşte în niciun punct şapte mile şi, aşa cum

afirmă cei mai optimişti experţi, o suprafaţă de 210 mile pătrate. Are aproximativ formă de semilună, formând colţul nord-vestic rotunjit al Adriaticii, acolo unde Italia coteşte spre est, către Trieste şi Croaţia. Lagunele din grupul celor Şapte Mări şi-au pierdut de mult din importanţă – laguna Ravennei s-a colmatat, cea din Aquileia a fost dată uitării; laguna Veneţiei este însă, de la an la an, tot mai plină de viaţă.

Foarte devreme în istoria lor, la puţin timp după ce s-au stabilit pe insule şi au pus bazele statului lor incipient, veneţienii au început să aducă îmbunătăţiri dezolantului mediu în care trăiau. Era un refugiu precar pentru ei. Marea ameninţa în permanenţă să rupă zăgazurile, mai ales după ce au slăbit insulele care formau bariera, tăind pădurile de pini. Aluviunile ameninţau constant să colmateze întreaga lagună, transformând-o într-o fâşie de pământ vulnerabilă. De aceea veneţienii au consolidat terenurile noroioase, mai întâi cu palisade din lemn şi prundiş, ulterior cu masive ziduri de piatră; iar mai important decât atât este faptul că au transformat în mod deliberat geografia lagunei. În timpuri preistorice între fâşiile de nisip – care acum se numesc *lidi* – existau şapte breşe ce legau laguna de mare, prin care se vărsau apele fluviului şi circula mareea. Veneţienii au eliminat câteva dintre aceste breşe, lăsând doar trei ieşiri sau *porti* prin care putea circula apa. Astfel, au fortificat şirul de *lidi*, au adâncit breşele rămase şi au intensificat forţa mareei.

De asemenea, în urma unor impresionante lucrări de

inginerie, au deviat cursurile râurilor Brenta, Sile, Piave şi cel mai nordic braţ al Padului, acestea fiind direcţionate, prin canale, în afara lagunei; doar un firicel de apă din Brenta a fost lăsat să-şi continue cursul normal. Apa sărată a început să predomine în lagună, reducând semnificativ (după cum credeau savanţii din acea vreme) ameninţarea constantă a malariei. Pătrunderea aluviunilor aduse de apa râurilor a fost practic stopată, ceea ce s-a dovedit a fi un lucru salutar, căci aproape jumătate din aşezările din lagună erau deja înnămolite, iar altele fuseseră distruse complet.

Astfel, laguna este, în parte, un fenomen artificial; însă, deşi adesea pare lipsită de culoare şi monotonă, o baltă tristă şi mâloasă, abundă în tot felul de vietăţi marine. Datorită infuziilor sale de apă sărată şi de apă dulce, organismele au un mediu extrem de propice, astfel încât fundurile bărcilor se acoperă rapid de mici alge şi moluşte, iar fundaţiile palatelor sunt năpădite de vegetaţie acvatică. Laguna se remarcă şi prin varietatea biologică. Fiecare *porto* guvernează propria reţea de pâraie, cu propriul bazin de recepţie; şi, în locurile unde se întâlnesc curenţii, care circulă fiecare prin una dintre breşe, pe fundul lagunei se formează o denivelare, împărţind-o în trei zone distincte. Există, de asemenea, o linie de demarcaţie reprezentată de limita mareelor, care împarte laguna în două regiuni, numite în mod tradiţional Laguna Moartă şi Laguna Vie. În toate aceste zone distincte fauna şi flora variază, transformând laguna într-un fel de grădină botanică înconjurată de ape; se spunea că până şi culoarea

curenţilor variază, de la galben în nord, trecând prin albastru-deschis, roşu şi verde, până la purpuriu în extremitatea sudică.

În partea dinspre mare, unde curenţii sunt puternici şi apa este aproape în întregime sărată, trăiesc şi se înmulţesc tot felul de creaturi marine, terenurile nămoloase sunt goale şi clisoase şi canalele pline de peşti din Marea Adriatică. Mai departe de mare sau în zone ferite de curenţi proliferează alte organisme: creaturi ale mlaştinilor, lavandă de apă, ierburi şi tamarisc, vieţuitoare din ape aproape stătătoare, raţe şi alte păsări care trăiesc în stufărişuri. În aceste ape se găsesc nenumărate stridii şi multe specii mai puţin cunoscute de crustacee, de la stomatopode până la creveţi minusculi; iar câteodată câte un biet peşte zburător, sărind exaltat printre valurile care se sparg la ţărm, nimereşte în lagună din greşeală şi rămâne captiv, asemenea unei raze de soare mistuite, prin cine ştie ce şanţ plin de mâl dintre mlaştini.

Aici s-a dezvoltat şi un soi cu totul aparte de oameni: descendenţi, pe de o parte, ai comunităţilor preveneţiene de pescari, iar pe de altă parte, ai veneţienilor care au rămas în aceste pustietăţi atunci când avântul naţional s-a mutat la Rialto. Au supravieţuit cei mai puternici, căci această lagună a fost mai mereu nesănătoasă, infestată de malarie, aburi groşi şi pestilenţiali, frecvent lovită de epidemii de holeră şi de maladii aduse din Orient. La fel ca restul faunei, oamenii diferă foarte mult de la o regiune la alta, în funcţie de stilul lor de viaţă, de trecutul lor, de gradul lor de sofisticare şi de

mediul lor imediat. Spre ţărm trăiesc oamenii mlaştinilor, care extrag sare, pescuiesc prin stufăriş şi practică o serie de activităţi agricole periferice. Mai spre exteriorul lagunei, dacă trăiesc pe insula potrivită, pot fi şi fermieri sau horticultori; însă în general pescuiesc în ape sărate, fie ieşind cu bărcile lor mari în larg, fie prinzând crabi, moluşte şi sardine printre terenurile nămoloase din zona exterioară a lagunei.

Dialectele lor variază de la insulă la insulă. În felul în care se poartă, aspru sau blând, se reflectă imediat condiţia lor. Chiar şi înfăţişarea lor diferă; de pildă, locuitorii din Burano sunt ciufuliţi şi ososi, iar cei din Chioggia par desprinşi din picturile lui Giorgione. Insulele din lagună erau mult mai independente înainte de apariţia vapoarelor şi a bărcilor cu motor, având şi ele administraţii locale, pieţe mândre, coloane din marmură şi lei ai Sfântului Marcu; iar fiecare mai păstrează ceva din mândria de odinioară, locuitorii lor fiind vădit iritaţi dacă le confunzi insuliţa cu alta din apropiere. „Burano!”, va exclama cetăţeanul din Murano. „E o insulă de sălbatici!” – însă nu le despart decât două mile de apă puţin adâncă.

Laguna nu e niciodată mulţumită de sine. Nu numai că e măturată de maree de două ori pe zi, străbătută de vase, bătută de vânturi reci şi traversată de şalupele playboy-ilor veneţieni, împroşcând ostentativ apa, ci are nevoie şi de neîntrerupte lucrări de inginerie, care să împiedice prăbuşirea întăriturilor ei şi colmatarea canalelor.

Administraţia Apelor nu stă niciodată degeaba în lagună. Inspectorii, inginerii şi luntraşii sunt mereu la post, reparând digurile şi înlocuind palisadele. Dragele huruie luni întregi, curăţând marile canale navigabile, ivindu-se în ceaţa dimineţii ca nişte elefanţi bătrâni şi artritici. Supravieţuirea Veneţiei depinde de două precauţii contradictorii, care descriu alegoric laguna: una o protejează de apă, iar cealaltă o protejează de pământ. Dacă bariera formată de insulele din exterior ar ceda, Veneţia ar fi inundată. Dacă laguna s-ar colmata, canalele s-ar umple de noroi şi de mâl, portul ar muri, canalizările ar începe să duhnească din Trieste până în Torino (nu e o întâmplare că fataliştii romantici, anticipând posibilele sfârşituri tragice ale Serenissimei, nu au avut niciodată curaj să se gândească la un astfel de deznodământ).

De aceea, când auzi valurile spărgându-se la mal, biciuite de rafalele unui *bora*, culcă-te la loc, însă nu uita că Veneţia continuă să trăiască asemenea unui scafandru în costumul său, depinzând de omul de la suprafaţă, care îi pompează aerul, şi hăituit – de la ochelari până la cizmele ca de plumb – de invidiosul vârtej al apelor.

24. Laguna: şanţ de apărare

Iniţial, veneţienii au venit în lagună pentru că aceasta reprezenta un adevărat refugiu pentru ei, aflat la adăpost de barbarii de pe continent şi de erezii demoralizatoare. De la

bun început, veneţienii au fortificat laguna, construind turnuri de observaţie înalte, fixând în canale lanţuri cu rol de bariere şi ridicând ziduri masive de-a lungul cheiurilor. În secolul al VI-lea, locuitorii Padovei se plângeau că veneţienii au militarizat gurile fluviului Brenta pentru a împiedica intrarea în lagună a navelor străine. Nouă secole mai târziu, călătorul Pedro Tafur descria foarte plastic pregătirile de război ale marinei militare veneţiene. De îndată ce suna alarma, consemnează Tafur, primul vas de luptă ieşea, remorcat, pe porţile Arsenalului. Era alimentat cu provizii prin nişte ferestre – odgoane prin prima fereastră, alimente prin a doua, armamente uşoare prin a treia, mortiere prin a patra, vâsle prin a cincea –, până când, la capătul canalului, urca şi echipajul la bord, iar galera, înarmată până-n dinţi şi gata de acţiune, ieşea în larg prin Canalul San Marco. Multe secole, laguna le-a servit veneţienilor, în mod admirabil, ca şanţ de apărare şi continuă să fie, în era nucleară, o imensă redută marină, presărată cu vechi fortificaţii şi platforme pentru artilerie.

Niciun inamic nu a reuşit vreodată să invadeze Veneţia. Prima tentativă i-a aparţinut lui Pepin, fiul lui Carol cel Mare, în 809, iar legenda ţesută în jurul eşecului său ilustrează dibăcia de care dădeau dovadă veneţienii atunci când trebuiau să se apere. Când au ajuns pentru prima oară în această pustietate, s-au stabilit pe diverse insule, fiecare administrată de câte un tribun, după care s-au unit, cu greu, într-un singur stat. Prima capitală a fost insula Malamocco,

situată la jumătate de milă de recif, care, între timp, a dispărut. Se temeau de inamicii de pe continent, nu de cei veniţi pe mare, aşa încât şi-au stabilit guvernul cât mai aproape de ţărmurile ei. Cu toate acestea, Pepin, în încercarea de a duce mai departe ambiţiile imperiale ale tatălui său, a hotărât să-i umilească pe veneţieni, dezlănţuindu-şi atacul dinspre mare. Armatele sale au asediat satele din sud, unul câte unul, şi, în cele din urmă, au ajuns pe insula Malamocco. În această situaţie, guvernul şi-a abandonat cartierul general şi s-a retras – printre bancurile de nămol, printr-o intricată reţea de canale puţin adânci, cunoscute doar de veneţieni – pe un grup de insule situate exact în centrul lagunei, numite Rivo Alto – Rialto.

Pepin a ocupat triumfător Malamocco, după care a început să se pregătească pentru traversarea lagunei. Povestea spune că o singură femeie în vârstă a rămas pe Malamocco, hotărâtă să reziste până la capăt, iar această bătrână patrioată a fost chemată în faţa prinţului. „Care e drumul spre Rivo Alto?”, a întrebat-o Pepin, moment în care bătrâna a înţeles că trebuia să acţioneze. Cu un deget tremurând, a arătat în direcţia ţărmurilor înşelătoare, acolo unde mareea se învârtejea amăgitor, mâlul era vâscos, iar algele fremătau. *Sempre diritto!* a răspuns bătrâna, cu o voce tremurândă, iar flota lui Pepin, împotmolindu-se imediat, a fost prinsă în ambuscada veneţienilor şi umilită.

Următorii inamici puternici care au vrut să intre în lagună au fost genovezii, principalii rivali ai supremaţiei veneţiene

în secolul al XIV-lea, însă mlaştinile lagunei îi ţineau şi pe ei la distanţă. În momentul cel mai ameninţător al campaniilor lor prelungite împotriva veneţienilor, în 1379, genovezii au ocupat Chioggia, o zonă sudică strategică prin care puteau intra în Veneţia, apoi şi-au pus în gând să distrugă Serenissima. Vasele lor de luptă au incendiat o galeră veneţiană, sub privirile a sute de locuitori înspăimântaţi, şi e posibil ca o parte dintre invadatori să fi traversat reciful, intrând astfel în lagună. Veneţienii se aflau în pericol. Jumătate din flota lor, condusă de curajosul Carlo Zeno, era departe, în larg. Cealaltă jumătate era demoralizată în urma înfrângerilor suferite, iar comandantul ei, Vettore Pisani, fusese eliberat din închisoare pentru a-şi putea îndeplini atribuţiile. În campanila San Marco a fost urcat un tun, pentru orice eventualitate, iar dogele însuşi s-a oferit să ia parte la luptă – un gest cu adevărat disperat.

Astfel, Pisani a pornit pe mare cu o flotă şi o armată improvizate. Aproape toţi bărbaţii din Veneţia erau prezenţi pe punte, înflăcăraţi de patriotism, iar la pupă, lângă Pisani, stătea aprigul rege. Cu toate acestea, în câteva săptămâni, comandantul a exploatat atât de bine avantajele tactice ale lagunei, încât genovezii au fost nevoiţi să se retragă în defensivă. Nu au îndrăznit să-şi ancoreze navele în exteriorul acelor *lidi*, unde ar fi trebuit să înfrunte curenţii reci ai mării iernatice sau o posibilă întoarcere a lui Zeno, aşa că s-au retras în Porto di Chioggia, cea mai sudică intrare în lagună. Acolo, Pisani şi-a pregătit repede navele pentru atac şi i-a

încercuit. Apoi, a închis Porto di Lido, din nord, cu un lanţ de fier, apărat de tunuri. A închis Porto di Malamocco, poarta centrală, sabordând două corăbii vechi, umplute cu pietre. Alte patru corăbii blocau intrarea în Chioggia, iar încă două barau principalul canal care lega oraşul de Veneţia. A fost construit un zid de-a lungul acestor bancuri de nămol din jurul oraşului, în caz că inamicii ar fi reuşit să treacă de toate celelalte obstacole ridicate în calea lor, iar pe o distanţă de câteva mile au fost eliminate toate indicatoarele şi marcajele, întreaga lagună devenind o capcană mâloasă pentru navigatorii străini.

Genovezii au fost astfel prinşi în capcană. Trupele veneţiene au debarcat lângă Chioggia, iar genovezii au încercat din răsputeri să-şi găsească scăparea pe mare, ajungând chiar să sape un canal prin bancul de nisip care stătea între corăbiile lor şi Marea Adriatică. A fost însă în zadar. Rutele lor de aprovizionare au fost blocate şi, după cum spun cronicarii, curând au fost nevoiţi să mănânce „şobolani, şoareci şi alte spurcăciuni”. Soarta le fusese deja pecetluită când, într-o zi, care a devenit faimoasă în istoria Veneţiei, la orizont şi-au făcut apariţia catargele corăbiilor lui Zeno, ce se apropiau vertiginos, moment în care a fost clar de partea cui avea să fie victoria. Picătura care a umplut paharul genovezilor a fost faptul că o campanilă din Chioggia, lovită de un obuz rătăcit, exact când luptele erau aproape de final, s-a dărâmat, omorându-le comandantul, pe Pietro Doria.

În lagună nu s-au mai dat alte bătălii. Patru forţe ostile au mai pătruns de atunci în Veneţia, însă nu au fost nevoite să-şi croiască drum prin aceste ape. Prima a fost un comando de piraţi, nişte scursuri ale societăţii dalmate, cărora, într-o zi din secolul al X-lea, li s-a năzărit să dea iama prin Veneţia, în momentul în care în biserica San Pietro avea loc o nuntă colectivă. S-au furişat în oraş în timpul nopţii, s-au năpustit în biserică, au răpit miresele, le-au furat zestrea, după care au fugit spre corăbii („blestematele lor bărci”, cum le numea poetul Rogers) şi au ridicat ancora, veseli nevoie mare. Înfuriaţi, veneţienii, conduşi de membri ai breslei ebeniştilor, s-au lansat într-o urmărire furibundă. Folosindu-şi cu pricepere cunoştinţele pe care le aveau despre lagună, cu toate pânzele sus şi spumegând de furie, i-au prins pe piraţi, i-au omorât pe toţi, s-au întors în Veneţia cu miresele leşinate, s-au căsătorit cu ele imediat şi au trăit fericiţi până la adânci bătrâneţi.

După opt secole, alţi duşmani aveau să intre în Veneţia, iar până în acel moment locuitorii mai naivi credeau că invincibilitatea lagunei era un dar divin, atât de bine le protejase oraşul de-a lungul suişurilor şi coborâşurilor istoriei italiene. Zona continentală a regiunii Veneto era de mult teatrul de operaţiuni al rivalităţilor europene, iar în 1796 Napoleon a invadat aceste ţinuturi, cu sloganurile lui impetuoase, cu infanteria lui greu încercată în bătălii şi cu voluntara lui legiune de liberali italieni (dintre care unii, după cum ne spune Trevelyan, s-au întors în ţara lor natală

coborând pe burtă pantele alpine, caii alunecând şi ei în urma stăpânilor lor). Veneţia s-a făcut că nu înţelege pericolul care o ameninţa – pe atunci era cel mai slab stat din Europa, hipnotizat de cultul plăcerii. Chiar şi atunci când nu mai exista nicio îndoială că Napoleon nu avea de gând s-o cruţe şi că războiul era inevitabil, ordinele de urgenţă pe care Republica i le-a dat guvernatorului general îl instruiau să „menţină intactă liniştea statului şi să asigure confortul şi fericirea supuşilor săi". În oraş, 136 de cazinouri continuau să aibă o activitate înfloritoare. Se spune că cinci mii de familii organizau recepţii în fiecare seară. Veneţienii nu mai erau oameni de arme. În 1789, când ultimul doge a fost înştiinţat că a fost ales, a izbucnit în lacrimi şi a leşinat.

În cadrul tratatului secret de la Leoben, Bonaparte le promisese deja austriecilor trupul istovit şi cangrenos al Veneţiei. La puţin timp după aceea, viitorul împărat a căutat motiv de ceartă cu Serenissima. În 1797, într-o zi de aprilie, o fregată franceză, *Le libérateur d'Italie*, a intrat în Porto di Lido fără autorizaţie, ceea ce pentru monopolul veneţian a constituit un afront inimaginabil. Aşa ceva nu se mai întâmplase de cinci secole. Fortul Sant'Andrea a deschis focul, nava inamică a fost capturată şi prădată, iar comandantul francez a fost ucis. Toate acestea au fost invocate de Napoleon drept *casus belli*. A refuzat să negocieze cu emisarii veneţieni trimişi să ceară pace şi a acuzat Republica de masacru săvârşit asupra trupelor franceze în Verona. Mâinile veneţienilor, spunea el, „sunt pătate de

sânge francez. Am 80 000 de soldaţi şi 20 de canoniere... *io sarò un Attila per lo Stato Veneto*”.

Pe 1 mai 1797 Napoleon a declarat război. Veneţienii nu aveau un lider adevărat. Erau prea dezorganizaţi, prea speriaţi, prea ezitanţi şi prea neputincioşi pentru a opune rezistenţă. Două săptămâni mai târziu, 40 dintre navele lor transportau 3 231 de soldaţi francezi de pe continent în Piaţa San Marco – „trupuri zvelte”, cum le descria un istoric francez, „viguroase, murdare de praf de puşcă, purtând pălării împodobite doar cu cocarde”. Generalul francez îi raporta prozaic lui Napoleon: *J’ai occupé ce matin la ville de Venise, avec la 5e demi-brigade de bataille, et les îles et forts adjacents.* A fost primul comandant din istorie care a raportat ocuparea Veneţiei şi, odată cu acest mesaj sec, se încheia o epocă.

Următorii care au ocupat Veneţia au fost austriecii. Aceştia, pe parcursul fluctuantei lor relaţii cu Franţa, mai întâi au primit oraşul de la Napoleon, l-au pierdut în urma bătăliei de la Austerlitz, recâştigându-l după Waterloo, până când, în 1848, veneţienii, sub conducerea lui Daniele Manin, i-au expulzat şi au restaurat Republica. De această dată, cetăţenii, căliţi în urma umilinţei şi suferinţelor îndurate, au dat dovadă de tenacitate şi şi-au apărat laguna împotriva blocadei imperiale. Au pus garnizoane în nenumăratele lor forturi, au creat o breşă în podul feroviar nou-construit şi au obţinut câteva victorii pe continent. Austriecii au asediat oraşul cu înverşunare. Au lansat, deasupra Veneţiei, baloane

cu explozibil, asemănătoare bombelor lansate de japonezi asupra Californiei. După ce toate aceste operaţiuni au eşuat lamentabil, au demontat tunurile de câmp pentru a le instala la o înălţime mai mare şi apoi au bombardat oraşul cu furie. Întreaga zonă situată la vest de Piazza se afla în raza lor de acţiune.

Atacată din toate părţile, înfometată, rămasă fără muniţii, decimată de holeră, fără aliaţi, Veneţia a rezistat mai mult decât oricare dintre oraşele italiene implicate în război, însă în august 1849 Manin s-a predat. Austriecii au intrat în lagună fără să întâmpine rezistenţă. Comandantul lor, mareşalul Radetzky, acel bătrân şi invincibil autocrat, care a avut ultimul fiu nelegitim la vârsta de 81 de ani, şi-a făcut apariţia, cu mare pompă, pe Canal Grande. Nu l-a întâmpinat însă absolut nimeni. Abia dacă au fost câteva servitoare care s-au iţit la ferestrele palatelor. Când a ajuns în Piazza, nu a găsit pe nimeni, în afară de soldaţii săi. Se spune că doar un preot servil a ieşit în fugă din atriumul Bazilicii, s-a ploconit la picioarele cotropitorului şi i-a sărutat mâna cu fervoare.

Ultima forţă invadatoare care a intrat în Veneţia a fost Marea Britanie. În 1945, când războiul mondial se apropia, în mod evident, de sfârşit, iar trupele germane se retrăgeau, în derută, prin Italia, partizanii veneţieni au recuperat oraşul din mâinile ultimilor nemţi, le-au acordat liberă trecere spre continent, i-au împuşcat pe câţiva dintre duşmanii lor personali şi au aşteptat să ajungă Aliaţii, care tocmai traversau Padul. Mai întâi au ajuns două tancuri

neozeelandeze. Mergeau în viteză pe viaduct, unul lângă altul, iar un neozeelandez a afirmat că, în timp ce vehiculul lui trecea zăngănind pe un pasaj suspendat de lângă Mestre, s-a uitat în jos şi i-a văzut pe germani retrăgându-se de-a valma în direcţia opusă.

Neozeelandezii aveau ordine precise de la comandantul lor, generalul Freyberg, să ocupe Hotelul Danieli – stătuse în acest hotel înainte de război şi voia să-l transforme într-un club al ofiţerilor neozeelandezi. Pentru îndeplinirea acestei misiuni, generalul a trimis în recunoaştere un grup de soldaţi. Veneţienii i-au primit cu entuziasm, iar la puţin timp după aceea a ajuns şi infanteria britanică. Toate bărcile din oraş au fost confiscate. Hotelurile Danieli, Excelsior şi Luna au fost transformate în cluburi ale ofiţerilor. S-au înfiinţat atât de multe cantine pentru soldaţi, încât siglele NAAFI, scrise cu albastru şi galben, se mai văd şi astăzi, deteriorându-se pe zidurile veneţiene, printre alte graffiti adunate de-a lungul istoriei. După trei zile, s-a semnat armistiţiul şi războiul din Italia a luat sfârşit.

Astfel, oraşul a fost cruţat de ororile războiului, iar în Piazza nu au fost niciodată văzute aruncătoare de grenade şi nici nu s-au auzit focuri de mitralieră pe Canal Grande. Nicio bombă nu a căzut peste bazilica San Marco. Niciunul dintre atacurile asupra oraşului nu s-a soldat cu pagube semnificative. În timpul revoluţiei din 1848, deşi austriecii au lansat câteva mii de obuze, se spune că o singură casă a fost distrusă complet. În Primul Război Mondial, când Veneţia era

o bază militară activă, a fost bombardată în repetate rânduri – caii din bronz au fost transportaţi la loc sigur, Bazilica a fost fortificată cu saci umpluţi cu alge, iar în timpul nopţii santinelele strigau: *Pace in aeria!* – „Cerul e liniştit!”. În unele biserici pot fi văzute câteva proiectile neexplodate, atârnate pe pereţi ca un fel de ex-voto. Dintre toate bogăţiile oraşului, doar acoperişul bisericii Scalzi, de lângă gară, a fost distrus. În al Doilea Război Mondial, Mestre a fost puternic bombardat, Veneţia însă niciodată. În timpul retragerii germanilor, turnul bisericii San Nicolò dei Mendicoli a fost lovit de un obuz rătăcit, iar frescele lui Tiepolo din Palazzo Labia au fost afectate atunci când o navă germană încărcată cu muniţii a explodat în port, dar, în afară de câteva ferestre sparte, nimic altceva nu a fost distrus. Se spune că Veneţia era primul oraş de pe lista pe care atât germanii, cât şi Aliaţii şi-o făcuseră cu locurile ce nu trebuiau distruse. Această imunitate nu a fost agreată de toată lumea. În 1914, când o bombă aproape că a lovit Bazilica, extravagantul futurist Marinetti, care voia ca toate capodoperele Italiei să fie dărâmate pentru a începe totul de la zero, s-a urcat într-un avion şi a zburat deasupra oraşului, aruncând manifeste în care scria: „Italieni, treziţi-vă! Duşmanul încearcă să ne distrugă monumentele pe care doar noi avem privilegiul de a le demola!”.

Laguna a salvat Veneţia. S-a ţinut la distanţă de focarele războiului şi, asemenea Angliei, şi-a purtat bătăliile departe de teritoriul său. Nu se află la nicio răscruce vitală, nu

controlează niciun pod care să aibă o importanţă crucială, nu deţine nicio poziţie strategică şi nu reprezintă o zonă propice conflictelor armate. Dacă ai fi un al doilea Napoleon, ai putea cuceri întreaga Italie fără să simţi prea mult nevoia de a include şi Veneţia. Deşi la nenumăratele războaie purtate pe teritoriul continental al Italiei au participat şi trupe veneţiene, oraşul a fost întotdeauna ocolit. Nici măcar sângeroşii turci, ale căror armate se aflau atât de aproape de Veneţia în 1471, încât vâlvătăile pârjolurilor făcute de ei puteau fi văzute din vârful campanilei San Marco – nici măcar aceste hoarde neîmblânzite nu au intrat niciodată în lagună. Niciun oraş de pe pământ nu este mai uşor de reperat din avion, împrejmuit de apele sale argintii, şi niciun oraş nu are mai puţine pivniţe care ar putea fi utilizate ca adăposturi antiaeriene. Cu toate acestea, în cele două războaie mondiale, singurele victime civile au fost cei 200 de cetăţeni care, în timpul camuflajului, se aflau pe canale şi au murit înecaţi. În relatările oficiale despre campaniile din Italia din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Veneţia rareori este menţionată ca obiectiv militar. Jurnalul unui regiment britanic, în care este descrisă înaintarea cu greu de-a lungul peninsulei şi în care sunt trecute în revistă bătăliile ce aveau să urmeze, remarcă faptul că toţi soldaţii erau „nerăbdători să dea piept din nou cu nemţii şi totodată să facă un pic de turism prin Veneţia”.

Atât pe timp de război, cât şi pe timp de pace, Veneţia e pe cont propriu, neconformându-se niciuneia dintre regulile şi

convenţiile obişnuite, ca preotul acela din secolul al XVIII-lea care, deşi curtat de cele mai importante familii ale Serenissimei, alegea să locuiască într-o mansardă sordidă, făcându-şi un hobby din colecţionarea pânzelor de păianjen.

Laguna continuă să fie şi în prezent o impresionantă barieră militară, deşi nimănui nu îi mai pasă prea mult de acest lucru. Se pare că însuşi Napoleon a crezut că, în cazul în care veneţienii se hotărau să apere laguna, ar fi avut nevoie de o armată la fel de numeroasă precum cea din bătălia de la Austerlitz, cea mai importantă din cariera sa. Austriecii au fost probabil ultimii care au luat în calcul potenţialul strategic al lagunei. Aceasta constituia principala bază a flotei lor imperiale, ale cărei echipaje erau formate, în mare parte, din italieni şi care fusese parţial construită în Arsenalul Veneţiei. Austriecii au transformat laguna într-o reţea de fortificaţii – în 1848 existau 60 de forturi (deşi ofiţerii britanici, aflaţi în vizită în Veneţia, nu erau prea impresionaţi de designul lor). În Primul Război Mondial, laguna a fost bază navală, depozit de arme şi zona de lansare a îndrăzneţelor atacuri aeriene ale lui D'Annunzio împotriva austriecilor. În al Doilea Război Mondial, laguna a fost un refugiu pentru mulţi partizani hăituiţi şi pentru numeroşi prizonieri de război, ce se adăposteau în ascunzişuri inaccesibile, pe care germanii nu reuşeau să le detecteze. În astfel de locuri se adăposteau şi mulţi veneţieni, în încercarea de a evita încorporarea în forţele de muncă naziste. Armata germană a

făcut o ultimă încercare de a opune rezistenţă, pe coasta nord-estică a lagunei, după care a fost spulberată de artileria neozeelandeză, iar pentru a-şi retrage, de-a lungul canalelor, o parte din trupe, a folosit şlepuri. Înainte de lovitura de graţie, germanii au organizat un sistem de apărare de-a lungul râului Adige, de la Chioggia, în est, până la lacul Garda, în vest. Unii strategi consideră că această linie defensivă, al cărei flanc stâng era adâncit în malurile nămoloase şi impenetrabile ale lagunei, a fost probabil cea mai rezistentă barieră care a întârziat avansarea Aliaţilor.

Predispoziţia războinică a lagunei veneţiene nu poate fi negată. Dacă ajungi în oraş cu trenul, unul dintre primele lucruri pe care le vei vedea va fi marele fort de pe continent, Marghera, o construcţie în formă de stea, situată la intrarea în Mestre, năpădită acum de bălării, ca un tumul. La jumătatea viaductului, lângă calea ferată, se află platforma de artilerie care, de-a lungul câtorva săptămâni critice din timpul revoluţiei de la 1848, a constituit cel mai periferic bastion al Veneţiei; nu departe de acest loc se află bizara insuliţă San Secondo, ce are forma unui atol din Pacific şi acum este un antrepozit municipal, dar în trecut a fost un important fort şi depozit de arme. La sud de viaduct, lângă docuri, se află minuscula insulă Tresse, în mijlocul căreia tronează un buncăr de beton. Pe unul dintre zidurile acestuia încă se vede o svastică neagră, care, fie cu ironie, fie din ignoranţă, a fost pictată invers.

Astfel de vestigii ale trecutului militar pot fi întâlnite peste

tot în oraş – insuliţe izolate şi cazărmi abandonate, frumoase fortificaţii vechi şi hangare pentru aeronave. Îndepărtata insulă Sant'Angelo della Polvere – Sfântul Angelo al Prafului de Puşcă – pare o insulă de basm, încununată de turnuri, însă, când te apropii de ea, descoperi dezamăgit că nu este vorba decât despre o veche pulberărie încuiată cu lacătul. Insula San Lazzaretto, care este situată în cealaltă parte a oraşului, a fost cândva centrul de carantină al Veneţiei, apoi închisoare militară. În secolul al XVII-lea, când Veneţia era ameninţată de ambiţiile spaniolilor, o divizie de soldaţi olandezi, aduşi în lagună direct din Olanda, în corăbii olandeze, a fost încartiruită pe această insulă. S-au plictisit atât de tare, încât au ajuns să se revolte împotriva superiorilor lor. Chiar şi astăzi, santinelele patrulează pe sumbrele metereze ale cazărmilor cu un aer nespus de plictisit, aşteptând să apară un inamic care, în toţi cei 1 500 de ani de istorie a Veneţiei, nu a ales niciodată să se abată pe acolo.

Când treci cu barca pe lângă cazărmile de pe insula San Giacomo in Paludo – Sfântul Iacob din Mlaştină –, situată în nordul Veneţiei, de la ferestre îţi zâmbesc soldaţi veseli, îmbrăcaţi în cămaşă şi ocupaţi cu spălatul rufelor, iar un afiş îţi interzice să te apropii la mai mult de 50 de yarzi de acest avanpost de importanţă vitală. La jumătate de milă distanţă, pe insuliţa Madonna del Monte, se înalţă un uriaş depozit de armament, părăsit şi aproape în paragină, dar susţinut cu nişte cabluri de fier, pentru a-l menţine în picioare în cazul

unei explozii. Este un loc scăldat în soare, dar straniu – odată am găsit aici, pe o piatră, şase şopârle moarte, zăcând una lângă cealaltă, la funeraliile lor participând un roi de lăcuste. Iarna, păstăile uscate din copăcei zăngăne metalic în bătaia vântului, precum medaliile unor caporali morţi de mult. O altă insulă-pulberărie, izolată şi abandonată, este Santo Spirito, dincolo de Giudecca. De aici, inginerii lui Pisani au construit zidul defensiv până la *lidi*, însă ulterior au fost ridicate o mănăstire faimoasă, cu tablouri de Tiţian şi Palma il Vecchio, precum şi o biserică proiectată de Sansovino. Biserica a fost jefuită în 1656, când ordinul monastic a fost desfiinţat, însă, cum în acel moment tocmai se construia grandioasa biserică Salute, picturile au fost duse acolo şi încă se află în sacristie.

În depărtare, lângă porţile mării, se văd fortificaţiile adriatice ale lagunei. În apropiere de *porto*-ul sudic, dincolo de malurile înalte, acoperite cu iarbă, se profilează, cu steagul încă arborat, fortăreaţa La Lupa – Lupoaica. Zidăria ei este medievală, dar ornamentele sunt din secolul al XVIII-lea. Nu departe, lângă apă, se află o mică aşezare, cu case din piatră, în care locuiesc câteva familii de pescari şi care sunt tot ce a mai rămas din impozantul Fort Caromani, numit aşa după un bastion şi mai vechi, Ca' Roman – Casa Romanilor. Două mari fortăreţe octogonale, care se înalţă brusc din apă, păzesc *porto*-ul central ce dă spre Malamocco. Amândouă sunt părăsite, năpădite de buruieni şi arată mai degrabă ca forturile sprijinite pe piloni pe care britanicii le-au construit

în 1940 pentru a-şi proteja ţărmurile. Totuşi, nu cu mult timp în urmă, un pescar ce se afla în trecere pe acolo, văzându-mă că intenţionez să fotografiez acele fortificaţii dărăpănate, mi-a spus pe un ton politicos, dar ferm că, după cum probabil ştiu, fotografierea construcţiilor militare este strict interzisă.

La extremitatea nordică a lagunei, lângă Punta Sabbioni, se află fortul Treporti, un edificiu înalt şi comic, noduros şi mozaicat, care seamănă cu o tură de şah. Nu departe de acesta, se află vechea bază aeronavală Vignole, transformată acum în heliport. Forţele aeriene italiene continuă să folosească haoticele cale de lansare, hangarele şi atelierele în care se repară vehiculele amfibii, bântuite de umbra flamboaiantă a lui D'Annunzio. Dacă vei face greşeala să închiriezi un avion pe aerodromul de pe insula Lido, îţi vei da seama (în timp ce aştepţi, în van, ore întregi) că spaţiul aerian al lagunei este, în majoritatea timpului, monopolizat de manevre militare. Exact în faţa portului Lido, principala poartă de intrare în lagună, străluceşte superbul castel Sant'Andrea, de pe insuliţa Certosa; în trecut, de pe solidele lui metereze se întindea lanţul de fier care bloca intrarea în canal a navelor inamice. Castelul tronează în continuare acolo, invincibil – străvechea santinelă a Veneţiei.

Aşadar, bătrâna lagună continuă să fie în defensivă. E posibil ca forturile ei, aşa cum au relatat acei ofiţeri aflaţi în vizită în Veneţia, „să nu se ridice la înălţimea celor britanice"; marele ei nave au dispărut; majoritatea tunurilor ei au ruginit; suliţele sunt tocite; avioanele cu motor care

şuieră în văzduh ajung aici, într-o clipită, de pe aerodromurile aflate pe câmpiile din Lombardia. Cu toate acestea, uneori, plutind cu barca pe Canalul San Marco, e posibil să auzi, în spatele tău, un zgomot asurzitor. Vei vedea imediat, ţâşnind dintre zidurile Arsenalului, un torpilor cenuşiu şi lung, cu pupa învăluită într-un impresionant nor de spumă şi cu motoarele huruind infernal. Apoi, îşi va face o ieşire din scenă impresionantă, îndreptându-se către larg, auzindu-se din ce în ce mai estompat printre vechile turnuri şi metereze de pe uscat şi făcând ca bărcile pescarilor să salte pe valurile stârnite în urma lui.

25. Navigaţia

Pentru duşmani, laguna este o capcană. Pentru prieteni, este un câmp de manevră şi o promenadă. Veneţienii au apărut pentru prima dată în istorie atunci când Narses, eunucul satrap aflat în slujba împăraţilor bizantini, le-a cerut, pe un ton linguşitor şi circumspect, să traverseze cu trupele sale pustietatea lagunei. Astfel, au început să-şi exercite cu succes rolul de intermediari, transportând diverse bunuri din Aquileia la Ravenna. Laguna era pentru veneţieni cel mai bun port natural al Italiei, spaţios şi adăpostit de orice pericol. Mareele asigurau salubritatea zonei, iar peştii constituiau o importantă sursă de hrană. Apele din apropierea ţărmului le-au servit mereu drept parc

de distracţii – deja demis din funcţie, dogele Foscari îi scria unui prieten: „Vom merge să ne plimbăm cu barca, vom vâsli spre mănăstiri”.

Cu toate acestea, navigarea pe lagună a fost mereu un supliciu. Mareele ei sunt violente, furtunile se dezlănţuie cu furie, în cea mai mare parte apele sunt puţin adânci, dar înşelătoare. Uneori, bora suflă năprasnic de-a lungul malurilor nămoloase – în 1613 a doborât la pământ una dintre cele două hampe din Piazza. (Veneţienii şi-au împărţit laguna în mai multe *valli*, iar două dintre acestea se numesc Mica Vale de peste Vânturi şi Mica Vale de sub Vânturi.) Laguna este plină de curenţi ascunşi, de ape mici şi de alge agăţătoare. Dacă stai la prora bărcii, în lumina soarelui, cu un coşuleţ cu merinde alături şi cu un braţ cuprinzându-te drăgăstos pe după umeri, vei putea zări vegetaţia de pe fundul lagunei alunecând pe sub luntre, până când, grăbindu-te s-o iei pe o scurtătură, te vei împotmoli, elicea se va învârti în gol, stropindu-te cu mâl, şi, astfel, idila va trebui amânată.

Laguna poate fi un loc neobişnuit de singuratic. Apa ei este, cum ar spune veneţienii, foarte udă. Mâlul ei este îngrozitor de vâscos. Seara, chiar şi în timpul verii, bate adesea un vânt rece şi neprietenos, sub rafalele căruia apa devine cenuşie şi agitată, iar orizontul pare extrem de îndepărtat. De multe ori, împingându-ţi cu greu barca avariată de-a lungul acestor întinderi mlăştinoase, cu mâlul clefăind în jurul picioarelor, nu vei vedea nimic altceva în jur

decât o insuliţă solitară şi liniştită, o cabană şubredă, undeva în depărtare, sau linia lungă şi neclară a continentului. Nu are niciun rost să strigi. În această vastă lagună se găsesc mănăstiri şi forturi, sate pescăreşti şi cabane de vânătoare, bărci şi grupuri de pescari robuşti, însă spaţiile pustii sunt atât de vaste, imensitatea văzduhului atât de copleşitoare, vântul atât de aprig, mareea atât de rapidă, încât nicăieri pe pământ nu te-ai putea simţi mai singur şi mai împotmolit decât în laguna veneţiană.

Veneţienilor le-a fost mereu teamă să nu eşueze pe uscat. Folclorul marin abundă în poveşti despre furtuni, demoni, piraţi, monştri, însă cele mai numeroase sunt despre scăderea apelor. Sfinţii Cristofor ai Veneţiei sunt aproape mereu reprezentaţi purtându-l pe Pruncul Iisus prin apele mici ale lagunei şi multe legende sacre strecoară, printre învăţăturile lor pioase, şi un mal nămolos. Până şi corabia care transporta, din Alexandria, corpul Sfântului Apostol Marcu, grăbindu-se să ajungă acasă, s-a împotmolit în mijlocul Mării Mediterane şi a fost nevoie de un miracol ca să plutească din nou. „Privind apoi nisipul din clepsidră”, îi spune Salarino lui Antonio chiar în primul dialog din *Neguţătorul din Veneţia*, „Eu m-aş gândi la bancuri şi la praguri/ Şi l-aş vedea pe Sânt-Andrei al meu înnisipit”[1].

Încă de la începutul istoriei lor, impulsionaţi de aceste temeri, veneţienii au studiat şi au cartografiat laguna, marcând rutele sigure cu stâlpi de lemn. În prezent, întreaga suprafaţă a lagunei este brăzdată de aceste *bricole*, o

multitudine de piloni înfipţi în mâl, din Chioggia, în sud, până în zona mlăştinoasă din extremitatea nordică. Unii dintre aceşti stâlpi au o structură elaborată, în formă de trepied, şi sunt prevăzuţi cu lămpi. Noaptea, canalele din jurul zonei mlăştinoase din Bazinul San Marco sunt puternic iluminate cu lămpi portocalii, ca la o serbare câmpenească. Alte canale apelează mai mult la simţul tău de orientare, căci sunt marcate cu doar câţiva stâlpi, uneori şi aceştia şubrezi, care nu indică foarte clar în ce direcţie trebuie s-o iei. În plus, deseori se confundă cu buştenii pe care pescarii i-au înfipt în mâl pentru a marca locurile în care şi-au fixat năvoadele sau pentru a-şi delimita zona de pescuit.

În general, dacă nu te îndepărtezi de *bricole*, eşti în siguranţă, însă nu întotdeauna, deoarece, câteodată, poziţionarea lor este atât de precisă, încât, dacă te abaţi cu câţiva inchi de la traseu, te vei trezi în nămol până la genunchi, obligat să împingi barca de la pupă. Se spune că în laguna veneţiană sunt 20 000 de *bricole*. Unele dintre ele sunt practic putrezite şi arată de parcă generaţii întregi de şobolani le-au ronţăit lemnul. Altele sunt transformate în mici altare, dragi artiştilor şi poeţilor din secolul al XIX-lea („Nici flori nu cresc lângă al ei altar,/ Nici paşi n-o tulbură, ar fi-n zadar”). Multe dintre aceste *bricole* sunt folosite de îndrăgostiţi, de pescari şi de băieţii care vin să se scalde pe post de stâlpi de ancorare pentru bărcile lor. Unul dintre cele mai ciudate spectacole din lagună este oferit de acei gondolieri care, în zilele toride de vară, merg să se bălăcească

împreună cu familiile lor, abandonându-şi gondolele lângă un mal nămolos, împrejmuit de firava palisadă formată din *bricole*.

Asemenea canalelor din oraş, rutele navigabile din lagună sunt, în majoritate, foste râpe sau pâraie, uneori dragate şi adâncite. Există canale de intrare în toate cele trei *porti* care au mai rămas. De-a lungul marginii lagunei, în apropiere de *lidi*, se deschid canale transversale. Numeroase canale şerpuiesc printre apele mici, ajungând până în zonele din interiorul lagunei. Uneori nu sunt marcate, fiind cunoscute doar de pescari, alteori sunt semnalizate la întâmplare cu nişte stâlpi vechi. Câteva dintre aceste rute navigabile leagă Veneţia de canalele şi râurile care duc în Câmpia Lombardiei. Se poate naviga direct din lagună către Treviso, Padova, Mantova, Cremona şi chiar de-a lungul cursului superior al Padului şi al afluenţilor săi, spre Torino. Unele dintre aceste căi navigabile sunt rutele comerciale ale oraşului, legând pieţele din Rialto de livezile şi grădinile de legume din lagună. La începutul secolului, când încă se aplicau impozite pe producţia de legume, toate intrările în Veneţia erau controlate de vame construite pe apă, iar noaptea, de-a lungul malurilor nămoloase, patrulau agenţi fiscali înarmaţi. Cel mai mare canal dintre toate permite accesul navelor mari în Porto di Lido şi, după ce trece maiestuos pe lângă Piaţa San Marco, se avântă, sub numele Canale Ex-Vittorio Emanuele III, spre prozaicele cheiuri din Mestre.

Din vremuri imemoriale, aceste canale au jucat un rol

important în istoria Veneţiei. Canalul Orfano, pe care îl poţi vedea la dreapta ta pe măsură ce feribotul se apropie de Lido, îşi datorează numele – Canalul Orfan – trecutului său sângeros. La puţin timp după stabilirea în lagună, când diversele colonii încă se luptau între ele, două s-au răfuit atât de violent, încât Canale Orfano „s-a înroşit de sânge” (după afirmaţiile unor cronicari, acest conflict a fost sursa vrajbei dintre cele două facţiuni, Nicolotti şi Castellani). Mai târziu, aproape toată armata sărmanului Pepin a fost măcelărită în apele mici de lângă acest canal, la doar o milă sau două de insulele din Rialto: câţiva franci s-au înecat, alţii au fost înghiţiţi de mlaştini, altora li s-a tăiat gâtul şi doar cei mai agili au reuşit să se salveze, croindu-şi drum cu greu peste câmpuri.

În Evul Mediu, Canale Orfano a devenit scena execuţiilor prin înec, un fel de Tyburn[2] acvatic. În general, criminalii nu erau înecaţi în Veneţia, iar astfel de execuţii se desfăşurau în secret. Nefericitul condamnat, care zăcea într-o celulă întunecoasă de la subsolul Palatului Dogilor, era vizitat pentru ultima oară de călugărul închisorii şi pentru prima oară de călăul de serviciu – „pe care Senatul, în mărinimia lui, îl tocmise”, după cum ne spune Coryat. I se citea sentinţa – avea să fie „condus spre Canale Orfano, cu mâinile legate la spate, cu greutăţi prinse de lanţuri, după care avea să fie înecat şi lăsat să moară”. Apoi, la miezul nopţii, legat şi cu căluş la gură, era urcat într-o barcă, lângă Podul Paielor, şi transportat în linişte de-a lungul lagunei, pe lângă biserica

San Giorgio Maggiore, cufundată în somn, până pe Canale Orfano. Aici, era aruncat peste bord, cu un plescăit puternic. Moartea condamnatului nu era niciodată anunţată public. Doar registrele statului, în care erau consemnate procesele şi decesele, dezvăluie faptul că, de exemplu, între 1551 şi 1604, au avut loc 203 execuţii prin înec. Ultimul criminal a fost aruncat în apă la începutul secolului al XVIII-lea, însă până la sfârşitul Republicii, a existat o lege aspră care interzicea orice formă de pescuit în sinistrul Canale Orfano, infracţiune care (fireşte) ar fi fost pedepsită cu moartea. În ceea ce mă priveşte, când merg să mă scald în acest canal, încă îmi imaginez uneori că schelete pline de mâl îmi gâdilă tălpile şi că feţele mascate ale călăilor îmi aruncă priviri sumbre din *vaporetti*.

În lagună se construiesc în continuare canale noi. Unul dintre acestea duce direct spre noul port petrolier Sant'Ilario, situat la sud de Mestre, fără să treacă deloc prin Veneţia. Canalul intră în lagună prin Porto di Malamocco, care, sub dominaţia austriecilor, era principalul port de intrare în Veneţia. Apoi, după ce străbate o reţea de canale secundare, insuliţe şi mlaştini, se sfârşeşte, printre tancuri petroliere, într-o zonă care a fost cândva una dintre cele mai stranii şi mai sălbatice regiuni din lagună – acolo unde, cu secole în urmă, importanta mănăstire Sant'Ilario, suverană peste câmpiile din jur, avea propriul port situat la gurile râului Lama. Noul canal este suficient de adânc (spre deosebire de toate celelalte) pentru a permite navigaţia unor vase de 100

000 de tone, iar uriaşele tancuri petroliere, care vin din Kuweit sau Tripoli, au schimbat profund atmosfera liniştită şi melancolică a acestei zone din sud-vestul lagunei.

Un alt canal nou, în nordul Veneţiei, leagă oraşul de aeroportul Marco Polo. Nou-veniţii sunt transportaţi pe el, în bărci cu motor puternice şi ostentative, direct de la sediile vămii spre Piazza San Marco, trecând pe lângă cimitirul municipal. Asemenea Veneţiei, laguna este în continuă schimbare. Oricât s-ar zbate conservatorii pentru a se asigura că aura sa unică, aşa cum spunea un poet victorian,

...străluceşte cu o nuanţă
Rozalie în eter
Unde San Giorgio-şi înalţă
Turnul roşu către cer,

oricât de îndârjită le-ar fi lupta, lumea începe să pună stăpânire pe aceste locuri solitare, dar, în acelaşi timp, tragice.

Aceste transformări mă întristează doar parţial, întrucât, pentru mine, farmecul lagunei constă nu atât în liniştea ei profundă şi apăsătoare, cât în ancestralul ritm al vieţii sale. Unul dintre cele mai bune locuri din care poţi privi vapoarele este întinsul canal al portului Lido, acolo unde Canalul San Marco se varsă în mare. Această imensă cale navigabilă este marcată de balize negre şi pântecoase şi protejată de două diguri portuare lungi, care se întind până la cele două faruri

gemene ce marchează marginea Veneţiei. Pe ţărmul insulei Lido se află vechiul turn al bisericii San Nicolò, deasupra căruia, în urmă cu cinci secole, a fost montată prima giruetă. Spre est se află un canal larg, liniştit şi puţin circulat, care duce spre Treporti, iar în depărtare, prin ceaţa uşoară, se vede o casă albă, înălţându-se singuratică pe un promontoriu. În punctul de confluenţă stă de strajă, ameninţător, castelul Sant'Andrea, aşteptând să mai treacă pe acolo vreo fregată insolentă sau pândindu-i, prin ambrazuri, pe bandiţii dalmaţi.

În acest loc, opreşte motorul, lasă barca să se legene pe valuri şi ignoră traficul din jur. O escadrilă de pescadoare se odihneşte pe un banc de nisip, aşteptând mareea sau momentul propice pentru a pescui moluşte şi crustacee. O dragă huruie undeva în depărtare, iar nişte şlepuri murdare o înconjoară, ca nişte acoliţi. Bacul care merge la Treporti se îndepărtează de masivul mal nămolos al insulei Sant'Erasmo, descrie o curbă largă în jurul geamandurii, după care se îndreaptă spre ţărm. Peste dig se văd velele vaselor de pescuit, şerpuind, încolo şi încoace, pe lângă plaja de pe Lido; câte o barcă a vreunui pescar de crabi, o învălmăşeală de năvoade, parâme şi găleţi, lunecă încet pe lângă tine, cu un aer preocupat. O şalupă mică şi elegantă se grăbeşte spre o plajă pustie; un iaht coteşte agale printre faruri; opt bărbaţi joviali, şapte femei corpolente, 12 copii, trei câini şi un coş de picnic saltă cu toţii pe apă, într-o barcă cu motor, cu un umbrar de bumbac. Nu se îndepărtează de mal şi vorbesc toţi

în acelaşi timp.

Iar printre toate acestea navighează marile nave, aşa cum fac de mii de ani: pacheboturile, petrolierele albe şi elegante venite din Golful Persic; un submarin din Malta, stârnind jeturi de apă la baza turelei aerodinamice; un şir de cargoboturi vechi, mâncate de rugină şi mirosind a bere; uneori, dacă ai noroc, vei vedea un vas de croazieră, mare şi alb, frumos şi semeţ, trecând agale în lumina ceţoasă a soarelui, asemenea unui vechi galion; pasagerii se îngrămădesc pe punţile însorite şi lângă teugă; echipajul urcă şi coboară scara dintre punţi; căpitanul se zăreşte pe puntea de manevră, uitându-se maiestuos prin binoclu, ca şi cum ar aştepta să fie înălţat un steag în Piaţa San Marco în onoarea întoarcerii sale din China.

26. În jurul lagunei

Laguna are un perimetru de 90 de mile, însă e exact ca Veneţia: capricioasă, umedă, banalizată, adesea neglijată, dar întotdeauna impregnată de magia locului – „un suflu al Veneţiei adus pe aripile vântului”. Cu doar 50 de ani în urmă, cea mai mare parte din ţărmul lagunei era neatinsă de progres, slab populată şi vizitată de foarte puţini turişti. Vechile ghiduri turistice descriu ademenitor malurile imaculate şi plajele virgine, dând impresia că, pentru a face o excursie în satele de la marginea lagunei, ai fi avut nevoie de

un sac de dormit şi o desagă cu provizii.

Astăzi Herr Baedeker ar considera că locul este potrivit şi pentru persoanele mai sensibile şi i-ar asigura pe turişti că pastilele de stomac, lighenele pentru spălat pe mâini şi pălăriile de soare nu sunt indispensabile. Oriunde pot pătrunde autoturismele, modernitatea le urmează. Din întreaga suprafaţă a lagunei, doar *lidi*, fortificaţiile centrale care ţin piept Mării Adriatice, sunt inaccesibile pe şosea – chiar şi până acolo poţi ajunge cu Lancia dacă o sui pe un feribot. Celelalte bariere dinspre mare, Litorale del Cavallino şi Lido di Sottomarina, sunt, de fapt, nişte protuberanţe ale continentului şi poţi merge cu maşina de-a lungul lor – în Cavallino poţi ajunge până într-un punct situat la mai puţin de trei mile de Piazza. Pe coasta continentală încă sunt locuri izolate şi pustii, chiar şi din simplul motiv că nimeni nu prea vrea să locuiască acolo, însă astfel de regiuni dispar rapid. Dacă în mijlocul lagunei mai poţi avea un sentiment de izolare apăsătoare, la marginea ei rareori se va întâmpla să nu găseşti un telefon, un preot sau o Coca-Cola.

Mestre este copilul teribil al lagunei şi, mai nou, după spusele unora, stăpânul ei. Înainte de Primul Război Mondial, oraşul nu era decât o mică cetate, înconjurată de terenuri agricole zgrunţuroase. Astăzi este un oraş industrial hidos, haotic, neîngrijit, murdar, amorf şi aproape întotdeauna (cel puţin aşa pare) înceţoşat din cauza burniţei. Docurile lui, în Porto Marghera, reprezintă, în termeni strict comerciali, noua Veneţie. Când se vorbeşte despre Veneţia ca fiind portul

petrolier al Europei, se are în vedere Mestre. Şantierele sale navale sunt printre cele mai importante din Italia, iar vasele pe jumătate construite aşteaptă în calele de lansare, profilându-se semeţe pe deasupra viaductului ce duce spre Veneţia. Întreprinderile industriale din Mestre numără 30 000 de angajaţi. În ele se fabrică produse chimice, aluminiu, zinc, cocs, sticlă laminată, vopsele, conserve, utilaje şi milioane de litri de ulei rafinat. În Mestre, străzile şi căile ferate converg spre Veneţia, iar oraşul se extinde atât de repede şi atât de năvalnic, încât ne putem aştepta, din clipă în clipă, să-şi întindă tentaculele sordide până la jumătatea ţărmului continental al lagunei, de la noul port petrolier din sud până la noul aeroport din nord. Din punct de vedere administrativ, Mestre face parte din Veneţia şi multe ghiduri turistice îi menţionează hotelurile alături de cele ale Serenissimei. Nu există oameni mai trişti pe lumea asta decât nefericiţii care, din greşeală, rezervă o cameră în Mestre sau dau crezare unor reclame găunoase privind avantajele acestui loc. Pe aceştia îi vezi ieşind din holurile hotelurilor, îmbrăcaţi la patru ace, pregătiţi să meargă la o petrecere nocturnă, şi avântându-se în zarva şi traficul de pe străzile neterminate, îndreptându-se spre vilele urâte din această sumbră aglomeraţie urbană.

Totuşi, această fâşie de ţărm a fost mereu punctul clasic de îmbarcare pentru Veneţia. În apropiere, pătrund în lagună cursurile de apă care au mai rămas după ce Brenta a fost deviat, iar în Fusina, micul port situat la gura acestui fluviu,

generaţii întregi de călători s-au urcat în gondole pentru a fi purtaţi, ca într-un vis, spre oraşul din zare. De la Fusina, Portia a mers de la Belmont, „luând barca ce merge spre Veneţia”, pentru a ajunge la locul de judecată. Shakespeare a numit bacul „tranect”, cuvânt care a nedumerit generaţii de comentatori şi care probabil este o formă coruptă a termenului *traghetto*. De asemenea, din acest loc, bărci supraîncărcate obişnuiau să ia apă potabilă şi s-o ducă în oraş. În timpul lui Montaigne, această zonă era totodată punct de trecere între râuri: bărcile erau ridicate de pe Brenta cu ajutorul unui scripete tras de cai, după care erau transportate, pe roţi, de-a curmezişul unei limbi de pământ, iar apoi coborâte în canalul care traversa laguna, îndreptându-se spre Veneţia. Ulterior, o mică linie de cale ferată a fost construită până la Fusina, iar astăzi autobuzele din Padova staţionează acolo, făcând legătura cu feriboturile care merg în Veneţia.

Zona se află la doar două-trei mile de Mestre, dar este liniştită, prielnică meditaţiei, ca un tărâm învăluit în mari mistere. Turme de oi pasc pe malurile ierboase, păzite de păstori taciturni, îmbrăcaţi în mantale şi purtând pe cap pălării înalte. În apropiere se află un debarcader mic şi pitoresc, o cafenea înghesuită, iar rămăşiţele din vechea cale ferată zac ruginite undeva lângă chei. Şoseaua şerpuieşte printre lunci întinse, după care se sfârşeşte brusc la marginea lagunei. Acolo, adesea vei vedea un paznic, îmbrăcat în haine cenuşii, şezând apatic pe un bolard, cu

puşca lângă el, şi privind absent peste ape. „Primul lucru care se vede”, scria Ruskin la sfârşitul unui splendid pasaj descriptiv, „este un nor mohorât de fum negru... care se înalţă din clopotniţa unei biserici. E Veneţia”. Astăzi, dacă zăreşti oraşul, pentru prima oară, de pe această plajă simplă, primul lucru pe care îl vei vedea este marele siloz pentru cereale, iar al doilea este silueta metalică şi prăfuită a portului. E posibil să-ţi amintească de docurile din Cardiff sau de Jersey City; însă e Veneţia.

La nord-est de Mestre, malul lagunei coteşte, intrând prin câmpii mlăştinoase şi cândva malarice, trecând pe lângă sărături, lunci şi mlaştini pe deasupra cărora zboară raţe şi ajungând la promontoriul din Cavallino, o lungă limbă de pământ nisipos, care se îndoaie către ea însăşi, apropiindu-se de Veneţia. Această regiune a avut suişurile şi coborâşurile ei. Oraşele de aici au prosperat, au decăzut şi apoi au prosperat din nou. Pădurile de pini au fost distruse, iar acum cresc din nou. Zona a fost cândva traversată de două porţi de intrare în Marea Adriatică. Una era situată lângă gura de vărsare a Padului, acum un biet pârâu, cealaltă era Porto di Treporti, acum închis. Timp de secole, Cavallino a fost abandonat, locuit doar de fermieri şi pescari săraci, vizitat doar de câţiva vânători aventurieri. Câteva porţiuni ale acestui ţărm îngust şi-au păstrat înfăţişarea bucolică. Sunt pline de păsări, zarzavaturi şi hanuri primitoare, iar broaştele orăcăie în şanţurile pestilenţiale. Vechiul sat Treporti, cu case văruite simplu, continuă să-şi înalţe privirea de-a lungul mlaştinilor,

iar unele dintre pâraie seamănă atât de mult cu Cherwell, încât mai că te aştepţi să întâlneşti bărci pline de studenţi, cu umbrele de soare şi gramofoane, sau să auzi, în depărtare, sunetul clopotului din Tom Tower.

Cu toate acestea, în ultima vreme, progresul a luat cu asalt Cavallino, căci, nu demult, speculanţii, punând ochii pe această lungă fâşie cu plaje nisipoase, au construit aici un oraş nou-nouţ, Iesolo. Plajele de aici sunt extrem de întinse, cu nisip fin, presărat cu smocuri de iarbă şi conuri de pin. Sutele de clădiri noi duc cu gândul imediat la Tel Aviv. Oraşul are o pistă de curse, două piste de role şi un centru de psamoterapie (dacă ştiţi cumva despre ce este vorba). Este o mare staţiune turistică, înfloritoare, plină de viaţă, prosperă, una dintre cele mai populare de pe coasta adriatică. Peste tot, din Milano până în Veneţia, afişe publicitare ademenitoare îi invită pe turişti în lagună. Din acest oraş se propagă unde de activitate către aproape fiecare zonă din Cavallino. Sunt multe benzinării, garaje şi excelente servicii de transport în comun. Buldozerele duduie cât e ziua de lungă. Dacă ajungi până la capătul promontoriului, Punta Sabbioni, de unde poţi vedea peste ape turnuleţele din Veneţia, care abia se zăresc la orizont, un anunţ în germană îţi va indica în ce loc să-ţi laşi bicicleta, o băutură răcoritoare te va aştepta într-o micuţă ladă frigorifică roşie şi în scurt timp un feribot va ajunge grăbit de pe insula Lido ca să te ducă la Festivalul de Film. Dacă doreşti să simţi puţin gustul vechiului Cavallino, să respiri aerul umed de aici şi să te plimbi de-a lungul

bancurilor de nisip pustii, trebuie să te grăbeşti: zilele acestei regiuni sunt numărate.

La cealaltă extremitate a lagunei se află altă staţiune turistică. Aici, plajele din Sottomarina sunt acoperite de umbrele de soare multicolore, dispuse parcă în modele geometrice, iar de-a lungul coastei, motoscuterele tinerilor gonesc care încotro. Cu toate acestea, străjerul regiunii sudice a lagunei şi poarta tradiţională de acces în Veneţia rămâne un loc în care continuă să predomine instinctele primare. Pe o coloană din Chioggia se află un leu înaripat şi îndesat, care de multă vreme este subiect de glume printre veneţieni. Acestora le place să-l numească Pisica Sfântului Marcu. Patosul şi ridicolul încă îşi fac simţită prezenţa în viaţa acestui vechi orăşel pescăresc, atins de paralizie, vulgar, aflat în paragină şi impregnat de superstiţii morbide.

O adunătură de speculanţi, cerşetori şi tot felul de binevoitori obsecvioşi te întâmpină atunci când păşeşti pe cheiurile din Chioggia, iar unii îţi deschid chiar portiera maşinii. Marea stradă centrală este când pustie, când plină de tineri afectaţi sau de fete exuberante. Chioggia este un oraş încăpăţânat şi morocănos. Locuitorii au o fizionomie aparte: nasul proeminent şi ochii mari. Se spune că dialectul lor incomprehensibil este limba vechilor veneţieni, cu influenţe greceşti. Oraşul are o simetrie rigidă, fiind lipsit de reţeaua de străduţe labirintice fermecătoare a Veneţiei. Două şosele suspendate solide leagă Chioggia de continent. Oraşul are o singură stradă principală şi trei canale paralele peste

care trec nouă poduri.

În ciuda acestei stări de degradare, Chioggia rămâne cel mai mare port pescăresc din Italia. Vasele lui colindă toată Adriatica şi, în fiecare zi, camioane frigorifice, pline cu peşte, ajung în Milano, Roma şi Innsbruck. Canalele lui înguste sunt înţesate de ambarcaţiuni, formând adevărate păduri de catarge şi pânze, atât de dese, încât abia dacă poţi trece de pe un chei pe altul. Să scoţi o barcă de acolo probabil că e la fel de dificil ca a încerca s-o strecori într-o sticlă. Docurile şi străduţele din Chioggia sunt mereu pline de neveste de pescari, cu şaluri negre şi şorţuri înflorate, stând la mese lungi, sporovăind zgomotos şi umplându-şi timpul cu îndeletniciri tradiţionale care presupun mânuirea a tot felul de instrumente, de la ace până la bucăţi de lemn, împletituri şi mojare. În vechile biserici din Chioggia atârnă ofrandele votive ale pescarilor – scene primitive şi emoţionante, înfăţişând furtuni, bărci aproape scufundate, agonizând în prim-plan, madone blânde şi mărinimoase, apărând misterioase de printre nori.

Chioggia trăieşte pentru peşte, visează peşte, vorbeşte despre peşte, mănâncă peşte. Străzile ei sunt pline de solzi. Piaţa de peşte este de o policromie năucitoare. Cel mai cunoscut restaurant din oraş oferă o varietate nemaiîntâlnită de preparate din peşte. (În prezent un număr impresionant de turişti vizitează Chioggia. Un vizitator elveţian mi-a spus cândva, molfăind o bucată de caracatiţă extrem de suculentă, că nici măcar nu s-a obosit să mai treacă prin Veneţia.) La

hotel, când iei micul dejun, te vor asalta tot felul de băieţandri ce vor încerca să-ţi vândă bureţi proaspăt culeşi de pe fundul mării, iar de la fereastră vei putea vedea bărcile de pescuit, robuste şi cârne, plecând în larg. Chioggia are în faţă Marea Adriatică, unde se găsesc peştii mari, iar în spate laguna şi, cu toate că adesea reprezintă o dezamăgire pentru turişti, mie a început să-mi placă acest orăşel, cu locuitorii lui bădărani, şi simt că spiritul lor are ceva din profunzimea şi gustul sărat ale mării (până şi bişniţarii de pe cheiuri se dovedesc a fi nişte lepădături simpatice, odată ce le-ai dat bacşiş sau ai cumpărat de la ei un căluţ-de-mare uscat). Atitudinea rezervată a oraşului este nu atât ursuză, cât mai degrabă flegmatică, iar locuitorii săi sunt cunoscuţi pentru impasibilitatea lor britanică. „Ajutor! Mă înec!”, ţipă un cetăţean din Chioggia într-o îndrăgită anecdotă veneţiană. „Stai un pic”, spune celălalt, „vin imediat ce-mi aprind pipa”. Într-o zi, în lagună, am remorcat o barcă plină de pescari din Chioggia, care mai de care mai zdrenţăros, şi îmi amintesc de acea întâlnire cu o plăcere estivală. La despărţire, în apropiere de Chioggia, mi-au făcut cu mâna, arborând nişte zâmbete atât de largi şi făcând nişte gesturi atât de indolente, de sofisticate şi de delicate, încât am avut impresia că tocmai remorcasem un echipaj de tritoni.

Cam aşa arată oraşele de pe ţărmul lagunei, începând cu zgomotosul Mestre şi terminând cu decadenta Chioggia. Restul terenului este plat, monoton şi adesea dezolant. Deşi sunt câteva locuri interesante şi câteva relicve nostalgice ale

trecutului glorios, mă uimeşte faptul că un cadru atât de anost poate adăposti o capodoperă atât de grandioasă, căci, oriunde te-ai afla pe coastă – în Iesolo, asurzit de tonomate, în catedrala din Chioggia, unde copiii pescarilor intonează, cu voci stridente, catehismul, în Mestre, unde cablurile troleibuzelor scuipă scântei, în Porto Marghera, unde tancurile petroliere miros îngrozitor, în Fusina, spre care se îndreaptă agale turme de oi şi de măgari –, oriunde te-ai afla, niciodată nu vei fi la mai mult de zece mile de Veneţia.

27. Orăşelele insulare

Veneţia nu este însă întotdeauna primul oraş care poate fi văzut de pe continent, căci, înainte de a se muta în arhipelagul Rialto, vechii veneţieni au construit multe alte orăşele pe insule. La est de Mestre se află un cătun numit Altino – fostul oraş roman Altinum. Lângă biserica de aici se află un mic muzeu, iar atmosfera aminteşte de vremurile glorioase de odinioară. Dacă ieşi din sat şi te îndrepţi către ţărmul mlăştinos al lagunei, traversând drumul care duce spre Trieste, vei vedea de-a lungul ţinutului plin de mlaştini şi de băltoace (un amestec de mare, pământ şi mocirle sărate) o campanilă înaltă şi singuratică. E greu de spus ce se află în jurul ei, căci lumina lagunei este înşelătoare – uneori are o transparenţă cristalină, alteori este licăritoare. Tot ceea ce se vede în negura mlaştinii este acel turn din cărămidă roşie – o

oază în deşert. Pare foarte vechi, foarte semeţ, foarte solitar şi abandonat. Este campanila de pe insula Torcello.

Când vechii veneţieni au fugit speriaţi de pe continent, nu au putut ajunge prea departe, deşi, în vremea aceea, laguna pare să fi fost nu doar mai uscată, ci şi mai întinsă decât este acum. De-a lungul deceniilor, în timpul migraţiilor lor succesive, unii dintre ei s-au îndreptat spre coasta Mării Adriatice, însă mulţi au rămas la câteva mile de continent, în câmpul vizual al inamicilor. În total, au apărut 12 aşezări importante, de la Clugies Major (Chioggia), în sud, până la Grado, care se află în nord, în următoarea lagună, şi care a pierdut de mult orice legătură cu Veneţia. Locuitorii din Altinum, un oraş falnic şi prosper, s-au apropiat de marginea lagunei, aşa cum am făcut şi noi, şi au ales insula care acum se numeşte Torcello; sau, conform altei versiuni, au primit din cer poruncă să urce în turnul oraşului, iar de la înălţimea lui, văzând toate bărcile, corăbiile şi insulele din zare, au înţeles că trebuie să meargă în acel colţ al lagunei. Au luat cu ei tot ce au putut duce, chiar şi pietre pentru viitoarele lor construcţii, şi au ridicat în jurul insulei Torcello patru comune, fiecare purtând nostalgic numele unei porţi din oraşul lor pierdut. Această colonie a devenit una dintre cele mai bogate şi mai dezvoltate din lagună, într-o perioadă în care insuliţele din Rivo Alto continuau să fie nişte sate pescăreşti primitive. „Mama şi fiica”, strigă Ruskin din vârful campanilei din Torcello, „de aici pot fi văzute amândouă înveşmântate în voalurile lor de văduve – Torcello şi

Veneţia”.

Veşmintele cernite purtate de Torcello sunt de departe cele mai înduioşătoare. Oraşul s-a dezvoltat şi a prosperat câteva sute de ani, iar în secolul al XVI-lea se pare că avea 20 000 de locuitori, multe biserici splendide, străzi pavate şi numeroase poduri. Torcello a contribuit la războaiele din Chioggia cu trei galere complet echipate, iar în campaniile din Dalmaţia, din secolul al XV-lea, a trimis în luptă o sută de arcaşi. Cei doi negustori pioşi care au furat trupul Sfântului Apostol Marcu de la egipteni erau amândoi din Torcello. Oraşul avea propria ieşire la mare, prin Cavallino, era o piaţă comercială prosperă şi un centru maritim important, chiar şi după mutarea din Malamocco în Rialto. În cele mai vechi hărţi şi gravuri ale Veneţiei, insula apare de obicei în fundal, o impresionantă aglomerare de turnuri şi turnuleţe în mijlocul apei. În secolul al XII-lea, un cronicar o numea respectuos *Magnum Emporium Torcellanorum*.

Apoi a început să intre într-un declin dezastruos. Canalele s-au înfundat cu mâlul adus de râurile care încă nu fuseseră deviate din lagună, iar locuitorii au fost decimaţi de malarie şi de alte boli infecţioase. Comerţul a fost anihilat în cele din urmă de elanul crescând al insulelor din Rialto, care aveau o poziţie mai bună în centrul lagunei, în apropiere de gurile Brentei. Torcello era cuprins de letargie şi deznădejde. Cei mai destoinici cetăţeni ai săi s-au mutat în Veneţia, casele negustorilor s-au închis şi au căzut în uitare. Curând, insula era atât de pustie şi de inertă, încât constructorii veneţieni,

atunci când rămâneau fără materiale, veneau în Torcello şi încărcau în bărcile lor rămăşiţele palatelor, scormonind printre dărâmături după o scară de mărimea potrivită sau după o cornişă ornamentată corespunzător. De-a lungul secolelor bietul Torcello s-a degradat, ruinându-se, scufundându-se şi fiind înghiţit din nou de mlaştini. Când Napoleon a desfiinţat Republica, Torcello s-a proclamat, într-un acces de virilitate dezlănţuită, stat autonom; însă la mijlocul secolului al XIX-lea oraşul era, pentru orice călător romantic, un izvor de melancolie.

Astăzi mai trăiesc aici cam o sută de oameni; însă Torcello este un caz fericit, o fantomă cu venituri proprii, ca orăşelele miniere moarte din vestul Americii sau chiar ca Pompei. Continuă să fie o insulă extrem de nostalgică. Atunci când cobori pe ţărmul ei, te întâmpină o madonă tristă de piatră, în spatele unei încâlceli de sârmă ghimpată, iar un canal îngust şi mocirlos te conduce printre câmpuri verzi până în Piazza, cândva centrul vieţii urbane, acum doar un tăpşan. Nicăieri altundeva în lagună nu se simte mai puternic spiritul Veneţiei, căci acest loc e învăluit într-un aer de perseverenţă neabătută pe care nu îl poţi ignora şi nu e deloc greu să-ţi imaginezi, lăsându-ţi privirea să alunece de-a lungul canalelor pustii, incendiile provocate de duşmani teribili pe ţărmul continental sau să auzi rugăciunile pline de teamă ale exilaţilor.

Insula e verde, cu câmpuri de anghinare şi livezi cu pomi pitici. Din loc în loc se văd case cu acoperişuri de paie şi câini

costelivi care latră. Un canal larg, cu apă leneşă, ce seamănă mai curând cu un râu mare decât cu un pârâu, desparte Torcello de insuliţele mlăştinoase care se zăresc ici şi colo în partea dinspre continent; pe acest canal apatic am văzut odată un mare iaht alb care venise din Norvegia şi se îndrepta spre Veneţia la revărsatul zorilor, ca un vas-fantomă printre mlaştini. Oraşul Torcello a dispărut complet; dar străduţele lui, tot ce a mai rămas din Fondamenta Bobizo, Campo San Giovanni, Fondamenta dei Borgogni şi din multe alte străzi uitate – toate aceste drumuri mici şi prăfuite duc, parcă din obişnuinţă, spre Piazza. Este doar un mic pătrat acoperit cu iarbă, dar încă păstrează o urmă de afectare, din vremurile când tribunii se adunau aici, în mijlocul palatelor patricienilor. Piazza se află lângă un canal, iar în jurul ei sunt grupate un restaurant, un mic muzeu gotic situat într-un palat, două sau trei vile, biserica bizantină octogonală Santa Fosca şi catedrala Santa Maria Assunta, pe care un erudit o numea cândva cel mai emoţionant lăcaş sfânt al creştinătăţii.

Într-adevăr, este un edificiu cu o semnificaţie simbolică aparte, căci în acest loc, odată cu întemeierea Veneţiei, şi-au dat mâna Roma şi Bizanţul. Torcello marchează o cumpănă a apelor. Vestul este dominat de nervuri şi bolţi, arhitectură pe care o numim gotică – Roma, Chartres, Cambridge şi mănăstirile din Irlanda. La est se înalţă cupolele – Muntele Athos, Istanbul, bisericile din Rusia cu cupole în formă de bulb de ceapă şi nobilele moschei din Cairo, Samarkand, Isfahan şi India. De o parte a oraşului Torcello se află Palatul

Westminster, iar de cealaltă Taj Mahalul.

Este o cumpănă a apelor şi din punct de vedere spiritual. Aici se suprapun teologiile, iar idealurile rivale ale creştinismului se întâlnesc la jumătatea drumului dintre Vechea şi Noua Romă. Catedrala din Torcello este un amestec de bizantin şi gotic, de estic şi vestic. A fost construită prost, de nişte oameni speriaţi şi grăbiţi – se spune că erau panicaţi întrucât credeau că în anul 1000 avea să vină sfârşitul lumii. E simplă şi sofisticată în acelaşi timp, îndrăzneaţă şi sfioasă. Campanila ei este înaltă şi semeaţă (era şi mai înaltă înainte ca fulgerul să-i reteze vârful, în 1640); însă nişte obloane uriaşe de piatră, fixate în foraibăre tot de piatră, protejează ferestrele de furia naturii şi a duşmanilor. Tronează înaltă şi distantă, deloc primitoare, continuând să pară aproape improvizată, ca un fel de şură, ca şi cum ar fi neterminată sau doar provizorie.

La un capăt al naosului se află un mozaic enorm, care acoperă întregul perete dinspre vest şi ilustrează, cu detalii bogate şi uneori groteşti, Răstignirea, Învierea şi iminenta Judecată de Apoi – un veritabil manual ilustrat al dogmei creştine, începând cu Sfântul Mihail, cântărind cu meticulozitate sufletele, asemenea unui farmacist, şi terminând cu bieţii păcătoşi condamnaţi să ardă în flăcările iadului. La celălalt capăt al bisericii, deasupra băncilor din absida circulară, se află ceva de o splendoare infinit mai mare: căci acolo, pe un fundal de un auriu estompat, se profilează, înaltă, zveltă şi îngrozitor de tristă, Theotokos,

Maica lui Dumnezeu. Pe obrajii ei de mozaic curg lacrimi şi ea se uită în jos, din înaltul absidei, cu o expresie de etern reproş, ţinându-şi cu grijă Pruncul în braţe, ca şi cum ar cunoaşte tot ce se va întâmpla şi ne trage pe fiecare la răspundere pentru ceea ce va urma. Este cel mai nobil memorial din lagună. Se spune că este opera unor meşteri greci; şi sunt unii care cred că veneţienii, de-a lungul tuturor epocilor de splendoare şi de prosperitate, nu au creat niciodată ceva la fel de sublim.

Sub privirea aceea tristă şi parcă profetică, se perindă prin biserică o mulţime de turişti: trecând pe la Santa Fosca dacă au puţin timp, cumpărând vederi de la femeile care şi-au instalat tarabele afară, pe iarbă, ca sătencele la o serbare câmpenească, stând de pază aşezaţi pe marele jilţ de piatră, numit, nu se ştie de ce, Tronul lui Attila, ce se află în mijlocul Pieţei (chiar şi doamnele victoriene mai pudice, rătăcind printre ruine, şi-au permis un moment de frivolitate turistică şi apar în multe instantanee îngălbenite de vreme, cu pălării înflorate şi mâneci bufante, pozând pe acest tron imperial cu atâta naturaleţe, de parcă s-ar fi născut pentru asta).

Câţiva dintre aceşti turişti – nu mulţi – au ajuns aici cu feribotul din Veneţia şi stau la picnic, lângă un pârâiaş mâlos, undeva în spatele catedralei, în timp ce copiii lor prind crabi şi creveţi printre bălţoace şi vinul se încălzeşte la soare. Totuşi, cei mai mulţi dintre ei au venit în Torcello în primul rând ca să ia prânzul la *trattoria;* căci acest han cu înfăţişare modestă, cu mesele lui rustice aşezate lângă uşă, cu pitoreştii

vânzători ambulanţi care se perindă prin preajmă – acest han simplu este unul dintre cele mai renumite restaurante din Italia, unde poţi să mănânci regeşte, să bei din pahare înalte, răcite şi să leneveşti o după-amiază printre florile din grădină, la umbra campanilei.

Harry's Bar deţine şi administrează acest han, punând la dispoziţie şi bărci cu motor confortabile care ajung în Torcello cu o jumătate de oră înainte de prânz, astfel încât ai timp să vizitezi şi catedrala; iar restaurantul are toate pretenţiile faimosului său părinte (falsă modestie, amintiri legate de celebrităţile care i-au trecut pragul, cocktailuri sofisticate) şi toate atracţiile ce îl fac atât de căutat (mâncare delicioasă, servicii excelente şi o atmosferă simplă, deloc artificială).

Am mâncat multe bunătăţuri acolo, savurându-mi şunca şi ouăle acompaniată de foşnetul dafinilor, de scârţâitul lemnului vechi, de bălăceala răţuştelor şi a câinilor amfibieni şi de sporovăiala matinală a femeilor de pe insulă, care îşi spălau lenjeria pe chei. Iar dacă fac un exerciţiu de imaginaţie, în vreme ce stau pe ţărm şi privesc acea campanilă din zare ridicându-se în mijlocul mlaştinilor, încă îmi vine uşor să mă gândesc la Torcello ca la o insulă părăsită şi melancolică, aşa cum era odinioară, când vântul îi spulbera ruinele şi doar un felinar rustic pâlpâia molcom la bufetul hanului. Îmi alung din minte gin-fizzurile şi fileul mignon şi mă gândesc la canalele bântuite ale insulei, la acel vas alb şi silenţios plutind printre mlaştini, la marile obloane

de piatră ale catedralei, la freamătul suav al copacilor noaptea şi la silueta prelungă a Maicii lui Dumnezeu, cu obrajii scăldaţi în lacrimi şi cu privirea acuzatoare, pe care un copil mi-a descris-o cândva, plin de seriozitate, drept „o tanti tânără şi slabă, care-l ţine în braţe pe Dumnezeu”.

Multe alte insule din lagună au avut perioadele lor de glorie urbană, înainte de a se ofili şi a cădea în uitare, precum Torcello, căci viaţa oraşelor insulare este plină de neprevăzut. Fie înfloresc, fie decad; fie se degradează, fie renasc dintr-odată; fie se scufundă încet în mâl, fie sunt transformate cu mari costuri într-un fel de Coney Island. Doar două insule au supravieţuit ca oraşe din timpuri imemoriale şi amândouă se află în zona melancolică din nordul lagunei, de-a lungul rutei care leagă Torcello de Veneţia.

Prima pe care o vezi şi care îţi va rămâne în amintire cel mai mult este Burano – o adevărată pată de culoare. Este înconjurată de o întindere pustie de apă sălcie care emană umezeală. La o milă sau două depărtare se înalţă solemnul turn din Torcello; la est se află o insuliţă acoperită de chiparoşi; la nord se întind mlaştini dezolante. E un peisaj cufundat într-o linişte deplină, culorile care predomină sunt cenuşiu, albastru-deschis şi verde murdar, însă în mijlocul întregului decor răbufnesc nuanţele unui soi de pictură naivă ce îşi trimite reflexiile de-a lungul apei, colorând canalele lugubre. Acesta este orăşelul insular Burano. Campanila lui

se înclină amuzant într-o parte şi sute de căsuţe multicolore se îngrămădesc unele în altele, asemenea unui sat din chirpici plin de viaţă aflat în mijlocul unei deşert sumbru: case albastre şi roşii, galbene, portocalii şi orbitor de albe, o învălmăşeală de culori ce strălucesc pe fundalul noroiului.

Oraşul trăieşte din pescuit şi din împletit dantele, un vechi meşteşug veneţian readus la viaţă în secolul al XIX-lea. În perioada ei de glorie, dantela veneţiană era cea mai bună din lume, iar uneori se distingea printr-o asemenea fineţe, încât un guler comandat de Ludovic al XIV-lea a fost făcut din fire albe de păr de om, căci firele toarse nu erau suficient de subţiri pentru modelul solicitat. Ulterior această ocupaţie a intrat într-un asemenea declin, încât, atunci când s-a dorit resuscitarea ei, nu mai trăia decât o bătrână care ştia cum să facă modelul veneţian; au înfofolit-o bine, au îndopat-o cu pastile şi au furat meserie de la ea înainte de a muri.

În prezent, industria dantelăriei pare să-şi desfăşoare activitatea în scopuri profund caritabile, însă reprezintă o importantă sursă de profit pentru finanţatorii ei. Lângă biserică se află o şcoală de dantelărie, unde turiştii sunt primiţi cu braţele deschise, iar dacă insistă suficient de mult, pot cumpăra chiar câteva mici suvenire; iar la uşa fiecărei căsuţe din Burano stă la soare câte o dantelăreasă modestă, lucrând de zor, cu ochii mijiţi şi cu degetele mişcându-se dibace (dacă sezonul turistic lâncezeşte, e posibil să lase baltă dantela şi să-şi folosească talentul pentru a face perdele aspre de plasă). Din păcate, întregul spectacol este umbrit de

reversul medaliei, căci nicio altă ocupaţie nu pare să dăuneze mai mult vederii, poate cu excepţia compunerii unor fugi la lumina lumânării.

Cât timp femeile lucrează dantele, bărbaţii merg la pescuit, ca într-o alegorie sau ca într-o operă. Încruntaţi şi ţanţoşi, pescarii străbat străzile din Burano, înarmaţi cu plute şi încălţaţi cu nişte pantofi enormi, iar pe zidul bisericii zac năvoade întinse la uscat. Pescarii se întorc cu barca până la uşa casei, unde sunt întâmpinaţi cu supă caldă şi îmbrăţişări drăgăstoase; iar această impresie de viaţă domestică ideală, feminitatea esenţială a soţiilor, masculinitatea aspră a bărbaţilor, supele, năvoadele şi acele scânteietoare – toate acestea fac ca Burano să pară o interminabilă piesă de teatru jucată de nişte amatori. Până nu demult, insula era într-adevăr foarte săracă, iar pe zidurile clădirilor din oraş încă se văd embleme cu secera şi ciocanul, până când grijuliile gospodine le vor şterge în cele din urmă; însă locul acesta nu pare suficient de real ca să sufere de foame. Este o insulă a miniaturilor absurde: canale minuscule, căsuţe ca de jucărie, poduri miniaturale, împletituri infinitezimale. În Burano nu s-a întâmplat niciodată ceva cu adevărat important (deşi nu prea găseşti în lumea asta un oraş care să aibă mai multe plăci memoriale pe milă pătrată), iar viaţa de aici pare imponderabilă şi impalpabilă. Dantelăresele stau aplecate deasupra gherghefurilor, pescarii vâslesc către bancurile de nămol, turiştii aruncă în treacăt o privire în drum spre Torcello, iar orele trec asemenea primului act dintr-o

previzibilă piesă de teatru sau operă.

Cu toate acestea, oraşul e înconjurat de ape şi încastrat în lagună precum o bijuterie. Canalele lui sunt pline de mâl, fiind foarte dificil să ajungi în oraş cu barca – *Scavate Canale!*, spune un slogan mânios de pe un zid. Sistemul de canalizare din Burano este cel mai mizerabil şi cel mai urât mirositor din toată laguna, deversând în canalele puţin adânci din jur, iar străzile sunt extrem de murdare. Vara oraşul pare vesel, ca un decor de operă, însă iarna culorile pălesc sub rafalele vântului cenuşiu, iar bătrânele zgribulesc, înfofolite cu şaluri lungi şi negre, ca nişte vulturi subnutriţi.

Odată m-am refugiat în Burano pentru a scăpa de o furtună din Veneţia şi mi-am debarcat pe chei echipajul format din cinci copii puşi pe şotii. Erau uzi până la piele, stropiţi de noroi şi foarte înfriguraţi şi se hârjoneau, plini de frenezie, bombănind în engleză. Observând acest incident minor, locuitorii din Burano au ieşit din starea de contemplare teatrală, dovedind că instinctele lor insulare sunt încă puternice, în ciuda nonşalanţei lor ostentative. I-au liniştit pe copii într-o clipită, ducându-i în casă şi înfofolindu-i cu prosoape; imediat, dintr-o bucătărie nevăzută, au apărut castroane cu supă aromată; în cinci minute, un grup de privitori îndemânatici mi-au scos din barcă tot echipamentul şi l-au adăpostit cu grijă prin cotloane şi şoproane; în jumătate de oră, ni s-a făcut program pentru acea seară; iar în tot acest timp, vreo două-trei bătrâne îmbrăcate în negru, ghemuite pe nişte scăunele lângă uşă, au continuat să coase

impasibile.

Cu totul diferit este spiritul orăşelului Murano, cea mai ursuză comunitate veneţiană, unde ai mereu impresia că este ziua în care magazinele se închid mai devreme. Odată ca niciodată această insulă mare, situată la numai o milă de Fondamenta Nuove din Veneţia, era zona de agrement a domnilor veneţieni, un fel de Vauxhall privat, unde aristocraţii vremii, înconjurându-se de tot ceea ce era mai rafinat, se plimbau printre viile şi pomii lor fructiferi, discutând despre poezie şi despre concepţii filosofice şi trăind idile discrete, dar desfătătoare. Mulţi ambasadori englezi au avut în Murano apartamente luxoase şi, după cât se pare, s-au bucurat din plin de ele.

Apoi insula a devenit atelierul de sticlărie al Veneţiei, în zilele în care veneţienii deţineau practic monopolul asupra acestui meşteşug, fiind singurii din Europa care ştiau cum se fac oglinzile. Atâtea incendii dezastruoase au făcut ravagii în Veneţia, încât, în secolul al XIII-lea, s-a impus mutarea tuturor cuptoarelor pe insula Murano, care a devenit astfel principala producătoare de sticlă din Occident, în secolul al XVI-lea populaţia sa numărând peste 30 000 de locuitori. În ochii străinilor invidioşi, Murano se bucura de avantaje tehnice aproape mistice. Este adevărat că anumite calităţi ale nisipului şi depozitele de vegetaţie marină din lagună o transformau într-un loc propice pentru producerea sticlei, însă mulţi vizitatori, precum James Howell în secolul al XVI-

lea, erau convinşi că superioritatea sticlei veneţiene se datora „meritelor aerului de pe insulă”. Se spunea că acest aer era atât de benefic, încât cele mai bune pahare veneţiene se făceau pe loc ţăndări dacă se turna în ele vreo picătură de otravă.

De fapt, supremaţia Veneţiei în ceea ce priveşte fabricarea sticlei se datora iscusinţei meşterilor ei, secretelor pe care le furase din Orient, precum şi politicilor protecţioniste stricte practicate de stat. Asemenea oţelarilor din Rusia stalinistă, meşterii sticlari din Murano au fost luaţi sub tutela protectoare a statului. Meritau totul, atât timp cât îşi făceau meseria. Aveau chiar propria nobilime, a cărei Carte de Aur poate fi văzută în Muzeul de Artă a Sticlei, alături de o mare varietate de obiecte ce poartă marca Murano şi de portretele unor sticlari de seamă. Insulei Murano i se acordau tot felul de privilegii. Îşi bătea monedă proprie, iar omniprezenţii spioni ai Republicii nu aveau voie să calce pe insulă, atât de importante erau secretele acestui meşteşug pentru economia naţională. (Însă, dacă un sticlar pleca din Murano pentru a-şi desfăşura activitatea în orice alt loc din lume, statul trimitea pe urmele lui agenţi care trebuiau să-l găsească oriunde s-ar fi aflat şi să-l ucidă fără milă.)

Sticla continuă să reprezinte raţiunea de a fi a insulei Murano, grădinile ei dispărând de mult, îngropate sub cărămizi şi pietre de pavaj. Industria sticlei, ca şi cea a dantelăriei, a intrat în declin odată cu căderea Republicii, însă a fost revitalizată în secolul al XIX-lea, iar acum joacă un

rol esenţial în viaţa insulei. Au mai rămas vreo câteva palate impozante aparţinând nobililor de odinioară, iar Murano are propriul Canal Grande a cărui măreţie îl face demn de celebrul lui părinte. Pe insulă se mai găsesc o veche şi elegantă Piazza, o *trattoria* excelentă şi două biserici – o a treia, situată la capătul vestic al Marelui Canal, a fost transformată în clădire cu locuinţe; în prezbiteriul ei înalt au fost îngrămădite cămăruţe aflate acum în paragină, iar pe ruinele pridvorului atârnă rufe puse la uscat. În rest, Murano este o îngrămădeală de făbricuţe de sticlă, haotice, murdare şi necoordonate, construite din cărămidă roşie sau din piatră spălăcită, cu coşuri înalte şi înnegrite şi cu debarcadere de lemn. Aceste fabrici urâte se înşiră de-a lungul canalelor şi rareori se întâmplă să plece vreun turist din Murano fără să fi vizitat măcar una (deşi procesul de fabricaţie poate fi urmărit mult mai confortabil la câteva sute de yarzi de Piaţa San Marco, aceasta în cazul în care nu eşti asaltat de vreun bişniţar sau de vreun hamal).

Cel mai important lucru care trebuie ştiut cu privire la sticlarii din Murano este că aproape toate obiectele pe care le produc sunt, cel puţin din punctul meu de vedere, absolut hidoase. Mereu a fost aşa. Dintre sutele de meşteri ale căror opere sunt expuse în muzeu, unul singur, din secolul al XIX-lea, mi se pare că a reuşit să dea liniilor o oarecare eleganţă. Când împăratul Frederick al III-lea a trecut prin Veneţia – ocazie cu care a urcat în campanila San Marco călare –, i s-a oferit un elaborat serviciu din sticlă de Murano; legenda

spune însă că piesele i-au displăcut atât de mult, încât i-a sugerat bufonului de la curte ca în timpul giumbuşlucurilor sale să se îndure de el şi să se izbească de masa pe care erau aşezate, spărgându-le astfel în mii de cioburi. Veneţienii continuă să pretindă că sticla de Murano li se pare minunată, însă persoanele mai sofisticate din acest domeniu, dacă reuşeşti să le smulgi masca de vânzători abili, vor recunoaşte că galbenul strident nu este culoarea lor preferată şi că vreo câteva dintre candelabre ar avea de câştigat dacă ar fi puţin mai sobre.

E păcat, pentru că fabricarea sticlei reprezintă, fără îndoială, o activitate fascinantă, iar cuvintele cu care Howell descria „cuptoarele, calcinările, transsubstanţierile, lichefierile care însoţesc această artă" emană încă o căldură misterioasă. În atelierele mohorâte din Murano continuă să aibă loc transsubstanţieri, în fiecare zi lucrătoare din an. Iată-l pe meşterul suflător stând lângă cuptor, impozant şi sigur pe el, asistat de câţiva ucenici care îi dau, plini de respect, uneltele, iar în mâna lui, tubul de suflat pare o baghetă magică. Cu o plecăciune largă, îl apropie de buze şi, suflând uşor, formează un mic balon de sticlă. O răsucire, o tăietură fină, încă o suflare delicată şi iată că apare embrionul unui ornament. Urmează o răsucire a tubului, o tăietură făcută cu o vergea de fier, o bucată de sticlă topită introdusă repede în foc, un gest larg prin aer, zăngănitul brusc al unei foarfeci de fier – şi dintr-odată suflătorul îşi aşază jos opera cu un gest de epuizare artistică, aşa cum ar fi

lăsat Praxiteles mistria din mână; ucenicii care stau în jurul lui sunt adânciţi într-o tăcere plină de respect, iar turiştii, transpirând din cauza căldurii, muţi de admiraţie, se îngrămădesc în jurul unui arlechin de sticlă multicolor, cu ochii ca mărgelele, ale cărui picioare fusiforme, burtă umflată, rânjet de beţiv şi atitudine nonşalantă emană o impresie de vulgaritate extremă.

La etaj, obiectele fabricate sunt expuse în toată splendoarea lor îndoielnică, ca într-o peşteră în care este ascunsă o comoară de coşmar: sfeşnice împodobite cu pene, vaze în culori ţipătoare, pahare cu tot felul de brizbrizuri, animale deformate, clovni şi cheflii grosolani. Lângă uşă tronează un morman de cutii, aşezate în aşa fel încât vizitatorii să poată vedea îndoielnicele adrese scrise pe ele: „Dnii John Jones, Piccadilly", „Alphonse Frères, Place de la Concorde" sau „Elmer B. Hoover & Company Inc., Brooklyn Bridge, USA" – „Expediem frumoasele noastre piese de artizanat tradiţionale în toate colţurile lumii civilizate şi acceptăm şi cecuri de călătorie", spune ghidul pe un ton didactic. Plimbându-se agale prin aceste galerii impresionante, turiştii mai sensibili sunt cu adevărat uluiţi; iar uneori, se aude glasul vreunui muncitor din fabrică, strigând de la o fereastră către doi soţi care au evadat din circuitul turistic şi stau acum confortabil pe chei. „Domnilor! Domnilor!", strigă el pe un ton dojenitor. „Domnilor! Încântătoarele dumneavoastră soţii vă aşteaptă în hol! Toate preţurile sunt afişate!"

Oamenii din Murano nu sunt tocmai simpatici. Duminica stau în faţa barurilor, cu o mină încruntată. Par ponosiţi şi ursuzi şi nu au nimic din politeţea amabilă a veneţienilor. Au devenit aşa acri după ani lungi de sărăcie şi de turism – „încovoiaţi”, cum îi descria Ruskin pe enoriaşii unei biserici din Murano, „în parte de slabi ce sunt, în parte sub povara smereniei, îmbrăcaţi în haine cenuşii, cu faţa ascunsă sub gulerele ridicate, abătuţi şi adânciţi într-o cruntă nefericire”. Ţărmurile insulei lor se pierd prin grămezi de gunoi şi canale de scurgere şi mai există un singur monument care mai şterge gustul amar lăsat de această privelişte. Catedrala San Donato se înalţă pe marginea unui canal şerpuitor, în spatele unui şir de fabrici de sticlă. Splendida ei absidă de cărămidă roşie, cu colonadă, dă înspre o piaţă largă, fiind o prezenţă impunătoare: mai lată decât bisericile gotice din Veneţia şi părând astfel cumva mai maiestuoasă – aminteşte nu atât de un mare comandant, cât mai ales de un consort influent, cu tocă şi cu o blană de vulpe pe umeri.

Această importantă biserică are o istorie variată, căci mult timp şi-a disputat supremaţia pe insulă cu biserica Santo Stefano, care între timp a dispărut. Între cele două edificii era un soi de întrecere: care deţine mai multe relicve. Mai întâi achiziţiona una din ele o rotulă sau un fir de păr, apoi cealaltă, fiecare adunând din ce în ce mai multe moaşte, până când, într-o zi glorioasă, catedrala a anunţat că intrase în posesia trupului Sfântului Donatus, episcopul Eubeei, care fusese adus acasă de cruciaţii veneţieni triumfători. Acest

eminent prelat ucisese un dragon în Cefalonia scuipându-l, iar trupul lui a fost primit cu reverenţă şi depus într-un sarcofag de marmură. Preoţii bisericii Santo Stefano au cam pierdut întrecerea pe moment; dar, de-a lungul deceniilor, au continuat să riposteze puternic, iar după aproape 200 de ani au avut o ultimă tentativă curajoasă de a dobândi hegemonia. Pe 14 aprilie 1374, stareţul de la Santo Stefano a anunţat că descoperise în criptele bisericii nu o mână sau un picior sfânt, nu un martir nefericit, ci nici mai mult, nici mai puţin decât o ascunzătoare cu 200 de trupuri sfinte, care, având „o formă şi o statură de copii”, au fost curând identificate de savanţi reputaţi ca fiind Inocenţii ucişi de regele Irod.

A fost o lovitură de graţie, însă zadarnică. San Donato nu s-a lăsat intimidată, iar de atunci e, în mod incontestabil, catedrala insulei Murano. Este una dintre cele mai frumoase biserici din Veneţia, constituind principalul motiv pentru care turiştii vizitează această insulă neprimitoare. Are o podea de mozaic de-a dreptul haioasă, o serie de reprezentări fără chip lângă uşa principală şi un mozaic înfăţişând-o pe Sfânta Fecioară în înaltul absidei, mai puţin acuzatoare, dar la fel de uluitoare ca şi cea din Torcello. Ba mai mult: atunci când dogele Domenico Michiel a adus din Orient trupul episcopului Donatus, i-a înmânat stareţului bisericii încă ceva: dacă te duci în capătul dinspre est al catedralei, în spatele altarului, şi te uiţi sus, pe peretele de deasupra, vei vedea, aşezate cu grijă, ca nişte coarne de cerb, oasele

dragonului pe care l-a ucis Sfântul Donatus, în acele vremuri de demult, când pe insulele din lagună umblau sfinţi şi martiri, iar un scuipat pios încă putea face minuni.

28. Apele sfinte

Pe atunci aceste ape erau sfinte, presărate cu mănăstiri, şi pe aproape fiecare insuliţă exista o comunitate evlavioasă, care adesea se bucura însă şi de un trai confortabil. Numeroase gravuri vechi înfăţişează diverse insule din lagună – acum pustii – aşa cum arătau în perioada lor de glorie, cu porticuri tradiţionale, palmieri umbroşi şi călugări stând nonşalanţi pe trepte care duceau spre debarcadere. Mănăstirile din laguna veneţiană erau faimoase în întreaga creştinătate şi deţineau mari tezaure artistice şi religioase. În ultimele zile ale Republicii multe dintre ele se transformaseră în adevărate locuri de petrecere, în care călugăriţe mondene şi elegante îşi primeau oaspeţii într-o atmosferă de bârfă, frivolitate, flirt şi chiar desfrâu. Când Charles de Brosses a vizitat Veneţia, în anii 1730, trei mănăstiri şi-au disputat cu ferocitate dreptul de a-i trimite noului nunţiu papal o amantă. Iată titlul pe care şi l-a arogat, plină de smerenie, o aristocrată veneţiană când s-a călugărit: *Sua Eccellenza Abbadessa reverendissima donna Maria Luigia principessa Rezzonico.*

Cu toate acestea, viaţa mănăstirilor nu era întotdeauna

uşoară. Erau adesea închise, atunci când relaţiile cu papalitatea o impuneau, apoi redeschise şi uneori transferate de la o congregaţie monastică la alta, aşa încât, în momentul în care Napoleon a desfiinţat ordinele monastice, majoritatea mănăstirilor trecuseră prin mai multe mâini, iar unele căzuseră deja în paragină. Operele de artă pe care le adăposteau au fost neglijate sau risipite. Când a fost închisă mănăstirea San Cristoforo (insula pe care se afla face acum parte din San Michele), picturile şi sculpturile ei au ajuns în diverse colţuri ale lumii, singura lucrare rămasă în Italia fiind un tablou de Basaiti expus în biserica San Pietro din Murano. Când noul Attila a invadat Veneţia, epoca de glorie a mănăstirilor de pe insule era de mult apusă; iar astăzi nu au mai rămas decât două.

În apropiere de canalul care duce spre Lido, nu departe de Piaţa San Marco, se află San Lazzaro, o insulă mică, primitoare, bine îngrijită, mai curând suburbană, cu crânguri de chiparoşi, pergole, o campanilă mică şi elegantă, terase şi grădini situate la marginea apei – s-ar putea crede că e locul cel mai potrivit pentru o idilă languroasă, însă nu foarte imorală. Aici îşi au sălaşul călugării mechitarişti, membrii unei congregaţii monastice armeneşti, care face parte din Biserica Romano-Catolică de rit oriental. Mechitariştii, împreună cu fondatorul lor, Mechitar („Consolatorul”), au fost obligaţi să părăsească mănăstirea din Methoni atunci când turcii au invadat Morea, în 1715. Li s-a oferit azil în

Veneţia şi li s-a cedat insula San Lazzaro, care pe atunci era o insuliţă austeră şi fără perspective, situată în apropiere de reciful pustiu al insulei Lido. Ajunşi aici, călugării au prosperat. Mechitar a supravegheat el însuşi construirea viitoarei lor mănăstiri. Au cumpărat pământuri fertile pe continent; iar în timp ce naţiunea armeană era decimată de tot felul de persecuţii, elita sa oprimată şi energia ei vlăguită, San Lazzaro devenea un refugiu pentru înţelepciunea şi religia armenilor. În prezent, mănăstirea este unul dintre cele trei centre principale ale culturii armene din lume, celelalte două fiind Viena şi Ecimiadzin, capitala religioasă a Republicii Armenia.

San Lazzaro e unul dintre cele mai primitoare locuri din Veneţia, neavând nici pe departe un aer dickensian. Cei aproape 20 de călugări, cu bărbi stufoase şi sutane negre, sunt amabili, primitori, politicoşi şi, cu toate că mănâncă în tăcere în sala de mese întunecoasă, ţin slujbe de trei ori pe zi, meditează în fiecare seară timp de jumătate de oră şi sunt cunoscuţi pentru erudiţia şi smerenia lor, dau totuşi cumva impresia că măcar îşi pot imagina plăcerile lumii. Călugării au pe insulă o şcoală de băieţi armenească, unde vin să înveţe elevi din întreaga zonă mediteraneeană. Au o şcoală şi în Veneţia. Mănăstirea lor este sediul Academiei de Literatură Armeană. Călugării se angajează frecvent în discuţii savante legate de dogmă şi de etimologia cuvintelor. Aceşti părinţi fascinanţi nu îndeplinesc niciodată treburi casnice, căci, aşa cum se explică în ghidul oficial al

mănăstirii, există „fraţi laici şi oameni de serviciu italieni care gătesc, fac curăţenie şi grădinăresc”.

Toată lumea s-a purtat frumos cu mechitariştii, încă de când au ajuns în Veneţia. Cultura lor, o fuziune între Orient şi Occident, i-a atras pe veneţieni de la bun început, iar Republica i-a tratat cu generozitate. Chiar şi Napoleon i-a lăsat în pace, atunci când a închis celelalte mănăstiri; îşi trimiseseră emisari la Paris pentru a pleda în favoarea lor. Splendida lor colecţie de manuscrise şi cărţi a fost suplimentată, de-a lungul vremii, prin tot felul de donaţii, insula transformându-se astfel într-un depozit de curiozităţi ezoterice. În curtea interioară a mănăstirii convieţuiesc în armonie un bananier, un palmier şi un cedru din Liban. Unele încăperi sunt pline de picturi stranii, iar pe pereţii coridoarelor atârnă gravuri rare. Ducele de Madrid a donat mănăstirii o colecţie de piese mineralogice şi oceanografice. Papa Grigore al XVI-lea a donat o statuie din marmură înfăţişându-l pe el însuşi. Canova a donat un mulaj din ghips pe care l-a folosit pentru sculptarea unei statui a fiului lui Napoleon. Un armean influent din Egipt a donat o colecţie de cărţi orientale, inclusiv câteva exemplare cu autograf ale unor lucrări – nu toate valoroase – aparţinându-i lui Richard Burton. Patriarhul Veneţiei a donat un relicvariu, împărţit în cinci compartimente, fiecare conţinând câte o mică relicvă sacră.

În muzeul de la etaj poate fi văzută o impresionantă mumie egipteană care încă are câţiva dinţi în maxilar, restul

fiind păstraţi cu grijă într-un săculeţ de pânză (învelitoarea de mărgele a fost restaurată în secolul al XIX-lea de sticlarii din Murano). Într-o casetă se află puţină mană, iar la o fereastră e montat un telescop, orientat spre campanila San Marco. În muzeu se mai află o colecţie de cărţi despre limba armeană, scrise în alte limbi decât armeana, un tipic budist găsit de un armean hindus într-un templu din Chennai, o colecţie de sculpturi din lemn aduse de pe Muntele Athos, o colecţie chinezească de piese din fildeş, un mic arsenal de arme antice, o maşină care produce scântei electrice, un pasaj din Coran scris în limba coptă, o colecţie germană de medalii reprezentând chipurile monarhilor britanici, inclusiv al lui Oliver Cromwell, scrisori cu autograf ale lui Browning şi Longfellow, precum şi o carte de oaspeţi rezervată „prinţilor şi celebrităţilor” (călugării au un respect sănătos pentru realizările lumeşti). În muzeu mai pot fi văzute fotografiile cu autograf ale unor oameni de stat, episcopi, sultani şi papi – „toate oferite personal”, aşa cum se menţionează cu mândrie într-un ghid oficial.

Mai presus de toate, aici se află spiritul lordului Byron. În 1816, poetul, în încercarea de a alunga monotonia iernii veneţiene, s-a hotărât să înveţe armeana – „ceva spinos” care să-i pună mintea la încercare. După ce i-a cunoscut pe amabilii călugări mechitarişti, a început să meargă cu barca pe insula San Lazzaro, de trei ori pe săptămână, pentru a studia în biblioteca mănăstirii. Timp de patru luni a fost un oaspete constant. Armenii erau încântaţi şi au păstrat mereu

vie amintirea acelui învăţăcel incredibil, astfel încât mulţi locuitori din Veneţia, când se gândesc la San Lazzaro, se gândesc mai întâi la Byron şi abia apoi la armeni. Insula este bântuită de spiritul lui Byron. Vedem copacii la plantarea cărora a ajutat şi poetul, căsuţa în care medita, biroul la care stătea, condeiul cu care scria, cuţitul cu care îşi tăia paginile. Ni se arată o splendidă pictură în care este înfăţişată prima lui descindere pe insulă – aproape un ex-voto din care emană un romantism aristocratic. În altă pictură poetul apare stând la soare, pe o terasă, cu o graţie indolentă, înconjurat de călugări venerabili, dar respectuoşi; în spatele lui razele soarelui se reflectă poetic în apa lagunei, iar la picioarele sale stă întins un câine mare. Ni se oferă o copie a *Gramaticii limbii armene* pe care poetul a compilat-o, având o modestă colaborare cu un călugăr erudit din mănăstire (şi în care, cel puţin în exemplarul pe care îl am eu, cineva extrem de meticulos a corectat cu cerneală roşie un pasaj ce se referea neglijent, dar inofensiv la „perdeaua ce atârnă în spatele tabernaculului”).

Byron nu trezeşte mereu amintiri plăcute în Veneţia, însă preoţii cu har sunt adesea atraşi de spiritele libere, îndrăzneţe şi talentate, aşa că, în San Lazzaro, oamenii îşi amintesc doar de latura frumoasă a poetului. Se pare că preoţii l-au îndrăgit cu adevărat, iar el i-a tratat mereu cu onestitate şi respect. În 1924, când s-a aniversat centenarul morţii lui Byron, un poet, astăzi căzut în uitare, pe nume Charles Cammell, a fost rugat să aştearnă pe hârtie câteva

versuri ce aveau să fie apoi traduse în limba armeană. Acesta le-a adresat poemul chiar călugărilor mechitarişti, încheindu-l cu următoarele versuri:

Anglia-i păstrează trupul, grecii inima-i de aur,
Iară voi din al lui spirit o frântură ca tezaur,
Poate cea mai luminoasă, de ar fi să-mi spun părerea,
Căci cu voi rămân Iubirea, Liniştea, şi nu durerea.

Armenii nu îl vor uita prea curând pe Byron. Aşa cum se menţionează, pe bună dreptate, în ghidul mănăstirii, şederea lui printre ei a fost consemnată „în toate detaliile” (deşi mă îndoiesc că stăpânea chiar atât de bine limba armeană – „un Waterloo al alfabetului”, aşa cum el însuşi spunea).

Armenii sunt oameni practici. Mechitariştii duc pe insula lor o viaţă plină de devoţiune. E ceva extrem de fermecător în felul în care veşmintele lor stau împăturite cu grijă pe un cufăr din sacristie, fiecare având deasupra *biretta* lui. Însă „camera motoarelor” – vistieria insulei – este faimoasa lor tipografie. Prima tiparniţă armeană din Europa Occidentală a fost instalată în Veneţia – pe atunci capitala mondială a tiparului – în 1512. La puţin timp după ce au venit din Grecia, mechitariştii au pus bazele propriei tipografii. Maşinile sunt moderne, provin din diverse părţi ale lumii – unele sunt din Germania, altele din America, altele din Marea Britanie – şi tipăresc aproape orice, în aproape toate limbile. Obişnuiau să tipărească o carte despre Sfântul Lazăr care consta în

rugăciunea Sfântului Nerses, împărţită în 24 de secţiuni, câte una pentru fiecare oră a zilei, şi tradusă în 36 de limbi. Acest lucru implica tipărirea în 12 alfabete diferite – arab, aramaic, armean, caldeean, chinez, etiopian, grec, ebraic, japonez, latin, chirilic şi sanscrit, ca să nu mai vorbim de curiozităţile alfabetului runic şi de variaţiile subtile care diferenţiază rusa de sârbă. Este o carte derutantă. Unele rugăciuni se citesc invers, altele de sus în jos, iar altele de jos în sus. Cartea include rugăciuni în groenlandeză şi galeză şi, cel puţin în secţiunea în limba engleză (nu am examinat foarte atent textul în limba amharică), nu există nicio greşeală de tipar.

În prezent, tipografia continuă să fie poliglotă, dar s-a specializat şi în tipărirea de cărţi poştale, afişe şi etichete comerciale strălucitoare. E posibil să te simţi îmbogăţit spiritual după ce vizitezi San Lazzaro, muzica ancestralelor ei cântece religioase răsunându-ţi încă în urechi, ca o binecuvântare, pe măsură ce te îndepărtezi de insulă. Însă, când ajungi în Veneţia şi cumperi o sticlă de vermut italian, e foarte probabil ca eticheta ei colorată şi lucioasă să fi ieşit din tiparniţele armenilor.

San Lazzaro e mereu în schimbare. De la înfiinţarea mănăstirii, însăşi structura insulei s-a triplat, după cum se poate citi pe o plăcuţă de pe debarcader. Primele clădiri construite sunt deja pline de crăpături – abatele Mechitar, deşi era înzestrat cu multiple talente, nu se pricepea şi la arhitectură –, există planuri de reconstruire a întregii

mănăstiri, ilustrate printr-o machetă din ghips aflată lângă maşina pentru scântei electrice din muzeu. Armenii se înţeleg bine cu autorităţile din Veneţia (pe care un confrate laic insistă s-o numească Serenissima – „Serenissima ne-a ajutat foarte mult la drenarea canalelor” sau „Am adresat Serenissimei cererile necesare”). San Lazzaro nu trăieşte izolată de restul lumii şi acceptă uşor schimbările aduse de modernitate.

Cealaltă mănăstire situată pe altă insulă din lagună nu are nici pe departe aceeaşi vitalitate sofisticată, însă se înalţă printre mlaştinile din nord, învăluită într-o pace eternă. San Francesco del Deserto este o insulă mică şi fermecătoare, situată în ţinuturile mlăştinoase de la est de Burano, şi te întâmpină timid, cu un şir de chiparoşi şi palmieri înalţi, care se unduiesc şi se îndoaie în bătaia brizei, asemenea unor steaguri de rugăciune tibetane. Un canal puţin adânc şi întortocheat te va duce pe această insulă, iar când cobori din barcă, calci pe o iarbă la fel de verde ca pajiştile englezeşti, presărată cu margarete ca acelea din Wiltshire, după care treci pe sub copaci la fel de deşi ca ulmii din Connecticut. În aer pluteşte o mireasmă de flori mediteraneene şi de pământ roditor. Un crucifix veghează deasupra debarcaderului, iar un afiş de pe zid te avertizează că jocurile, dansurile, profanările şi gălăgia sunt interzise. San Lazzaro este o mică Riviera, dar San Francesco este un Shangri-La.

Se spune că Sfântul Francisc a naufragiat pe această insulă în timp ce se întorcea din Orient pe o corabie

veneţiană – poate după încercarea de a-i converti la creştinism pe musulmani, în 1219, aşa cum sugerează câţiva hagiografi mai indulgenţi. Ţi se arată o bucată de copac care a crescut, în mod miraculos, din toiagul sfântului, precum şi sicriul în care acesta stătea adesea pentru a se obişnui cu mormântul (se spune că acest sistem a fost adoptat şi de călugării de pe insulă). Locul este într-adevăr plin de prietenii lui Poverello. În drum spre mănăstire te va întâmpina un călugăr (sigur vorbeşte engleza şi franceza la perfecţie, probabil şi germana, fiind unul dintre aceia care ascultă confesiunile străinilor în bazilica San Marco, trei zile pe săptămână). În timp ce te conduce printre bolţile de verdeaţă din această Arcadie, îţi arată vieţuitoarele din grădină, care stau prin tufişuri ca într-un breviar împodobit cu anluminuri. Doi păuni se plimbă ţanţoşi pe un dâmb acoperit de iarbă. Mai încolo, un cârd de răţuşte se îndreaptă iute spre malul apei, iar câteva găini slăbănoage dau agitate din aripi. Peste tot sunt rândunici, cele mai franciscane creaturi, iar insula răsună de ciripitul păsărilor. Sunt chiar şi două vaci care molfăie nişte fân într-o şură, printre grădinile de legume.

E un aşezământ de novici. În total, sunt 30 de călugări, toţi italieni, dintre care 14 novici. Claustrele sunt vechi şi tihnite, biserica e urâtă, dar senină, iar ceea ce surprinde cel mai mult la această insulă este liniştea. Într-adevăr, nimeni nu dansează, nu se joacă, nu huleşte şi nu vorbeşte tare. Nimeni nu trăieşte aici în afară de călugări. Vara, mai vin câteva

bărci cu motor care aduc turişti. Uneori, un avion cu reacţie trece iute pe cer sau un avion de pasageri îşi coboară flapsurile, pregătindu-se să aterizeze. În rest, niciun zgomot nu tulbură liniştea mănăstirii. Călugării se deplasează prin împrejurimi în *sandoli*, vâslind domol, iar adesea le vezi siluetele maronii aplecate deasupra vâslelor, în depărtare, dincolo de câmpii. Majoritatea pescarilor de pe insuliţele din jur sunt prea săraci pentru a-şi permite o barcă cu motor, iar zgomotul Veneţiei (care, prin contrast, capătă o nuanţă diabolică) este la o distanţă de câteva ore. În San Francesco del Deserto se aud doar clopotele, vocile bărbaţilor care psalmodiază, conversaţiile paşnice, ciripitul păsărilor, ţipetele păunilor, măcăitul raţelor, cotcodăcitul găinilor şi, câteodată, mugetul grav, nemulţumit – ca al unui suflet sătul de Câmpiile Elizee – al vitelor rumegătoare din grajd.

Călugării par mulţumiţi de viaţa lor şi se ghidează după pioasele cuvinte ale Sfântului Francisc: *O beata solitudo, O sola beatitudo*. Călăuza mea pe insulă mi-a citat la un moment dat aceste cuvinte, nu neapărat plin de sine – era un om mult prea modest pentru asta –, ci mai curând cu o expresie de gratitudine în privire.

29. Insulele moarte şi insulele vii

Această vastă întindere de apă este presărată cu multe alte insule mai mici şi pline de flori. Pe unele nu sunt decât

nişte simple cabane de vânătoare, cu un temperament roman, amintind de primele case de vacanţă din lagună: clădiri pătrate, masive, izolate pe maluri nămoloase, semeţe ca nişte castele, păzite de portari taciturni şi înceţi la minte şi de câini furioşi, având pridvoare spaţioase în care, atunci când începe sezonul, vânătorii de raţe se adună ca să chefuiască. Alte insule sunt mici aşezări pescăreşti, precum Isola Tessera, situată dincolo de Murano, în care mai mulţi pescari zgomotoşi şi plini de viaţă trăiesc laolaltă ca în cel mai vesel dintre kibbutzuri; bărcile lor se leagănă pe apă lângă debarcader, casele sunt acoperite de o vegetaţie luxuriantă, iar când e ceaţă sau la ora cinei, un clopot mare din bronz răsună din mica lor campanilă, sunetul lui răzbătând peste terenurile nămoloase, chemând bărbaţii acasă. Totuşi, majoritatea acestor insuliţe sunt în ruină sau abandonate, nemaifiind decât nişte triste vestigii ale unei perioade mai fericite din viaţa lagunei.

Un cordon format din astfel de relicve mohorâte înconjoară arhipelagul Veneţiei. Veneţienii le numesc *Isole del Dolore*, căci, până nu demult, toate aceste insule erau ceea ce ghidurile turistice numesc, cu tact, „centre spitaliceşti” – adică sanatorii, spitale de boli infecţioase şi ospicii. Un serviciu special de vaporaşe conecta aceste insule cu Riva degli Schiavoni. Pe aceste ambarcaţiuni scria *Ospedale* şi de obicei erau pline cu rude ale pacienţilor şi cu infirmiere (acestea petreceau patru zile pe săptămână la locul de muncă de pe insule, iar trei zile mergeau în vacanţă în Veneţia). În

curând, o parte din aceste insuliţe triste vor fi probabil readuse la viaţă sub forma unor staţiuni turistice („Complexe litorale în stilul celor din Insulele Caraibe”), însă deocamdată majoritatea sunt abandonate. Le împresoară o tăcere sumbră, din cauza căreia, uneori, par nu atât nişte locuri părăsite, cât mai curând nişte stânci marine care se înalţă sălbatic din lagună. Poveştile lor sunt melancolice şi, câteodată, stranii. Cea mai veselă dintre ele, fostul sanatoriu Sacca Sessola, este o insulă artificială, care nu are nicio conotaţie funebră. Toate celelalte sunt atinse de regrete.

La Grazia, de pildă, care se află la numai jumătate de milă de San Giorgio Maggiore, era un adăpost pentru pelerinii care se îndreptau spre Ţara Sfântă – asta în perioada în care veneţienii, profitând de pe urma acestei surse de venit, organizau atât de bine totul, încât aveau echipe de poligloţi, asemănătoare poliţiei turistice, mereu de serviciu în Piazza pentru a-i ghida pe vizitatori spre fabricile de sticlă. Insula a devenit apoi mănăstire, în semn de cinstire a unei miraculoase statui a Sfintei Fecioare, care fusese adusă din Constantinopol şi despre care se spunea că fusese sculptată de însuşi Sfântul Apostol Pavel. Mănăstirea avea o splendidă biserică gotică, cu o campanilă, însă, când Napoleon a desfiinţat ordinele monastice, aceasta a fost transformată în depozit de explozibil. În timpul revoluţiei din 1848, cineva a aprins un chibrit înăuntru şi mănăstirea a sărit în aer. Acum are un aer vădit supus; căci a ajuns să fie spitalul de boli infecţioase al Veneţiei, unde copiii cu bubiţe pe faţă priveau,

cu un aer trist, spre îndepărtatele carusele din bâlciul de pe Riva.

Şi mai încolo se află San Clemente, un grup de clădiri uriaşe şi albicioase, reci şi masive. Cândva, a fost tot o mănăstire şi încă există aici o frumoasă biserică din secolul al XVII-lea, împodobită cu draperii false din marmură, precum şi o mică grădină umbrită de copaci, care îndulceşte atmosfera mohorâtă a locului. Cu toate acestea, continuă să emane un aer de izolare lugubră, căci, mai bine de un secol, aici a fost un ospiciu. San Clemente se află la numai două sau trei mile de Piaţa San Marco, precum Alcatrazul faţă de Fisherman's Wharf, însă parcă ar fi în mijlocul oceanului, atât de izolată şi de independentă pare. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, doi tineri veneţieni, încercând să scape de încorporare, s-au ascuns pe această insulă sinistră, în hangarul pentru bărci. Părinţii le aduceau provizii o dată pe săptămână şi astfel au stat acolo liniştiţi, în întunecimea insulei, până la sfârşitul războiului, când au ieşit la lumina soarelui şi s-au întors bucuroşi acasă.

Celălalt fost ospiciu, chiar dacă e mai puţin sinistru, e mult mai celebru. San Servolo (sau San Servilio, cum îi spun cei care nu sunt veneţieni) a fost o mănăstire benedictină din secolul al VIII-lea şi a jucat un rol neobişnuit în istoria Republicii. În 1001, împăratul german Otto al III-lea, observând puterea crescândă a Veneţiei, a vizitat oraşul incognito, pe de o parte, din curiozitate, pe de altă parte, din motive politice. Când a ajuns în lagună, l-au condus în taină

pe această insulă, la miezul nopţii, îmbrăcat în haine negre. (La mănăstire îl aştepta dogele Pietro Orseolo al II-lea, care, după cum spun unii istorici, l-a înşelat pe ghinionistul tânăr, convingându-l să facă tot felul de concesii la care nu se gândise.)

Timp de câteva secole, San Servolo a prosperat odată cu benedictinii, îndeplinind diverse funcţii medicale şi caritabile, până când, în anul 1725, a fost transformat în spital pentru bolnavi mintali, care însă, din ordinul Consiliului celor Zece, era destinat doar „smintiţilor de viţă nobilă sau cu dare de mână". Nebunii mai puţin norocoşi erau lăsaţi în libertate prin oraş sau erau în închisoare. Sosirea lui Napoleon a pus capăt acestei teribile nedreptăţi, iar la puţin timp după aceea, Shelley a transformat San Servolo în cel mai faimos ospiciu din lume – „un hâd, lugubru şi întunecat imobil/ ce secole la rând servit-a unui scop ignobil"[3], cum credeau Julian şi Maddalo.

Sărmana insulă San Servolo! Simpla ei prezenţă, trecutul şi menirea ei îi înfioară pe trecători. Încă sunt oameni care pretind că, atunci când străbat zona în *vaporetto*, aud aceleaşi „lamentaţii, urlete şi ţipete pătrunzătoare" care l-au făcut pe Julian să se cutremure în seara în care contempla laguna împreună cu Maddalo.

Alte insule situate mai spre ţărm sunt mai puţin lugubre, deşi adesea au un aer nostalgic. Pe canalul care duce spre Fusina se află o insuliţă numită San Giorgio in Alga – Sfântul

Gheorghe în Alge. Baronului Corvo îi plăcea să vină până aici cu *sandolo*, în perioada cât a stat în Veneţia, iar Ruskin considera că de pe această insulă ai cea mai frumoasă privelişte din toată Veneţia. Această insuliţă a avut şi ea momentele sale de glorie. Se spune că aici ghinionistul doge Faliero, navigând prin ceaţă pentru a ajunge la palat şi a-şi intra în atribuţii, s-a împotmolit cu *Il Bucintoro*. Incidentul a fost considerat un semn de rău augur pentru domnia lui şi, într-adevăr, opt luni mai târziu a fost decapitat în urma acuzaţiei de înaltă trădare (de asemenea, când a coborât în Piazzetta, dogele a făcut greşeala să treacă printre cele două coloane de pe Molo şi, după cum ştie orice nevastă de pescar, nimic nu poate aduce mai mult ghinion decât o astfel de nesăbuinţă).

Tot aici, în perioada monastică a insulei, a trăit un călugăr modest, dar savant, pe nume Gabriele Condulmer. Într-o zi, când era rândul lui să stea de pază la poartă, un pustnic, care nu era de prin partea locului, a acostat în faţa mănăstirii. Condulmer l-a întâmpinat cu bunăvoinţă, l-a condus în biserică şi s-a rugat alături de el, iar când vizitatorul se pregătea de plecare, s-a întors către călugăr şi a făcut o profeţie solemnă. „Tu, Gabriele Condulmer, vei fi mai întâi cardinal şi după aceea papă, însă în timpul pontificatului vei avea de îndurat multe nenorociri”. Pustnicul s-a suit apoi în barcă, s-a îndepărtat şi nu l-a mai văzut nimeni niciodată. Călugărul a devenit papa Eugen al IV-lea, unul dintre cei mai nefericiţi şi mai nedreptăţiţi papi.

Mănăstirea lui a căzut de mult în paragină, iar un incendiu din 1717 a distrus-o pe jumătate. În timpul revoluţiei din 1848, campanila a fost folosită ca post de observaţie, iar apoi dărâmată. Rămăşiţele edificiului au fost transformate mai întâi în depozit de explozibil, apoi într-un fort, iar acum locuieşte acolo familia unui pescar. Dacă te apropii prea mult de acest loc, doi câini răi latră la tine furioşi, fiind în stare să intre chiar şi în apă ca să te prindă. O plăcuţă de piatră cu Sfântul Gheorghe şi o delicată statuie a Madonei, stând discret sub un baldachin de piatră, sunt singurele vestigii care mai amintesc de trecutul religios al locului.

Mult dincolo de San Servolo se află Poveglia, o insulă pe care vezi o aglomerare de clădiri scunde, cu o singură campanilă înaltă în mijlocul lor. E ca o insulă veneţiană stilizată, în genul celor pe care le mai vezi desenate, cu câteva pulverizări iscusite ale aerografului, în fundalul afişelor turistice. În trecut se numea Popilia datorită numeroşilor săi plopi şi era o comunitate autonomă, cu propria administraţie energică şi întreprinzătoare. Se spune că a jucat un rol eroic şi sângeros în înfrângerea lui Pepin. Astfel, se pare că locuitorii din Poveglia, aflându-se la capătul Canalului Orfano, au înecat în mâl mai mulţi franci decât orice alt grup de combatanţi. După cum consemnează cronicile oficiale, în războiul împotriva genovezilor, Poveglia a fost devastată, „din porunca stăpânirii”, de propriii locuitori. Romanticii spun că acesta a fost unul dintre primele exemple de tactică a

„pământului pârjolit”. Cinicii, care detectează rapid romanţările de acest gen, bănuiesc că insula a fost de fapt invadată şi devastată de un grup de genovezi.

Biata Poveglia a intrat în declin de-a lungul secolelor – mai întâi a fost transformată într-o unitate de carantină, apoi a fost sanatoriu şi, în cele din urmă, azil pentru bătrânii săraci, care puteau fi văzuţi stând fericiţi la soare pe pajişti, dar şi pentru vasele vechi, care încă zac pe un canal din apropiere, carenă lângă carenă, coş lângă coş, brăzdate de jalnice urme de rugină şi sare. Echipajele, reduse la maximum, se ocupă de întreţinerea motoarelor. Din când în când, inspectorii navali se caţără pe pasarelele şubrede şi, stând deasupra teugilor, dau din cap, plini de îndoială. Poveglia are formă de evantai şi este cultivată, până la malul apei, cu viţă-de-vie şi porumb. Este tivită de un şir de copaci scunzi. În punctul cel mai înalt al insulei se află un mic fort octogonal, năpădit de tufişuri, unde trăieşte, cum m-a încredinţat cineva nu demult, o colonie de câteva sute de iepuri dolofani, ce permit o variaţie delicioasă în dieta bazată pe crabi şi pe mâncărică de midii cu care am presupus mereu că subzistă bătrânii localnici.

La est, două mari insule agricole, străbătute de canale puţin adânci, constituie grădinile care aprovizionează piaţa de legume şi fructe a Veneţiei, fertilizate cu bălegar şi susţinute de apetitul ei, însă rareori vizitate de cetăţenii veneţieni. Sant’Erasmo şi Vignole se întind aproape de la

marginea oraşului până la insula San Francesco del Deserto – cinci mile de pământ umed, dar fertil, locuit doar de grădinari şi pescari.

Sunt nişte insule interesante, dar lipsite de farmec. Dacă mergi de-a lungul canalelor cu ape maronii, ai putea să te simţi în inima unui ţinut mănos, dar lăsat de izbelişte – ca în Carolina, de pildă, sau în Kildare. Peste apă atârnă copaci şi tufişuri dese, cu crengi încâlcite, iar vara se depune pe frunze un strat gros de praf, ca de cretă. Casele sunt curate, dar dărăpănate, grădinile sunt micuţe, însă roditoare. În mijlocul câmpiilor poţi vedea câte o rampă folosită de pescari, cu bărci trase pe mal, uscându-se printre năvoade. Uneori, legându-ţi barca lângă o capelă şubredă, acoperită cu şindrilă albă, ca un sanctuar fundamentalist din sudul Statelor Unite, aproape că te aştepţi să auzi, prin ferestrele deschise, vocile scâncite ale negrişorilor cântând imnuri sau aclamaţiile sonore ale creştinilor penticostali.

În aceste locuri miroase a fermă, a mâl şi a bălegar. Grădinile sunt pline de ceapă, sparanghel, cartofi, varză şi anghinare. Insularii se plâng cu amărăciune că intermediarii care duc aceste produse în pieţele din oraş îi plătesc foarte puţin. Acestea sunt insulele pe care urbanişti veneţieni mai îndrăzneţi speră să construiască noi complexe industriale, îngropând straturile de ceapă sub blocuri de apartamente şi centrale electrice. Deja aceste pământuri sunt ameninţate să dispară, asemenea sătucurilor pe care le mai vezi câteodată la periferia Londrei sau a oraşului Los Angeles, înconjurate

de zone rezidenţiale.

Pe aceste insule se află un singur sat, deşi suprafaţa lor totală este mult mai mare decât cea a Veneţiei. Satul este situat pe ţărmul vestic al insulei Sant'Erasmo şi priveşte plictisit spre chiparoşii de pe San Francesco şi învălmăşeala colorată de pe Burano. Are o cafenea cu nişte umbrele de soare jalnice, în dungi, un debarcader vechi şi înnegrit unde acostează feriboturile şi o biserică albă, rece şi anostă care seamănă cu o şură. Aceste locuri par să fie lipsite de istorie – nu au nici măcar „acel farmec pe care îl emană tradiţia", cum mi-a spus cândva un agent imobiliar referindu-se la o casă hidoasă construită pe jumătate din lemn. Nici măcar ghidurile turistice mai scrupuloase nu prea le pomenesc. Lumea le-a ignorat cu atâta încăpăţânare, încât mai există, după câte se pare, o obscură lege locală, datând din Evul Mediu, care interzice dansul în aceste zone. Locuitorii din Vignole şi Sant'Erasmo mi se par extrem de ursuzi, însă cine îi poate condamna?

Mazzorbo e o insulă de o cu totul altă natură. Se află la vest de Burano, de care este legată printr-o pasarelă, şi are o biserică, un cimitir, un canal mare şi frumos, câteva câmpii, un zid lung de piatră pe care sunt mâzgălite mereu sloganuri politice, câteva case şi un restaurant excelent unde, dacă ai noroc, îţi vor frige o raţă sălbatică într-o clipită sau vor pescui pentru tine, din mlaştina din fundul grădinii, un ţipar gras şi şerpuitor. Locuitorii din Mazzorbo sunt simpli, dar expansivi, iar dacă intri într-un han, te vor invita cu

amabilitate la masa lor, dornici să împartă cu tine vinul alb şi spaghetele. E un contrast surprinzător, căci, dacă Sant'Erasmo trage să moară, Mazzorbo se încăpăţânează să trăiască.

Cândva a fost foarte importantă. În epoca romană aici se afla celebrul altar închinat zeului Belenus şi însuşi numele insulei înseamnă *major urbs*. În Evul Mediu a devenit portul de sosire veneţian pentru marea rută comercială germană – *Alemagna* – şi aproape toate mărfurile de import din Europa Centrală treceau prin vama din Mazzorbo. Aici au prosperat mănăstiri deosebit de bogate, îndrăzneţe şi influente; canalele erau mărginite de palate elegante; nobilii şi negustorii înstăriţi au transformat-o în unul dintre cele mai însufleţite centre mondene din lagună. În cel mai vechi ghid veneţian pe care îl am, publicat în 1740, scrie că insula era înnobilată de opt campanile şi încă plină de grădini şi palate.

Decadenţa se instalase însă de mult. Malaria îi vlăguise pe locuitorii din Mazzorbo, ascensiunea zonei Rialto ruinase comerţul insulei, canalele erau înnămolite şi invadate de alge. În secolul al XI-lea, majoritatea locuitorilor din Mazzorbo hotărâseră să emigreze. Şi-au demontat cu grijă casele, aşa cum mai fac şi astăzi unii americani nomazi, au încărcat cărămizile şi pietrele în bărci şi s-au îndreptat spre Veneţia – multe dintre căsuţele care mai există şi astăzi în jurul podului Rialto, cândva zona în care se înghesuiau prostituatele veneţiene, au fost aduse din Mazzorbo. În prezent, insula e aproape pustie. Nu mai există aici decât o

grădină, cimitirul localităţii Burano şi un debarcader pe ruta feribotului spre Torcello (*vaporetti* plutesc frumos pe Canal Grande din Mazzorbo, larg şi drept, valurile din siajul lor unduindu-se de-a lungul aleilor de pe mal, asemenea celor stârnite de vasele cu zbaturi când trec în viteză pe lângă Natchez, în drum spre New Orleans).

Dacă te uiţi însă pe fereastra trattoriei, dincolo de afişul roşu cu Coca-Cola, vei vedea, pe partea cealaltă a canalului, o căsuţă pătrată care mai păstrează ceva din grandoarea de odinioară. Are ferestre gotice şi o uşă pătrată, solidă. Un zid părăginit o protejează de apă şi un *sandolo* este legat lângă ponton. În grădină, printre câţiva pomi fructiferi piperniciţi, nişte statui cu chipurile şterse se degradează odată cu trecerea vremii. E o casă desprinsă din trecut, ca un celacant printre peşti. Astăzi este izolată. Cândva se înălţa semeaţă în mijlocul altora asemenea ei, strălucind de viaţă şi de lux. Lângă scările sale erau legate bărci capitonate, iar saloanele ei erau pline de curtezane răsfăţate. Este Ca' d'Oro – Casa de Aur –, o ultimă relicvă a perioadei de glorie din viaţa insulei Mazzorbo.

În nordul îndepărtat al lagunei se află cea mai izolată şi mai tristă dintre toate insuliţele veneţiene: Sant'Ariano. Iniţial a fost o suburbie a insulei Torcello şi, împreună cu Constanziaca, situată în apropiere, forma o comunitate celebră şi prosperă. În prezent, nu mai este locuită decât de morţi, căci în secolul al XVII-lea, când splendoarea ei se

risipise deja de multă vreme, insula a devenit osuarul Veneţiei. Pe hartă este marcată chiar aşa, *Osseria*, cu o cruciuliţă neagră alături. Astăzi, osemintele Veneţiei nu mai ajung pe Sant'Ariano, ci într-o groapă comună din San Michele, însă, nu cu mulţi ani în urmă, o barcă transporta lunar osemintele pe insulă, înaintând cu greu, încărcată de rămăşiţele pământeşti ale unor necunoscuţi, iar un ghid turistic dedicat lagunei şi publicat în 1904 observa pe un ton sumbru că „industria modernă foloseşte fără scrupule aceste schelete la rafinarea zahărului".

Nu cred că în prezent se mai face zahăr din aceste oase, însă insula continuă să fie un loc straniu şi înfricoşător. Am fost acolo o singură dată, venind dinspre Mazzorbo şi strecurându-mă cu barca pe canalele înşelătoare de lângă Torcello. Peisajul era dezolant şi îmi crea o stare de nelinişte. Câteva păsări marine zburau pe deasupra mea, parcă furişându-se. În depărtare, dincolo de mlaştini, am văzut o barcă pescărească solitară. Torcello părea abandonată cu totul, iar dincolo de ea se întindeau spre Altino mlaştini dezolante. Canalul care duce la Sant'Ariano şerpuieşte neîntrerupt printre câmpii, aşa încât, mai bine de o oră, se poate vedea în depărtare zidul alb, dreptunghiular al osuarului, izolat în mijlocul ierbii. Când am ajuns, în cele din urmă, acolo, soarele era sus pe cer, vântul se mai domolise, laguna era cufundată într-o linişte de mormânt şi totul în jur era toropit de un val de căldură. Scările de acces pe insulă erau populate de şopârle. Când am coborât din barcă, un

şobolan a ţâşnit din mâl şi a plonjat în apă. Poarta albă a osuarului strălucea puternic în lumina soarelui. Uitându-mă prin grilaj, am văzut în umbra porticului chipul unui Hristos, emaciat, care mă privea fix şi rece.

Poarta era închisă, însă m-am urcat pe zid şi m-am uitat în curte. Nu era nimic de văzut, în afară de un hăţiş de tufişuri, care năpădeau locul, căţărându-se năvalnic chiar şi pe ziduri. Nu se vedea nicio placă memorială, nu era niciun buchet de flori, nici urmă de umanitate, doar acea junglă deasă şi verde. Am coborât pe zid, alunecând printre frunzele şi crengile ţepoase, după care am dat la o parte tugii ca să văd pe ce stăteam.

Mi-am dat seama că sub acele tufişuri pământul era acoperit de oase. Erau tufişuri crescute printre şi din oase. Nu se vedea niciun petic de pământ, doar oase: femururi şi falange, oase sfărâmate, oase întregi şi câteva cranii strălucind fosforescent în umbra întunecoasă a tufelor. Am sărit zidul cu iuţeala gândului şi, credeţi-mă, am ajuns acasă cu mult înainte să se întunece.

30. Bastioanele sacre

Un decret veneţian din secolul al XVI-lea descrie laguna, apele şi insulele ei drept *sanctos muros patriae* – „sacrele bastioane ale patriei”. Atunci, ca şi acum, meterezele lagunei erau reprezentate de insulele de *lidi*, al căror ţărm fragil şi

uneori imprevizibil era singurul scut care apăra Veneţia de furia mării. Nu cu mult timp în urmă, poeţii şi visătorii obişnuiau să meargă pe insula Lido ca să călărească, să mediteze şi să contemple, în lumina asfinţitului, „insulele ascuţite” ale Dealurilor Euganeene. Dogii mergeau acolo la vânătoare cu şoimi. Cei 30 000 de soldaţi care au participat la Cruciada a Patra au fost încartiruiţi pe Lido, în timp ce comandanţii lor negociau costuri şi plăţi. În secolul al XIV-lea, toţi bărbaţii veneţieni apţi din punct de vedere fizic, cu vârsta cuprinsă între 16 şi 35 de ani, trebuiau să facă acolo trageri cu arbaleta. Byron a vrut să fie îngropat aici, cu epitaful *Implora Pace*, în perioada în care plajele erau pustii şi învăluite într-o dulce melancolie.

Astăzi, numele locului evocă fastul şi mondenitatea. Miriadele de Lido din lume, începând cu Jamaica şi terminând cu Serpentine, nenumăratele gelaterii şi săli de jocuri sunt numite după acest loc străvechi. E un dublu paradox. Mai întâi deoarece cuvântul *lido* înseamnă în italiană doar ţărm sau plajă, în timp ce *lidi* era un termen generic folosit pentru a desemna toate insulele înguste formate din mâl şi nisip situate în lagună, în partea dinspre mare. Astăzi există două astfel de insuliţe, căci semipromontoriul Sottomarina face practic parte din continent. Insula din sud se numeşte Litorale di Pellestrina. Cealaltă – şi în special extremitatea ei nordică – este numită de obicei Lido.

Al doilea paradox este următorul: deşi toată lumea crede

că Lido este un loc monden scump, deşi ghidurile culturale îl ignoră cu aroganţă, iar turiştii mai snobi pretind că nu au fost niciodată aici, totuşi această insulă are un aer tragic şi romantic în acelaşi timp, fiind impregnată de istorie, dar şi de cremă de plajă. În plus, continuă să reprezinte bastioanele sacre al Serenissimei.

Acestea încep brusc în Porto di Lido, principala poartă de intrare în laguna veneţiană, care a fost formată prin unirea a trei breşe mai mici existente în *lidi*, însă ulterior a fost neglijată în asemenea măsură încât, sub ocupaţia austriacă, doar ambarcaţiunile mici navigau pe acolo. Când Regatul Italiei a anexat Veneţia, portul a fost readus la viaţă, protejat de două ziduri portuare lungi, care acum se întind spre mare, redobândindu-şi astfel splendoarea de altădată. Puţine porturi din lume au un trecut atât de nobil. Generaţii întregi de nave comerciale se îndreptau spre Orient trecând prin acest pasaj şi tot aici, timp de opt secole, dogii Veneţiei se uneau cu Marea Adriatică, în cadrul unei vestite ceremonii.

Obiceiul a început în 997, când dogele Pietro Orseolo a plecat cu o flotă pentru a-i învinge pe principalii duşmani de pe mare ai Republicii, dalmaţii (pe care istoricii veneţieni îi numesc, în mod invariabil, „piraţi”). Decenii la rând veneţienii le plătiseră acestora tribut, însă în anul acela dogele a anunţat că „nu mai voia să trimită un mesager, ci avea să meargă el însuşi în Dalmaţia”. Şi-a anihilat inamicii, iar de-a lungul anilor, ceremonia din *porto*, care începuse ca

o libaţie înainte de a pleca la luptă, a devenit simbolul puterii navale veneţiene. În fiecare an, de Înălţare, un convoi de bărci împodobite festiv intra în Lido, în frunte cu dogele, care stătea maiestuos la pupa galerei sale. În urma convoiului se îngrămădeau şi câteva ambarcaţiuni turistice. Grandioasa flotă se oprea la intrarea în mare, iar dogelui i se înmâna un strălucitor inel cu diamant, binecuvântat de patriarh. Se vărsau în mare câteva picături de apă sfinţită, iar dogele, stând la pupă, striga: „O, mare, te luăm de soaţă ca semn al adevăratei şi eternei noastre dominaţii!” – după care, acompaniat de cântece corale, rugăciunile preoţilor, aclamaţiile oamenilor, salvele de tun, sunetul vâslelor lovind apa, freamătul valurilor şi foşnetul velelor, arunca inelul în mare cu un gest solemn. Timp de 20 de generaţii, acest ritual a fost unul dintre cele mai grandioase spectacole din Europa. Câteva sute de inele au fost aruncate în mare (deşi probabil valoarea lor a scăzut progresiv, pe măsură ce instinctele mercantile ale veneţienilor s-au dezvoltat). La un moment dat, un astfel de inel a fost găsit în burta unui peşte, iar acum face parte din tezaurul Bazilicii. E ruginit, dar tronează într-o mică vitrină. Celelalte zac pe fundul apei, îngropate în mâl, şi au devenit vestigii ale divorţului, căci în 1797, în acea fatală zi de aprilie când tunurile din Sant’Andrea au deschis focul asupra vasului *Le Libérateur d’Italie*, uniunea dintre Veneţia şi mare s-a destrămat în lacrimi amare.

Lângă *porto*, peste întinderea de apă, se profilează vechea şi grandioasa biserică San Nicolò di Lido, care a fost pe rând

staţie meteorologică, far, turn de supraveghere şi talisman al marinarilor. Numele ei are la origine un neadevăr, căci corpul Sfântului Nicolae nu se află de fapt în această biserică, aşa cum pretindeau veneţienii de odinioară. În secolul al XI-lea, Bari, pe atunci sub ocupaţie normandă, făcea concurenţă Veneţiei ca piaţă comercială care intermedia între Răsărit şi Apus, dorind să fie rivala Serenissimei şi în ceea ce priveşte deţinerea unor moaşte uluitoare. Astfel, la Bari au fost aduse moaştele Sfântului Nicolae din Myra, patronul cămătarilor, al sclavilor, al fetelor nemăritate, al marinarilor, al hoţilor, al prizonierilor, al proprietarilor şi al copiilor. Acest sfânt era venerat de veneţieni mai ales pentru că, la sinodul de la Niceea, l-a pălmuit pe teologul Arie, a cărui erezie, adoptadă de lombarzi, i-a făcut pe câţiva dintre primii veneţieni să fugă din lagună. Din moment ce era şi patronul marinarilor, veneţienii nu au privit cu ochi buni faptul că a fost adoptat de Bari, mai ales că acest lucru s-a întâmplat în perioada în care marele lor patron, Sfântul Apostol Marcu, era tăinuit în pilastrul său din Bazilică.

Prin urmare, au născocit o poveste potrivit căreia un grup de aventurieri ar fi făcut o incursiune în Bari şi ar fi furat trupul Sfântului Nicolae, aflat acum în biserica din Lido, care îi purta deja numele. De hram aveau loc acolo mari ceremonii şi chiar şi în ultimele zile ale Republicii veneţienii continuau să pretindă că moaştele sfinte se aflau în biserica lor, „alături de alt Sfânt Nicolae, unchiul celui dintâi”. Într-adevăr, unchiul ar putea fi acolo, însă biserica din Bari şi-a

redobândit de mult statutul de unică deţinătoare a moaştelor sfântului, căci relicvariul din argint de aici este unul dintre principalele altare miraculoase din Italia, care timp de nouă secole a produs o mană lichidă sfântă de o asemenea puritate, încât ai zice că e cea mai cristalină apă de izvor. Astfel, San Nicolò di Lido are un aer ruşinat şi abătut, iar ghidurile turistice mai preocupate de imagine evită, prudent, să-i prezinte istoria, pierzându-se în detalii legate de frumuseţea stranelor sculptate.

Puţin mai încolo se află cimitirul umbrit de copaci al evreilor veneţieni, cândva un loc batjocorit şi dispreţuit, restaurat între timp cu generozitate. Lângă el se află un cimitir catolic. Aici, într-un loc năpădit de buruieni, zac, înconjurate de ziduri dărăpănate, ruinele faimosului cimitir protestant din Lido. În trecut, cei care aparţineau comunităţii de *acattolici* şi mureau la Veneţia nu aveau dreptul să fie îngropaţi într-un cimitir, fiind duşi pe un câmp de pe această insulă solitară. Penultimul ambasador britanic al Veneţiei a fost îngropat acolo şi cred că şi fiica lui Shelley, Clara; însă, atunci când a fost construit aeroportul la capătul insulei, mormintele au dispărut, iar rămăşiţele lor au fost strânse şi păstrate într-un sarcofag aristocratic. În prezent, acest monument funerar se află într-un colţ al cimitirului, iar pe el se poate desluşi, asemenea unei şoapte din trecut, nobilul nume Sackville.

Peste tot în jurul lui, degradate şi acoperite de buruieni, zac celelalte pietre funerare, unele culcate la pământ, altele

răsturnate sau făcute grămadă. Micul cimitir este greu de găsit şi nu îl vizitează aproape nimeni. Când am fost acolo, un grădinar plin de solicitudine m-a ghidat prin labirintul de morminte catolice. La un moment dat, ştergând praful şi îndepărtând acele de pin de pe o lespede peste care am dat din întâmplare, am descoperit că era mormântul consulului britanic Joseph Smith. El a fost primul care a recunoscut talentul lui Canaletto şi a înfiinţat splendida colecţie regală de tablouri pictate de acesta, expusă în Castelul Windsor. „Acest om”, i-am spus însoţitorului meu, „a fost cândva foarte respectat în Anglia”. Grădinarul mi-a zâmbit cu amabilitate, căutând nişte cuvinte care să fie sincere şi elogioase în acelaşi timp, căci nu auzise în viaţa lui de Joseph Smith, însă nu voia să mă supere. „Îmi închipui”, a spus în cele din urmă. „Îmi închipui.”

Printre toate aceste locuri care emană mireasma trecutului, scânteiază noua lume a insulei Lido, o imensă, impresionantă şi costisitoare staţiune turistică, pe care doar un ipocrit sau un pustnic are putea-o considera anostă. Există o gamă largă de hoteluri; magazinele sunt pline de haine extravagante şi de prăjituri îmbietoare; străzile sunt mărginite de glicine şi bougainvillea; cazinoul e luxos; discotecile sunt mereu pline; şirurile de lampioane, aranjate în bucle sau în cascade opulente, creează un contrast izbitor şi uneori reconfortant cu întunecoasa siluetă medievelă a Veneţiei, de dincolo de ape. În Lido poţi merge cu autobuzul,

cu maşina sau cu caleaşca. Poţi să joci jocuri de noroc, să vezi tot felul de celebrităţi, să călăreşti sau să iei o cină sofisticată, extrem de scumpă, dar nu foarte bine gătită, la lumina lunii. În miezul iernii, dacă ai suficientă forţă, poţi merge să înoţi puţin (aceasta presupunând, desigur, că ai bilet pentru acele plaje speciale).

În Lido, în zona dinspre lagună, sunt şi câteva vile frumoase – case albe şi lungi, acoperite de plante agăţătoare, ca acelea care se înalţă pe colinele din Tunisia sau care se ascund printre flori în Marrakech. Sunt şi multe case modeste şi blocuri, întrucât un mare număr de veneţieni preferă să trăiască în liniştea acestui oraş modern şi să facă naveta în fiecare dimineaţă spre labirintica Veneţie. Lido este un loc confortabil, bine organizat şi bine întreţinut. Chiar şi iarna, când promenadele sunt pustii, iar restaurantele închise, oraşul continuă să fie primitor şi plăcut. Litoralul este de categoria a doua – „în comparaţie cu mările noastre englezeşti", spune cu îndrăzneală Edward Hutton, „letargica Mare Adriatică pare un biet surogat" –, însă frumuseţea inefabilă a priveliştilor care se întind dincolo de lagună, până la Isole del Dolore şi neguroasele Dealuri Euganeene, această panoramă desăvârşită transformă insula Lido într-un loc unic printre celelalte staţiuni turistice din lume.

Ca şi Iesolo, Lido îşi extinde inexorabil influenţa spre sud. Extremitatea meridională a insulei este deja ocupată de Alberoni, un fel de Lido embrionar, cu un teren de golf modern, câteva hoteluri, nenumărate spitale, tabere de

odihnă şi sanatorii presărate, asemenea unor cazemate, de-a lungul plajelor. Totuşi, aceste două avanposturi ale sofisticării nu sunt încă unite, iar între ele mai există fâşii din ţărmul insulei Lido, liniştite şi simple, cu vegetaţie luxuriantă, trunchiuri de copaci, plante agăţătoare şi nenumărate scoici (uneori, în serile de vară, mai vezi câţiva entuziaşti excentrici, îmbrăcaţi în pantaloni largi sau fuste ţigăneşti, scormonind de zor printre scoici). La marginea lagunei sunt grădini de legume, dependinţe rustice şi modeste, iar pârâiaşele care se varsă în lagună sunt atât de bogate şi de aburoase, tivite cu stufărişuri şi buruieni atât de dese, încât ai putea crede că sunt braţele moarte ale fluviului Mississippi, din lumea lui Huckleberry Finn.

În mijlocul acestui decor, orientat cu faţa spre Veneţia, se află oraşul pescăresc Malamocco, unul dintre cele mai prietenoase locuri din lagună. Oraşul iniţial, prima capitală a veneţienilor uniţi, a dispărut complet. Specialiştii cred că era situat departe de ţărm, pe o insulă care a fost distrusă de un cataclism în secolul al XII-lea. Din când în când, scafandrii îşi pun ochelarii şi flotoarele şi pornesc în expediţie, în căutarea ruinelor fostei capitale. Oricât de modern ar fi acum Malamocco, are în continuare aerul unui oraş foarte vechi. Are o *piazza* miniaturală, trei biserici şi un vechi palat al guvernatorului. Între lagună şi mare, la marginea oraşului, trece un canal pe care, în fiecare dimineaţă, bărcile cu legume îşi încep negoţul, anunţându-şi sosirea cu strigăte răsunătoare, cuvintele părând rostite în arabă. Gospodinele

se întorc acasă ducând cartofi în şorţuri, iar copiii stau pe cheiuri şi mănâncă îngheţată. Lunci verzi se întind până la dig, iar străzile din Malamocco sunt (după cum ne informează cu amabilitate un anunţ) pavate cu scoici.

Lângă cheiuri se află o *trattoria* în grădina căreia poţi mânca *scampi* şi crabi, în timp ce contempli laguna diafană, ca şi cum ai sta pe o terasă secretă. Haimanale binevoitoare se oferă să aibă grijă de barca ta, iar uneori, din popicăria de alături, auzi strigăte guturale de triumf sau de frustrare, acompaniate de sunetul sec al bilelor de lemn. În depărtare, la dreapta, dincolo de un şir de insuliţe, se văd turnurile din Veneţia. La stânga se înalţă farul Spania, înconjurat de o pădure de undiţe de pescuit. În apropiere, nişte bărci vechi şi ruginite zac în apă, cu un aer de demnitate patetică. Pe vremea lui Evelyn, Malamocco era „principalul port” pentru negustorii englezi, însă astăzi adăposteşte doar ambarcaţiuni abandonate. Din când în când, troleibuzul din Lido intră încet în oraş şi opreşte lângă chei. Uneori, un Fiat mic şi elegant trece în viteză; cu toate acestea, Malamocco are un aer tihnit, de veselie scăldată în soare. Agitaţia de pe plaje nu a ajuns încă până aici, iar grijile vechii Veneţii au fost de mult uitate. Poţi sta la soare nestingherit, bucurându-te de liniştea din jur. Chiar şi cleştii uscaţi ai micilor crabi, prăjiţi în grăsime şi garnisiţi cu bucăţi uleioase de caracatiţă, au o savoare dulce şi liniştitoare.

Atmosfera plăcută din Lido şi senzaţia de tihnă se risipesc

treptat pe măsură ce navighezi spre sudul insulei. Fâşia nordică a acestor *lidi* este prosperă şi ospitalieră; cea din sud e săracă şi dezolantă. Valuri liniştite îţi leagănă barca atunci când treci pe lângă Alberoni şi traversezi Porto di Malamocco, a doua poartă de ieşire în larg a Veneţiei, unde ancora flota austriacă. Tot pe aici trec marile şi zgomotoasele tancuri petroliere care se îndreaptă spre Sant'Ilario. De partea cealaltă se află Litorale di Pellestrina, o aglomerare de sate sărăcăcioase, cu case şubrede, presărate de-a lungul ţărmului din ce în ce mai îngust.

În prezent aproape că a dispărut complet, iar satele se îngrămădesc unele în altele ca şi cum s-ar înălţa direct din apă, în spatele lor fremătând marea, iar în faţa lor laguna. Acolo unde se termină San Pietro in Volta, începe Porto Secco, iar Sant'Antonio se pierde în Pellestrina, astfel încât, trecând pe lângă cheiurile lor neîngrijite, ţărmul seamănă cu o lungă stradă paralelă cu apa. Sunt câteva biserici, câteva piaţete situate lângă apă, o cafenea cu mesele aşezate afară şi nişte grădini sărăcăcioase şi aride. Căsuţele sunt văruite în culori vesele, dar se scorojesc, iar printre ele se află şoproane părăginite, depozite, hangare pentru bărci şi stive de lemne. Nişte şlepuri mari sunt înălţate pe piloni pentru a fi curăţate. De-a lungul cheiurilor se vede un şir nesfârşit de bărci pescăreşti. În Porto Secco se află pârâul secat ce reprezintă un *porto* care dă spre mare, iar în Pellestrina este turnul unei fortăreţe medievale. Majoritatea satelor se dizolvă însă într-o învălmăşeală de clădiri degradate care arată de parcă ar fi

fost nu doar spălate şi decolorate de ploi şi de vânturi, ci răzuite temeinic.

Acesta este cel mai sărăcăcios ţărm al Veneţiei. Nu are pic de strălucire sau farmec. Chiar şi localnicii par ofiliţi. Ei trăiesc pe un banc de nisip precar şi, pe măsură ce te îndrepţi spre sud, insula lor devine din ce în ce mai mică. Uitându-te printre case, vei vedea o fâşie de verdeaţă şi scânteierea mării. Imediat verdele dispare şi nu se mai vede decât conturul cenuşiu al unor clădiri din spatele piaţetei. Apoi, casele se estompează şi ele, rămânând doar nişte colibe, siluetele colţuroase ale cabinelor de pe plajă, hangarele pentru bărci şi gropile de gunoi. În cele din urmă, trecând pe lângă pietrele funerare din Pellestrina, vei descoperi că un zid mare de piatră formează ultimul bastion al lagunei.

Aici îţi legi cu grijă barca de un vechi stâlp de fier, după care, urcând nişte scări, ajungi într-o zonă în care stai în echilibru între ape. Te afli pe Murazzi, nobilele diguri care au reprezentat ultimele mari lucrări de inginerie ale Republicii. Fără aceste diguri impresionante şi extrem de solide, cu o lungime de 6 000 de picioare, Adriatica ar fi năvălit peste ţărmul Pellestrinei şi ar fi invadat laguna. Digurile Murazzi sunt construite din blocuri masive de granit, atât de frumos unite între ele, încât Goethe a spus că sunt o adevărată operă de artă. Construcţia lor a durat 38 de ani. O placă mare de bronz, fixată pe zid în 1751, aminteşte scopul construcţiei: *Ut sacra aestuaria urbis et libertatis sedes perpetuum conserventur colosseas moles ex solido marmore contra mare*

posuere curatores aquarum. Totuşi, aproape două sute de secole mai târziu, veneţienii au mai adăugat o placă ce reflectă mai bine spiritul acestei falnice construcţii: *Ausu Romano, Aere Veneto.* A fost într-adevăr un proiect roman grandios, dus la bun sfârşit de veneţieni în ultimele lor zile de independenţă.

Pe diguri trece un drum îngust, iar aici te poţi aşeza, legănându-ţi picioarele şi meditând la intangibilitatea acestor *lidi*. Într-o parte freamătă Marea Adriatică, cenuşie, rece, agitată, foarte adâncă, întinzându-se spre Trieste, Pula, Dubrovnik şi mai departe, spre Albania, Corfu şi Cefalonia. În cealaltă parte, la câteva picioare distanţă, se întinde laguna veneţiană, ternă şi placidă. Apele ei sunt liniştite şi meditative; numeroase ambarcaţiuni mici se deplasează fără încetare pe vasta întindere de apă, iar jos de tot, acolo unde ţi-ai legat barca, peştişori argintii se unduiesc şi licăresc printre alge.

31. Pierduţi prin lagună

Laguna este însă condamnată, căci spiritul ei e prea evanescent pentru a supravieţui. E un loc al gloriei pierdute, al insulelor uitate şi al palatelor abandonate – Malamocco a fost înghiţită de ape, Torcello e pustie, Murano s-a degradat, Mazzorbo e muribundă, Sant’Ariano are un aer sepulcral, mănăstirile sunt din ce în ce mai puţine, iar campanilele se

clatină. În curând, speculanţii, petroliştii şi constructorii de poduri îi vor risipi şi ultimele urme de mister.

Pe harta lagunei, pierdută printre îndepărtatele mlaştini din zona sud-vestică, se află o insuliţă numită Cason dei Sette Morti, Casa celor Şapte Morţi, în jurul căreia se ţese o legendă. Casa, o construcţie de piatră, izolată în mijlocul apei, era folosită de pescari – înainte de apariţia bărcilor cu motor – ca bază de operaţiuni. Acolo dormeau, mâncau şi se odihneau după ce pescuiau, îşi călăfătuiau bărcile şi îşi reparau năvoadele, în timp ce câţiva dintre ei mergeau la piaţă ca să vândă peştele prins. Câteva astfel de căsuţe pescăreşti sunt presărate pe ţărmurile mai pustii din sudul lagunei – Cason Cornio Nouvo, Caso di Valle in Pozzo, Cason Bombae, Cason di Valgrande. Nu sunt decât nişte simple puncte în zare, răsfirate de-a lungul ţărmurilor noroioase, fiind numite după faimoşi pescari medievali sau după concepte de mult uitate.

Potrivit legendei, cu mult timp în urmă, în acest *cason* locuiau şase bărbaţi şi un băiat. Bărbaţii mergeau în fiecare noapte la pescuit, iar băiatul rămânea acasă şi gătea. Într-o dimineaţă, când s-au întors, pescarii au găsit cadavrul unui bărbat plutind pe apă. L-au urcat în barcă, intenţionând ca, după micul dejun, să-l ducă lângă Ponte della Paglia, în Veneţia, unde erau lăsate trupurile celor înecaţi pentru a fi identificate. Ieşind din casă în întâmpinarea pescarilor şi văzându-l pe bărbatul din barcă, băiatul i-a întrebat de ce nu l-au invitat să ia micul dejun cu ei. Totul era pregătit şi era

destulă mâncare pentru încă o gură flămândă.

Pescarii aveau o înclinaţie tipic veneţiană către macabru. Dându-şi jos mantalele şi intrând în casă, i-au spus băiatului să-l cheme pe străin înăuntru. „E surd de-a binelea şi foarte îndărătnic. Loveşte-l zdravăn şi aruncă-i şi o înjurătură ca să-l trezeşti.” Băiatul a făcut aşa cum i s-a spus, însă bărbatul nu s-a mişcat. „Zgâlţâie-l bine!”, i-au strigat pescarii, aşezându-se la masă, „şi spune-i că nu-l putem aştepta o veşnicie. Avem o grămadă de treabă!”.

Băiatul s-a supus din nou, după care a intrat vesel în casă şi a început să pună masa. Totul era bine, le-a spus el. Oaspetele se trezise şi urma să apară din clipă în clipă. Pescarii s-au oprit brusc din râs. S-au uitat unul la altul, „palizi şi îngroziţi”, după cum spun povestitorii. Imediat au auzit fleşcăitul unor paşi târşâiţi pe cărarea din faţa casei. Uşa s-a deschis cu un scârţâit lugubru, iar cadavrul şi-a făcut apariţia, îngrozitor de ţeapăn şi de vineţiu la faţă. Când s-a aşezat cu greu la masă, toţi cei şase pescari neciopliţi fuseseră cuprinşi de răceala morţii şi stăteau cu *polenta* în faţă. În *cason* se aflau acum şapte bărbaţi morţi. Băiatul o rupsese la fugă şi le-a povestit şi celorlalţi ce se întâmplase.

Într-o zi, m-am hotărât să vizitez Casa celor Şapte Morţi, însă canalele nu sunt semnalizate cu *bricole* şi hărţile sunt extrem de imprecise, aşa că dis-de-dimineaţă m-am dus în San Pietro in Volta ca să găsesc un ghid. Mi-am dat seama că pescarii de pe litoral nu prea mai merg în acea zonă a lagunei. Câţiva dintre ei, arătându-mi o insulă din direcţia

opusă, jurau că acolo se află acel *cason* pe care îl ştiau din copilărie. Alţii recunoşteau că nu cunosc drumul. Unul s-a uitat într-o doară la barca mea, apoi mi-a spus că are alte lucruri de făcut. Până la urmă, un pescar bătrân, hirsut şi plin de riduri, un bătrân al lagunei, mi-a spus un preţ, după care s-a urcat în barcă şi m-a însoţit.

Urma să facem o mică plimbare, ca pe vremuri, mi-a spus el. Nu mai fusese în acea zonă din timpul războiului, când se ascunsese de germani pe o coastă mlăştinoasă de lângă *cason*. Era un bătrân jovial şi vorbăreţ. Purta o pălărie cu boruri mari şi mai multe rânduri de pulovere. M-a călăuzit, vesel, pe apele pustii şi vălurite din mijlocul lagunei, prin Valea Şanţului cu Apă Mică, prin Mica Vale de deasupra Vântului, unde algele se legănau misterios, la câţiva centrimetri sub elicea bărcii. Era o zi mohorâtă şi bătea un vânt rece, însă, pe măsură ce avansam, bătrânul îmi arăta punctele de reper din zonă: Cason dei Mille Campi, o casă masivă din piatră, izolată printre mlaştini; casele ţărăneşti albe din depărtare, de pe continent; aproape imperceptibila insulă San Marco in Boccalama; Chioggia, tronând sumbră în sudul lagunei; ţărmul lung al Pellestrinei, care se pierdea în urma noastră.

În jurul nostru laguna era pustie. Eram departe de traficul de pe marile canale. Se vedeau doar câteva bărcuţe pescăreşti vechi în golfurile nămoloase. O dată sau de două ori, ghidul meu, care nu era obişnuit cu motoarele, a intrat cu barca în mâl, dar după puţin timp navigam deja pe apa

adâncă din Fondi dei Sette Morti, ultimul popas înainte de destinaţie. Ah! Câte amintiri i-a stârnit bătrânului acest loc! Tatăl lui îl adusese aici în copilărie, pe vremea când îl învăţa să vâslească. Tot aici, în perioada de penurie de dinainte de război, bătrânul petrecea nopţi lungi, vântoase, scormonind în mâl după ultima midie. Iar acolo, pe acel mal nămolos, umed şi dezolant, se ascunsese de germani, pitit sub o prelată, în timp ce soţia lui vâslea până acolo în fiecare săptămână ca să-i aducă provizii. Şi, exact după cotul ăsta, în mijlocul acestor bancuri de nisip – *Cârmiţi puţin spre stânga, apa nu e adâncă aici, acum întoarceţi-vă în curent* –, aici, imediat ce cotim, vom găsi…

Însă bătrânul nu a mai apucat să-şi termine fraza, căci, după ce am înconjurat acel punct mlăştinos, am descoperit că mult căutatul *cason* nu mai era acolo. Prădătoarea, nemulţumita, neliniştita şi rapacea lagună îşi făcuse din nou mendrele. Apa inundase bancurile de nisip, iar tot ce mai rămăsese din casă era o masă amorfă de bucăţi de zidărie, un morman de cărămizi şi de dărâmături, printre care se infiltrase deja mareea. Bătrânul era uimit, dar mai cu seamă intrigat. „Cum de s-a putut întâmpla aşa ceva?”, m-a întrebat cu vădită indignare. „*Mamma mia!* Casa era acolo când eu eram mic, o casă frumoasă din piatră, Cason dei Sette Morti – iar acum a dispărut! Cum de s-a putut întâmpla aşa ceva? Spuneţi-mi!”

Dincolo de barba nerasă, bătrânul era un om educat. În timp ce ne îndepărtam de acel loc dezolant, întorcând prora

spre San Pietro, am auzit un chicotit sec venind dinspre pupa bărcii. *Mamma mia!* a făcut bătrânul din nou, dând din cap. Ne-am întors spre casă, râzând şi bând vin, dar la un moment dat, nefiind suficient de atent, bătrânul a împotmolit din nou barca, distrugând ambreiajul din faţă, aşa încât ne-am continuat călătoria ca vai de noi, mergând cu spatele. „Ca doi crabi”, mi-a spus bătrânul, deloc stingherit, „deşi chiar şi ei merg într-o parte”.

1 „Neguţătorul din Veneţia”, ed. cit., actul I, scena I, p. 438.

2. Oraş din fostul comitat Middlesex, cunoscut ca fiind principalul loc în care erau executaţi criminalii din Londra (n.tr.).

3. Versurile fac parte din poemul *Julian and Maddalo: A Conversation*, scris de Shelley pe durata şederii sale în Este, lângă Veneţia (n.tr.).

Îmbarcarea

Poate că eşti milionar şi poţi închiria un palat veneţian pe un an întreg, cu o gondolă aurită în spatele grilajului, cu stâlpi de ancorare vopsiţi în culori strălucitoare şi cu draperii de un albastru-azuriu care, trase cu indiferenţă peste ferestre, proclamă absenţa ta din Park Lane sau din New England. Totuşi, probabil va veni ziua în care va trebui să-ţi faci bagajele, să plăteşti facturile, să-ţi iei rămas-bun de la loiala Emilia (ale cărei lacrimi sunt înduioşătoare) şi să navighezi spre ţărmuri mai puţin fermecătoare. Apoi, trecând printre insulele care se pierd în urma ta, te va cuprinde o senzaţie stranie de uşurare, tristeţe şi perplexitate. Veneţia, asemenea multor amante frumoase şi vinuri tari, nu e niciodată în totalitate cinstită cu tine. Trecutul ei este enigmatic, prezentul contradictoriu, viitorul incert. Părăseşti oraşul satisfăcut, dar confuz, ca un tânăr care, desprinzându-se fericit dintr-o îmbrăţişare, îşi dă seama dintr-odată că mintea iubitei lui e în altă parte şi, pentru o clipă, se întreabă ce a văzut la ea.

Căci, deşi legenda Veneţiei a fost batjocorită de mulţi – raţionalişti, sceptici şi obişnuiţii demistificatori –, farmecul Serenissimei este totuşi surprinzător de empiric. După ce părăsesc Veneţia, aproape toţi vizitatorii sunt de acord că, în

ansamblu, este totuşi un loc cu adevărat încântător. O interminabilă procesiune de spirite talentate au venit în pelerinaj până în Piaţa San Marco, fiind onorate cum se cuvine. O armată întreagă de admiratori i-au cântat frumuseţea: Goethe, Stendhal, Gautier, Hans Andersen, Musset, Charles Reade, Wagner, Taine, Maurice Barrès, Thomas Mann, Mendelssohn, Henry James, Rilke, Proust, Rousseau, Byron, Browning, Dickens, Dante Gabriel Rossetti, Hemingway, Ruskin, Dante, Wordsworth, Petrarca, Longfellow, Disraeli, Evelyn, Shelley, Jean Cocteau – ca să nu mai vorbim de George Sand, Ouida, Mrs Humphry Ward, Freya Stark şi George Eliot, al cărei soţ a căzut, cu un plescăit jalnic, de la fereastra camerei lor de hotel direct în Canal Grande. Corot, Dürer, Turner, De Pisis, Dufy, Kokoschka, Manet, Monet, Whistler – toţi au înfăţişat Veneţia în picturi faimoase, iar la Londra, Paris sau New York aproape că nu există nicio galerie de artă în care să nu fie expus câte-un peisaj obscur cu Salute în centru, opere aparţinându-le unor pictori mai puţin cunoscuţi.

Oricât ar părea de surprinzător, Nietzsche a spus cândva că, de fiecare dată când căuta un sinonim pentru *muzică*, găsea „mereu unul singur: *Veneţia*”. Chiar şi Hitler credea că e un oraş frumos. Când l-a vizitat, a stat în Stra, pe continent, dar îi plăcea în mod deosebit Palatul Dogilor, după cum mi-a mărturisit una dintre gărzile care l-au escortat cu acea ocazie. Legenda mai spune că Hitler a încălcat protocolul, plimbându-se singur prin oraş la primele ore ale dimineţii

(unii spun că mergea la trap, ca un om care îşi pierduse minţile). Şi lui Garibaldi îi plăcea Palatul Dogilor, deşi nu prea se dădea în vânt după artă. Credea că vede o asemănare, care îl flata, între el şi imaginea curajosului amiral Veniero din tabloul lui Vicentino *Bătălia de la Lepanto*. Despre niciun alt loc de pe pământ nu s-au scris mai multe dulcegării şi mai mulţi acri de proză exaltată ca despre Veneţia. Veneţia este pavată cu înfloriturі lingvistice. Însă, aşa cum observa John Addington Symonds, e un Shakespeare al oraşelor: imbatabilă, unică, fără putinţă de a fi măcar invidiată. Stockholmul se mândreşte proclamându-se Veneţia nordului, iar Bangkokul Veneţia Orientului. Amsterdamul se laudă că ar avea mai multe poduri decât Veneţia. Londra are propria *Little Venice*, în Paddington, unde, pe poarta casei unui proprietar mai ireverenţios, se află următoarea avertizare: *Beware of the Doge*[1]. Venezuela şi-a primit numele de la conchistadori atunci când aceştia au văzut satele amfibiene din golful Maracaibo. Nici măcar Churchill nu a obiectat când un admirator italian, încercând să găsească o traducere potrivită pentru titlul său de *Lord Warden of the Cinque Ports*, l-a numit doge de Dover.

Toate aceste lucruri mi se par ciudate, întrucât, deşi Veneţia este fără îndoială încântătoare, e greu de crezut că atracţia exercitată de ea este universală. În primul rând, nimeni nu poate nega faptul că oraşul miroase îngrozitor. În al doilea rând, are un spirit din cale-afară de mercantil. Iernile sunt aspre, iar sărbătorile populare au devenit

vulgare. Laguna poate fi neplăcut de răcoroasă şi de ternă. Clădirile din oraş, privite cu un ochi obiectiv şi analitic, merg de la sublim la detestabil, existând şi categoria intermediară a edificiilor vechi supraestimate. Nici mie nu îmi plac majoritatea palatelor extravagante de pe Canal Grande, cu faţadele lor pompoase, portalurile înzorzonate şi obeliscurile falice. Multe dintre celebrele construcţii din oraş – Dogana, de exemplu, sau vechile temniţe – ar trece neobservate în Clapham sau în Bronx.

Ruskin, care detesta jumătate dintre clădirile din Veneţia şi adora cealaltă jumătate, scria despre San Giorgio Maggiore că e „imposibil să-ţi imaginezi un design mai grosier, mai barbar şi mai infantil, o plagiere mai servilă, un rezultat mai insipid şi mai vrednic de dispreţ din toate punctele raţionale de vedere”. Charlie Chaplin spunea cândva că i-ar fi plăcut să ia o puşcă de vânătoare şi să doboare, zeitate cu zeitate, toate statuile lui Sansovino de pe Biblioteca Naţională, aflată în Piazzetta. Evelyn considera că Bazilica e „ternă şi lugubră”. Filosoful Herbert Spencer detesta „modelele absurde” din Palatul Dogilor, a căror mozaicare îi amintea „nici mai mult, nici mai puţin decât de coloana vertebrală a unui peşte”. D.H. Lawrence, văzând pentru prima dată clădirile din Veneţia, a spus că e „un oraş abominabil, verde şi alunecos”. Ştiu exact la ce se referea.

Cu toate acestea, farmecul Veneţiei nu vine nici din arta, nici din arhitectura ei. Oraşul are ceva senzual, dacă nu chiar sexual. În secolul al XIX-lea, un francez scria că „Veneţia te

vrăjeşte ca o femeie. Alte oraşe au admiratori. Doar Veneţia are amanţi”. În secolul al XVII-lea, James Howell îşi încredinţa cititorii că, „după ce vor cunoaşte frumuseţea rară a Oraşului Virgin, vor vrea imediat să se înfrupte din ea”. La rândul ei, şi Elizabeth Barrett Browning a transpus în cuvinte o parte din acest extaz lasciv sau poate narcotic, scriind că „nimic nu se compară cu ea, nimic nu o poate egala, în lume nu există decât o singură Veneţie”. Astăzi, zgomotul bărcilor cu motor şi turismul excesiv au pângărit oraşul, însă, când mă uit pe fereastră dis-de-dimineaţă, când aerul are în el prospeţimea mării, când ziua e încă pură, când se aude sub balcon sunetul suav al vâslelor lovind apa, iar din depărtare răzbate huruitul monoton al turbinelor unui vapor, când primele raze ale soarelui strălucesc pe îngerul aurit al Campanilei, iar umbrele alunecă de-a lungul siluetelor misterioase ale palatelor, atunci mă cuprinde o dorinţă stranie şi nestăpânită, ca şi cum ar trece pe acolo o făptură irezistibilă, dar inaccesibilă.

Cred că, într-o oarecare măsură, este vorba despre structura organică a oraşului. Veneţia este un minunat tot unitar, compact şi funcţional: desăvârşită, mică, neclintită în inima lagunei în formă de seceră, ca un bătrân monstru auriu într-un eleşteu. Corbusier spunea că oraşul este un exemplu practic pentru urbanişti. Zone disparate din Veneţia au fost contopite, precum cele două palate vechi de pe Canal Grande ale căror acoperişuri se suprapun pe deasupra unei străduţe. Arhitectura Veneţiei reprezintă o sinteză de stiluri –

oriental şi occidental, gotic, renascentist, baroc, aşa încât Ruskin a putut spune despre Palatul Dogilor că este edificiul central al lumii. Canalele şi străzile din oraş comunică armonios între ele, precum piesele unui mecanism care funcţionează ireproşabil. Simbolurile Veneţiei sunt simple, dar captivante, asemenea unor imagini publicitare – graţioşii lei înaripaţi, caii de aur, dogele cu tichia ascuţită, coloanele gemene de pe Molo, Campanila perfect verticală, cotitura maiestuoasă a Marelui Canal, prorele gondolelor, care se înalţă ca nişte cobre în lumina felinarelor. Devizele oraşului sunt înălţătoare şi memorabile: *Viva San Marco!*, *Stăpână peste un sfert şi o jumătate de sfert*, *Pax tibi, Marce*, *Morto o Vivo*, *Com' era, dov' era*. Veneţia pare o corporaţie dizolvată, dar încă grandioasă, care şi-a păstrat impresionanta esenţă capitalistă. Stând pe arcul înalt al Podului Rialto, simţi că, într-un fel, îi poţi cuprinde cu mintea întreaga măreţie – întreaga istorie, întreaga semnificaţie, orice nuanţă din frumuseţea sa. Şi deşi comorile ei sunt inepuizabile, chiar poţi face acest lucru, căci Veneţia e o esenţă extrem de concentrată distilată din propria grandoare.

În acelaşi timp, este vorba şi despre lumina oraşului. Pictorii veneţieni erau maeştrii clarobscurului, iar Veneţia a fost mereu un oraş translucid, un loc al apusurilor fermecătoare şi al dimineţilor irizate, oricât de monocromatice ar putea părea iernile ei lungi. Pe vremuri, faţadele şi frescele aurite făceau oraşul să strălucească – Palatul Dogilor era o masă scânteietoare de auriu, purpuriu

şi albastru. Acum, din loc în loc, pe zidurile scorojite şi pe sculpturile degradate încă se pot vedea nişte licăriri firave din culoarea pierdută a oraşului. Chiar şi în prezent, în zilele de sărbătoare, când veneţienii atârnă la geamuri steaguri şi carpete, când îşi deschid umbrelele de soare multicolore, când aprind lampioanele, când udă muşcatele din ghivecele de la geam, când merg prin lagună în frumoasele lor bărci – chiar şi acum, dacă soarele o inundă cu generozitate, Veneţia poate fi un loc plin de culoare. Atmosfera are, de asemenea, o limpezime capricioasă care tulbură simţul distanţelor şi proporţiilor, conturând uneori linia orizontului şi faţadele clădirilor cu o precizie ieşită din comun. Oraşul abundă în efecte trompe-l'œil, naturale sau artificiale – jocuri de perspectivă, ciudate efecte în racursi, distorsiuni şi halucinaţii. Uneori, peisajele par unidimensionale, lipsite de orice subtilitate, asemenea unor decoruri de pantomimă; alteori, par să aibă o adâncime exagerată, ca şi cum clădirile ar fi separate în mod artificial pentru a le permite actorilor să treacă printre ele sau pentru a crea iluzia de spaţiu. Laguna este plină de miraje ceţoase. Dacă mergi cu barca în Bazinul San Marco, iar de acolo te îndrepţi spre Canal Grande, aproape că asişti la un spectacol fantasmagoric. Diversele planuri ale Pieţei trec cu încetinitorul unele pe lângă altele, aşa încât simţul adâncimii se pierde, iar toate structurile grandioase, coloanele şi turnurile par plate şi extrem de subţiri, precum decorurile de carton de la teatru.

În acelaşi timp, este vorba şi despre textura oraşului.

Veneţia este un loc al materialelor luxoase. Clădirile ei sunt construite din marmură, porfir, cipolin, bronz antic cu incrustaţii verzi, granit şlefuit şi alabastru. Oraşul e plin de ţesături fine şi ademenitoare, precum mătăsurile pe care Wagner le răsfira prin camerele lui – catifele, taftale, damascuri şi satinuri pe care negustorii veneţieni le aduceau din Orient, într-o epocă în care toate deliciile acestuia treceau prin Veneţia, învăluite într-un abur de mirodenii. Când ploaia cade pe faţadele Bazilicii, plăcile de marmură par acoperite cu un brocart de o frumuseţe ce îţi taie respiraţia. Chiar şi apele Veneţiei seamănă uneori cu mătasea. Chiar şi pavajul din Piazza pare elastic atunci când luna străluceşte deasupra lui. Chiar şi mâlul devine un pântec roditor.

Magia Veneţiei vine şi din felul în care se mişcă oraşul. Veneţia şi-a pierdut acel farmec care o învăluia într-un aer mătăsos şi oniric, dar mişcările ei sunt în continuare domoale şi ademenitoare. E încă un oraş pestriţ, vibrant şi scânteietor, în care lumina blândă a soarelui străluceşte pe sub poduri, iar umbrele se unduiesc de-a lungul promenadelor. Mişcările Veneţiei nu au în ele nimic discordant sau brutal. Gondola este un mijloc de transport minunat, ambarcaţiunile mai mici de pe canale se deplasează cu o graţie sacadată, şi adesea se poate vedea suprastructura vreunui transatlantic trecând maiestuos prin spatele coşurilor de fum.

În Veneţia sunt câteva locuri de unde, uitându-te de-a lungul unui canal, poţi zări pentru o clipă oamenii care trec prin arcade. Mişcările lor au o lentoare atât de stranie, încât

par să plutească. Uneori, apare în decor, pentru o clipă, câte o bătrână înfăşurată în şaluri negre cu ciucuri. Alteori, trece în linişte câte un preot a cărui reverendă se unduieşte după paşii lui mari. Femeile din Veneţia merg cu graţia unor corăbii, mişcările lor legănate pornind doar din gleznele delicate. Călugării şi călugăriţele lunecă în linişte pe străzile oraşului, ca şi cum nu ar avea picioare sub veşmintele lungi, ci ar levita. Poliţiştii din Piazza patrulează silenţioşi şi autoritari. Bărcile îşi fac veacul în lagună, aproape nemişcate pe linia orizontului. Paracliserul Bazilicii, când vede o femeie în pantaloni sau într-o rochie cu mâneci scurte apropiindu-se de templu, îşi ridică încet bastonul de argint, cu un magistral gest de refuz, dând din cap cu o expresie atotştiutoare. Mulţimile forfotesc pe străzile comerciale înguste, creând o atmosferă însufleţită şi relaxată în acelaşi timp. Iarna e plăcut să stai la căldură, într-un bar primitor, şi să priveşti pe fereastră cavalcada de umbrele, înalte, scunde, înclinate într-o parte, făcând tot felul de manevre politicoase ca să încapă unele printre altele, asemenea pieselor unui mozaic sau dinţilor unui angrenaj.

Iar în ultimă instanţă, splendoarea acestui loc vine din însăşi fiinţa grandioasă a Veneţiei: glorioasa şi strania ei istorie, vasta şi melancolica lagună care o înconjoară, misterioasa şi frumoasa ei viaţă marină care o face, chiar şi astăzi, unică printre celelalte oraşe. Când, în cele din urmă, te vei despărţi de apele ei, punându-ţi în valiză pălăria de pai, farmecul Veneţiei îţi va dăinui în minte. Mirosul de mâl, de

tămâie, de peşte, de vechi, de mizerie şi de catifea îţi va persista în nări. Freamătul apei din canale îţi va răsuna în urechi. Oriunde vei mai călători, te va însoţi o prezenţă trandafirie, crenelată şi licăritoare, te vor însoţi domurile, pânzele bărcilor şi turnuleţele înclinate ale Serenissimei.

Iată ce înseamnă romantismul! Iată ce înseamnă voluptatea Veneţiei şi vraja ei bahică! Nu e de mirare că soţul lui George Eliot a căzut în Canal Grande.

1. Joc de cuvinte care are la bază expresia *Beware of the dog* („Atenţie, câine rău”) (n.tr.).

Cronologie

În primii 800 de ani din istoria lor veneţienii şi-au dobândit independenţa, şi-au stabilit supremaţia comercială pe coasta de est a Mediteranei şi şi-au creat propriul sistem de guvernare aristocratică.

anul		pagina
421	Data tradiţională a întemeierii Veneţiei	20
697	Alegerea primului doge	20
809	Atacul lui Pepin împotriva Veneţiei	250
829	Aducerea moaştelor Sfântului Marcu	52, 54-55
960	Dalmaţii atacă Veneţia	252
976	Incendierea Bazilicii	52
997	Războiul împotriva dalmaţilor	298-299
997	„Cununarea cu Adriatica”	298-299
1001	Otto al III-lea la Veneţia	291
1177	Papa Alexandru	223

		al II-lea se întâlneşte cu Barbarossa	
	1202	Cruciada a Patra	36
	1297	Instituirea autocraţiei patriciene	23-24
În secolul al XIV-lea, după divizarea Imperiului Bizantin, Veneţia s-a implicat într-o luptă îndârjită cu rivala sa, Genova, pe fondul unei instabilităţi politice interne. Conflictul s-a soldat cu triumful Veneţiei.	1310	Conspiraţia lui Tiepolo	44
	1335	Înfiinţarea Consiliului celor Zece	24
	1355	Decapitarea dogelui Faliero	181
	1373	Evreii ajung în Veneţia	98
	1380	Genovezii capitulează la Chioggia	251-252
Odată cu înfrângerea Genovei, veneţienii şi-au îndreptat atenţia spre continent, iar la jumătatea secolului al XV-lea îşi construiseră un imperiu continental care se întindea până aproape de Milano. Totuşi, căderea Constantinopolului a marcat începutul declinului lor.	1403-5	Cucerirea oraşelor Bassano, Belluno, Padova, Verona	119-120
	1406	Moare Carrara	180
	1421	*Se naşte Gentile Bellini*	
	1426	*Se naşte Giovanni Bellini*	
	1431	Moare Carmagnola	180
	1435	*Se naşte Verrochio*	

În ciuda unor perioade de fertilitate artistică impresionantă, în ultimele patru secole ale istoriei sale Veneţia şi-a pierdut din autoritate şi vigoare, puterea i-a slăbit în urma constantelor războaie de apărare împotriva turcilor şi odată cu apariţia în Occident a unor noi rivali comerciali. La mijlocul secolului al XVIII-lea imperiul său aproape că nu mai exista, iar sfârşitul său ca stat este marcat de carnavaluri şi excese.

1450	*Se naşte Carpaccio*	
1453	Turcii cuceresc Constantinopolul	25
1454	Cucerirea oraşelor Treviso, Friuli, Bergamo, Ravenna	119-120
1457	Demiterea dogelui Foscari	218
1472	*Se naşte Giorgione*	
1479	*Se naşte Sansovino*	
1480	*Se naşte Palma Il Vecchio*	
1489	Anexarea Ciprului	60
1498	Călătoria lui Vasco da Gama în India	25
1508	Liga din Cambrai	26
1512	*Se naşte da Ponte*	
1512	*Se naşte Tintoretto*	
1513	*Se naşte Paris Bordone*	
1518	*Se naşte Palladio*	
1528	*Se naşte Veronese*	
1539	Înfiinţarea	24

	Consiliului celor Trei	
1544	*Se naşte Palma Il Giovane*	
1571	Moare Bragadin	181-182
1574	Vizita lui Henric al III-lea al Franţei	75-76
1580	*Se naşte Longhena*	
1606	Marele Interdict	87-88
1607	Atentatul împotriva lui Sarpi	179
1693	*Se naşte Tiepolo*	
1697	*Se naşte Canaletto*	
1702	*Se naşte Longhi*	
1712	*Se naşte Guardi*	
1751	Se finalizează construcţia digurilor Murazzi	304
1757	*Se naşte Canova*	
1784	Campania împotriva piraţilor berberi	185
1797	Francezii cuceresc Veneţia	26-27, 108, 253-254

1798	Veneţia este cedată Austriei	254
1800	Conclavul papal de la Veneţia	217
1806	Francezii se întorc în Veneţia	253
1814	Austriecii se întorc în Veneţia	253-254
1846	Construirea podului feroviar	120
1848	Revoluţia veneţienilor împotriva austriecilor	109, 254

De aproape un secol Veneţia face parte din statul italian. În prezent este prefectură, capitală de provincie şi al treilea port ca mărime din Italia.

1866	Veneţia este anexată Regatului Italiei	27
1902	Prăbuşirea Campanilei	165-167
1915	Operaţiuni împotriva Austriei	109
1931	Construirea podului rutier	120-121
1945	Armata britanică pătrunde în Veneţia	110-111, 254-255
1960	Construirea Aeroportului Marco Polo	242

Index

Indicii topografici se referă la harta Veneţiei de la începutul cărţii

D4 abatorul municipal 150
G9 Accademia, galerie de artă 88-89, 143, 164, 174, 205, 209, 220, 222, 234
ACTV (Azienda del Consorzio Trasporti Veneziano) 129-130
Adda 246
Addison, Joseph 108
Adige 245, 257
Aeroportul Marco Polo 242, 264, 300
Alberoni, oraş lagunar 302-303
Alexandru al III-lea, papă 209, 223
Alexandru al III-lea, ţar 67
Allen, Grant 177
Altino, sat de pe continent 271
Andersen, Hans 311
E9 Angelo Raffaele, biserică 231
Aretino, Pietro 192, 222
G9 Arhivele Statului 67, 111, 214-215

Arie 299
Aristotele (Ridolfo Fioravanti) 168
I8 Armenilor, Strada, *vezi* Calle degli Armeni
M7 Arsenal 24, 40, 53, 70, 83, 119, 129-130, 175, 180, 205, 215, 224-225, 229, 241, 250, 257, 259
Atanasie 216

Baedeker 19, 84, 135-136, 150, 233, 266
Balbi, Andrea 214
Balbi, Nicolò 143
Balduin, împărat al Ierusalimului 26
Banca Giro 210
Barbari, Jacopo de' 229
Barbaro, familie 180-181, 220
Barbaro, Marco, amiral 181
Bari 299-300
Barnabotti 46
Barrès, Maurice 311
Basaiti 235, 283
J8 Bazilica San Marco 47-48, 52-54, 70, 72, 74-75, 77, 80-81, 85, 89-90, 92, 108-110, 119, 156, 166, 168-169, 172, 184, 186, 188, 190, 195-196, 203, 205-207, 216-217, 222-225, 229, 236, 242, 255, 299, 313, 315
K9 Bazinul San Marco 118, 174, 235, 261, 315
Beerbohm, Max 208
Bellini, Gentile 51, 221, 229, 234
Bellini, Giovanni 40, 75, 223, 228-229, 235

Benchley, Robert 122
Bernardo, Pietro 160
Berry, ducesa de 143
Biagio 215
Bienala 31, 77, 144, 154, 229, 239
Bismarck, Otto von, prinţ 110
Bonington, Richard 311
Bordone, Paris 75
Bosch, Hieronymus 31
Bragadin, Marcantonio, amiral 49, 181-182
Brenta 119, 150, 245-247, 250, 267
Breviarul Grimani 230
Brosses, Charles de 283
Brown, Horatio 67
Browning, Elizabeth Barrett 313
Browning, Robert 104, 138, 156, 208, 285, 311
Brunswick, ducele de 143
J8 Bucintoro, club de canotaj 127
Burano, insulă 132, 249, 276-278, 288, 294-295
I9 Bursa 37
Byron, Lord 33, 44, 47, 50, 63, 96, 99, 104, 146, 178, 208-209, 224, 285-286, 298, 311

I6 Ca’ d’Oro 39, 223, 228, 235, 296
G8 Ca’ Foscari 75, 143, 151, 231
G8 Ca’ Rezzonico 47, 104, 124, 139, 144, 156, 208, 221, 231
Ca’ Romani 259

Cabot, John 49
Calergi, familie 143
I8 Calle degli Armeni (Strada Armenilor) 102-103
H8 Calle degli Assassini 180
Calle dei Frari 140
Calle del Traghetto 139
Calle delle Turchette 139
Calle Lunga San Barnaba 139
Cammell, Charles 286
J8 Campanila San Marco 68, 85, 88, 110, 117, 121, 164-168, 171, 191, 207, 236, 251, 256, 313
E9 Campo Angelo Raffaele 151
E8 Campo dei Carmini 187
G7 Campo dei Frari 69
H4 Campo dei Mori 52, 57, 226
I8 Campo Manin 90, 175, 230
F9 Campo San Barnaba 35
I7 Campo San Bartolomeo 230
I8 Campo San Fantin 149
G6 Campo San Giacomo dell'Orio 137
I8 Campo San Luca 119
G7 Campo San Polo 74, 137, 179
K8 Campo San Zaccaria 145
G6 Campo San Zan Degolà 215, 232
J6 Campo San Zanipolo 49, 56, 70
G7 Campo Sant'Agostin 49, 70, 224
H8 Campo Sant'Angelo 227

H7 Campo Sant'Aponal 223
F8 Campo Santa Margherita 89, 137-138, 151, 216
J7 Campo Santa Maria Formosa 137
G6 Campo Santa Maria Mater Domini 49
G9 Campo Santo Stefano 83, 137, 164
Canal Grande 23, 32-33, 35, 42, 45-46, 56, 77, 80, 85, 118, 120, 123-129, 133-136, 140-141, 143-144, 147-151, 157-158, 164, 169, 184, 189, 195, 200, 235, 254
Canale Ex-Vittorio Emanuele III 262
Canale Orfano 263, 293
Canaletto (Antonio Canal) 201, 207, 212, 234, 301
Canalul San Marco 250, 259, 264
E4 Cannaregio, canal 62, 147
Cannaregio, *sestiere* 154, 228
Canova, Antonio 105, 222, 285
Capela Fecioarei Maria 191
Capote, Truman 193
Cappello, Bianco 60
Carmagnola (Francesco Bussone) 180
E8 Carmini (Santa Maria del Carmelo), biserică 138, 164, 168, 191, 222, 231
F8 Carmini, Scuola, *vezi* Scuola Grande dei Carmini
Carol al II-lea, rege al Angliei 132
Carol al V-lea, împărat al Spaniei şi Austriei 29
Carol al VII-lea, rege al Spaniei 209
Caromani, fort 259
Carpaccio, Vittore 41, 65, 71, 89, 134, 147-148, 174, 216, 228-

229, 233-234
Carrara, Novello 180
Cartea de Aur 43-45, 48, 215
G7 Casa memorială Goldoni 57, 172
Casanova, Giacomo 82, 166, 177, 204
I4 Casino degli Spiriti 178
Cason dei Sette Morti, adăpost pentru pescari 305-307
Castellani, facţiune 34, 224, 263
Castelletto, fost bordel 61
Castello, *sestiere* 154, 229
Cavalerii de Malta, biserică, *vezi* San Giovanni
Cavallino, coastă lagunară 268-269, 272
G5 Cazinoul Municipal, *vezi* Palazzo Vendramin
G8 Centrul Internaţional al Artei şi Costumelor (Palazzo Grassi) 144
G5 Certosa, insulă 259
Chaplin, Charlie 313
Chateaubriand, François 29, 123, 208
cheiuri 136
Chioggia, oraş lagunar 119-120, 249, 251-252, 257, 261, 269-272, 302
Churchill, sir Winston 193, 312
Cima da Conegliano 228-229, 231, 234
Clement al XIII-lea, papă 208
Cobden, Richard 104
Cocteau, Jean 311
Colleoni, Bartolomeo 49, 55, 70-71, 223, 235

Commynes, Philippe 25
Condulmer, Gabriele 292
G9 Conservator (Palazzo Pisani) 151
Consiliul celor Trei 24, 109, 176-177
Consiliul celor Zece 24, 97, 176, 215, 291
Constanziaca, insulă 296
Contarini, Giovanni 49
Corbusier, Le 314
Cornaro, Caterina 60
Corot, Jean 311
J8 Correr, muzeu 143, 229
I10 Corte Catecumeni 209
Corvo, Baron (Frederick Rolfe) 93, 156, 159, 208, 214, 292
Coryat, Thomas 76, 122, 133, 207, 263
Cruciada a Patra 35-36, 297
H7 Curtea de Apel (Palazzo Grimani) 143
G9 Curtea ducelui Sforza 63

da Gama, Vasco 25, 88, 107, 211, 240
da Lezze, Antonio 48
da Ponte, Antonio 40, 148
Dandolo, Andrea 51
Dandolo, Enrico, doge 36-37, 50, 70, 73
J8 Danieli, hotel 96, 128, 177, 238, 255
d’Annunzio, Gabriele 209, 237, 257, 259
Dante Alighieri 157, 215, 226, 311
Diaghilev, Serghei 156, 159

Dickens, Charles 163, 311
Disraeli, Benjamin 311
B7 docuri, Veneţia 268
I9 Dogana, vamă 123, 175, 200, 216, 230, 313
Donatello 71
Donato, biserică 281-282
Doria, Pietro 252
Dorsoduro, *sestiere* 62, 67, 154, 198, 230, 238
Dufy, Raoul 311
Dürer, Albrecht 70, 311
Duse, Eleonora 78, 156, 209

Eliot, George 221, 311, 316
I7 Erberia, piaţă 212
Erizzo, familie 179
Erizzo, Francesco, doge 218
Eugen al IV-lea, papă 292
Evelyn, John 117, 132, 146, 303, 311, 313
Excelsior, hotel de pe insula Lido 255

Faliero, familie 181
Faliero, Marino, doge 49, 181, 226, 292
Fantoni, Stefano 176
Fecioara Nicopeia 86
H8 Fenice, teatru 31, 67, 132, 149, 191, 230
Ferrara, marchiza de 148
Festivalul de Film 77, 193, 239, 269

Festivalul Internaţional de Film 77, 193, 239, 269
Festivalul Internaţional de Muzică Contemporană 191, 239
Fisher, Lord 99
J8 Florian, cafenea 206
I7 Fondaco dei Tedeschi (Poşta) 154, 231
G5 Fondaco dei Turchi 181, 187, 226
Fondamenta delle Eremite 139
Fondamenta di Borgo 139
J5 Fondamenta Nuove, cheiuri 119, 152-153, 184, 278
Fondamenta Sangiantoffetti 34
Fondi dei Sette Morti 307
Forlati, profesor 169
Foscari, Alvise 218
Foscari, familie 47
Foscari, Francesco, doge 47, 49, 175, 218, 260
Foscarini, Antonio 49
Foscarini, Francesco, doge 120
I6 Franchetti, muzeu 144
Francisc, sfânt 288-289
Francisc al II-lea, împărat 208
Franco, Veronica 62
F7 Frari, biserică (Santa Maria Gloriosa) 57, 62, 67, 69, 73, 91, 112-113, 160, 180, 186, 205, 214, 218, 221-222, 234
Frederic I Barbarossa, împărat 223
Frederic al III-lea, împărat 117, 280
Freyberg, general 255
I8 Frezzeria, stradă 215

Fusina, sat de pe continent 119, 267, 271

Galilei, Galileo 165, 226
E6 gară 120, 229, 238
Garibaldi, Giuseppe 312
Gautier, Théophile 143, 311
Gazometrul oraşului 150
Gazzettino, ziar 62
G10 Gesuati (Santa Maria del Rosario), biserică 230
J5 Gesuiti (Santa Maria Assunta), biserică 179, 219, 228
Gheorghe, sfânt 86, 217, 233
F4 ghetou 98-100, 119, 228, 238
Giocondo, Fra 148
Giorgione da Castelfranco 86, 154, 228, 234
Giudecca, canal 147
Giudecca, insulă 66, 77, 81, 89-90, 93, 98, 104, 119-120, 127, 129-130, 133, 145-146, 153-154, 187-188, 230-231, 238, 241, 258
Giustinian, familie 31, 47
I7 Gobbo di Rialto 212
Goethe, Johann von 20, 27, 70, 117, 165, 169, 208, 304, 311
Goldoni, Carlo 33, 36, 49, 57, 61, 230
Gorzkowsky, general 110
Grazia, Duca della 143
O11 Grădinile Publice 42, 59, 63, 66, 69, 81, 90, 118, 145-146, 174, 224, 229, 238
I9 Grădinile Regale 66

Grigore al XVI-lea, papă 285
Grimani, Antonio 55
Grimani, cardinal 55
Grimani, familie 143
Grimani, Filippo, conte 167
Guardi, Francesco 40, 228, 231, 234
Guasto, Marchese del 221
Guggenheim, Peggy 239

Hare, Augustus 59, 204
I9 Harry’s Bar 46, 96, 192-193, 198, 203, 210, 275
Hemingway, Ernest 192, 311
Henric al III-lea, rege al Franţei 75-77, 211
Henric al VIII-lea, rege al Angliei 99
Hitler, Adolf 312
Howell, James 279, 313
Howells, W.D. 104, 160, 208
Hutton, Barbara 208
Hutton, Edward 301

Ibn Khaldun 26
Ieronim, sfânt 173, 222, 233
Iesolo, oraş lagunar 268, 302
Ioan al XXIII-lea, papă 79, 91
Ioan Botezătorul, sfânt 34, 216-217
Ioan Evanghelistul, sfânt 87
Isonzo 246

Iulian Martirul, sfânt 87
Iustinian, împărat 31

închisoare 151

James, G.P.R. 160
James, Henry 105, 311

Kokoschka, Oskar 311

G9 La Carità, fostă biserică 164, 209
La Grazia, insulă 290
La Lupa, fortăreaţă din lagună 259
Lama 264
Laurenţiu, sfânt 228
Law, John 157
Lawrence, D.H. 313
Leon al XIII-lea, papă 67
Liberi, Pietro 221
Lido, insulă 36-37, 46-47, 70, 81, 99, 111, 120, 136, 160, 209-210, 240, 242, 259, 265, 297-303
Lido di Sottomarina, coastă lagunară 266, 269, 298
Liga din Cambrai 26, 98
F5 Lista di Spagna, stradă 107
Litorale di Cavallino, coastă lagunară 266
Litorale di Pellestrina, insulă 298, 303
Livenza 246

Lombardi, fraţii 232
Longfellow, Henry 285, 311
Longhena, Baldassare 40, 101, 223
Longhi, Pietro 40, 174
Loredan, familie 143
Loredan, Girolamo 49
Lotto, Lorenzo 229, 231
Luca, sfânt 86, 217
Lucas, E.V. 194
Lucia, sfântă 216
I9 Luna, hotel 255

Macaulay, Rose 162
H5 Maddalena, biserică 179
Madonna del Monte, insulă 258
H4 Madonna dell'Orto, biserică 86, 89, 170, 179, 186, 221, 226, 228
Magistratura Apelor 51, 249
Magnus, sfânt 216
Malamocco, oraş lagunar 250-251, 272, 302-303, 305
Manet, Edouard 311
Manin, Daniele 109-110, 121, 236, 254
Manin, Ludovico, doge 218-219
Mann, Thomas 161, 311
Mantegna, Andrea 223, 228
Mantova, ducele de 36, 143
J8 Marciana, Biblioteca 222, 230

Marcu, sfânt 24, 50-52, 54-55, 70, 92, 148, 165, 173, 216, 272, 300
Marghera, fort 257
Maria Magdalena, sfântă 217
Marinetti, Emilio 256
Mazzorbo, insulă 295-296, 305
Mechitar, abate 284, 287
mechitarişti, călugări 284-287
Medici, Lorenzino de' 179
Mendelssohn-Bartholdy, Felix 311
J8 Merceria, stradă 69, 138, 172, 196, 206-207, 234
Mestre, oraş de pe continent 69, 118-119, 239-241, 255, 257, 262, 264, 266-268, 271
Metternich, Paul, prinţ 67
Michelangelo 148
Michiel, Domenico, doge 282
Michiel, Giustina Renier 29
Michiel, Vitale I, doge 179
Michiel, Vitale al II-lea, doge 179
Milne, Monkton 135
Mincio 246
I5 Misericordia, *vezi* Santa Maria della Misericordia
Mitchell, Donald 105
Monet, Claude 311
Montagu, lady Mary Wortley 59
Montaigne 267
H6 Monte di Pietà, casă de amanet 79, 154-155

Montesquieu, Charles de Secondat, baron de 176
Monteverdi, Claudio 191
Moro, Cristoforo, doge 208, 217
Moro, familie 32
Morosini, Francesco, doge 68, 218, 224
Morosino, amiral 49-50
H7 Municipalitatea 144
Murano, insulă 120, 172, 249, 278-283, 305
Murazzi, diguri 304
Musset, Alfred de 177, 311
Mussolini, Benito 110, 121
H6 Muzeul de Artă Modernă 144
G5 Muzeul de Istorie Naturală 126, 144, 181, 226-227
M8 Muzeul Naval 129, 227

Napoleon Bonaparte 26-27, 44-45, 52, 70, 90, 99, 101, 108, 120, 137, 145, 157, 175, 184, 208, 214, 217-218, 224, 253-254, 256-257, 273, 283-285, 290-291
Narses, eunuc 260
Negroponte, Antonio da 107
Nicolae, sfânt (episcop al Mirei) 55, 86, 299-300
Nicolotti, facţiune 34, 40, 224, 263
Nietzsche, Friedrich 312
Norfolk, ducele de (secolul al XIV-lea) 156

Oberdan, Giuliano 66
Oglio 246

F9 Ognissanti, biserică 139
Oratoriul Bunei Vestiri 227
Orseolo, Pietro, doge 291, 298
Otto al III-lea, împărat 291
Ouida (Marie Louise de la Ramée) 311

Pad 25, 70, 119, 147, 245, 247, 254, 262, 268
Pala d'Oro, bazilică 184, 236
G9 Palatul Ambasadorilor 107
J8 Palatul Dogilor 24, 31, 36, 40, 46, 49, 53, 64, 69, 77, 88, 97, 106, 108-109, 111, 133, 154, 163, 168, 170, 172, 174, 176-177, 180, 186, 205, 219, 221, 223-224, 226-227, 235-236, 263, 312-314
G8 Palazzo Balbi 143, 208
G9 Palazzo Barbaro 209
H7 Palazzo Coccina-Tiepolo 143
G8 Palazzo Contarini delle Figure 178
H9 Palazzo Corner 143
H6 Palazzo Corner della Regina 154
I7 Palazzo Dandolo 50
H9 Palazzo Dario 209, 235
G9 Palazzo degli Scrigni 209
Palazzo del Duca Sforza 143
Palazzo Ducale, *vezi* Palatul Dogilor
H5 Palazzo Erizzo 179
F5 Palazzo Flangini 143
G9 Palazzo Franchetti 175

H7 Palazzo Grimani 143
F5 Palazzo Labia 143, 209, 228, 255
Palazzo Marcello 159
H4 Palazzo Mastelli 186, 226
G8 Palazzo Mocenigo 209, 224
H6 Palazzo Pesaro 223
G9 Palazzo Pisani 216
G5 Palazzo Vendramin (Cazinoul Municipal) 143, 150, 156, 179
H9 Palazzo Venier dei Leoni 143
Palladio, Andrea 75, 90, 120, 148, 217, 222, 231, 234
Palma, Jacopo (Il Giovane) 219, 221-223
Palma, Jacopo (Il Vecchio) 221, 229, 258
Pavel, sfânt 290
Părintele Ioan 184
Pellestrina, oraş lagunar 119, 298, 303-304
E4 Penitenţilor, fostă mănăstire 62
Pepin, rege al Italiei, fiul lui Carol cel Mare 250-251, 263, 293
Perreau, Claude 174
Pesaro, Giovanni, doge 186
Pescara, marchiza de 221
Petrarca, Francesco 64, 104, 311
Petru, sfânt 19, 54, 185, 216, 223
Pianta, Francesco 56, 222, 234
H8 piaţa de peşte 213
J8 Piaţa San Marco 30, 32-33, 37, 44, 73-74, 77, 100-101, 110, 124, 130, 136, 170, 190, 196, 200, 202, 204-206, 213, 224,

236, 240, 253, 262, 264-265, 280, 283, 291, 311
Piave 245-247
E7 Piazzale Roma 40, 57, 121-122, 136-137, 147, 203, 231-232, 238, 240
J8 Piazzetta dei Leoncini 86, 175
J8 Piazzetta San Marco 108, 175, 177, 207, 224, 228, 230, 292, 313
Piombi 177
Pisani, familie 142
Pisani, Vittore 251, 258
Pisis, Filippo de 208, 311
Pius al VII-lea, papă 217
Pius al X-lea, papă 79, 90, 95, 167, 230
F8 Podul femeii cinstite, *vezi* Ponte di Donna Onesta
F6 Podul gării 148-149
J8 Podul paielor, *vezi* Ponte della Paglia
F8 Podul pumnilor, *vezi* Ponte dei Pugni
I7 Podul Rialto (Ponte di Rialto) 34, 38-40, 50, 61, 80, 83, 95, 123, 133, 148-149, 154, 205, 295
Pole, cardinal 208
Polo, Marco 25, 36, 49, 183, 226
Ponte dei Pugni (Podul pumnilor) 75, 146, 198
Ponte dei Sospiri (Puntea suspinelor) 31, 146, 236
G9 Ponte dell’Accademia 38, 80, 90, 93, 103, 111, 143, 151, 175, 184, 191
Ponte della Paglia (Podul paielor) 69, 146, 263, 305
Ponte di Donna Honesta (Podul femeii cinstite) 62, 146

Ponte di Rialto, *vezi* Podul Rialto
Pordenone (Giovanni Sacchiense) 151, 219
Porta della Carta 174-175
Porto di Chioggia 251
Porto di Lido 252-253, 262, 298
Porto di Malamocco 252, 264, 303
Porto di Treporti 268
Porto Marghera, cheiuri de pe continent 118, 241, 266
Porto Secco, sat lagunar 303
I7 Poşta, *vezi* Fondaco dei Tedeschi
Poveglia, insulă 293
Pozzi 177, 187
H9 Prefectura 144, 235
Proust, Marcel 311
Punta Sabbioni 259, 269
J8 Puntea Suspinelor, *vezi* Ponte dei Sospiri

Quadri, cafenea 111, 206
K6 Querini, club de canotaj 127
Querini Benzon, contesă 44
J7 Querini-Stampalia, galerie de artă 174, 229

Radetzky, mareşal 254
G6 Ramo Salizzada Zusto 138-139
Reade, Charles 311
H11 Redentore, biserică 147, 155, 231
Régnier, Henri de 209

Réjane, Gabrielle 208
Renoir, Pierre 311
Rialto 23, 30, 35, 73, 148, 210-214, 233, 248, 262, 295
I8 Ridotto, fost cazinou 216
Rilke, Rainer Maria 311
H4 „Rioba, Signor Antonio” 57, 186
Rio degli Ognissanti 140
G11 Rio del Ponte Lungo 66
H12 Rio della Croce 129
G9 Rio della Toletta 54, 197
I5 Rio di San Felice 147
G9 Rio San Trovaso 97, 107, 136
K8 Riva degli Schiavoni 64, 70, 78, 86, 112, 136, 175, 200, 216, 235, 238, 241, 290
Rizzo, Antonio 36, 229
Rizzo, familie 172
Robert, Léopold 180
Rocco, sfânt 155, 216
Rogers, Samuel 252
Roncalli, cardinal, *vezi* Ioan al XXIII-lea
Rossetti, Dante Gabriel 311
Rousseau, Jean-Jacques 107, 311
Ruskin, John 98, 104, 120, 135, 153, 175, 179, 208, 218, 268, 272, 281, 292, 311, 313-314

D11 Sacca Fisola, insulă 81, 153
Sacca Sessola 290

Salamen, Menelik, negus 67
L7 Salizzada delle Gatte 107
I9 Salute, biserică (Santa Maria della Salute) 32, 34, 128, 147, 155, 163, 205, 219, 230, 258
F9 San Barnaba, biserică 111
San Barnaba, cartier 46
I7 San Bartolomeo, biserică 89
J8 San Basso, fostă biserică 89
H6 San Cassiano, biserică 232
San Clemente, capelă 61
San Clemente, insulă 291
San Cristoforo, insulă 158, 283
San Cristoforo, mănăstire 283
San Donato, catedrală de pe insula Murano 172, 281-282
San Francesco del Deserto, insulă 288-289, 294
L7 San Francesco della Vigna, biserică 107, 150, 180, 229
M9 San Francesco di Paola, biserică 83
San Geminiano, fostă biserică 90
F5 San Geremia, biserică 143
G6 San Giacomo dell'Orio, biserică 137, 232
I7 San Giacomo di Rialto, biserică 205, 212-213, 231
San Giacomo in Paludo, insulă 258
E4 San Giobbe, biserică 155, 174, 191, 217, 228, 232
San Giorgio, insulă 154, 239, 263-264, 290
San Giorgio, mănăstire 224
K7 San Giorgio degli Schiavoni, Scuola, *vezi* Scuola di San Giorgio degli Schiavoni

K8 San Giorgio dei Greci, biserică 101, 163, 229
San Giorgio in Alga, insulă 292
K10 San Giorgio Maggiore, biserică 120, 154, 164, 217, 234, 313
San Giovanni, Scuola, *vezi* Scuola Grande di San Giovanni Evangelista
San Giovanni (Biserica Cavalerilor de Malta) 229
I6 San Giovanni Crisostomo, biserică 223, 228
G5 San Giovanni Decollato (San Zan Degola), biserică 34, 232
I7 San Giovanni Elemosinario, biserică 231
G7 San Giovanni Evangelista, Scuola, *vezi* Scuola Grande di San Giovanni Evangelista
L8 San Giovanni in Bragora, biserică 229
J8 San Giovanni in Oleo, biserică 87
F4 San Girolamo, biserică 89
J8 San Giuliano, biserică 102, 230
H9 San Gregorio, fostă biserică 111, 230
San Lazzaretto, insulă 34, 258
San Lazzaro, insulă 283-288
J6 San Lazzaro dei Mendicanti 153
G5 San Leonardo, fostă biserică 89
K7 San Lorenzo, fostă biserică 89
J6 San Marco, Scuola, *vezi* Scuola Grande di San Marco
San Marco, *sestiere* 154, 229
San Marco in Bocca Lama, insulă 306
San Marcuola (Santi Ermagora e Fortunato), biserică 34, 89, 165, 178

L8 San Martino, biserică 218
H5 San Marziale, biserică 86, 220, 222
H9 San Maurizio, biserică 90, 198
K4 San Michele, cimitir 94, 119, 147, 157-161, 178, 180, 228, 283, 296
I8 San Moisè, biserică 157, 172, 220
E7 San Nicola da Tolentino, biserică 232
D9 San Nicolò dei Mendicoli, biserică 174, 231, 255
San Nicolò di Lido, biserică 265, 299
F8 San Pantaleone, biserică 89, 231
San Paternian, biserică 90
San Pietro, biserică (Murano) 283
O8 San Pietro di Castello, biserică 89, 163, 171, 185, 216, 224, 252
San Pietro in Volta, sat lagunar 303, 306
G7 San Polo, biserică 187
San Polo, *sestiere* 154, 198, 231
F7 San Rocco, biserică 86, 155, 179, 219, 231
F7 San Rocco, Scuola, *vezi* Scuola Grande di San Rocco
I7 San Salvatore, biserică 30, 151, 222, 230
San Samuele 139, 224
E9 San Sebastiano, biserică 62, 155, 231
San Secondo, insulă 257
San Servolo, insulă 291-292
F6 San Simeone Grande (San Simeone Profeta), biserică 155, 232
H6 San Stae (Sant'Eustachio), biserică 34, 49, 132, 185, 222

G8 San Tomà, biserică 216
F9 San Trovaso (Santi Gervasio e Protasio), biserică 128, 191, 224, 230
G9 San Vio, biserică 89
G9 San Vitale, fostă biserică 89, 168
K8 San Zaccaria, biserică 179, 222, 229
G5 San Zan Degola, *vezi* San Giovanni Decollato
J6 San Zanipolo (Santi Giovanni e Paolo), biserică 34, 49, 56, 69-70, 87, 89, 153, 157, 179, 181-182, 218, 234
Sand, George 96, 177, 311
Sansovino (Jacopo Tatti) 108, 148, 222, 230, 258, 313
G3 Sant'Alvise, biserică 34, 228
D7 Sant'Andrea, biserică 150, 152
Sant'Andrea, fort 253, 259, 265, 299
Sant'Angelo, biserică 164
Sant'Angelo della Polvere, insulă 258
K8 Sant'Antonino, biserică 72
Sant'Antonio, sat lagunar 303
H7 Sant'Aponal, biserică 34, 90, 172, 174
Sant'Ariano, insulă 296, 305
P11 Sant'Elena, biserică 89, 229
Sant'Elena, insulă 167, 175, 187, 232, 238
Sant'Erasmo, insulă 265, 294-295
H6 Sant'Eustachio, *vezi* San Stae
Sant'Ilario, mănăstire 264
Sant'Ilario, staţie petrolieră 241, 264, 303
D6 Santa Chiara, biserică 174-175, 198

E6 Santa Croce, fostă biserică 90
Santa Croce, *sestiere* 154, 231
I8 Santa Croce degli Armeni 102
H5 Santa Fosca, biserică 75, 179
Santa Fosca, biserică (Torcello) 274
F8 Santa Margherita, fostă biserică 172
Santa Maria Assunta, *vezi* Gesuiti
Santa Maria Assunta, catedrală (Torcello) 274
J6 Santa Maria dei Miracoli, biserică 86, 107, 170, 233
E8 Santa Maria del Carmelo, *vezi* Carmini
Santa Maria del Giglio 149
G10 Santa Maria del Rosario, *vezi* Gesuati
Santa Maria della Misericordia, biserică 147, 180, 228
I9 Santa Maria della Salute, biserică 32, 34, 128, 147, 155, 163, 205, 219, 230, 258
E6 Santa Maria di Nazareth, *vezi* Scalzi
Santa Maria di Nazareth, mănăstire 34
J7 Santa Maria Formosa, biserică 35, 162, 173, 221, 229
F7 Santa Maria Gloriosa, vezi Frari
D8 Santa Maria Maggiore, fostă biserică 89
H6 Santa Maria Mater Domini, biserică 232
H9 Santa Maria Zobenigo, biserică 85, 164, 191, 198, 220, 222, 230
Santa Marina, fostă biserică 89
Santa Ternita, biserică 164
I6 Santi Apostoli, biserică 86, 103, 183
Santi Ermagora e Fortunato, *vezi* San Marcuola

F9 Santi Gervasio e Protasio, *vezi* San Trovaso
J6 Santi Giovanni e Paolo, *vezi* San Zanipolo
Santo Spirito, insulă 258
H8 Santo Stefano 216
Santo Stefano, biserică (Murano) 282
Santo Stefano (San Stin), biserică 34, 93, 123, 151, 163-164, 180, 216, 218, 230
Sanudo, Marin 64
Sarpi, Paolo 35, 49, 53, 87, 158, 179
Sarto, cardinal, *vezi* Pius al X-lea, papă
I8 *Scala dal Bovolo* (Scara Melcului) 230
E6 Scalzi (Santa Maria di Nazareth), biserică 218, 255
Scamozzi, Vincenzo 148
Scuola di San Giorgio degli Schiavoni 71, 233
Scuola Grande dei Carmini 231
Scuola Grande di San Giovanni Evangelista 227
Scuola Grande di San Marco 56, 153, 174-175, 229
Scuola Grande di San Rocco 55-56, 86, 93, 155, 205, 222, 234
Sfântul Ludovic, biserică, *vezi* Sant'Alvise, biserică
Sforza, duce 63, 70, 143, 208
Shakespeare, William 97, 140-141, 157, 187, 217, 267
Shelley, Clara 156, 300
Shelley, Percy Bysshe 104, 109, 133, 156, 291, 311
Sile 245-247
Simion, sfânt 232
Sinodul de la Niceea 299
Sitwell, sir Osbert 32

H5 Slujitoarele Sfintei Fecioare, mănăstire 145, 233
Smith, Joseph 301
Soliman, sultan 221
Spania, far 302
Spencer, Herbert 313
J6 Spitalul Municipal 153
H9 St George, biserica anglicană 103
Stanier, Frank 160
Stark, Freya 311
F8 staţia de pompieri 151, 231
Stendhal 311
Steno, Michiel, doge 19
Strada Făuritorilor de Săgeţi 215
I6 Strada Nova 182
Stravinski, Igor 191
Symonds, John Addington 312

P11 Şcoala Navală 175

Tafur, Pedro 250
Tagliamento 246
Taglioni, Marie 208
Taine, Hippolyte 311
Teodor, sfânt 24, 51, 54, 71, 148, 205, 216
Tessera, insulă 289
Theotokos, Maica lui Dumnezeu (Catedrala din Torcello) 274, 276

Ticino 245
Tiepolo, Bajamonte 44, 49, 148, 224
Tiepolo, Domenico 221
Tiepolo, Giovanni Battista 228, 231, 255
Tinti, Paolo Nicolò 180
Tintoretto (Jacopo Robusti) 40, 49, 55, 75, 86, 162, 170, 173, 176, 179, 202, 205, 208, 219, 221-222, 228, 230, 234
Tiţian (Tiziano Vecellio) 29-30, 36, 40, 49, 53, 75, 107, 151, 154-155, 170, 204-205, 210, 221-222, 228, 232, 234, 236, 258
Torcello, insulă 54, 193, 271-276, 278, 282, 295-296, 305
Tradonico, Pietro, doge 179
Treporti, fort din lagună 259, 265, 268
Tresse, insulă 257
Trevelyan, G.M. 253
I6 Tribunalul (Rialto) 39, 231
Trifon, sfânt 233
Tron, Nicolò, doge 218
Turner, J.M.W. 148, 311
J8 Turnul cu Ceas 175, 186, 188, 191, 206-207, 236
Twain, Mark 176, 188

Varè, Daniele 67
Vecellio, Francesco 222
vechea închisoare 163
Vedova, Emilio 31
Velázquez, Diego 234
Vendramin, Andrea, doge 218

Vendramin, familie 143
Veniero, amiral 312
Verdi, Giuseppe 67
Veronese, Paolo 65, 75, 88, 220, 231, 234
Verrocchio (Andrea del Cione) 223
I8 Via 22 Marzo 71, 110
Vicentino (Andrea di Michieli) 221, 312
Victor Emanuel, rege 70, 175
Vignole, insulă 259, 294-295
Vittoria, Alessandro 40, 222
Vivaldi, Antonio 190
Vivarini, Alvise 229, 235
Voltaire, François M.A. de 27, 48

Wagner, Richard 90, 135, 143, 156, 208, 311, 315
Ward, Mrs Humphry 311
Welles, Orson 96, 193
Whistler, J. McN. 311
Windsor, „Baron Odoardo” 157
Wordsworth, William 106, 311
Wotton, sir Henry 50, 87, 104, 107
Wright, Frank Lloyd 208

Zaharia, sfânt 216
G10 Zattere, cheiuri 57, 64, 91, 93, 111, 119, 136, 206, 216, 227, 231, 240-241
Zeno, Carlo 251-252

Zobenigo, familie 220